

חג הפסח בהלכה והאגדה

● הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים ● אברהם העברי ● ריבוי על טבעי ● הולדת משה ● שעבוד בני ישראל במצרים ● משה - מושיעם של ישראל ● עשר המכות ● יציאת מצרים ● קריעת ים סוף ● על אמיתות הניסים... ● חודש ניסן ● ברכת האילנות ● שבת הגדול ● הכשרת הכלים לפסח ● כשרות המצרכים בפסח ● אסור השתית חמץ ● בדיקת חמץ ● בעור חמץ ● תענית בכורות ● ההכנות לחג ● ערב פסח ● דיני ערב פסח שחל בשבת ● תפלת ערבית של ליל פסח ● עריכת ליל הסדר ● מהלכות יום טוב ● מהלכות חול המועד ● שביעי של פסח ● מוצאי פסח ● ספירת העומר ● מנהגי ימי העומר

שער האגדה

הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים

● לתועלת המעיינים ● יציאת מצרים - יסוד האמונה ● אופן הסיפור ● מתחיל בגנות ומסיים בשבח

אברהם העברי

● מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ● ...סוס תמורת שעורים ●?! מיהו בעל הבירה" ●? שהם משתחוים להבל וריק ● "...בחנות הפסלים ● אברהם מתייצב לפני נמרוד ● הכנת כבשן האש ● קידוש ה' ● 'ומלאה הארץ דעה את ה'!

ריבוי על טבעי

● מנין בני ישראל במצרים ● ריבוי ילודה ● פן ירבה - כן ירבה ● תחבולה ראשונה - עבודת פרך ● תחבולה שניה - הריגת התינוקות בעת הלידה ● תחבולה שלישית - זריקת הבנים ליאור ● מדוע דווקא להשליך ליאור ●? חלום פרעה ● הצלת התינוקות

הולדת משה

● גזירת עמרם ועצת יוכבד ● הצפנת משה ● בתיה 'מאמצת' את משה ● משה בארמון פרעה ● וירא בסבלותם

שעבוד בני ישראל במצרים

• "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" • תקופת השעבוד • שעבוד הדרגתי • כאשר ייסר איש את בנו • בחומר ובלבנים • בנים במקום לבנים • אל אמונה ואין עול • עבודת הילדים • עבודה ללא תכלית • עבודת תמידית • החלפת העבודה • עבודות בזווית • ישראל הפקר לכל • שחיטת הבנים • זביחת הבנים לעבודה זרה • ותעל שועתם אל האלוקים

משה - מושיעם של ישראל

• משה במדין • התגלות ה' למשה מתוך הסנה • מטה האלוקים • משה חוזר למצרים • פקוד פקדתי • הזקנים נמלטים • איש לא עמד בפניהם • תיפול עליהם אימתה ופחד • דין ודברים בין משה לפרעה • תכבד העבודה על האנשים • למה זה שלחתני •?! הפיכת המטה לתנין

עשר המכות

• שלח, לקה ושילם • מכת דם • מכת צפרדע • מכת כינים • מכת ערוב • מכת דבר • מכת שחין • מכת ברד • מכת ארבה • מכת חושך • מכת בכורות

יציאת מצרים

• ויצאו ברכוש גדול • וה' נתן את חן העם • רכוש גדול • איסוף בני ישראל • ובני ישראל יוצאים ביד רמה

קריעת ים סוף

• להתרחק מכאן" • ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים • "כל עכבה לטובה" • על כנפי נשרים • המאבק עם שלוחי פרעה • תרגיל הטעיה • חלום בלהות • מן הפח אל הפחת • ויהי • ...פתח תקוה • מפנה • משגיא לגויים • בעל צפון • קדימה למלחמה • גיוס המוני • חרדה • ארבע כיתות • יונתי בחגוי הסלע • תפילת משה • רעש גדול בשמים • קחם על זרועתיו • חושך מצרים • חרבתם תבוא בלבם • באו מים עד נפש • השלכת המטה • הים ראה וינס • בתוך הים - ביבשה • פרסום הנס • מרדף בתוך הים • מהומת מוות • אין מנוס" • "תרגילי מים" • "שבט - לגו כסילים" • "פליטת הגופות אל היבשה" • לעשות נקמה בגויים • ביזת הים • אורח הכבוד • שירת הים • שירת מרים • שירת המלאכים

על אמיתות הניסים...

• היאומן כי יסופר" •?! אמת - מארץ תצמח • "עדויות מכל העולם" • פפירוס איפואר

שער ההלכה

חודש ניסן

● למוד הלכות הפסח ● פרשת החדש ● ימי שמחה ● פרשת הנשיאים ● תענית

ברכת האילנות

שבת הגדול

● הטעם לשבת הגדול

הכשרת הכלים לפסח

● הטעם להכשרת הכלים ● מערכת מיחדת לפסח ● המקור מן התורה ● ליבון ● הגעלה ● כל כלי הולכים בו אחר רב תשמישו ● סוגי כלים שונים ● שמוש בצונן

כשרות המצרכים בפסח

● השגחה מסמכת ● קטניות ● מצה עשירה ● פצוחים ● פרות יבשים ● תמרוקים. משחת נעלים. חמרי נקוי. תרופות. תערבת חמץ

אסור השהית חמץ

● אסורי חמץ שבתורה ● חמץ שעבר עליו הפסח ● מאכלי בעלי חיים ● המוצא לחם על הארץ ● מכירת החמץ לגוי

בדיקת חמץ

● נקיון הבית ● בנחת ובשמחה ● כבוד האשה" ● עזב תעזב עמו ● "היחס למשרתים ● בדיקת הספרים ● זמן בדיקת חמץ ● אכילה קדם הבדיקה ● מלאכה קדם הבדיקה ● שנה קדם הבדיקה ● שומר ● למוד תורה קדם הבדיקה ● שיעור תורה קדם הבדיקה ● שאר בני הבית ● ההכנות לבדיקה ● הברכה ● מקומות החיבים בבדיקה" ● חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה ● "רכב ● מוסדות צבוריים ● חניות ● בית גדול ● שלוחו כמותו ● בתי כנסיות ובתי מדרשות ● חדר סגור ● המתארח כל ימי הפסח ● שכירות דירה ● בטול החמץ

בעור חמץ

● סוף זמן אכילת חמץ והנאה מחמץ ● נקיון הפה והשנים ● כיצד מבער את החמץ ● זמן בעור חמץ ● בטול החמץ ● נשים

תענית בכורות

● לפרסם את הנס ● חולה ● סעודת מצוה ● סיום מסכת משניות ● להבין ולהשכיל ● מסכתות קטנות. חמש. נביא. זהר הקדוש ● בכור קטן ● ערב פסח שחל בשבת

ההכנות לחג

• לשמח ולשמח • ההכנות לליל הסדר

ערב פסח

• מזמור לתודה בתפלת שחרית • אסור מלאכה • אכילה בערב פסח • מקוה טהרה • הכנת נר דלוק • הדלקת נרות החג • הברכה" • שהחינו "

דיני ערב פסח שחל בשבת

• במה מקים סעודות השבת • ?סעודה שלישית • טלטול המצה • ההכנות לליל הסדר" • ותודיענו • "הדלקת הנרות לחג הפסח

תפלת ערבית של ליל פסח

• ברכת מעין שבע • קריאת ההלל בברכה • נשים בקריאת ההלל

עריכת ליל הסדר

• קדש • ורחץ • כרפס • יחץ • מגיד • עקר המצה בלילה הזה • רחצה • מוציא מצה • מרור • כורך • שלחן עורך • צפון • ברכ • הלל • נרצה

מהלכות יום טוב

• טעה בתפלת יום טוב • הלכות חג בחג • מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב • הדלקת האש ובשול • כבוי האש • בורר • טוחן • סוחט • מוקצה • רחיצה • מחיאת כפים ורקוד • רפואה

מהלכות חול המועד

• הנהגת היהודי בחל המועד • יעלה ויבוא • מלאכה בחל המועד • קבלת פני רבו ברגל • עליה לרגל • והיה מחניך קדוש

שביעי של פסח

מוצאי פסח

• קניית חמץ לאחר הפסח • אכילת חמץ ומצה לאחר הפסח

ספירת העומר

מנהגי ימי העומר

שער האגדה

הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים

המעיינים

לתועלת

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד, לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.

העמודים המסומנים בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות פסח.

דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הינם על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים, ומהספר מעם לועז.

ספור יציאת מצרים (עמודים 58-9) נלקח מתוך הספר מטעמי השולחן להרה"ג משה לואיס שליט"א וברשותו, אנו מברכים אותו על אדיבותו ואהבתו לזיכוי הרבים, יישר חילך לאורייתא.

הרחבה ומראה מקומות בסיפור יציאת מצרים, ניתן לראות בתוך ספר מטעמי השולחן.

יציאת מצרים - יסוד האמונה

במצוות רבות מזכירים אנו "זכר ליציאת מצרים": בקידוש, בקריאת שמע, בתפילין, ועוד. אולם פעם אחת בשנה, בליל הסדר, מצוה עלינו לא רק לזכור את יציאת מצרים, אלא לספר. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

אומר "ספר החינוך" (מצוה כא): "משורשי מצוה זו, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ואמונתנו, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם כפי שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים. הלוא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת ה' ברוך הוא".

אופן הסיפור

כתב בספר יסוד ושורש העבודה: "מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בלילה הזה, הוא על כל איש מאישי ישראל עם קדוש, אף אם הוא יחידי על שולחנו... עיקר מצות הסיפור היא לבניו ולבני ביתו, להודיע להם גבורותיו יתברך... לפרסם להם גודל הנסים וגבורות ונפלאות של בוראנו, יתברך שמו ויתעלה. ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, אלא לפרט ולבאר באר היטב כל נס ונס, על פי מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים. וראוי לכל יודע ספר, מקודם פסח לחפש בכל הספרים... ולספר פרטיהם לבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בליבם יותר שבח והודיה לבורא יתברך שמו ויתעלה".

ואומר הזוהר הקדוש: באותה שעה מכנס הקב"ה לכל הפמליא שלו. ואומר להם, לכו ושמעו סיפור השבח שלי שמספרים בני אדם ושמחים שהוצאתים ממצרים. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים הם ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו כאן בארץ ששמחים בחדוה בכל זה. ובזה מוסיפים כח וגבורה למעלה.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

בגמרא אמרו, כי בסיפור יציאת מצרים, יש להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". עלינו להבין שכל שעבוד מצרים והגאולה שבאה לאחר מכן, הכל כדי שנזדכך מן העבודה זרה שדבקה בקודמים לאבות העולם, תרח אביו של אברהם אבינו וכל בני דורו, ונתקרב אל הקב"ה.

אברהם העברי

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו...

קודם שנולד אברהם אבינו, היה נמרוד מולך על כל העולם, והיה מכיר את ריבונו, ומתכוון למרוד בו. וסחף עמו את כל אנשי הדור לעבוד עבודה זרה ולהאמין באלילים. לנמרוד היה שר חשוב, משנה למלך, בשם תרח, אשר דבק בנמרוד ובאליליו. והנה נולד לתרח בן בשם אברם [לימים הוסיף ה' אות על שמו ונקרא שמו אברהם]. באותו לילה שבו הוא נולד, ראו חכמי נמרוד שכוכב גדול יוצא מן המזרח ובולע 4 כוכבים מארבע רוחות העולם. הם האמינו כי החלום מראה על ילד שנולד, שעתיד להרוג מלכים ולרשת את ארץ כנען. למחרת באו החכמים וספרו לנמרוד: בלילה היינו בביתו של תרח, שהזמין אותנו למשתה בנו הנולד לו. אחרי המשתה יצאנו לחצר לטייל, והנה אנו רואים כוכב אחד עולה ממזרח ובולע 4 כוכבים. בודאי הכוונה לבנו הנולד של תרח שעתיד לכבוש את העולם ולבטל את אמונתך. כדי להקדים תרופה למכה אנו מייעצים לך לפצות את תרח בכסף, ולהרוג את בנו, טרם יהיה מאוחר.

סוס תמורת שעורים!?

שמח נמרוד בעצה שנתנו לו, ומיד קרא לתרח. אמר לו: בן נולד לך הלילה. תנהו לי כי אני רוצה להורגו, אולם אתן לך כפיצוי - בית מלא כסף וזהב. השיב תרח ואמר: כל מה שתאמר לי, אדוני המלך, אעשה. המשיכו המלך ומשנהו לדבר עוד שעה ארוכה על עניני המלוכה, ואחר כך אמר תרח לנמרוד: הלילה הגיע אלי אדם שהציע לי עסקה, שאני אתן לו במתנה סוס יפה מאוד, ובמקומו הוא יתן לי בית מלא שעורים. ענית לי כי איני יכול להשיב לו דבר לפני שאשאל אותך. שמע זאת נמרוד ותמה על תרח: אם אתה מנהיג את מלכותי בשכל צר שכזה, היא בודאי עתידה להחרב תוך זמן קצר. איך עולה בדעתך להחליף סוס יקר תמורת שעורים. ולמי תתן את השעורים אם אין לך סוס!?

נתן לו תרח לכלות בו את כעסו, ואז אמר לו: אם כך אתה כועס על החלפת סוס בשעורים, אם כן מה צריכה להיות הרגשתי כשאתה מבקש ממני את בני היקר תמורת כסף?! אם אתה הורגו, לשם מה אני זקוק לכסף, ומי יירש אותי?! לשמע הדברים כעס נמרוד מאוד, ובחמתו ציוה להרוג את תרח. כיצד אתה מעיז לבוא אלי בדברי תוכחות ומשלים?! הזדעק נמרוד. נפל תרח לרגליו ואמר לו: בצחוק דברתי, שהרי בודאי אני מוכרח לעשות רצונך. אבל תן לי שהות של שלושה ימים כדי שאדבר עם אשתי, אולי אפייסה במתנות ובמילים טובות עד שתסכים.

נתן לו נמרוד שהות כאשר בקש, וביום השלישי שלח אליו התראה: אם אינך ממלא את בקשתי, אשרוף את כל בני משפחתך! כשראה תרח כי אין מפלט, חיבל תחבולה: היתה לו שפחה אחת שילדה בן באותו לילה שבו נולד אברהם. לקח תרח את בן השפחה, ומסרו לידי נמרוד. מיד הרג נמרוד את התינוק בהתלהבות רבה, ונתן לתרח כסף רב כפי שהבטיח, ובזה נחה דעתו ושכח מכל העניין. (ספר הישר פרשת נח)

מיהו בעל הבירה?

גדל אברהם התינוק הקטן, ובהיותו בן 3 שנים התחיל לחקור בדעתו כדי לדעת מי ברא את השמים ואת הארץ. הסתכל בשמים וראה את השמש זורחת בעוז. חשב אברהם כי בודאי השמש חזקה מכולם והיא בראה את הכל, מיד ערך תפילתו אל השמש. כשהחשיך היום, שקעה החמה במערב, ובמקומה באה הלבנה, כשכל צבא הכוכבים מלווה אותה. היה סבור אברהם כי הלבנה "ניצחה" את השמש, והיא מולכת על העולם, וכל הכוכבים הם משמשיה. באותו לילה ערך תפילתו אל הירח. למחרת ראה והנה שוב השמש זורחת והלבנה הסתלקה!! אמר בלבו: נראה כי לא זו ולא זו בראו את השמים והארץ! הלך לתרח אביו ושאל אותו, מי ברא את השמים והארץ? הביא לו תרח עבודה זרה בידו ואמר לו: זהו האל שברא אותך ואותי ואת כל העולם. הלך אברהם לאמו ובקש ממנה להכין מאכלים טובים כקרבן עבור העבודה זרה. כשהכינה אותם, הלך אברהם והביא אותם לפני הפסל, וראה כי באותה צורה שהניחם לפניו, כך מצא אותם אחר כך, והבין שלא יתכן כי הפסל ברא את השמים והארץ. לא מצא אברהם מנוח לנפשו, וחיפש בכל כוחו את אדון העולם. ומפני שהיה עמל רבות להכיר את ה' יתברך, שרתה עליו שכינה, ונתן הקב"ה בלבו להבין את מציאותו. (רבנו בחיי בראשית טו ז. זוהר)

”שהם משתחווים להבל וריק...”

כשראה אברהם את אביו ואמו שהם אדוקים בעבודה זרה שלהם, לא רצה להיות עמהם עוד, והלך לישיבת נח ושם, שם למד תורה במשך שנים רבות. בהיותו לומד שנים מרובות כל כך בחשק גדול ובמנוחת הנפש, נעשה חכם גדול, והשיג בדעתו שכל הדור ההוא שקוע בטעות העבודה זרה, שהם עובדים לצורות עץ ואבן, וכשהגיע לגיל 40 כבר היתה לו הכרה ברורה ויסודית בידיעת ה'.

כיון שהכיר אברהם את האמת, התחיל לערוך דין ודברים עם אנשי מדינתו, שהדרך שהם הולכים בה, אינה דרך האמת, ואין ראוי לעבוד לאילים אלא רק לאלוהי העולם האמיתי, בורא שמים וארץ, וראוי לאבד ולשבר את כל הצלמים. היה אברהם אבינו לוקח שני צלמים, קושר אותם בחבל, ומוליך אותם ברחובות העיר כדרך הסוחרים, והיה מכריז: "רוצה אני למכור אליל שאין בו מועיל. פה לו ולא ידבר, עינים לו ולא יראה, אזנים לו ולא ישמע, ולא יהלך ברגליו". (שבט מוסר פרק נב דף נד)

בחנות הפסלים

לתרח, אביו של אברהם, היתה חנות לממכר פסלים. יום אחד, הוצרך תרח לנסוע לעיר רחוקה לרגל עסקיו, והוא מינה את בנו אברהם למלא את מקומו במכירת הפסלים. הגיע לחנות אדם לקנות פסל, אמר לו אברהם: בן כמה אתה, אדוני? אמר לו: בן חמישים. אמר אברהם: הפסל הזה שאתה רוצה לקנות - לפני יומיים עשה אותו אבא שלי. אוי לך שאתה בן חמישים ורוצה להשתחוות לפסל בן יומיים. התבייש האיש למשמע הדברים, והלך לו. כך היה אברהם אבינו משכנע את כל הלקוחות באפסיותה של עבודת האילים.

והנה, הגיעה אל החנות אשה ישישה ובידה מגש מלא תקרובת לעבודה זרה, מטעמים חשובים ומשובחים לכבוד הפסלים. ניסה אברהם לשכנע אותה כדרך ששכנע את כולם, שהפסלים הם הבל וריק, אולם הזקנה לא קבלה את דבריו. היא הניחה את המגש והלכה לה. מה עשה אברהם? לקח את המגש והניחו לפני הפסל הגדול. לקח פטיש וניפץ את כל הפסלים שהיו בחנות, מקטן ועד גדול, רק את הפסל הגדול השאיר שלם, וקשר את הפטיש לידו.

כשחזר אביו תרח לחנותו, חשכו עיניו, כל הפסלים שבורים לרסיסים! "מה עשית!?!!" צעק על אברהם בנו בחימה שפוכה. התנצל אברהם ואמר: מצטער אבא, לא היתה לי שום כוונה רעה, אינני אשם במה שקרה. באה לכאן סבתא זקנה אחת והביאה אוכל לפסלים, ואז רצו הפסלים לאכול לפני הפסל הגדול. הושיט הפסל הגדול את ידו בזעם

ושבר את כולם, על שלא היה להם דרך ארץ לכבד אותו קודם. והנה הפטיש עדיין נמצא ביד שלו, ואם אינך מאמין לי, בוא נלך ונשאל אותו מה בפיו.

התגבר כעסו של תרח יותר, ואמר לו: שקרן!! הרי אלילים אלו, אין רוח בהם, ואינם יכולים לדבר, כי הם עשויים עץ ואבן. איך אתה מנסה 'למכור' לי כאלו 'סיפורי סבתא'? אמר לו אברהם: אבא, וכיצד אתה מאמין שהם אלה שבראו את השמים והארץ, בשעה שאינם יכולים לנוע ממקומם? מה טעם שאתה ממשיך לעובדם? אוי לכל הדור הזה שהולכים אחר ההבל, ואינם מטים אוזן לשמוע את האמת. דע כי רע ומר יהיה סופם של עובדי העבודה זרה, כמו שאירע לדורות שעברו - דור אנוש ודור המבול - כי בגלל עבודה זרה אבדו מן העולם. לכן אבקשך אבי, אנא, שמע לקולי, וחדל מלעבוד לאלילים! (בראשית רבה לח יג)

אברהם מתייצב לפני נמרוד

קצף תרח על 'חוצפתו' של אברהם, הלך מיד לנמרוד ואמר לו: יש לי בן אחד שהוא סורר ומורה. הוא יושב ולומד תורה זרה זה הרבה שנים, ומספר שיש אל בעולם שהוא אמת, ואתה משקר ומכזב. קרא מיד נמרוד לאברהם, ואמר לו: מדוע אתה מבלבל ומטה את לב העם? דע כי אם תמשיך בדרך זו רע ומר יהיה סופך! אמר לו אברהם: אני רואה שהשמש יוצאת כל יום במזרח ושוקעת במערב. אולי יש לך כח לשנות את מהלכה - שתזרח במערב ותשקע במזרח? אם תעשה כן אודה בך ואשתחוה לך. ואם לא, דע לך, כי האל שנתן בי כח לשבור את אליליך, הוא יתן לי כח להרוג אותך. (רבנו בחיי בראשית טו ז)

נמרוד, כששמע דברים נועזים אלו, הזדעזע כולו, ושלח את אברהם לבית הסוהר כשהוא כפות. הוא ציוה לשומרים שלא יתנו לו לחם ולא מים. נשא אברהם עיניו לשמים ואמר: "אלוקי, אתה יודע הנסתרות, ואתה ידעת כי הגעתי עד הנה - לא לכבודי אלא לכבודך ולעבודתך". שמע הקב"ה לתפילתו ופתח לו מעיין של מים, ושלח לו את המלאך גבריאל להביא לו כל מיני מאכל, וכך שהה בבית הסוהר שנה תמימה. (שבט מוסר דף)

הכנת כבשן האש

שמע נמרוד, כי אברהם עודנו בחיים, כינס את כל חכמי עירו ושאל אותם: מה משפטו של אברהם שביזה את המלך ושבר את הצלמים? דנו

בענין, ויצא דינו להשרף. מיד יצא כרוז בכל העיר: מי שהוא מאוהבי נמרוד, צריך להביא מטען של עצים. כך הביאו אנשי העיר מטענים של עצים במשך 40 יום, את כל העצים אספו בכפר אחד, שנקרא לאחר מכן "אור כשדים". באותו כפר היה תנור ענק ממדים, ולאחר שהצטברה בתוכו כמות עצומה של עצים, הבעירו אותנו עד שהיה הולך ובוער במשך שלושה ימים ושלושה לילות. מרוב החום הלוהט, נעשה כל הכפר חם וכל תושביו מיהרו לצאת ממנו. נתכנסו רבבות רבבות של אנשים ונשים מכל קצוות תבל אל אזור הכפר, כדי לראות כיצד שורפים את הנמרוד במלך.

הובא אברהם לפני המלך, ואחד השרים החשובים תפס את אברהם כדי לזרוקו לכבשן האש. כשהתקרב מעט אל האש, מיד יצאו לשונות של אש מן התנור הבוער ושרפו את השר. ניסו שרים אחרים לזרוק את אברהם, אך כל מי שניסה היה נשרף, עד שנשרפו אנשים רבים, ולא ידע נמרוד מה לעשות.

באותה שעה בא השטן בדמות אחד משרי המלך, ואמר כי יש בכוחו לעשות תחבולה ולזרוק את אברהם מרחוק אל תוך הכבשן. מיד ביקש להביא לוחות, חבלים ומסמרים, ועשו "טראבוקו" - מין מכונת קליעה, שפועלת על ידי הנעה מרחוק. בדקו את המכונה, אם פועלת היא כראוי, על ידי שהכניסו לתוכה שלוש פעמים אבן גדולה וקלעו אותה לתוך הכבשן. כאשר הוכחה המכונה כיעילה, קשרו את ידיו ורגליו של אברהם, שמו אותו בטראבוקו, כדי לזרוקו לכבשן האש. (אוצר המדרשים אייזנשטיין עמוד 1)

קידוש ה'

בא השטן לפני אברהם ואמר לו: אם אתה רוצה להנצל מן האש הזאת, השתחוה לנמרוד. השיב לו אברהם: "יגער ה' בך השטן". אז באה אמו של אברהם אשר נקרא שמה אמתלאי, ואמרה לו: אנא ממך, השתחוה לנמרוד ותנצל. אמר לה: דעי אימי, כי האש של נמרוד סופה להכבות, ואילו האש בגהנם אינה נכבית לעולם! (שם)

אז הטילו את אברהם לתוך הכבשן פנימה. מיד נעשה רעש גדול בשמים, וכל המלאכים רצו לרדת להציל את אברהם אבינו. אמר להם הקב"ה: הוא יחיד בעולמו, שעומד יחידי מנגד לכל העולם הטועה, ואני יחיד בעולמי. נאה ליחיד להציל את היחיד. מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו והציל את אברהם וצינן לו את האש. כך היה מהלך אברהם אבינו ומטייל בתוך האש, ולא קרה לו כלום. (פסחים ק"ח ע"א)

כשראה נמרוד כך, מיד ציוה להוציא אותו מן הכבשן. אבל שוב לא יכל אף אחד להוציאו, וכל מי שניסה להתקרב מעט אל האש, היה נשרף מן

החוס הגדול. או אז נכנע נמרוד וקרא לאברהם : אתה, שהנך עבד נאמן
לאלוהי השמים הגדול והמבורך והאמיתי, צא לחוץ!!! יצא אברהם
והתייצב לפני נמרוד, וכל המון האנשים שהיו שם יחד עם נמרוד השתחוו
לפני אברהם. אמר להם אברהם : אני איני כלום, ולא אלי תשתחוו, אלא
האמינו באלוהי האמת שבשמים. אז נתן נמרוד לאברהם הרבה מתנות,
וגם את שני העבדים המובחרים ביותר שהיו לו, אחד מהם היה אליעזר.
וכן גדולי המלכות נתנו לו מתנות רבות וליוו אותו לביתו בכבוד גדול.
(שבט מוסר פרק נב דף נד-נה)

ומלאה הארץ דעה את ה'

היה אברהם אבינו הולך מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, והיה קורא
בקול גדול לכל העולם להודיעם שיש אלוה לכל העולם, ולו ראוי לעבוד.
היו העם מתקבצים אליו ושואלים אותו על דבריו, והיה משיב לכל אחד
ואחד כפי הבנתו, עד שהחזירו לדרך האמת. כך התאספו סביבו אלפים
ורבבות, ושתל בלבם את עיקרי האמונה, וחיבר ספרים בענין האמונה.
אברהם אבינו העביר את דרך עבודת ה' ליצחק בנו, יצחק הודיע ליעקב,
ויעקב אבינו לימד את בניו כולם, והבדיל את לוי ומינה אותו לראש
ישיבה ללמד דרך ה' ולשמור מצוות אברהם. כך התפשטה האמונה יותר
ויותר, בקרב בני יעקב והנלוים אליו. (רמב"ם ע"ז א ג)

אולם עדיין לא היה די בכל זה כדי ליצור את עם ה', אשר יחזיק באמונתו
לדורי דורות. נסתרים דרכי ה' ומחשבותיו, צופה ומביט עד סוף כל
הדורות, ומי יעמוד בסודותיו וברעיונותיו? הכין הקב"ה לבני ישראל
'תכנית' מיוחדת ליצירתם כעם, וצפה במחשבתו כי עליהם לעבור "כור
היתוך" במצרים, למען יתחשלו באמונת ה' צרופה, ורק לאחר מכן יצאו
ברכוש גדול, היא התורה הקדושה, האוצר הגנוז שקדם 974 דורות
לבריאת העולם.

סיפור יציאת מצרים

ריבוי על טבעי

מנין בני ישראל במצרים

בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. בתקופה קצרה של 210 שנה התרבו ישראל בצורה על טבעית, עד כדי שביציאתם ממצרים מנו הגברים מגיל עשרים ועד גיל שישים 600,000 איש. אם נצרף למנין זה אף את הנשים, הילדים והילדות, וכן האוכלוסייה המבוגרת, שלא נמנתה בחשבון, הרי שעם ישראל ביציאת מצרים מנו לפחות למעלה משלושה מיליון נפשות.

הדבר המעורר השתאות והמפליא יותר הוא, שחז"ל מגלים לנו כי מספר עצום זה הינו רק מספר חלקי מכלל עם ישראל, משום שבמכת חושך מתו רבים מאוד מעם ישראל, אשר לא היו זכאים לצאת ממצרים (כפי שיתואר להלן במכת חושך), ומספר המתים היה גדול פי כמה וכמה ממספר הנותרים בחיים. כמו שנאמר: "וחמושים עלו בני ישראל" - רק אחד מתוך חמישה יצא ממצרים, והשאר מתו במכת חושך. זאת אומרת שעם ישראל לפני מכת חושך מנה פי 5 ממנין יוצאי מצרים, דהיינו למעלה מ- 15,000,000 נפשות!! דעה אחרת אומרת, כי היוצאים ממצרים היו רק חלק אחד מתוך חמישים שמתו במכת חושך, ולפי זה עם ישראל מנה לפני מכת בכורות פי חמישים ממה שמנה ביציאתו, כלומר למעלה מ- 150,000,000 נפשות!!!

ריבוי כל כך גדול בפרק זמן של 210 שנה, הרי זה יוצא לגמרי מגדר הטבע, וזאת במיוחד לאור העובדה שעם ישראל ברובה של תקופה זו, היה עובד עבודת פרך המפרכת את הגוף, אשר באופן טבעי אף ממעטת פריה ורבייה. יותר מכך, פרעה הרשע בגזרותיו האכזריות הרג המונים המונים מעם ישראל: בגזרה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", וכן בזמן שהיו עובדים עבודת פרך, מי שלא הספיק לעשות את מכסת הלבנים באותו יום, היו המצריים הרשעים שמים במקום הלבנים החסרות תינוקות מעם ישראל. כמו כן אומר המדרש, כי פרעה מצורע היה, ולצורך ריפוי היה שוחט בכל יום 300 תינוקות מעם ישראל ומתרחץ בדמם (כפי שיבואר כל זה בהרחבה בהמשך). ואחרי רצח המוני שכזה מנה עם ישראל מספר כה עצום ורב. כיצד יתכן הדבר??

ריבוי ילודה

חז"ל מגלים לנו כי אכן אופן הריבוי של עם ישראל היה בצורה בלתי טבעית כלל, שהיו הנשים יולדות מספר גדול של תינוקות בכל לידה. יש

אומרים שנולדו שנים שנים, ויש אומרים שנולדו ששה ששה!! ויש אומרים שנולדו בכל לידה שנים עשר תינוקות!! ויש אומרים שישים בכרס אחת!! והרי זה פלאי פלאים שאמא אחת תוכל ללדת בפעם אחת תינוקות רבים כל כך, ושכולם יחיו! וכל זאת בהיות האם שפחה למצרים. היא עבדה בשעת ההריון עבודת פרך מלבד עבודתה בביתה, ולאחר הלידה נוספה לה עבודת הטיפול בתינוקות, כשבעלה אינו עומד לצידה בכל המהלך הזה, משום שיצא לעבודה מפרכת חסרת טעם. היא אינה מקבלת איזו הטבה, אפילו לא חופשת לידה - היא מיד צריכה לחזור לעבודת הפרך שלה.

למרות הקושי - נשות ישראל במצרים היו צדקניות, והתאוו לעוד ועוד ילדים. למרות עבודתן המפרכת ולמרות הצרות שעשו להם המצריים אשר חפצו לצמצם את הילודה, הם רצו לזכות בילדים נוספים, והקב"ה שרחמיו על כל מעשיו עזר להן בגידול ילדיהן, כפי שנראה בהמשך בס"ד.

פן ירבה - כן ירבה

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וַיִּקָּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מְאֹד: הֲבֵה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה... (שמות א ז-י)

רואה פרעה כי עם ישראל פרה ורבה באופן לא רגיל, והדבר כקוצים בעיניו. הוא מנסה לחבל תחבולות היאך למנוע את עם ישראל מפריה ורביה. כשתחבולה אחת לא עוזרת הוא מנסה תחבולה אחרת, ומשאף היא אינה מוכחת כיעילה, שוב מנסה הוא דרכים אחרות. אך יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו. אמר הקב"ה: אתם מתחכמים להם שלא יתרבו, נראה מה מתקיים, האם הדברים שלי, שהבטחתי לאברהם אביהם: "כִּי בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ וְהִרְבָּה אֲרֻבָּה אֶת זַרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם", או הדברים שלכם, שאתם אומרים: "הֲבֵה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה...". טפחה המציאות על פניהם והוכיחה שאכן עצת ה' היא תקום: "וְכִאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרָץ". הם אמרו "פן ירבה", אבל הקב"ה אמר: "כן ירבה"!!!

מה היו תחבולותיו של פרעה לצמצום הילודה בעם ישראל?

תחבולה ראשונה - עבודת פרך

פרעה גזר על עם ישראל שיעבדו ללא הפסקה, כדי שלא ילכו לישון בבתיהם, ועל ידי כך יתמעטו מפריה ורביה. דרש רבי עקיבא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. שבשעה שהיו הולכות לשאוב מים, היה הקב"ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהן, וכך היו ממלאות חצי כד בדגים וחצי במים, והולכות לבתיהן ומבשלות שתי קדרות - אחת של מים ואחת של דגים, ומוליכות אותן אל בעליהן בשדה, שירחצו במים החמים ויאכלו את הדגים. כך עודדו וחיזקו אותם בגוף ובנפש, ופרו ורבו. ראה פרעה כי תחבולה זו אינה יעילה, וחיבל תחבולה

תחבולה שניה - הריגת התינוקות בעת הלידה

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַיְלֵדֵת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׂם הָאֵחָת שֵׁם הַפֶּרֶה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיֶלְדָךְן אֶת הָעִבְרִית וּרְאִיתִן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה". (שמות א טו-טז)

פרעה, שלא רצה בתחילה לנהוג באכזריות גלויה, כדי לא לעורר על עצמו את דעת הקהל העולמית, הלך בסתר אל המילדות - יוכבד (המכונה "שפרה" משום שמשפרת את הולד ומטפלת בו לאחר לידתו) ומרים (בתה של יוכבד, המכונה "פועה" משום שהיתה פועה את פיה ושרה לתינוקות) ואמר להן, שכאשר באה אליהן אשה עבריה ללדת, יבדקו מיד בזמן יציאת התינוקות: אם בת היא - יחיו אותה ויילדו אותה כרגיל, אך אם בן הוא - יהרגו אותו מיד עוד לפני שיספיק לצאת ממש לאויר העולם, ותאמרנה ליולדת שהתינוק מת בלידה.

אמר הקב"ה: דע לך רשע, כי מי שנתן לך עצה זו להרוג את הזכרים, הוא טפש. והלוא טוב היה לך יותר אילו צווית להרוג את הנקבות, שהרי בלי נקבות באה כליה לעולם, כי הזכרים לבדם אינם יכולים ללדת. וכשיש הרבה נקבות בעולם, יכול להיות ריבוי גדול יותר. אך מה באמת גרם לטעותם של פרעה ויועציו? נגיעתם האישית. אמרו המצריים, נמית את הזכרים ונקח את הנקבות לנשים.

"וַתִּירֶאן הַמַּיְלֵדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינן אֶת הַיְלָדִים" - המילדות הצדיקות, אשר יראת שמים טהורה היתה בליבן, לא רק שלא שמעו לפקודתו של המלך ולא הרגו את התינוקות, אלא שאף דאגו לצורכיהם של התינוקות וסיפקו להם מים ומזון.

כאשר רואה פרעה כי ממשיכים להיוולד בנים לעם ישראל, שואל הוא את המילדות כיצד יתכן הדבר? והן משיבות לו: הנשים העבריות אינן זקוקות כלל למילדת, מעדיפות הן ללדת לבדן בביתן, ולכן אין אנו יכולות לקיים את גזירת המלך. הפלא הוא שפרעה מקבל את תשובתן ולא מענישן. כשכר על מסירות נפשן, נתן הקב"ה לצאצאיהן כהונה, לוייה ומלכות. כשרואה פרעה שאף תחבולה זו אינה מצליחה, הוא מנסה תחבולה שלישית.

תחבולה שלישית - זריקת הבנים ליאור

"וַיֵּצֵא פַרְעֹה לְכָל עַמּוֹ לְאמֹר כֹּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיִּאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תִּתְחַיֵּן" - מצווה פרעה להשליך את כל התינוקות הזכרים של בני ישראל אל הַיָּאֹר, ולשם כך הוא ממנה שומרים ושוטרים מיוחדים, אשר תפקידם לערוך מעקב צמוד אחר התינוקות הנולדים, למצוא אותם ולהשליכם ליאור.

המצרים הרשעים היו נעזרים בילדיהם הקטנים, אשר היו מסתובבים בין הבתים ועוקבים אחר לידת תינוקות. בני ישראל לא היו נשמרים מהם, כיון שהם קטנים. כאשר היו שומעים הילדים קול של אשה הצועקת בלידתה, היו הולכים ואומרים לאבותיהם, ובאים האבות ונוטלים את התינוק ומשליכים אותו למים.

היו בנות ישראל אשר רצו בכל כוחן להציל את ילדיהן מטביעה, ובכוחות נפש אדירים היו חושקות את שפתותיהן בשעת הלידה ולא צועקות. אחרי הלידה לקחו את תינוקותיהן והטמינו אותם במחילות. אולם גם כנגד זה התחכמו המצרים. הם עקבו אחר כל אשה הרה, וכשראו שהיא כבר אחרי לידה, הבינו שהיא מסתירה את התינוק, ומיד היו מביאים ילד קטן מילדיהם ומכניסים אותו לבית היולדת, שם היו מכים אותו והוא בוכה. התינוק המוטמן במחילות שומע את קול הבכי, ובוכה יחד עמו. הבכי מגלה את מקום מסתורו, והרשעים נוטלים אותו על אף צעקות האימה של האם, שסבלה את כאבי הלידה בדומיה כדי שיחיה בנה. הם תופסים אותו בפניה ובפני כל בני המשפחה האומללים ומשליכים אותו ליאור באדישות.

מדוע דווקא להשליך ליאור?

מדוע גזרו להשליכם ליאור? מפני שראו החוזים בכוכבים שמושיעים של ישראל ילקה על ידי המים, וחשבו שיטבע במים. אך באמת הסימן שראו שילקה במים, לא היה קשור לכאן, אלא כשהנהיג משה את עם ישראל במדבר, אמר לו הקב"ה שידבר אל הסלע ויוציא מימיו, ומשה הכה על הסלע במקום לדבר, ועל כך נענש שלא נכנס לארץ ישראל, כמו שנאמר (במדבר פרק כ פסוקים יב יג): "יֵעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישְׁנִי לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם".

סיבה נוספת לכך שבחרו המצרים להמית את התינוקות דווקא על ידי השלכתם ליאור, כי העמיקו עצה. אמרו: אין הקב"ה מעניש אלא באופן של "מידה כנגד מידה". אם נהרוג את התינוקות במים, לא יוכל הקב"ה להעניש אותנו, כי נשבע שלא יביא יותר מבול לעולם. העלים הקב"ה ממחשבתם את העובדה הפשוטה, שאפשר שיענישם במים לא על ידי מבול, כפי שאכן קרה, שטבעו בים סוף. גזירה קשה ונוראה זו, של השלכת הבנים ליאור, נמשכה כמעט שלוש וחצי שנים! היא הוחרפה יותר בתחילת השנה השלישית, בעקבות חלומו של פרעה.

חלום פרעה

בשנת מאה ושלושים לרדת ישראל מצרימה, ופרעה חולם, והנה הוא יושב על כסא מלכותו. וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים. ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה. ויקח את כל זקני מצרים, שריה וגדוליה, ויקשרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת. ואחר כך לקח טלה קטן אחד ונתנו בכף המאזנים השניה, והכריע הטלה הקטן את הכף! תמה פרעה על החזון הנורא הזה, מדוע יכריע הטלה את כולם? וייקץ פרעה והנה חלום. וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום, וייראו האנשים יראה גדולה. קם סריס אחד מסריסי המלך אשר שמו בלעם, ואמר: אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים, כי יולד ילד בישראל ויחריב את כל ארץ מצרים. אם על המלך טוב, יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים, אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג, למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים. ויעש

המלך
כך.

הצלת התינוקות

על אף כל המאמצים של מצרים להרוג את הזכרים שנולדו, על ידי הטבעתם ביאור, שמר הקב"ה על תינוקות אלו, ורובם ניצלו ולא מתו.

כיצד? ציוה הקב"ה לגלים לפולטם למדבר, ובמדבר זימן להם ה' יתברך שני סלעים מיוחדים, מסלע אחד ינקו דבש, ומהסלע השני ינקו שמן.

היו תינוקות נוספים, אשר נולדו בשדות מפחד המצריים, וגם אותם שמר ה' בשמירה מעולה. כפי שמספר המדרש, בשעה שהיו האמהות צריכות ללדת, היו הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר "תחת התפוח עוֹרְרִתִיךָ". והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כיולדת שמשפרת את הולד, ונותן להם שני עגולים אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב. יג): "וַיִּנְקֵהוּ דָבֶשׁ מְסֻלַּע וְשֶׁמֶן מְחֻלְמֵשׁ צוֹר". וכיון שראו אותם המצרים, רצו להורגם, ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע. מה עשו המצרים? הביאו שוורים וחרשו בקרקע על גבי התינוקות. אבל הקב"ה העמיקן בקרקע ושיקע אותם יותר. הלכו המצרים והביאו מחרשות ארוכות יותר, שנאמר (תהלים קכט. ג): "עַל גְּבֵי חָרְשׁוֹ חָרְשִׁים, הָאָרְיִכוֹ לְמַעַנְיָתָם". והקב"ה העמיקן עוד. ולאחר שהיו המצרים הולכים, היו התינוקות מבצבצים ויוצאים כעשב השדה, שנאמר (יחזקאל פרק טז ז): "רָבְבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךְ". וכאשר גדלו, באו עדרים עדרים לבתיהם, וכל אחד הכיר את הוריו!

הולדת משה

למעלה משנתיים זורקים המצריים ליאור את תנוקות ישראל הזכרים כדי למעט אותם, ומאחרי חלום פרעה ופתרונו, שיוולד בן שיושיע את ישראל, התחילו לעקוב ביתר שאת ודקדוק. המעקב אחרי הילודים מחרף. ומנגד - בשעה זו צריך להיוולד מושיעם של ישראל. האם יוכל מושיעם של ישראל, גם במצב קשה זה, להוולד ולהשרד, למרות הרדיפות הקשות?? השתלשלות הדברים המדהימה, רצופת השגחה פרטית מופלאה, מלמדת אותנו בלי ספק כי "אין עצה ואין תבונה נגד ה'!!! נפלא להתבונן ולראות, איך וכיצד התרחשו הדברים...

גזירת עמרם ועצת יוכבד

עמרם גדול הדור היה, ואשתו היתה יוכבד. ראה עמרם כי גזר פרעה לזרוק ליאור את הזכרים הנולדים, אמר: 'לשואו אננו עמלים', לשואו אננו מביאים ילדים לעולם. מה עשה? גרש את אשתו יוכבד. כשראו בני ישראל את גדול הדור עושה כך, למדו ממנו וגרשו כולם את נשותיהם. מרים, בתו הקטנה בת ה-5, אשר כבר מקטנות שרתה עליה רוח נבואה, וידעה כי עתיד מושיעם של ישראל להיוולד מהוריה, באה לפני אביה ואמרה לו: אבא! הגזרה שלך קשה יותר מהגזרה של פרעה. פרעה גזר רק על הזכרים, ואילו אתה גזרת גם על הזכרים וגם על הנקבות. מלבד זאת - גזירתו של פרעה היא רק לעולם הזה (שנולדים ומתים וחוזרים לחיות בעולם הבא), ואילו גזרתך היא לעולם הזה ולעולם הבא (שאותן נשמות שלא באות כלל לעולם, אינן יכולות ליכות בחיי העולם הבא). יותר מכך - פרעה הרשע, ספק גזירתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת (שהרי אפשר לנסות להינצל מגזירתו), אבל אתה צדיק, ובודאי גזירתך מתקיימת. שמע עמרם לעצת בתו, והחזיר מיד את אשתו. ראו בני ישראל כי גדול הדור החזיר את אשתו, מיד החזירו כולם את נשותיהם.

הצפנת משה

כעבור ששה חודשים, ביום ז' באדר, התמלא ביתם של עמרם ויוכבד באור מיוחד. יוכבד, שהיתה בת 130 שנה (!!), ילדה את משה, מושיעם של ישראל. אולם כמובן, דאגה כבדה העיבה על השמחה הגדולה: מה לעשות כדי שהמצרים לא יתפסו את הרך הנולד וישליכוהו ליאור? בשלושה החודשים הראשונים יכלו עמרם ויוכבד להצפינו בביתם, מפני שהמצרים מנו ליוכבד 9 חודשים מזמן שעמרם החזיר אותה [והיא התעברה כבר שלושה חודשים קודם לכן], ולכן לא ידעו המצריים שיוכבד כבר ילדה. ואכן שלושה חודשים הוסתר משה בבית הוריו.

באותם שלושה חודשים, שוד ושבר היה במצרים. על מה ולמה? באותו יום שנולד משה הודיעו החוזים בכוכבים לפרעה: "היום נולד מושיעם של ישראל, ואין אנו יודעים אם הוא נולד מבני ישראל או מן המצרים. עוד רואים אנו כי עתיד הוא ללקות במים". כשמע זאת פרעה, מיד ציוה ללא רחמים כי ביום זה יזרקו ליאור כל התינוקות הנולדים, גם מבני ישראל וגם מן המצרים. למחרת, אמרו האצטגננים לפרעה כי המושיע של ישראל עדיין לא הושלך ליאור, ועדיין הם רואים את הסימן שלו - שילקה במים. הכריז פרעה כי הגזירה שגזר אתמול עדיין בתוקפה. וכך היה במשך שלושה חודשים, שכל עוד שלא הושלך משה ליאור, עדיין ראו האצטגננים את הסימן שלו בכוכבים, ונמשכה הגזירה על כלל האוכלוסייה במצרים. ומה קורה בתום שלושה חודשים?

ביום ו' בסיון, כתום שלושה חודשים מיום הולדת משה, הבינו עמרם ויוכבד כי לא יוכלו יותר להצפינו בביתם, כי המצריים כבר יחפשו אחריו. בלית ברירה, הם מנסים להצילו בדרך אשר סיכויי הצלחתה נראים אבודים מראש. הם יוצרים לו תיבת גומא קטנה ומכניסים אותו לתוכה. את התיבה שמים ביאור. האם אכן לא יגלו המצרים את התיבה? וכיצד יתקיים הילד ללא מזון ושתייה? ואולי חס ושלום תטבע התיבה הקטנה ביאור הגדול? אכן השלכתו של משה ליאור נעשתה בלב כבד מלא חששות.

מה נסתרות הן דרכי ה'!!! דווקא על ידי פעולה אבסורדית זו, ניצל משה רבנו! כשהושלך משה ליאור, באו האצטגננים ואמרו לפרעה: הנה, כעת אנו רואים בכוכבים כי מושיעם של ישראל כבר לקה במים והושלך אל היאור. מששמע זאת פרעה, ביטל מיד את הגזרה של השלכת הבנים ליאור, בחושבו שמטרתו כבר "הושגה".

בתי 'מאמץ' את משה

באותו בוקר, יצאה בתיה בת פרעה לרחוץ ביאור. לשם מה ירדה לטבול דווקא ביאור? יש אומרים שרצתה להטהר מעבודה זרה של בית אביה ולהתגייר. ויש אומרים שהיתה מצורעת, ורצתה לשכך את כאביה על ידי טבילה במימיו הקרירים והמבריאים של היאור. והנה באותו רגע נראתה תיבת משה לפניו. היא הושיטה את ידה כדי לתופסה. כיון שראו שפחותיה שהיא רוצה להציל תינוק מן המים, אמרו לה: "גבירתנו, מנהגו של עולם, אם מלך גוזר גזרה, גם אם כל העולם לא מקיימים אותה - בניו ובני ביתו מקיימים אותה. ואת, בתו של פרעה, עוברת על מצות אביך?!" בא גבריאלי וחבט אותן בקרקע. הושיטה בתיה את ידה, והתארכה ידה לאורך של 12 אמה - ששה מטר (ויש אומרים 16 אמה, ולדעה אחרת 60 אמה). וראה זה פלא! מיד כשנגעה ידה בתיבה, נתרפא גופה כליל מן הצרעת.

מרים אחות משה, עומדת כל הזמן מן הצד ורואה את מה שנעשה. היא ממשיכה לעקוב ורואה כי בתיה מנסה לחפש למשה אשה שתניק אותו, אך התינוק לא מוכן לאכול בשום אופן מאף אשה. ואז היא ניגשת אל בתיה ומציעה לה שהיא תתן לה אשה מניקה מן העבריות. בתיה הסכימה ומרים הביאה את יוכבד אם התינוק שתניק את בנה. בתיה כמובן לא יודעת כי קיים קשר בין התינוק לבין האשה המניקה. כך מיניקה יוכבד את משה במשך שנתיים תמימות עד היגמלו.

פלאי פלאים!!! למעלה משלוש שנים גזירת פרעה בתוקפה - להשליך ליאור כל בן ישראל שנוולד. מעת לידת משה, זורקים אפילו את

התינוקות המצריים ליאור, אלפי תינוקות נזרקים בשביל תינוק אחד - משה. והנה באותו יום שבו מודיעים אצטגנני פרעה כי לקה מושיעם של ישראל במים, חוזרת הביתה בתו של פרעה מאושרת, נקיה מן הצרעת, ובחיקה מציאה - ילד שברצונה לאמץ. הילד, כך נראה, נולד לפני מספר חודשים. הוא מהול! קטן שאינו סר למשמעתם, ואינו רוצה לינוק ממצריות, רק מאשה עברית!! ברור שהוא לא ילד רגיל. השם "משה" שניתן לו, מזכיר שוב ושוב את העובדה שהוא משוי מן המים. המסקנה המתבקשת היא שיתכן מאוד מאוד שהוא מושיעם של ישראל!!! אבל הנסיכה מבקשת מפרעה להחיות את הילד. הוא מסכים לאמצו בביתו, מכניסו לארמונו, והוא בעצמו מחבקו ומנשקו! האיש המתקרא אויב מצרים, המבוקש מספר אחת, גדל בתוך בית המלוכה! "עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל"!!!

יותר מכך - יוכבד אם הילד מקבלת את בנה אל חיקה למשך שנתיים תמימות ומניקה אותו, ואף מקבלת על כך משכורת נכבדה מאת המלך. כך יכלו עמרם ויוכבד לחנכו בדרך ה', ואף כשגדל משה היה לו תרוץ טוב לבוא מפעם לפעם לביקורים בבית אביו, ללמוד ולקבל ממנו תורה וידיעה ה'.

משה בארמון פרעה

ויהי בשנה השלישית להולדת משה, ופרעה יושב על כסאו, והגבירה יושבת מימינו, ובתיה משמאלו, ומשה הפעוט יושב בחיקה, וכל שרי המלוכה יושבים סביב. ויהי כאשר הם יושבים אל השלחן, ויושט הנער את ידו ויקח את הכתר מעל ראש המלך וישם אותו בראשו. ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם, אחד מסריסי המלך, ויאמר: "זכר נא אדוני המלך, את החלום אשר חלמת (שטלה קטן אחד הכריע את כל מצרים), ואת אשר פתר עבדך (שהטלה הוא מושיעם של ישראל). ועתה, הלוא זה הילד - מילדי העברים הוא, ומתוך חכמה וכוונה עשה זאת, מפני שרוצה ליטול ממך את מלכות מצרים. אם על המלך טוב, נשפוך את דמו ארצה בטרם יגדל ויקח את המלוכה מידיך". רצה המלך לקבל את עצתו של בלעם הרשע, אלא שאז שלח ה' את המלאך גבריאל, אשר נדמה כאחד מן השרים, ואמר: אדוני המלך, אל נא נמהר להורגו, שהלוא ילד פעוט הוא, ואולי עשה זאת מתוך שעשוע ומשחק, כדרך התינוקות. אם על המלך טוב, נבחן נא את תבונתו: יביאו אבן שוהם יקרה, וכן גחלת אש בוערת, וישימו אותם לפני הילד. והיה אם ישלח ידו אל השוהם - נדע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו, אך אם על הגחלת ישים ידו - נדע כי לא מחכמה עשה זאת ונחיהו. וייטב הדבר בעיני המלך והשרים, ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאו לפני משה את השוהם ואת הגחלת, ואז לקח המלאך את ידו של משה והוליד אותה אל

הגחלת; נגעה הגחלת באצבעו, ומחמת עוצמת החום, נתן משה את ידו אל פיו, ובערו קצת שפתיו, ומאז נעשה כבד פה וכבד לשון. ויחדלו המלך והשרים מלהמית את הילד.

וירא בסבלותם

גדל משה בבית המלך כשהוא לבוש בבגדי ארגמן, וכל מנעמי ארמון המלוכה לפניו. בכל זאת היה יוצא לראות בסבלות אחיו בני ישראל אשר עבדו בטיט, והיה בוכה ואומר: "חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם". והיה נותן כתפיו ומסייע לבני ישראל. אמר הקב"ה: "אתה הנחת את השררה והגדולה והלכת לראות בצערם של ישראל, ונהגת בהם מנהג אחים, חייך שאני מניח את העליונים והתחתונים ובא לדבר עמך!"

ראה משה שאין מנוחה לעם ישראל, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע - הוא מת; וגלו עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע - הם מתים. הסכים עמו פרעה, ותיקן להם משה את יום השבת למנוחה.

כאשר היה משה בגיל 12, יצא אל אחיו וראה איש מצרי מכה ומבקש להרוג איש עברי מאחיו. אחרי שבדק ברוח קדשו וראה שלא יצא מהמצרי במשך הדורות איש שעתיד להתגייר, הרג אותו על ידי שם המפורש וטמן אותו בחול. הלך משה ושב לבית המלך, והאיש העברי שב לביתו. למחרת שוב יצא משה, והפעם ראה שני אנשים עבריים (דתן ואבירם) רבים ומתקוטטים. הרים האחד את ידו כדי להכות את רעהו. עמד משה והוכיחו: "למה תכה רעד"? אולם הלה - במקום לקבל את דברי התוכחה, כעס על משה והלך להלשין בפני פרעה על כך שאתמול הרג משה איש מצרי.

כששמע על כך פרעה, החליט כי יש לשים קץ ל"תעלוליו" של משה. עד עכשו שתק על סרבנותו ועל כל מיני מעשים שעשה, אך כעת כשהגיע לידי שפיכות דמים לא ישתוק עוד, אלא יעשה מעשה. מיד אמר לעבדיו: תפסו והרגו אותו. אולם כשתפסוהו והכו בחרב על צוארו, נעשה צוארו של שיש. כאשר ניסו שוב ושוב, נהפכה החרב על ההורג והרגה אותו. רצו להורגו במיתה אחרת, אבל אז נתן הקב"ה בלב משה שיברח. צעק פרעה: "תפסוהו!!!" והנה ברגע זה הפך ה' את הארמון למהומת מוות: חלק מהשרים נעשו לפתע חרשים, ולא שמעו כלל את קריאת המלך. לעומתם, השרים ששמעו - נעשו עיוורים ולא ראוהו כשעבר לפניו. שרים אחרים, שהיו רחוקים יותר ממשה, אומנם לא התחרשו ולא התעוורו, הם שמעו את קריאת פרעה ואף ראו את משה במנוסתו, אך מכיון שלא היו די קרובים כדי לתפוס אותו, רצו לצעוק בקול גדול לחבריהם שיתפסו את

משה, אך הם נעשו לפתע אילמים. בתוך כל המהומה הזאת, ברח משה
ונמלט לנפשו, והגיע לארץ מדין.

שעבוד בני ישראל במצרים

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים"

בינתיים ממשיכים בני ישראל במצרים להשתעבד ולהתענות בעינויים קשים ובעבודה מפרכת. מצבם הנורא ממש עובר על כל דמיון אנושי. מבט במדרשי חז"ל מגלה לעינינו תמונת מצב מחרידה, של אנשים הנטולים כל זיק של חירות מינימלית, ומשועבדים טוטאלית - במאה אחוז - לפרעה.

אומר הרמב"ם: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". כדי לקיים מצוה זו ולקלוט באמת את ההרגשה במוחשיות, עלינו לבחון את הדברים היטב, לספר עליהם ולצייר אותם במחשבתנו, עד שנרגיש את תחושת העבדות, ונודה לה' על גאולתנו כאילו אנחנו עכשיו יצאנו ממצרים, כמו שממשיך הרמב"ם ואומר: "ועל דבר זה ציוה הקב"ה בתורה 'וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

תקופת השעבוד

בני ישראל היו במצרים 210 שנה. בתחילה, בחייו של יוסף הצדיק, נהנו הם ממעמד המיוחד בשל היותם בני משפחתו של המשנה למלך. אולם משנפטר יוסף, 71 שנה לאחר שירדו למצרים, הם ירדו מכבודם, וניתן עליהם המשא של אנשי מצרים. במשך הזמן, שבו נפטרו בזה אחר זה 12 השבטים ושאר יורדי מצרים, נטו ישראל מן הדרך הישרה, ובמקביל הוכבד עליהם השעבוד יותר ויותר. עד שבמות האחרון, שהוא לוי,

שנפטר 94 שנה לאחר שירדו למצרים, הפכו בני ישראל לעבדים מוחלטים. יוצא אם כן שבפועל היו בני ישראל עבדים במשך 116 שנה (116 = 94 - 210). כעבור 30 שנה מזמן עבדותם, הוחמר מצבם ביותר על ידי עינויים קשים ומרים. מרים, שנולדה בתחילת תקופה קשה זו, נקראה כך על שם המרירות והסבל הנורא שהיה מנת חלקם, בבחינת "וימררו את חייהם".

שעבוד הדרגתי

המצרים שעבדו את ישראל בהדרגה: בתחילה שמו ידם על ממונם. פרעה הטיל עליהם מס כבד, והראה להם שאין זה משום איבה, אלא שכן דרך מלכי הארץ להטיל מס על אנשיהם. בתואנה זו אף לקחו מהם את כל הכרמים והשדות אשר נתן להם יוסף, ואת כל הבתים הטובים אשר היו להם. אחר כך גזר עליהם שעבוד בגופם, וכך הלך והכביד ידו עליהם יותר ויותר, עד אשר קצו בני ישראל בחייהם מפני מצרים. כל כך קשים היו הסבל והעינויים עד שבצאתם ממצרים היו רובם של ישראל עם מומים: חרשים, גדמים וחגרים. נס שנותרו בכלל בחיים.

כאשר ייסר איש את בנו

שעבוד ישראל במצרים הוא דבר מפליא ביותר: איך הצליחו המצריים להכניע ולהשפיל עם חזק ורב כל כך, כפי שאכן העידו עליהם המצריים: "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו"!! כיצד יכלו תוך פחות מתשעים שנה להפוך אנשים חכמים וגיבורים לעבדים מושפלים ומדוכאים?! אין זאת אלא כי יד ה' היתה בדבר הזה, לטובתם הרוחנית האמיתית של בני ישראל "כִּי כִּי אֵשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ - ה' אֱלֹהֵיךָ מִיִּסְרְךָ" (דברים ח, ה). כפי שאומר ספר הישר: "ומאת ה' היתה זאת לבני ישראל, להיטיב להם באחריתם, למען דעת כל בני ישראל את ה' אלוהיהם... לעבוד אותו וללכת בכל דרכיו הם וזרעם אחריהם כל ימיהם". ומי יעמוד בסוד ה'!?

בחומר ובלבנים

כשהחליטו המצריים לשעבד את ישראל, קיבץ פרעה את כל ישראל, ואמר להם בלשון יפה ומנומסת (פרד = פה רד): בבקשה מכם, עשו עמי

היום טובה, והרי זה בשבילכם - "בנו לכם ערים לשבת". מה עשה פרעה כדי לשכנעם שיעבדו? שם על כתפיו מלבן (כלי שבו עושים את הלבנים), וכל אחד מישראל שטען שעבודה זו קשה לו, היו אומרים לו: האם אתה איסטניס ועדין יותר מפרעה?! נטל פרעה סל ומגרפה והתחיל לעבוד, וכשראו אותו ישראל עושה כך, נמשכו אחריו כולם חוץ משבט לוי, ומיד הלכו בזריזות ועבדו כל היום בכל כוחם. מכיון שהיה כוחם גדול ועבדו במרץ רב, הספיקו לעשות כמות גדולה של לבנים. כשהחשיך היום, מינה עליהם פרעה נוגשים, ופקד עליהם לספור את מספר הלבנים שעשו כדי לשלם להם. כאשר הובא מספר הלבנים לפני פרעה, אמר להם: כמות כזו של לבנים - לא פחות - עליכם לעשות כל יום! בתחילה אכן שילמו להם על עבודתם, אך לאחר ארבעה חודשים של עבודה, נטלו מהם את כל כספם בחזרה והכריחו אותם לעבוד ללא שכר. כאשר מאן איש ישראל לעשות במלאכה על אשר לא ניתן לו שכרו, אז נגשו אליו המצריים והכו אותו מכות נמרצות, והשיבו אותו בחוזקה לעבוד עם אחיו.

פרעה החליט לשעבד את בני ישראל דווקא על ידי עבודה "בחומר ובלבנים", כי עבודת החמר היא עבודה מפרכת את כל רמ"ח האיברים. ואין מלאכה קשה ממלאכת הטיט, במיוחד בארץ מצרים, כי אדמת מצרים אי אפשר לגבל וללוש אותה יפה, ומיד לאחר שהיו עושים את הלבנים הם היו מתפוררים, ושוב היו צריכים לחזור ולגבל את הלבנים ולדוש ברגליהם בחוזקה, עד שהיה העפר מתגבל מחדש.

משעה מוקדמת בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, עבדו ישראל בטיט הסמיך. תחילה סחפו חול, מים וקש, ערבבו הכל יחד ורמסו את החמר ברגליהם, לאחר מכן גבלו ממנו לבנים. כדי להוסיף על השפלתם הובאו גם חמורים לרמוס את התבן יחד עמם, כביכול להשוותם לחמורים. העבודה התנהלה ברציפות, ללא הפסקות ביניים. לא ניתן היה לעבוד בעצלתיים, כיון שהיה על כל אחד לסיים את המכסה ליום זה. המצרים לא התחשבו במצב הגופני, חולה כבריא חויבו להשלים את מכסת יומם. יום יום, שעה שעה, במשך שבועות, חודשים ושנים. בכל מזג האויר: בקור, ברוח, בחום ובשמש לוחטת לא בטלה העבודה. אין הפסקות ואין חופשות.

כדי להוסיף לענותם ולמעטם, גזר פרעה שהגברים יישנו בשדות על הארץ, והנשים ישנו בבתים שבעיר. הנימוק היה שאם נותנים לגברים לישון בבית, הרי שבבוקר, עד שישלחו לקרוא להם ועד שיגיעו מבתיהם, יעברו ויתבזבזו כבר שעה או שעתיים עד שמגיעים למקום העבודה. כך רצו המצריים לשבור את חיי המשפחה של עם ישראל, להמעיטם ולשבור את רוחם.

המצריים לא הסתפקו בכך שהעבידו את הגברים בטיט בחומר ובלבנים, אלא הכריחו גם את הנשים לעסוק בזאת. נשים עדינות וענוגות הוכרחו לעבוד בחומר ובלבנים!! וכדי להוסיף כאב על כאבם, המצרים שמו

קוצים בתוך החמר! הקש והקוצים פצעו את רגליהן והן שתנו דם, ואף על פי כן היה עליהן להמשיך לעבוד. ייסוריהן לא הרשימו את לב המצרי הנוגש, וגם הדם ששתת לא נגע ללבו חסר הרחמים. לא היו הקלות בזמני חולי, הריון, חולשה וכו'. ואפילו בעת הלידה, גם אז היתה האשה צריכה לעבוד. בזמן של חבלי לידה עזים, לא הניחו לה לשכב וללדת! והולד היה יוצא לתוך הטיט ונרמס יחד אתו! אחרי כל קושי ההריון, ואחרי צער הלידה העצום, רמסו לעיניה את פרי בטנה. צעקות ובכיות של הבעל והאשה, נפלו על אזניים אטומות. לא היה אכפת לנוגשים המצריים שהלבנים היו מעורבות בדם, הם הכריחו את הנשים להמשיך לעבוד.

בנים במקום לבנים!

אם העבד היהודי לא הצליח לגמור במשך היום את מכסת הלבנים, ואפילו היתה חסרה רק לבנה אחת, היה הוא צריך לשלם את החסר בילדיו! שום סיבה, מוצדקת ככל שתהיה, לא התקבלה. האכזריים הללו לקחו את הבן, חנקו אותו, והשלימו בגופתו את הלבנים החסרות בקיר. בשלב הבא הם התעלו באכזריותם ולא חנקו את הילד לפני הכנסתו לקיר, אלא לקחו ילד חי ובריא והניחוהו במקום הלבנה החסרה!! מאוחר יותר, הוסיפו רשעות על רשעותם, עד אז היו לוקחים ילד אחד על כל החסר היומי, כעת הם לקחו ילד על כל לבנה ולבנה שהחסירו ישראל! הארורים לקחו בחוזקה ילדים קטנים מבין ברכי אמותיהם, ואבותיהם ואמותיהם צועקים עליהם ובוכים בשומעם קול בכיית ילדיהם בקיר הבנין!!! אכזריות נוראה! אולם זה לא הכל. הם הרעו לעשות יותר מזה. היו מצריים שהכריחו את האבות לתחוב בעצמם את בנם בקיר!! ולשים עליו חומר! ועיני האב בוכות עליו, ודמעותיו יורדות על בנו!!!

כאשר העבד היהודי לא השלים את מתכונת הלבנים, ולא נשארו לו בנים כי כבר קברו את כולם בקירות, היו המצריים תוחבים אותו בעצמו בבנין, תחת שורה של לבנים, והיה מת וריחו מבאיש, רחמנא ליצלן.

אל אמונה ואין עול

לאמיתו של דבר, היו אלה נפשות של רשעים שהקב"ה רצה לסלקן מן העולם. כמו שמספרים חז"ל, כי בשעה שהיה רואה משה רבנו את התינוקות התחובים, היה בוכה ומצטער, ומבקש מאת הקב"ה שיציל אותם. אמר לו הקב"ה: אל תדאג על אובדנם של אלה, כי קוצים אני

מכלה מן הכרם! אם רצונך לבדוק זאת, הוצא את אחד התינוקות ותראה מה יהיה בסופו. אכן הוציא משה מבין האבנים תינוק אחד, ותינוק זה גדל והיה רשע גדול. שמו היה מיכה, והוא עשה פסל, וגרם לחורבן גדול לכלל ישראל.

עבודת הילדים

הבנים והבנות הצעירים הרכים והעדינים, הוכרחו גם הם לצאת לעבוד. רגליהם הרכות והעדינות נדקרו מהקש החד פעם אחר פעם, ודמם התבוסס בחומר. המצרי האכזר הכריח אותם לעבוד הלאה. הקטנים נפלו בתוך החומר ונפצעו, כוסו בחמר ונכנס חמר לפיהם, ואף על פי כן הוכרחו להמשיך לעבוד. לא נתנו זמן לרפאות את הפצע, וכל שכן שלא נתנו להם להתנקות מדמם ולשטוף את פיהם מן החמר. אחרי כל זאת, אם קרה שאביהם לא מילא את מכסתו היומית, היו קוברים אותם חיים בתוך הקירות!!

עבודה ללא תכלית

אדם עמל שואב סיפוק בגמר עבודתו הקשה. הוא נהנה ליישר גבו, להצביע ולומר "את זה אני בנית". המצרים האכזריים דאגו שגם הנאה זו תימנע מישראל, כי עבודתם היתה רק למען שעבודם. המצרים הכריחו אותם לבנות על אדמה לחה וטובענית, וכאשר המבנה היה כבד, הוא שקע ונבלע ולא נותר ממנו מאומה. בלילה, אחרי שגמרו לבנות שתי קומות, הלכו לישון. בבוקר, כשחזרו להמשיך בבניה, מצאו רק כמה שורות של לבנים מעל החול, השאר שקע. זהו שברון לב ממש! לראות את מעשי ידיהם הולכים ונבלעים! המצריים הכריחו אותם לבנות עוד ועוד ללא תועלת ותכלית. כך שברו המצרים את רוחם של ישראל שעבדו ועבדו ללא מטרה וסוף.

בני ישראל בנו "ערי מסכנות", שמכיון שנבנו על קרקע לחה ורכה, היו מסכנות מאוד את בניהם. היו שנפלו מן הבנין ומתו, והיו כאלה שהבנין נפל עליהם ומתו.

עיקר המטרה שהיתה למצרים להעביד את ישראל, היא כדי למרר את חייהם. עבודה ללא צורך, בלי קצבה, בלי גבול, וללא מנוחה, רק כדי לפרך את גופם. כאשר לא היתה למצרי עבודה מסוימת לתת ליהודי, הטיל עליו איזושהי עבודה שלא לצורך, כגון: תעזור תחת הגפן עד

שאחזור. וזה היה יכול להמשך שעות רבות!!

עבודת תמידית

גם בלילה, לאחר יום מתיש ומייגע, כשהיה היהודי מחלץ מעט את עצמותיו לשינה מועטת, גם אז עדיין לא היה הוא בן חורין. אף באמצע שנתו היה יכול המצרי לבוא ולהעיר אותו, לבקש ממנו כל בקשה שעלתה על דעתו: קטוף לי ירקות מן הגינה, חמס לי מים, מלא לי את החבית.

נתאר לעצמנו: לפני אור הבוקר התחיל יומו של היהודי, בקושי היה לו פנאי לחטוף מאכל כל שהוא, ומיד הריצו אותו למקום עבודתו. הכניסו אותו לטיט, והוא התחיל לעשות את מתכונת הלבנים היומית. אין הפסקה ואין מנוחה במהלך העבודה. הוא עובד בקצב רצחני עד הלילה. בגמר העבודה הוא גורר את עצמותיו העייפות לשדה, לשינה טרופה. כולו רעב, מרוט, כואב וממוטט. לפני שהספיק להתאושש, בא מצרי ומזמין אותו בחגיגות לביתו לסעודה. המסכן אמנם רעב, אך אין הוא מוזמן להשתתף בסעודה, הוא מוזמן כדי להיות מעמד לנר שיושם על ראשו ויאיר להם כאשר הם חוגגים בסעודתם! איזו השפלה!! הם מאיימים על העבד האומלל, המותש והמורעב, שאם יזוז יתיזו לו את ראשו. וכך הוא צריך לעמוד זקוף, כאשר כל שריריו כואבים וזועקים למנוחה. עליו להריח את ניחוח המאכלים, לראות את נוגשיו יושבים במנוחה על הכסאות ולהתענות בעייפות וברעב כשנר דלוק על ראשו! הסעודה שהסתיימה מאוחר בלילה אינה מהווה צידוק לאיחורו לעבודה למחרת. השכם בבוקר המחר, מריצים אותו שוב ליום של עבודת פרך.

החלפת העבודה

המצרים שאפו לשבור את רוחם של ישראל לגמרי, ולכן החליפו עבודת הגבר בעבודת האשה. על הנשים נתנו עבודת גברים, ולנשים נתנו עבודת גברים. אמרו לאיש, קום לוש, אפה, בשל, תפור וטווה! ואמרו לאשה, מלאי חבית זו, בקעי עץ זה, לכי לגינה הביאי ירקות. לגבורים ולחזקים נתנו עבודות קלות כמו להיות שלוחים להביא מכתבים, עבודה מתסכלת ובזויה בשבילם. ואילו על החלשים הטילו עבודות קשות: לחפור בורות, לסחוב לבנים, עבודות שוברות גוף שהפכו אותם לבעלי מומים, במקרה הטוב, אם לא מתו מרוב מאמץ. לזקנים נתנו עבודות של צעירים, ולצעירים נתנו עבודת זקנים. שמו משא של גדול על ילד קטן, ומשא של קטן על גדול. משא איש על אשה, ומשא אשה על איש. משא זקן על בחור

ומשא בחור על זקן. לא היתה למצרים כל הנאה ורווח מחילופי התפקידים, כי הרוצה בתפוקה טובה ומרובה, נותן לכל אחד כפי יכולתו. ואילו כאן היתה המטרה לענות ולצער את ישראל.

עבודות בזויות

המצרים רצו לדכא ולהשפיל את ישראל עד עפר, ולכן נתנו להם לעבוד עבודות בזויות, כגון: להיות רועי בהמות, להביא שרצים, ולצוד חיות טורפות מן היער. בעבודות אלו רצו המצריים לא רק להשפיל את ישראל, אלא אף להרחיקם מביתם ומסביבתם למשך תקופה ארוכה. ימים ארוכים ואפילו חודשים היה היהודי מורחק מביתו כדי לרעות את צאנו של המצרי. הוא נשלח דווקא למקום מרוחק ומבודד, כדי להוסיף על צערם אף את צער הבדידות. היו שנשלחו ליערות לצוד חיות. נשלחו הם ללא הגנה וללא הציוד הדרוש, כשעליהם מוטלת משימה לצוד דוב, אריה או נמר וכדומה. אם לא יבצעו את משימתם, ישלמו על כך בראשם. הם רועדים מפחד, ובשומעם את נהמות החיות דמם קופא. אבל אי אפשר לברוח בידיים ריקות. מי יודע כמה מתו משברון לב, ממצבם הקשה והמייאש, מי יודע כמה נקטעו רגליהם וידיהם מן החיות הרעות, וכמה שברו את עצמותיהם. לא רבים הם אלו שהצליחו למלא את המשימה בשלום.

המצריים אף חסו על ממונם וחששו שבהמותיהם תתעייפנה או תחלשנה על ידי העבודה בשדה. ולכן, כדי לחסוך עבודה מן הבהמות, רתמו את בני ישראל אל העגלה או המחרשה במקום הבהמה, שהם יעבדו במקומה.

ישראל הפקר לכל

בני ישראל לא היו משועבדים רק לעבודת המלך, אלא היו חייבים לעבוד לכל מצרי שדרש זאת. כלומר, הם היו עבדים של עבדים! כל איש מצרי שהיה צריך סיוע בעבודתו, לקח לו איש מבני ישראל. כל מצרי שוטה ונער בזוי, היה מתחצף אפילו לישראל זקן ונשוא פנים, והיה מקלל ומכה אותו ועושה בו כרצונו.

שחיטת הבנים

כשפרעה נעשה מצורע, אמרו לו חרטומיו, שרפואתו היחידה היא שישחט ילדים קטנים מישראל, 150 בבוקר ו - 150 בערב, ויתרחץ בדמם. פרעה הרשע והאכזר עשה זאת בלי להסס! שומו שמים! אכזריות נוראה שאי אפשר לתאר!

זביחת הבנים לעבודה זרה

ועדיין לא הסתפקו המצרים בזה. הם החשיבו את הצאן לאליל, ולכן לא רצו להקריב את הצאן לעבודה זרה שלהם. ומה בכ"ז יעשה המצרי שרוצה בכל ליבו לכבד את האליל שלו בקרבן הגון? לא היתה כל בעיה. לקח ילד מילדי ישראל, ושרפו באש בעודו חי, כזבח לאלוהיו. נורא נוראות! צעקות הילדים הנשרפים חיים ויללות ההורים לא עשו כל רושם על המצרי, שרצה לכבד את הע"ז שלו.

ותעל שועתם אל האלוקים

היה זה מעל כוחם של ישראל לשאת את הסבל הנורא. ואז, לאחר מאתיים ותשע שנים, כאשר הקושי התגבר מיום ליום, הם חזרו בתשובה והתפללו לה'. "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלוהים". כמו חשכת הלילה, אשר דווקא כשהחושך מתגבר ביותר, אז מפציע השחר ועולה הבוקר - כך, כאשר הגיעו ישראל למצב הקשה והנורא ביותר, אז הפציע אור הגאולה, ויצאו מעבדות לחרות עולם. השליח שבחר ה' לתפקיד יקר ונעלה זה, להיות גואלם של ישראל, הוא משה. וכעת הגיע הזמן להכינו לקראת תפקידו.

משה - מושיעם של ישראל

משה במדין

כאמור, ברח משה לארץ מדין. שם, ליד הבאר, ראה את רועי הצאן של מדין מתנכלים לבנותיו של יתרו. חילץ אותן משה מן הרועים ואף עזר להן לדלות מים מן הבאר. הזמין יתרו את משה לביתו, ונתן לו את בתו ציפורה לאשה. למשה נולד בן, אשר נקרא בשם "גרשום", כי אמר: "גר הייתי בארץ נכריה".

כל אותן שנים היה משה רועה את צאן יתרו. ברכת ה' ליוותה אותו, שהתרבה הצאן מאוד, ומעולם לא טרפה חית השדה מן הצאן. יום אחד, כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר חורב, ברח גדי אחד מן העדר. רדף משה אחריו, והנה הגיע הגדי אל בריכת מים ועמד לשתות. כשהגיע משה אליו, אמר: לא ידעתי שרץ היית מפני הצמא. כעת בודאי עייף הנך. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה: "יש לך רחמים לנהוג את הצאן, ראוי לך להיות רועה את צאני ישראל!"

התגלות ה' למשה מתוך הסנה

עוד באותו יום נגלה הקב"ה אל משה. הולך משה במדבר והנה הוא רואה סנה - שיח קוצני מאוד, הגדל בתוך מים. הסנה היה בוער באש, אך הפלא ופלא! הסנה אינו נשרף! והמים שתחתיו אינם מכבים את האש!

"ויאמר משה אסרה נא ואראך את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה: וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני: ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא... ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים".

בחר הקב"ה לדבר עם משה דוקא מתוך הסנה, כדי לרמוז לו בכך:

א. "עמו אנוכי בצרה", שותף אני לצרתם של ישראל הנתונים במצרים בשעבוד קשה. אף אני שרוי בצרה, בתוך הקוצים.

ב. הקוצים של הסנה מופנים כלפי פנים, כך שאם אדם מכניס את ידו לתוכו, אינו חש בדקירה כלל. אולם כאשר רוצה הוא להוציא את היד, הקוצים תופסים ודוקרים אותו. דומה ארץ מצרים לאותו סנה, אשר נכנסו אליה בני ישראל בקלות והתקבלו בהארת פנים על ידי פרעה, אולם

כאשר רוצים הם לצאת, תופסים אותם המצריים ואינם נותנים להם לצאת.

ג. הסנה הבוער באש הוא סימן לנצחיות עם ישראל! היה משה חושב בלבו שמא מרוב קושי השעבוד יהיו המצריים מכלים את ישראל ח"ו. הראה לו הקב"ה סנה שבווער באש, אבל איננו נשרף, ללמד אותו שאף אש המצריים לא תוכל לכלות את עם ישראל.

מתוך הסנה אמר ה' למשה כי צעקת בני ישראל, עוניים ומכאובם, לא נעלמו ממנו, וכעת הגיע זמן הגאולה. בוחר הוא בו, במשה, שילך ויושיע את ישראל. 7 ימים מסרב משה העניו מכל האדם, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרון אחיו הגדול. הרי אהרון מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא משה יבוא לתפוס את מקומו?! אולם הבטיח הקב"ה למשה שאהרון ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו. מלבד זאת גם הוא ישתתף עם משה בהצלת בני ישראל. אתה תדבר אליו ותשים את הדברים בפיו, ואני אהיה עם שניכם ויורה לכם מה תעשו. הקב"ה מורה למשה ללכת למצרים כשמטה האלוקים בידו, כדי לעשות בו אותות ומופתים לעיני בני ישראל ולעיני פרעה.

מטה האלוקים

מטהו של משה היה מטה אלוקים מופלא ומיוחד. הוא נברא בששת ימי בראשית בין השמשות, ונמסר לאדם הראשון בגן עדן. אדם מסר אותו לחנוך. חנוך מסרו לנח, נח מסרו לשם, שם מסרו לאברהם, אברהם ליצחק, יצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף. כשמת יוסף הוחרם המטה והושם בארמונו של פרעה. יתרו, שהיה בתחלה אחד מחרטומי מצרים, חמד את המטה בלבו, וכשהלך למדין לקח את המטה עימו ונטעו בתוך גנו, בצורה שאף אחד לא יכול היה להוציאו. עד שבא משה ותלשו בקלות ולקחו. היה מטה זה כבד מאוד מאוד, ומשקלו 40 סאה (כמה מאות ק"ג). היה חקוק עליו שם ה' המפורש, וכן ראשי התיבות של עשר המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב.

משה חוזר למצרים

בשעה שאמר הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק דיבורו של הקב"ה לשני קולות. משה שומע "לך שוב מצרימה", ואהרון שומע "לך לקראת משה המדברה". יצא משה ממדין לכיוון מצרים, ואהרון יצא

לכיוון המדבר. "ימה' מצַעְדֵי גֶבֶר כּוֹנְנֵנוּ" - למרות שלא קבעו שום סימן ביניהם, הם נפגשו בתוך המדבר הגדול. ראה אהרון את משה בגדולתו ושמח מאוד. בזכות השמחה ששמח בכל ליבו, זכה בעתיד לבגד מיוחד - חושן
- על ליבו.

פקוד פקדתי

"וַיִּלְךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּדְבֹּר אַהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֶּאֱמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ".

כאשר שמעו בני ישראל כי משה אומר להם את המילים "פקוד פקדתי", מיד האמינו לו כי הוא שליח מאת ה', שכן מסורת היתה בידם, אשר עברה עוד מיעקב אבינו, כי אדם שיבוא ויאמר "פקוד פקדתי אתכם" הוא באמת הגואל האמיתי. בשכר שהאמינו בני ישראל במשה, זכו להגאל. כדי לחזק יותר את ליבם של ישראל, עשה משה לעיניהם 3 אותות, שציוה אותו ה' לעשות.

האות הראשון - זורק משה את מטהו על הארץ, והנה נהפך המטה לנחש.

האות השני - הכניס משה ידו אל חיקו, והנה נעשתה היד מצורעת כשלג. כאשר הכניס אותה שוב בחיקו - שבה ידו ונרפאה. בכך הראה הקב"ה לעם ישראל שהוא הממית והמחיה. בדברו נהפך המטה הדומם והמת ליצור חי, ובדברו המית ה' את ידו של משה ועשה אותה מצורעת.

האות השלישי - משה שפך מים על הקרקע, ונהפכו המים שבקרקע לדם.

הזקנים נמלטים

לאחר שהעבירו משה ואהרון לעם ישראל את בשורת הגאולה, הם אוספים את 70 זקני העם, והולכים כולם יחד אל ארמונו של פרעה. ארמונו של פרעה היה בעצם מבצר ענק ומפחיד. כאשר התקרבו אל הארמון נגלה לעיניהם מחזה מזעזע: ערימה גדולה של גויות בני אדם אשר נהרגו בגזירת פרעה. לצד הערימה היה מין 'מחנה' של בני אדם קטועי ידים ורגלים, לצידו 'מחנה' של בני אדם צלובים, ולצידו 'מחנה' של בני אדם אשר רמסו אותם בטיט. הזדעזעו הזקנים מן המחזה הנורא ונשמטו אחד אחד. כשהגיעו אל פתח הארמון נותרו רק משה ואהרון, כולם ברחו. אמר משה לאהרון: הללו אינם מצווים מפי הקב"ה, אנו

מצווים מפי הגבורה, נלך ונעשה שליחותנו אפילו הורגים אותנו.

איש לא עמד בפניהם

כאשר ראו משה ואהרן את השמירה סביב ארמונו של פרעה, הזדעזעו אף הם. גודלו של הארמון היה ענק, והיו לו 400 פתחים! 100 מכל כיוון. מרוב פחדו של פרעה שמא יהרגוהו, העמיד ליד כל פתח גדוד שלם של 60,000 גיבורים. בנוסף לחיילים, היו על כל פתח ופתח אריות, דובים וחיות רעות, המונעים את הכניסה לארמון. למרות השמירה המעולה, הצליחו משה ואהרן להכנס ללא בעיה! כאשר נכנסו ראו לפניהם שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל. כל מי שנכנס אל הארמון, היו האריות פותחים את פיהם ומנהמים ושואגים, ונפשו יוצאת מפחד האריות. לקח משה את מטהו והניפו על האריות, והנה השתחררו האריות מכבליהם, ובאו לקראת משה ואהרן בשמחה. כמו שני כלבים נאמנים ליוו אותם עד בואם לפני פרעה, גם חיות נוספות התלוו אליהם. כאשר הגיעו לפני פרעה, כעס פרעה על השומרים, כיצד נתנו להם להכנס!!! מיד העניש אותם פרעה: את חלקם הרג, חלקם הלכה, וחלקם פיטר מתפקידם ושם אחריהם.

טיפול עליהם אימתה ופחד

אותו יום היה יום שמחתו של פרעה. היה זה יום המלכתו, והוא סבר שזהו בעצם יום יצירתו כאלוהים. הוא לבש בגדי מלכות, וישב על כסאו. הגיעו אליו מלכים מכל קצוות תבל, הביאו לו דורונות, ועטרו אותו שיהיה השולט בכיפה על כל המלכים. נשלחו משה ואהרן דווקא ביום זה, כדי שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים.

נכנסו משה ואהרן לפני פרעה כשהם עטופים, ומקלותיהם בידיהם. לא נתנו לו שלום ולא כיבדוהו. באותה שעה היתה לו בושה גדולה. כראות פרעה את משה ואהרן, נבהל מאוד מפניהם, כי היה תארם כתואר מלאכי השרת, ורום קומתם כארזי הלבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי החמה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלוהים בידם, ודיבור פיהם כאש שלהבת. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם. זיע ורתת וחלחלה אחז את פרעה וכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם.

באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו. איזה בושות!! הרי הוא עשה עצמו אלוה שאיננו צריך לנקביו! והנה דווקא עכשיו בעת גאוותו והתנשאותו - ראו כולם בחדלונו ובבושתו. ביותר גדלה חרפתו, מפני שכשעשה צרכיו הזדמנו לו 12 עכברים, והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה, עד ששמעו כל גדולי המלכות את צעקותיו. אולם מיד לאחר מכן חיזק פרעה את לבו וישב על כסאו כאילו לא קרה כלום.

דין ודברים בין משה לפרעה

אמר פרעה למשה ואהרן: מה אתם רוצים? מי אתם? מנין באתם? מי שלח אתכם אלי? אמרו לו: "ה' אלוקי העברים נקרא עלינו". אמר להם: וכי יש אלוה לעבריים, והלוא למעלה ממאה שנה הם מתענים תחת ידי, ומפני מה לא הציל אותם עד היום? שקרנים אתם! אם היה האלוהים שלהם מצטער על כך שהם נמצאים פה, לא היה מעכב אותם כל כך הרבה זמן, שהרי בשביל לילה אחד שעייב אבימלך את שרה, מיד נגלה אליו והוכיחו. כל שכן בעם שלם, שהיה עליו להתגלות.

אמרו לו: דע לך שיש לעבריים אלוה, אלא שהוא הניח לך עד עכשיו, כדי להפרע ממך על הכל בבת אחת.

אמר להם: וכי אלוהיכם - יש לו כח וגבורה יותר ממני, או גדולה ומלכות יותר ממני? בכמה מדינות הוא שולט? בכמה עיירות הוא מולך? כמה מדינות לכד? כמה ארצות כבש? כמה מלחמות עשה וניצח? כמה חיילות ופרשים יש עימו בצאתו למלחמה?

אמרו לו: אלוקינו אינו במושגים שאתה מדבר עליהם, אלא כוחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דיבורו מפרק הרים, קשתו אש, חיציו שלהבת, רמחיו לפיד, מגיניו עננים, חרביו ברק, חניתותיו ניצוצי אש, לוחם הוא בלי עשייה, נוצח ולא ביגיעה. הוא יצר את כל העולם כולו, ברא שמים וארץ, יוצר הרים וגבעות, ימים וכל אשר בהם. על פיו יחיו וימותו. צר את העובר במעי אימו, ומוציאו לאויר העולם. והוא זן ומפרנס את כל העולם כולו, הוא מסיר מלכים וממליך מלכים, ומלכותו לא תיפסק לעולם ולעולמי עולמים.

אמר להם: הואיל ואתם אומרים כך, המתינו לי עד שאחקור בבית גנזי בספרים שלפני, מפני שאין מלך בעולם שלא שיגר לי אגרת ודורון, ואם אמת אתם אומרים עכשיו, אמצאנו באגרות שלי. מיד ציוה והוציאו לפניו כל אגרות וספרים שהיו בבית גנזיו, ונתנם ל - 70 סופרים המבינים ב - 70 שפות. בדקו ופשפשו, וכיון שלא מצאו שם אמר להם: לכו

לעמיכם. לא ידעתי את ה' ולא שמעתי עליו מעולם. אין אני צריך לו, שאני בראתי את עצמי, ויש לי נילוס נהר שמשקה את ארצי.

אמרו לו: שוטה, אלוהות אלו שאתה אומר - מתים הם, אבל ה' אלוקים אמת הוא, אלוקים חיים ומלך עולם. הוא היה עוד לפני שנברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולמים. הוא ברא אותך ברחם אמך, נתן בך רוח חיים, גידל אותך והושיב אותך על כסא מלכות מצרים. והוא יקח את רוחך ונפשך ממך וישיב אותך אל האדמה שממנה לוקחת!

כעס פרעה על דבריהם, וגרש אותם מלפניו.

תכבד העבודה על האנשים

למחרת, שוב נכנסו משה ואהרון לפני פרעה ללא רשות. מיד קרא לשומרים וצעק עליהם: איך נכנסו אלו לארמון?? אמרו לו: איננו יודעים, כנראה מכשפים הם, ודרך הפתח לא נכנסו. נשא פרעה עיניו וראה אותם עם המטה, אמר: הכלב אני, כי באו אלי הללו במקל? ושוב הקשה את ליבו ולא רצה לשמוע לדבריהם.

החליט פרעה, כי כנראה בני ישראל לא עובדים מספיק קשה, ולכן יש להם זמן לחלום חלומות ולתכנן תכנונים של חופש ודרור. לכן ציוה לנוגשיו מאותו יום להכביד את העבודה על בני ישראל יותר. הוא גזר שלא לתת להם תבן לליבון הלבנים, אלא הם יצטרכו בעצמם ללקט את התבן, ויחד עם זאת להגיע לאותה כמות של לבנים שהיו עושים קודם. גזירה חדשה זאת ציערה והתישה מאוד מאוד את בני ישראל. הם נפוצו בכל ארץ מצרים כדי למצוא להם תבן. תושבי מצרים התאכזרו אליהם מאוד, ואם היה מצרי רואה את ישראל בתוך שדהו, היה מכה אותו ומתעלל בו, ושובר את רגליו.

אולם עובדה זו הועילה, שכאשר הכה הקב"ה את ארץ מצרים במכות ובעונשים קשים, לא היה פתחון פה למצריים לומר: 'איך יתכן שמלכנו ושרינו יחטאו, ואנחנו נספוג את המכות?' כאן הוכיחו תושבי מצרים שאף הם ראויים לעונשים קשים.

למה זה שלחתני!?

כשראה משה את המצב הקשה, חזר חזרה למדין, ואמר: "אֲדַנִּי, לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי? וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמּוֹךְ - הִרַע לְעַם הַזֶּה, וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמּוֹךְ".

ענה לו ה': לו יצויר שילחם חלש שבחלשים מלמעלה (מן השמים) בחזק שבחזקים מלמטה, מי ינצח? החלש ינצח, כיון שהוא נלחם מלמעלה. עכשיו - שגבור שבגבורים נלחם מלמעלה, והחלש מלמטה - על אחת כמה וכמה!

שלושה חודשים שהה משה במדין, ואז חזר בציווי ה' חזרה מצרימה. הוא ניסה לעודד את עם ישראל בהזכירו להם את הברית שכרת ה' עם האבות הקדושים. אולם עם ישראל מרוב העבודה הקשה והלחץ הגדול, לא היטו אוזן לדבריו.

הפיכת המטה לתנין

הלכו משה ואהרון שוב אל ארמונו של פרעה ושוב נכנסו אליו ללא רשות. אמרו לו: ה' שלח אותנו לומר לך שתוציא את בני ישראל ממצרים. אמר להם פרעה: תעשו לי מופת, שעל פיו אבחן את חוזקו ויכולתו של האלוקים שלכם. אהרון, שקבל על כך הכנה מוקדמת, זרק מיד את מטהו ארצה. לאחר שהושלך המטה לארץ, אמר משה "יהי לתנין", ומיד נהפך המטה לתנין. כך ראו כולם שהתנין נוצר על ידי דיבורו של משה.

באותה שעה התחיל פרעה מלגלג עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת, ואומר להם: כך אותותיו של אלוהיכם?! האם באתם לצחוק עלי? בנוהג שבעולם - אדם מביא סחורה למקום שבו יש מחסור, ולא למקום שיש בו שפע גדול מאותה הסחורה. הנה אתם באים לעשות לי כאן כשפים, וארץ מצרים מלאה כשפים!!! האם אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח פרעה והביא ילדים קטנים בני 4-5 ולקחו אף הם מקלות והפכו אותם לתנינים. קרא גם לאשתו, ואף היא עשתה כך.

אמר משה: אדרבה, אם רוצים לבחון סחורה אם היא משובחת או לא, מביאים אותה דווקא למקום שבו היא מצויה, ואז השבח שלה ניכר יותר. שהיא טובה יותר מכל האחרים. עכשיו תיווכח לראות כי מעשיו של האלוקים גדולים מכל כשפי מצרים.

מה עשה אהרון? לאחר שחזרו כל התנינים להיות מקלות, לקח הוא את מטהו, והנה בלע מטה אהרון את מטותיהם של כל חרטומי מצרים. ואף על פי שבלע מטות רבים מאוד, נשארה צורתו כמקודם ולא השתנתה. ויותר מכך - דרך הכישוף, שלאחר שפג הכישוף, חוזר הכל להווייתו.

הראשונה כמו שהיה קודם, כי אינו אלא "אחיזת עיניים", ואילו כאן בליעת המטות היתה מציאות שגם לאחר מעשה נשארו מטות החרטומים בלועים במטה אהרון. מיד נזדעזע פרעה וכל גדולי המלכות, ופרעה תמה והתיירא: מה יקרה אם יאמר אהרון למטהו 'בלע את פרעה וכסאו', עכשיו הוא בולע אותי!;

אך שוב חיזק פרעה את ליבו, ולא אבה לשמוע לדברי משה ואהרון. בכל פעם אחרי שמשה יצא מאצל פרעה, היה פרעה אומר: אם יבוא אלי בן עמרם אני הורגו ואני שורפו. וכשהיה משה נכנס, היה נעשה פרעה כמו בול עץ ולא יכל לפגוע במשה. חשב פרעה כי הוא יכול לעשות כל מה שעולה בלבו, הוכיח לו בורא עולם, שאפילו על גופו עצמו אינו שולט.

עשר המכות

שלח, לקה ושילם

כאשר סרב פרעה לשלוח את ישראל, הביא הקב"ה עליו ועל כל מצרים עשר מכות - יסורים קשים ומרים, ובסופם הסכים פרעה לשלח את בני ישראל.

אומר הילקוט שמעוני: משל של פרעה ומצרים, למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו, הבא לי דגים מן השוק. הלך העבד והביא דג מבאיש. כעס המלך ואמר לעבדו: בחר לך עונש אחד משלושה: או תאכל את הדג, או תלקה מאה מכות, או תשלם קנס מאה זהובים. בחר העבד לאכול את הדג. בקושי רב אכל העבד מן הדג חתיכה ועוד חתיכה, כשהגיע לחצי אמר למלך, איני יכול להמשיך יותר, מעדיף אני ללקות. התחילו עבדי המלך להכותו מכה אחר מכה, לאחר שהכו אותו כבר יותר מחמישים מכות, צווח העבד ואמר: די, אינני יכול יותר, מעדיף אני לשלם מאה זהובים! נמצא שאותו עבד אומלל נענש בשלושת העונשים: גם אכל, גם לקה וגם שילם.

כך פרעה, שיעבד את בני ישראל במצרים. אמר לו הקב"ה: "שלח את עמי ויעבדוני" ואם לא, או שתלקה או שתשלם את שכר עבודתם. אמר פרעה: "מי ה' אשר אשמע בקולו?! לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". אמר לו הקב"ה: חייד, שתשלחם ותלקה ותשלם להם את שכרם.

מכת דם

מדוע לקה הנילוס תחילה?

למעלה מאלפיים שנה זורם לו במצרים נהר הנילוס - היאור, כשהוא משמש כעורק ראשי לחיי הכלכלה במצרים. שהלוא גשם אינו יורד בארץ הזאת, והיאור הוא זה שמספק מים לשתיה, לבישול, לכיבוס, לרחצה ולהשקיית השדות. עליו השיטו סחורות לצורכי מסחר, ובאמצעותו פותח ענף כלכלי חשוב - הדיג. דגי היאור היו למרכיב חשוב בתפריטו של המטבח המצרי. כל חייהם תלויים ביאור, ולכן - לפי דעתם הכוזבת - היאור הוא האלוהים העליון. כך חיו בטעותם שנים רבות. עד שבאה מכת דם וטפחה על פניהם.

התראה חוזרת

יום אחד, הופיעו משה ואהרון לפני פרעה. הם פלשו לתוך הארמון ללא רשות והתייצבו לפני המלך. פותח משה ואומר: שלח את עם ישראל, ואם לא תשלח, מימי מצרים יהפכו לדם. פרעה איננו מתרגש מהאיום והוא עונה: איומיק אינם מדאיגים אותי, כיון שאני הוא יוצר היאור, והוא תחת בעלותי. חוזר משה ואומר: אם לא תשלחם, תראה בקרוב מיהו בעל היאור האמיתי. למחרת, שוב חוזר משה ומתרה בפרעה, אך פרעה מסרב בעקשנותו. וכך חוזר הדבר על עצמו עוד יום, ועוד יום, במשך יותר משלושה שבועות!

קולו של משה נמוך היה, אך למרות זאת, בדרך ניסית, שמעו כל מצרים את איומיו!! נתאר לעצמנו, מה חשב האזרח המצרי באותו רגע? הוא בודאי לא הבין מה פשר האיום המוזר הזה. איך יתכן שיהפכו כל המים

שביאור לדם? הלוא היאור הוא אלוהים חזק, וגם פרעה חזק! בודאי אין מקום לדאגה. אנחנו, המצריים, העם החכם והמתקדם ביותר. בכשפים, אנו עולים על העולם כולו. אין אף סיבה בעולם שיכולה להפריע לנו להמשיך להעביד את ישראל.

הפך מימיהם לדם!

הם המשיכו לחיות את חייהם בשלוה... עד אותו בוקר. באותו יום אמר ה' למשה ללכת אל היאור בבוקר השכם ולדבר עם פרעה. כמו כל בוקר, בשעה מוקדמת מאוד, יוצא פרעה אל היאור כדי לעשות את צרכיו בסתר. ומדוע בסתר? משום שפרעה היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו צריך לנקביו. לפיכך היה יוצא אל היאור בהשכמה שלא יראוהו בני אדם בקלונו. נשלחו משה ואהרון דווקא בשעה זו, כדי להביכו. והנה רואה פרעה את משה ואהרון. תופס משה את פרעה כדי לדבר עימו. אומר לו פרעה: הנח לי עכשיו שאעשה צרכי ואחר כל אדבר עמך (בל נשכח שפרעה מתאפק כבר 24 שעות)! אמר לו משה: האם יש אלוה שצריך לנקביו?! דע לך כי הכל גלוי וידוע לפני הקב"ה. הוא משגיח על כולם, ואף על פי שאתה מרמה את עצמך ואת כל מצרים ועושה עצמך אלוה, את ה' לא תוכל לרמות!

ממשיך משה ואומר: "כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה', הִנֵּה אָנֹכִי מִכָּה בַּמַּטָּה אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְפְּכוּ לְדָם". כשפרעה ממשיך לסרב, מכה אהרון את היאור (ולא משה, מכיון שהיתה לו הכרת הטוב למים, שעל ידם ניצל כשהיה תינוק בן שלושה חודשים), והנה כל מימי מצרים הופכים לדם!!! דם ממש! לא מים אדומים, אחיזת עיניים, כפי שעשו החרטומים אחר כך, אלא דם ממש: במראה, בטעם, ברית, במגע. אלוהיהם, מקור חייהם, מת וריחו מבאיש כנבלה. הוא לא רק מת אלא גם ממית. כל הדגים ובעלי החיים שהיו בתוכו - מתו.

פרעה! הוכח את בעלותך ואלהותך! הרי לדבריך היאור נוצר על ידך, הפוך את היאור בחזרה למים! כאן הוכיח ה' שהוא ברא את העולם יש מאין, הוא ברא את המים ועושה בהם כרצונו, ואין שום כוח בעולם שיכול לעמוד נגד רצונו.

לא רק המים שהיו לנגד עיניהם של משה ואהרון בשעת ההכאה, נהפכו לדם, אלא כל המים שבכל ארץ מצרים, אפילו המים שבתוך הכלים נהפכו לדם אמיתי. ולא עוד - אלא שכל העצים והאבנים במצרים התחילו לנטוף דם!

חרטומי מצרים מראים את כוחם

פרעה אינו משתכנע ואינו מתרכך. להפך, הוא מקשה את ליבו ואומר: אין הדבר עושה עלי רושם, גם אנו יכולים לעשות זאת. מיד הוא קורא לחרטומים הגאווותנים שיעשו גם הם כך. אלא שמתעוררת בעיה "קטנה", אין בנמצא מים, כדי להופכם לדם! חשבו החכמים שרק המים שהיו גלויים לפני משה ואהרון נהפכו לדם, ולכן חפרו בארות חדשים להוציא מהם מים לשתיה. אולם תקוותם התנפצה במהירות - גם מהבארות החדשים נבע דם. מכת ה' היא מכה אמיתית, אין מנוס ממנה.

ובכל זאת החרטומים רוצים להראות את יכולתם וכוחם. הם הולכים לגושן וקונים מים מישראל, ואז הם הופכים אותו לדם. זוהי גדלותם: להפוך מים שקנו מישראל לדם. מי זקוק לכך עכשיו? הרי יש דם בשפע, ואפילו יותר מידי! אילו היתה להם שליטה אמיתית בטבע, היו יכולים להפוך את הדם למים, אך לא יכלו לעשות זאת כי כל מעשיהם היו באחיזת עיניים בלבד.

הבדל גדול היה בין מעשה אהרון למעשה החרטומים. אהרון הפך לדם את כל מימי היאור, גם אלו שלא היו לפניו אלא בכלים שאינם מחוברים ליאור. ועוד, אהרון הפך מים שאינם עומדים אלא זורמים, ומים אחרים באים תחתם. ועוד, שעמדה המכה שבעת ימים. ואילו החרטומים הפכו באחיזת עיניים רק מים מעטים עומדים בכלי, וגם זה היה רק לזמן מועט עד ששב פרעה אל ביתו.

אבן מקיר תזעק

פרעה לא חשש ולא הרגיש שזו מכת ה'. לו אישית היו מים, ולא היה צריך לקנותם מישראל. הם הגיעו לו כזכות על כך שגידל את משה בביתו, וכן כדי שיתגדל בעיני המצריים ואחר כך ילקה. ובכל זאת גם הוא לא נמלט לגמרי מסבל מכת דם, וכאשר חזר לארמונו נטרפה דעתו למראה הדם הנוטף והמלכלך את קירות ארמונו המלכותי והמפואר. הדם לא פסח על בית המלך. **הדם היורד מן הקירות מזכיר את הדם ששתת מבני ישראל שנפצעו בשעת עבודתם בבניית הבניינים, ונתערב בתוך החומר והלבנים!**

ארץ מצרים נבוכה

נתאר לעצמנו: בבוקר לפני שהולך המצרי להעביד את ישראל בפרך, סועד הוא את ליבו בארוחת בוקר. תוך כדי שתיית כוס משקה, הוא שומע שוב את קולו של משה, המתרה בפרעה שאם הוא לא ישלח את בני ישראל, מימי מצרים יהפכו לדם. שלושה שבועות כבר הוא שומע את האיום, והדבר נהפך לו להרגל. אלא שהפעם... הוא מרגיש טעם דם בפיו. מיד הוא יורק כדי לנקות את פיו, אך למרבה הזוועה הוא ממשיך לירוק דם! אולי - חושב המצרי - השן מדממת. אבל אז הוא שם לב שכוסו מלאה בדם! ולא מן השן. אחוז בהלה הוא רץ אל חבית המים כדי לשטוף את פיו, ולתמהונו הגדול החבית מלאה דם. אין לו אפילו טיפת מים אחת בבית. מה קרה?? הוא משתומם. ומחשבותיו מחזירות אותו אל הדבר הדחוף יותר: כיצד ישטוף את פיו מן הטעם המבחיל של הדם? במצוקתו הוא רץ מיד לשכנו המצרי, בתקווה שיש לו מים. שם מתברר שגם החבית של שכנו מלאה דם. הבעיה קשה ולוחצת, מה הם יעשו??

שכן אחד מספר מבעד לדלת הסגורה, שהוא היה באמצע להתקלח ופתאום מצא את עצמו בתוך אמבטיית דם. הוא קפץ מיד מן האמבטיה, כולו מלוכלך ומדיף ריח יותר מאשר בכניסתו. הוא ניסה לפתוח חבית נוספת של מים, אך גם משם יוצא דם. הוא שרוי במצב ביש, אינו יודע איך להתנקות. מה יעשה? הוא ישאר בבית?? עד מתי? **כעת לכולם יש אפשרות לרוחץ את גופם בדם. ממש כמו המלך פרעה, ששחט כל יום 300 ילדי ישראל והתרחץ בדםם!!**

בעודו מספר את חוויותיו הטראומטיות, צועקת אשתו, כי הבגדים אשר השרתה במים לצורכי כביסה שינו את צבעם והם אדומים. צעקותיה גברו מאוד בהביטה על המרק העומד על האש ועל קערת הבצק המלאה, שהפכו להיות אדומים! מה קורה כאן?

כמו מתוך חלום הם נזכרים באזהרותיו של משה ומבינים שידו עשתה זאת. אוי ואבוי, הם סופקים כפים, הוא אכן אמר שאם לא ישחררו את בני ישראל יהפכו כל מימי מצרים לדם. מי חשב שיתאמתו דבריו? ובודאי שלא בהיקף כזה! איזו מציאות נוראה, דם במקום מים. דם יוצא מהקירות, קיר נוטף דם! המראה מפחיד ומעורר בחילה! **זה מזכיר למצריים את ילדי ישראל שנקברו חיים על ידם בקירות!**

המצרי חש כאילו הוא במחזה בלהות, הוא מביט ביאוש על הדם הנוזל מקירות ביתו, וברקע ביתו נשמעות צרחות הילדים המפוחדים וההמומים מן המתרחש. אין זמן רב למחשבה, הצמא מכה בהם. המצרי מנסה להתחכם וחושב שאם אין מים, ישתו מיץ פירות. אולם כאשר נסחט הפרי יוצא דם ולא מיץ. חוסר האונים גובר, מה עושים? הרי גוף האדם זקוק לשתייה, אי אפשר להתקיים זמן רב ללא מים! אפילו הרוק

שיצא מן הפה הפך לדם מבחיל. הוא חש תסכול, כעס, ויותר מכל פחד וחוסר אונים. מה יעשו עכשיו??

האלילים מאכזבים

הילדים צועקים ומבקשים שתיה, ופיו מתחיל להתייבש. מתוך לחץ הוא פונה אל אליליו. (היו להם הרבה אלילים, כי היו זקוקים להם למקרה שאליל אחד ישן או שאינו מרגיש טוב, חולה או מת, היו אחרים רזרבה). הוא פונה לאלילי העץ והאבן, ובמקום לענות לו, להצילו ולתת לו מים, גם הם מוציאים דם!! גם הם מתו. במקום להצילו הם מעמיסים עליו בעיות נוספות!! כמצרי מאמין הוא פונה אל אלילי הכסף והזהב, אולי הם יוכלו להושיעו, אך הם לא מגיבים, ומן המזבחות שלפניהם זב דם רב. מה יהיה?? מה עושים??

עולה המצרי על סוסו ודוהר במרץ לאלוהיו הגדול והחזק מכולם - היאור. הוא בודאי יוכל להצילו בכך שיתן לו מים חיים. כולו מלא תקווה, אך ככל שהוא הולך וקרוב ליאור מתחילה תקותו להיסדק. הוא חש בריח מעט חשוד, אבל מוכר... הוא מגייס את שארית תקוותו, ובלב הולם הוא ממשיך להתקדם. ככל שממשיך הסוס בדהירתו, מכה ריח חזק וחרוף באפו. ו... לא, לא יתכן!!! הרי היאור אלוהים חזק הוא, לא יתכן שיהפך לדם!! ליבו מסרב להאמין לאמת המרה, אך האמת סופה להתגלות, היאור אכן הפך לדם, והוא פולט דגים מתים, המוסיפים ריח של נבלה לריח המבאיש של הדם. **נראה כאילו היאור אדום מדם הילדים שהושלכו אליו. השלכתם ילדים למות ביאור, כך הדגה שביאור מתה!!**

התופעה מפליאה מאוד, כי הזרימה ביאור נמשכת, ונכנסים אליו בלי הרף מים חיים. אולם תמיד כשהמים מגיעים לגבול מצרים הם נהפכים לדם! ומה שמדהים עוד יותר הוא, שכאשר יוצא הדם מגבול מצרים, מיד הוא נהפך שוב למים חיים. רק בגבול מצרים מאכזב היאור את עובדיו המאמינים, ומספק להם דם במקום מים. מעל ראשי המצרים מרחפת סכנת מוות, לא מוות מהיר וקל כי אם מוות איטי בצמא. אין מים לשתות, רק המחשבה על כך קשה ומטריפה. אין על מי להישען, כי כל אלוהיהם הכזיבו.

חיפוש נואש אחר מים

הוא חוזר הביתה בידיים ריקות ורועדות. הילדים מבקשים לשתות - הם צמאים. וככל שעובר הזמן נשקפת סכנה לחייהם. צמאונם גובר והולך. ניסו המצרים למצוא מים מתחת האדמה, והיו חופרים בארות חדשים, ומוצאים - דם. בלית ברירה היו מצרים ששתו מים מלוחים, אשר הם לא נהפכו לדם. אבל מיד אחר כך נעשו צמאים עוד יותר! אין מים לשתות. לא מים ולא מיץ. גם הרוק שירקו נהפך לדם. הם מתחילים להתייבש וראשם כואב.

והנה המצרי שם לב כי ביד עבדו העברי יש כוס ובתוכה... מים!! מהיכן המים?? הוא שואל בשאגה. "מהגיגית", עונה העבד היהודי בשלוח, "וכי אינך רואה שהיא מלאה מים?" מביט המצרי, ואכן כפי שאמר היהודי, הגיגית מלאה מים. "ומהיכן מלאה את הגיגית?" הוא מתעניין בשקיקה. "מהבאר", עונה היהודי בפשטות. במהירות רץ המצרי עם הדלי אל הבאר, גם היהודי משלשל את הדלי שלו, והנה: זה ממלא דם וזה ממלא מים! המצרי אינו מאבד את עשתונותיו, הוא מביא מביתו כד גדול, ורץ אל הגיגית של היהודי לקחת משם מים. אך מה קורה כאן?? הכד מתמלא דם! ואילו לעבדו היהודי, שניגש למלא לעצמו כוס נוספת, יש מים!! המצרי חוטף מידו של היהודי את הכוס, והנה ברגע שמגיעים המים לידיו של המצרי הם נהפכים לדם!

עולה בדעתו רעיון מצוין: הוא מבקש מהיהודי לשפוך לו מים לתוך פיו. העבד אכן עושה כך, מן הכוס נשפכים מים, אך ברגע שהם מגיעים לפיו של המצרי - הם הופכים לדם! אומר המצרי ליהודי: בוא נשתה במשותף מכלי אחד, כך יגיעו אל פי מים. אכן הם שותים מכוס אחת, אך... ליהודי עולים מים, ואילו למצרי עולה דם! המים נחלקו, חלקם כלפי ישראל מים, וחלקם כלפי המצרי דם! כתוצאה מנסיונותיו הרבים לשתות מים - יש בפיו טעם רע של דם! **אין לך מים!! תשתה דם! שפכת דם ישראל כמים - תשתה דם כמים!!!**

הצמא מתגבר, והפחד עוד יותר. הפה יבש, הראש כואב, הילדים צורחים ובוכים, הם רוצים לשתות! עיניהם יוצאות מחוריהם בראותם את השכן היהודי שותה מים בשפע, וילדיו משתכשכים להם להנאתם בברכה של מים!! המצרי מוכרח להשיג מים! בביתו ישנן נפשות רבות המשוועות לטיפת מים. ולא עוד, אלא שעליו להשקות גם את מקנהו הרב, את סוסיו, את חמוריו, את גמליו, את בקרו וצאנו - צאנו ה"קדוש", שהיה אף הוא אליל מצרים. הוא פונה אל הצאן שלו, בתקוה שיצילו אך הצאן מסתכל עליו במבט אומלל, ובעיניו המיוסרות תחינה למים. במקום שיצילו הם את מאמיניהם, צריכים מאמיניהם להציל אותם.

בלית ברירה, מתוך יאוש, הוא מנסה אפשרות נוספת: הוא מחליט לקנות מעבדו היהודי כוס מים בכסף מלא. והנה ראה זה פלא - סוף סוף יש לו אכן מים, והם לא נהפכים לדם, הוא שותה ומרווה את צמאונו. בתור אב מסור הוא לא שוכח כמובן לדאוג אף לאשתו ולילדיו המשועים למים. חשבון קצר מעלה כי עליו לקנות עוד לפחות 10 כוסות. המחיר שהיהודי דורש נראה לו מוגזם ביותר, אולם אין לו ברירה, הוא יודע שנפשות ביתו תלויים בו. מיום ליום עולה המחיר ומכפיל את עצמו, עקב הביקוש הרב. אך מה אפשר לעשות? המצרי הולך ומתרושש מיום ליום, ואילו כיסיהם של בני ישראל הולכים ותופחים. **שמתם אותם לשואבי מים חיים אין כסף, כעת תשלמו מחיר מלא עבור כל טיפת מים!!**

ומה עם החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר והצאן? גם הם זקוקים למים. בלית ברירה הוא קונה מים אף להם, כמובן בצמצום גדול. רבים מן הבהמות מתים בצמא, כמות המים המצומצמת לא הספיקה להם. הגדיל המצרי את קצבת המים - עלה לו הון תועפות! - והנה, שוד ושבר! רבים מן הבהמות, אשר הוציא למענם סכומי כסף ענקיים למען לא ימותו בצמא - מתו! וזאת בעקבות מכת הדבר שהתלוותה לכל מכה ומכה.

רעבים ללחם

רוצה המצרי לאכול לפחות ארוחה טובה, ומתברר לו כי גם זה עסק לא פשוט. טרחה האשה המצרית להכין תבשיל, הדבר עלה לה ביוקר רב, שכן היה עליה לקנות מים לשטיפת הירקות ולהכנת התבשיל. היא עשתה את כל המאמצים לשם כך, אולם כאשר באה להניח את הסיר על האש היא נתקלת בבעיה בלתי צפויה! היא לא מצליחה בשום אופן להבעיר אש, העצים כולם נוטפים דם! כל נסיונות ההדלקה אינם מצליחים, ואז מבינים המצרים כי בעצם אינם יכולים לאכול כל אוכל אפוי ומבושל. אין אפשרות לאפות לחם - המאכל הבסיסי ביותר!! מה יאכלו? האפשרויות מוגבלות מאוד, ואכן מצרים רבים מתו מרעב.

מתבוססים בדם

המצב דחוק ביותר, הצמא הפך ל"ידיד קבע", הרעב אף הוא אינו נותן מנוח, אך לא די בכך!! הסביבה כולה מבאישה ודביקה מדם. דם נוזל מהעצים ומהאבנים, כאשר יושבים על כסא או אפילו על אבן,

מתלכלכים מדם, כאשר שוכבים במיטה מתלכלכים מדם, איך אפשר בכלל להרדם? הבגדים מלאים דם, הידים מלוכלכות, והגרוע מכל שאין אפשרות להתנקות מן הדם! קניית מים לשטיפה ולרחצה אינה באה בחשבון, זה יעלה הון תועפות, וממילא מיד אח"כ הם יחזרו להתלכלך, כך שזה לא משתלם. הלכלוך והזוהמה הולכים ומצטברים מיום ליום. המצב בלתי נסבל! **מנעתם את ישראל מלהתרחץ, עכשיו אתם מנועים מלהתרחץ!!**

תוצאות המכה

7 ימים מתמשך הסיוט הנורא הזה! 7 ימים הנראים כנצח. 7 ימים של פחד וחרדה מן הבלתי ידוע, של חוסר אונים, של טירוף הדעת בלתי נסבל, של צמא ורעב, של אכזבה עמוקה מהאלילים, של תסכול וכעס על עבדיהם המתעשרים על חשבונם!

והנה סוף כל סוף תמה המכה. הדם ביאור הפך חזרה למים, מצרים נושמת לרווחה. כעת יש מים בשפע חינם אין כסף. אך האם בזאת אכן תם הסיפור? האם חוזר המצב לקדמותו, כאילו לא קרה כלום? כלל וכלל לא!! הבתים והכלים מזוהמים בדם. הבגדים התקלקלו ונהרסו מספיגת הדם, האויר מעופש, גרעון גדול בתקציב. האיזון האוקולוגי נהרס לגמרי. אין איש יודע מה תהיינה ההשלכות ממיתת היאור בשנים הבאות. שנים רבות יעברו עד שהמצב יחזור לקדמותו, אם בכלל. הכלכלה נהרסה - ענף הדיג הושבת כליל, מי יודע מתי ישתקם מחדש?...

מכת צפרדע

התראה

זה עתה הסתיימה לה מכת דם, ארץ מצרים כולה עדין שטופה מן הדם. לפני המצרים עבודה רבה: לנקות את זוהמת הדם, לשטוף את הקירות ואת הרהיטים, לכבס את כל הבגדים. והנה בעיצומן של העבודות, נכנס משה אל ארמונו של פרעה ללא רשות, עוקף את השמירה המעולה, ומדבר אל פרעה בתקיפות: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: וְאִם מֵאֵן

אָתָּה לְשַׁלַּח הַיְהוָה אֶנְכִי נִגַּף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בְּצַפְרָדְעִים". למרות הסבל שהיה מנת חלקו במכת דם, הקשה פרעה את ליבו והכריז שלא ישלח את בני ישראל. שמע משה ויצא מן הארמון.

למחרת חוזר הסיפור על עצמו, וכך גם ביום השלישי והרביעי... יום יום, במשך 23 ימים, חוזר משה ומתרה בפרעה, ופרעה מסרב. בפעם האחרונה נכנס משה בחצות היום אל פרעה, והתרה בו לעיני כל שריו ועבדיו. כאשר לא התייחס פרעה אף להתראה זו, הלך אהרון ונטה ידו על מימי מצרים, והנה - מן המים התחילו לעלות צפרדעים! אט אט התחילו הצפרדעים להתפשט בכל מצרים. תחילה באו הם אל ארמונו של פרעה, ואחר כך התפשטו סביב עד שמילאו את כל מצרים.

צפרדעים, צפרדעים, צפרדעים....

מן היאור חסר החיים, שהמית במכת דם את כל בעלי החיים שהיו בו, כולל הצפרדעים, יוצאים לפתע המוני צפרדעים מקרקרות!! ויש אומרים שצפרדע אחת עלתה מן היאור, והמצרים היו מכים אותה, ואז התיזה נחילים נחילים. **קולות הקרקור העולים מן היאור צועקים את צעקתם האילמת של כל אותם תינוקות שהושלכו אל היאור!**

המצרים המומים. שוב מכה בהם אלוהיהם היאור! הוא מוציא צפרדעים בכמויות אדירות! **אתם השלכתם את אלו שביבשה אל הים - יבואו אלו שבים אל היבשה כדי להפרע מכם!**

אך פרעה הקשה את ליבו ואמר למשה: בכשפים אתה בא אלי? אקרא לילדים קטנים מבית הספר ויעשו גם הם צפרדעים! מיד קרא פרעה לחרטומיו ועשו גם הם כמשה ואהרון. אולם לסלק את הצפרדעים לא היו מסוגלים, ומה הועילו חכמים ב"חכמתם"??

נתאר לעצמנו: פרעה הרשע יושב על כסא מלכותו בבגדי מלכות, ושרי המלוכה לפניו. לפתע מגיעות צפרדעים ירקות קרות וחלקקות, קופצות ישר אל פרעה ותוך כדי קרקורים נכנסות לו בנקביו ויוצאות מפיו! פה מפיק צפרדעים! איזה בושות! ממנו עוברות הצפרדעים אל שריו ועבדיו. הן קופצות עליהם, נכנסות לתוכם ומקרקרות באוזניהם. כאשר מנסה המצרי להרוג צפרדע סוררת, התבקעה הצפרדע, ומקרבה יצאו ששה צפרדעים נוספות!

מארמון פרעה מתפרסות הצפרדעים על פני כל מצרים. הן מקפצות בעליזות ובזריזות דרך הדלתות והחלונות ונכנסות בהמוניהן אל בתי המצרים. ללא היסוס הן ניגשות אל קערות הבצק, אל הלחמים, אל

הסירים, נדבקות אל האוכל ומכרסמות אותו. הן מעיזות אפילו - שלא כטבען - להיכנס לתוך התנורים הבווערים! נכנסו לתנורים כמויות כה גדולות של צפרדעים, עד שהיה בכוחן לקרר את חום התנור! אוכל חם כבר לא היה למצרים. **פרעה! התכחשת למציאות ה' ואמרת 'מי ה'?'** - **למד מן הצפרדעים היודעות את ה' ונכנסות להישרף בתנורים על קידוש שמו יתברך!**

המצרי יושב לאכול והנה לארוחתו יש שותפים, בצלחתו קופצות הצפרדעים. וכשבא לשתות, הוא מקבל נשיקה מהצפרדע שממתינה לו בתוך הכוס!! אין להמלט מהן! לאחר שמצליח המצרי לשתות הופכת שמחתו לתוגה, במים שבמעיו מתפתחים צפרדעים! **בקשתם מישראל להביא לכם שקצים ורמשים, ונפשם היתה קצה מהם. עכשיו תגעלו אתם מן השרצים!**

אין מפלט!

אין מקלט או איזה 'חדר בטחון' המוגן מפני הצפרדעים, הצפרדעים נכנסו לבתים המוגנים ביותר. גם העשירים מבין המצרים אשר נעלו את בתיהם על מסגר ובריח, לא נמלטו מן המכה. הצפרדעים ירדו לתהום ועלו ממנו עד לבית העשירים. הן נקשו על רצפות השיש ואמרו להן: 'עשו לנו מקום שנעלה ונעשה רצון בוראנו'. רצפת השיש אכן נבקעה, ואל הבית פרצו הצפרדעים בהמוניהן.

אפילו אם היו המצרים מחביאים את עצמם תחת הקרקע, היו באים לשם הצפרדעים ומשחיתים בהם. כשנכנסו לבית הכסא, היו נושכים ומסרסים אותם. **בטלתם את ישראל מפריה ורביה - גם אתם תתבטלו מפריה ורביה.**

רעש מחריש אוזנים

הצפרדעים נמצאות בכל מקום: על הכסאות, במיטות, בתנורים, בתוך הכוסות והצלחות, על המצרים, והגרוע מכל - בתוך הגוף פנימה! הן כמובן לא ישבו בשקט, אלא קפצו וקרקרו כל הזמן. איזו הרגשה נוראה, "לארח" צפרדעים מקרקרות בבטן! רעש הקרקור היה קשה למצרים יותר מהנזק של הצפרדעים עצמן! במיוחד קרקורן של אלו הנמצאות בתוך גופם. הצער שסבלו מרעש הצפרדעים היה כל כך גדול עד שכולם

בכו. היו מצרים שאפילו מתו מן הרעש! הייתם מבעיתים את בני ישראל בצעקותיכם - כעת תתייסרו מצעקות הצפרדעים!

צעקות הצפרדעים מזכירות את צעקתם של ההורים האומללים אשר צעקו ובכו והתחננו כשלקחו את בניהם וזרקו אותם ליאור!

אין מנוח!

נתאר לעצמנו: מצרי רוצה לנוח בביתו, אולם כל הכסאות רוחשים צפרדעים. הן קופצות מהרצפה לכסא, ומן הכסא לשולחן, ומהשולחן... הופס, על ראשו של המצרי. לא צפרדע אחת, לא שתיים, גם לא עשר ולא עשרים, אלא אלפי אלפים של צפרדעים. המצרי עייף והוא מוכרח לשבת, על אף כל מאמציו לפנות לעצמו כסא לשבת עליו, הצפרדעים זריזות ממנו ומכסות את הכסא. המצרי מתחכם ומרים את הכסא וכך מפיל מעליו את כל הצפרדעים, אולם תוך כדי שהוא מנסה לייצב את הכסא בתוך ים הצפרדעים, שוב קופצות הצפרדעים ומכסות את הכסא. אין ברירה, צריך לשבת על הצפרדעים. הצפרדעים "מנצלות" את תנוחת הישיבה של המצרי כדי לקפץ גם על ברכיו.

הצפרדעים ממלאות גם את המיטות, ולא מאפשרות למצרי לישון, ואפילו לנוח. המצרי בא למיטתו ומוצא אותה מלאה צפרדעים. אחרי שנוכח לראות כי אי אפשר לגרש אותן כי רבות הן, שוכב הוא עליהן ברוב עייפותו. אולם זו משימה לא פשוטה להרדם כאשר מתחתיך ומעליך יצורים מקפצים ומקרקרים, וכל שכן שיצורים אלו מחבלים בגוף. חלקן של הצפרדעים גדולות וכבדות, וכאשר הן עולות על הבטן הן גורמות לקשיי נשימה. הצפרדעים הקטנות גם הן עושות מלאכתן באמונה ומכניסות את פיהן לתוך אוזנו של המצרי, הן אף דוחקות את רגליהן הקטנות לתוך עיניו ונחיריו. איך אפשר ככה לנוח?? **אתם לא הנחתם לבני ישראל לנוח. לאחר יום עבודה מתיש הטלתם עליהם עבודות נוספות ומנעתם אותם משינה, בבוקר שוב הערתם אותם מוקדם לעבודה. עכשיו תרגישו מה זה לא לישון כמה ימים.**

זהירות, צפרדעים בדרך!

צפרדעים קרות, רטובות וחלקלקות קופצות על המצריים בהמוניהם, בכל מקום שהלכו דרכו עליהן. ומפני שהיו חלקלקות ולחות, נפלו

המצריים ארצה. ומיותר לציין כי הנופל, צונח ומתגולל בתוך ים של צפרדעים. וכשהוא פותח את פיו לצעוק לעזרה, קופצת הצפרדע לתוך פיו! כדי לעמוד על רגליו שוב, עליו להניח את ידו על שכבת הצפרדעים קרה רירית ודוחה!

כאשר רואה הצפרדע איש מישראל היא בורחת ממנו, ואילו אחרי המצרי היא רודפת ומקפצת עליו. הצפרדעים שרצו בכל גבול מצרים, אך הפלא ופלא! הן לא יצאו מעבר לגבולות המדינה. תועלת אחת צמחה מכך למצרים: סוף סוף השתרר שלום בין מדינת כוש למדינת מצרים, ששנים רבות היו ביניהן סכסוכים וחילוקי דעות על מקום הגבול המדויק. כעת באו הצפרדעים והראו בדיוק את הגבולות.

כיצד ידעו הצפרדעים להבחין בין יהודי למצרי, בין גבול מצרים לגבול כוש ושאר המדינות? שוב נוכחו המצרים לדעת כי לטבע אין כח בפני עצמו, הוא מונהג ומוכתב על ידי בורא עולם, אשר ביכולתו לשנות לגמרי את דרכי הטבע.

אולי היו מצרים שניסו להימלט לארצות הסמוכות. האם הצליחו בכך? נתאר לעצמנו תמונת מצב: משפחה מצרית עולה למרכבה ומתחילה לנסוע, אולם על אף ששני סוסים אבירים מובילים את העגלה, היא נוסעת בכבדות בגלל המון הצפרדעים הקופצות בדרך. הצפרדעים גם עולות לתוך המרכבה, ומציקות ליושבים בה. המצרים מתחילים להצליף בסוסים, והם אכן משתדלים לרוץ מהר יותר. אבל אז קורה אסון, אחד הסוסים נופל פתאום ומת - על ידי הדבר (שהתלווה לכל מכה). כעבור כמה דקות של נסיונות התקדמות נואשים, דורך לפתע הסוס השני על צפרדע אחת עסיסית במיוחד, גדולה ורירית, מחליק ונופל. העגלה מתהפכת, יושביה מתגוללים על הארץ מנסים להתרומם ולהתנער מן הצפרדעים. להמשיך בדרך הם כבר לא יוכלו, הניידות קשה עד מאוד בתוך ים רועש של צפרדעים.

לב עיקש ופתלתול

הסיוט הנורא הזה ממשיך יום ועוד יום, כל יום כנצח! מצרים רבים נפלו מתים. היה זה נס גדול שנותרו בכלל אנשים בחיים, כאשר צפרדעים מקרקרות להן בתוך הבטן שבוע שלם.

כשמרגיש פרעה שאיננו יכול לסבול יותר, הוא קורא למשה ואהרון ואומר להם: "העֲתִירוּ אֵלַי ה' וְיִסֶר הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאַשְׁלַחְהָ אֶת הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַה'". שאל אותו משה (צעק לו בתוך האוזן, כדי שישמע): למתי אעתיר לך? מתי אתה רוצה שתסור המכה? היינו מצפים שפרעה יגיד

מיד : מה השאלה? היום, עכשיו, הרגע! אינני יכול לסבול עוד רגע נוסף!
אלא שפרעה הפוליטיקאי המדופלם חושב לעצמו : אם משה שואל מתי
להסיר את המכה, כנראה שמכת הצפרדעים נגרמה על ידי המזלות,
ומשה שיודע שהגיע עכשיו זמן סילוקה על ידי המזל, מצפה שאגיד לו
להסיר מיידית את המכה, ואז הוא יתפאר עלי שכאילו הוא הסיר את
המכה. ולכן אתחכם עליו, ואומר לו להסיר את המכה מחר, אבל למעשה
היא כבר תסור מאליה היום על ידי המזלות, וכך אוכיח למשה שאין לו
שליטה על המצב, הכל מתנהל על ידי כוחות הטבע. אמר לו משה:
פְּדָבְרָךָ, לְמַעַן תִּדְעַ כִּי אֵין פֶּה אֱלֹהֵינוּ - אתפלל לה' שרק מחר תסור
המכה, וכך תראה שהכל מתנהל בהשגחת ה'.

תם ולא נשלם, שבח לאל בורא עולם!

הצפרדעים שהיו במעי פרעה ובמעי שריו היו מדברות ביניהן : אימתי נצא
מכאן? וענו זו לזו : עד שיבוא בן עמרם ויתפלל עלינו. ואכן בעקבות
תפילתו של משה סרה המכה, ובין רגע מתו כל הצפרדעים. נתאר
לעצמנו : בבת אחת משתרר שקט! מליארדי צפרדעים דוממות כאחת,
ולמצרים לוקח זמן להתרגל לשקט הרועם. רק אותם צפרדעים שנכנסו
לתוך התנורים הבווערים כדי לקדש שם שמים, חזרו חיים לתוך היאור,
ולא מתו ביבשה, לפי שבטחו בה' ומסרו נפשן לקיים ציווי ה'.

תמה המכה, אך לא נשלם הסיפור. כעת מצרים כולה מכוסה בשכבות
של צפרדעים. מחלקת התברואה של עיריית מצרים נחלצה למבצע פינוי
מיוחד, אולם עובדי העיריה לא יכלו להשתלט על העבודה, כל המצרים
נרתמו לעבודה הקשה - עבודת פינוי הצפרדעים. כל מצרי צבר לפחות
עשר ערמות ענקיות! לאן יפנו אותם? בעיה של ממש. באין פתרון מעשי
לכמויות כה אדירות, הותירו אותם ברחובות מצרים ערמות ערמות.
באשה הארץ מן הריח הנורא. הצחנה הנוראה גרמה למחלות זיהומיות
קשות, לאורך זמן רב, ובמשך תקופה ארוכה עדיין המשיכו אנשים למות
כתוצאה מן המכה.

מכת כינים

מנסים לחזור לשגרה

חלפו להן שלושה שבועות מאז תום מכת הצפרדע. אפשר לומר כי מלאכת הפינוי של הצפרדעים כבר הסתיימה, הריח הנורא איכשהו עבר, ועכשיו הם בשלב של התאוששות. כעת יש סוף סוף שקט, הצפרדעים שקרקרו כל הזמן מתו, ולמרבה הרווחה משה לא בא עם התראה על מכה נוספת (במכת הכינים לא היתה התראה כעונש על כך שפעמיים חיזק פרעה את ליבו למרות שהיתה התראה).

החיים מתחילים לשוב למסלולם הרגיל. אמנם היו שתי מכות איומות שבאו לאחר התראתו של משה, אך אפשר לומר שבאופן כללי המצב חזר לקדמותו: פרעה המלך עדיין שולט בחוזקה, וישראל לא שוחררו מעבודתם. עול השעבוד התרופף מעט, אך עדיין ממשיכים בני ישראל לעבוד בחומר ובלבנים. אמת, שהם מרוששים כבר בעקבות מכת הדם, ונכון שהאוויר עדיין מזוהם, ולדייגים אין פרנסה, נכון שמשפחות שלמות עדיין שרויים באבל על יקיריהם, ונכון גם שבתי החולים מלאים עד אפס מקום, במיוחד במחלקה לטיפול במחלות זיהומיות. גם מחלקת האורטופדיה עובדת באופן מתוגבר עקב נפגעי ההחלקות על הצפרדעים. אבל איך אומרים? החיים צריכים להמשיך הלאה, אסור לשקוע יותר מידי בעבר.

כינים בכל גבולם

והנה פתאום זה קרה - יום אחד, פתאום ללא כל התראה מוקדמת, חשך עליהם עולמם. כל עפר מצרים הפך לכינים! האדמה הדוממת הפכה פתאום לבעלי חיים!

כיצד זה קרה? הגיעו משה ואהרון לפני פרעה ו"חכמיו", אל חצר גינת המלך, ולפתע, ללא התראה, הכה אהרון את האדמה במטהו, וכהרף עין הפך כל עפר מצרים - עד לעומק של חצי מטר - לכינים! קרקע שלא נגעה בה יד אדם מעולם, נשארה כמו שהיא גם עכשיו, אולם כל עפר שנעשתה בו מלאכה, הפך לכינים. **זכרו! אתם שיעבדתם את ישראל בעבודות עפר!!!**

לא רק מין אחד, אלא 14 מיני כינים הביא הקב"ה על המצרים. אילו היו הכינים בגודל סביר, אולי עוד היה אפשר לסבול. אך גודלם של הכינים היה ממש זוועתי, הוא נע בין גודל של ביצת תרנגול לגודל של ביצת אווז!

הכינים זחלו ועלו על פרעה ועל המלכה, וגרמו להם בושה וחרפה - המלך והמלכה מכוסים כינים! חרטומי מצרים, כמו כל המצרים, כוסו מכף

רגלם ועד קודקודם, בכינים. למצרי החשוב, המלומד, האינטלגנט והנאור - יש כינים!! בגדיהם לא הגנו עליהם, והכינים הגיעו לבשרם ועקצו אותם. **ביקשתם לאבד אומה שנמשלה לעפר, יבוא דבר שנברא מן העפר ויפרע מכם!**

מלחמה חזיתית

מצרי יושב בביתו ולפתע הוא מותקף מכל הכיוונים. הוא חש כאבים עזים ודקירות כעין מחטים וחיצים הננעצים בגופו. כינים גדולות טיילו להן בחופשיות על גופו, כשהן עוקצות ומוצצות את דמו. הן מפחידות, מעוררות גועל, ובעיקר - מכאיבות. הוא לא מבין מה מתרחש, וכמובן שאינו יודע כיצד להתגונן.

בנוסף לזאת, הוא מרגיש שכסאו זו מתחתיו. הרצפה העשויה עפר הפכה לזוחלים נעים ועוקצים שגרמו לכסאו אי יציבות. לנגד עיניו קירות ביתו שהיו מטויחים יפה בטיח לבן, והנה הם רוחשים רמשים שחורים. הוא מתחיל לצעוק מבהלה ומכאבים, וצעקותיו מתערבות בקול צעקות אשתו וילדיו. הוא קופץ מן הכסא, אך ללא הועיל, כעת הוא עצמו שוקע בתוך הכינים, אשר מכסים אותו עד ירכו. **הכאבים עצומים!**

הוא לא יודע איך להתפטר מן הכינים, והיכן לגרד תחילה. הוא מנסה לתולשן מפניו ומגופו הדואב, אך ביכולתו לתפוס רק כינה אחת בכל פעם, בגלל גודלה. הוא מוריד כינה ומגרד, מוריד ומגרד. ואף על פי ששתי ידיו עובדות במהירות, אין הוא מצליח להתגבר על הכמות הגדולה שהשתלטה עליו. וככל שהוא מגרד ומוריד ונלחם, באים עוד ועוד, המלחמה אבודה מראש. איזה טרוף הדעת! גירודים, כאבים ויאוש.

המצרים קופצים ומתנועעים ללא הרף בהשתדלם להיפטר מן הכינים המטרידות. כפות רגליהם לא נוגעות בקרקע, כי היא מלאה כינים. הם דורכים על שכבת כינים אשר מוצצת את דמם. הדקירות התמידיות בכפות הרגלים גרמו להם להרים כל פעם רגל אחת, איזה ריקוד משעשע!

עייפות, רעב וצמא

אחרי שעות של ריקודים ללא הפסקה, הם התעייפו מאוד. אך היכן אפשר לשבת או לשכב? תנחות הישיבה והשכיבה רק מגבירות את הכאב. וככל שעובר הזמן - מחריפה הבעיה. העייפות 'קורעת', ובנוסף יש

גם צורך לאכול ולשתות. פעולה זו איננה פשוטה כלל וכלל, שכן הכינים ממלאות את הפנים והידיים. כיצד יאכלו? ברגע שיפתחו את הפה, יכנסו גם לתוכו הכינים הסוררות ויעקצו את הלשון והחיד. הצמא מעיק עוד יותר, מציצות הדם של הכינים גרמו למצרים לאבד דם רב, מה שגרם לתחושת צמאון מוגברת. אולם פעולת השתיה מסובכת מאוד וגורמת צער רב. קשה להחזיק כוס בידים מלאות עקיצות וכינים, כואב להגיש את הכוס אל השפתיים הנפוחות, ודוחה לשתות מים מעורבים בכינים. הצער והכאב ללא הפסקה. יום ולילה נלחמו המצרים בכינים ובטלו ממלאכתם. **אתם ביטלתם את ישראל ממלאכת שמים, מעשיית מצוות - כעת תתבטלו ממלאכתכם!**

סתימת פיות

נתאר לעצמנו מצב מציאותי: תוך כדי מאבק בכינים, שומע המצרי צעקות כאב ופחד. ילדיו הקטנים ששחקו בעפר שוקעים בתוך הכינים והם צורחים מכאב העקיצות ומפחד שמא יטבעו בתוך הכינים. האב מגיע במאמצים רבים אל ילדיו לחלצם, הוא מנסה להתעלם מן הכאבים הגדולים והעצומים שפעולה זו גורמת לו, כאשר הכינים שנמצאות על כף ידו ועל זרוע הילד שהוא מרים מגבירות את עקיצתן תחת לחץ המשיכה. וכך מושך הוא אותם ומניחם על משטח שולחן שרגליו שקועות באדמה השורצת כינים. הילדים עדיין מכוסים כינים מכף רגל ועד ראש, ועובדה זו גורמת להם להמשיך לצעוק ולבכות מכאבי הדקירות התמידיות. כמה זמן אפשר לבכות? אט אט משתתקות הצרחות שממילא אינן עוזרות, ואף מכאיבות יותר בגלל הכינים העוקצות את הפה הפתוח. **זה מזכיר את צעקות הילדים שנדחפו לקירות במקום לבנים, וסתמתם את פיהם בטיט!**

שביתה באתר הבניה

מה קורה באתר הבניה של העבדים היהודים? תוך כדי עבודה מפרכת, כאשר הנוגשים המצרים מאיצים בבני ישראל למלא את מכסת יומם, והיהודי המסכן כמעט טובע בתוך הטיט, לפתע פתאום --- כל שטח העבודה נהפך לשחור, והשחור הזה נע! אין טיט! הנוגשים גם הם התכסו בשכבה שחורה, הם מתחילים לצעוק ולקרעע בידיהם ורגליהם מרוב עקיצות. לעומתם, היהודי שעמד בתוך הטיט כאשר נהפך לכינים, לא קיבל אפילו עקיצה אחת, ולא דבקה בו אפילו כינה אחת!

הנוגש מגרד את גופו במרץ (מעין המרץ שבו הכריח את ישראל לעבוד). לנגד עיניו הזועמות יושבים עבדיו באפס מעשה. כל כך מרגיז לראות אותם יושבים בנחת, כשהוא עצמו מתפתל מכאבים, והם עוד מעיזים לחייך וללגלג על תנועותיו המשוונות. כמה חבל שאין הוא יכול "לטפל" בהם עכשיו "כמו שצריך". למורת רוחם של המצרים, העיזו העבדים לעזוב את הכל וללכת הביתה.

כבהמות נידמו

המכה הנוראה פגעה גם בבעלי החיים! החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר ואפילו הצאן ה"קדוש", התכסו בכינים עוקצות. כל הבהמות גועות בכאב ומשתוללות בהשתדלן להתפטר מן המטרד הנורא, ממש כמו המצריים עצמם. **אתם ביזיתם את ישראל והשויתם אותם לבהמות - השווה ה' אתכם לבהמותיכם!!**

אצבע אלוקים היא!

פרעה השחצן עוד לא משוכנע שאין זה מעשה כשפים. הוא קורא לחרטומיו שייצרו גם הם כינים. החרטומים מנסים להוציא כינים, אך אינם מצליחים. מדוע? משום שאין מעשה הכשפים יכול לשלוט בדבר שגודלו פחות משעורה, והכינים בגודלם הטבעי הן קטנות מאוד ואין לחרטומים שליטה עליהן. ראו החרטומים כי אין ביכולתם להוציא כינים, הודו ואמרו: "אצבע אלוקים היא". ממכה זו בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר. האומה המתקדמת ביותר והמפותחת ביותר בענייני כישוף, הודתה שאין כאן כישוף, אלא הכל מהקב"ה!!

השלכות המכה

החל ממכת כינים בטלה העבודה מבני ישראל, הם הפסיקו לטאטא את הרחובות, לעבוד בשדות ולעבוד בטיט. אולם עדיין לא שוחררו לחופשי. כעת יש לפני המצרים עבודה רבה וקשה. כל הבניינים שהיו מטויחים יפה בטיח, נראים מוזנחים ועזובים. עבדיהם שוחררו מעבודת הטיט,

ואין מי שיטיח הכל מחדש. ידיהם פצועות וכואבות, והם אינם מסוגלים לעבוד, בודאי שלא עבודה כה קשה בטיט.

במכה זו שוב הראה ה' במוחש את מציאותו, ובזה תמה סדרת המכות הראשונה - דצ"ך (דם, צפרדע, כינים) שהיא שלב א' בלימוד שה' רצה ללמד את פרעה ואת עמו: יש אלוקים והוא ברא את העולם יש מאין. אכן ידיעה זו הגיעה להכרתם השכלית של המצרים. אולם עדיין סרב ליבם לשלוח בני ישראל.

מכת ערוב

התראה

אמר הקב"ה למשה: הרשע הזה (פרעה) הקשה את ליבו בשלוש המכות הראשונות, המכה הרביעית קשה יותר מן הראשונות. לך והתרה בו, כדי שישלח את עמי ולא תבוא עליו המכה. בנוהג שבעולם, אדם הרוצה להביא רעה על שונאו, מביא עליו בפתאומיות, כדי שלא ירגיש בו וימלט. ואילו הקב"ה היה מתרה בפרעה הרשע, אולי יחזור בתשובה.

עושה משה כדבר ה' ומתרה בפרעה: שלח את עמי או שתלקה במכת ערוב - תערובת של כל מיני חיות, עופות, נשרים, שרצים ורמשים. פרעה הרשע מקשה את ליבו, למרות שגופו עדין מגרד וכואב מעקיצות הכינים, ועל אף מליארדי הכינים המתות המצויות בכל מקום. בוקר בוקר, במשך שלושה שבועות, נכנס משה לארמון המלך ללא רשות ומתרה בו, והמלך מסרב לשמוע. ביום האחרון כבר 'נשבר' לו לפרעה לשמוע את התראותיו החוזרות ונשנות של משה. מה הוא עושה? הוא מקדים את יציאת הבוקר היומית שלו אל היאור (כדי לעשות צרכיו), ויוצא מוקדם מאוד, לפני שיספיק משה להגיע. אך אין דבר הנסתר מעיני ה'. אמר ה' למשה כי ילך אל פרעה מוקדם יותר אל היאור, להתרות בו בפעם האחרונה.

השגחה פרטית

מוקדם מבכל בוקר נפגשים משה ופרעה, והפעם ליד היאור. פרעה נתפס שוב בקלונו ובקלקלתו, כשהוא ה"אלוה" הגדול צריך לצאת לנקביו.

אמר לו משה: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הֲנִי מְשַׁלֵּיחַ בְּךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְבִתֶיךָ אֶת הָעָרֶב". משה מוסיף ואומר לפרעה: עד עכשיו בשלוש המכות הקודמות ראית כי ה' ברא את העולם. עכשיו תלמד לדעת שה' לא רק ברא את העולם, אלא הוא משגיח על ברואיו, רואה את מעשיהם, גומל לאיש חסיד כמפעלו, נותן לרשע רע כרשעתו. ההוכחה לכך היא שהערוב יבוא בכל מצרים, ואילו אל ארץ גושן - מקום מגורי בני ישראל - לא תכנס אפילו חיה אחת, אפילו זבובון קטן לא יכנס לשם! יותר מכך, גם אם ילך איש יהודי מחוץ לתחומי גושן, לא תפגענה בו החיות לרעה כלל. במכה זו, אומר משה לפרעה, יש לכם שהות של יום אחד כדי לברוח אל ארץ גושן המוגנת מפני הערוב.

יש דובים ויש יער!

למחרת היום הגיעו לארץ מצרים כל מיני חיות רעות ואכזריות: דובים, אריות, נמרים, זאבים, זוחלים ונחשים, עקרבים, עכברים וחולדות. גם מיודעינו הצפרדעים והכינים, חזרו! נוסף לאלה היו מעופפים באויר שרצים עוקצים ומציקים, כמו זבובים, יתושים, דבורים, צרעות, פרעושים, מקקים. גם ציפורים טורפות הגיעו!

אולם יש בעיה: חיות רעות הן בעלות עוז ואומץ רק כשהן מצויות במקומן הטבעי. אך כאשר הן נמצאות במקום ישוב בני אדם כוחן ואומץ לבן נחלש. אולי בשל כך לא יעשו החיות במצרים עבודה מספיק טובה? גם לזאת דאג בורא עולם. כדי שהמכה תהיה מושלמת, הביא הקב"ה יחד עם החיות "גם את האדמה אשר הם עליה", כדי שידמה להן שהן במקומן, וכך יוכלו להתגרות ברשעי מצרים.

הגיעו החיות תחילה לארמונו של פרעה. מביתו התפשטו ובאו אל בית עבדיו ואחר כך בכל ארץ מצרים, עד שהשחיתו את הארץ. אופן התפשטותם הוא בניגוד להגיון, שכן היה עליהם לבוא תחילה אל השדות אשר סביבות מצרים, אט אט להכנס גם אל אזורי המגורים ורק לבסוף אל ארמון המלך המבוצר. אולם הקב"ה שינה מדרך הטבע כדי להוכיח למצרים במוחש את ענין ההשגחה הפרטית, בזה שפורע הקב"ה תחילה מן הרשעים ביותר.

התקפה חזיתית

נתאר לעצמנו : פרעה יושב על כסא מלכותו וכתר מלכות על ראשו, שריו ועבדיו עומדים לפניו. סביב ארמונו יש שמירה כבדה. לפתע מתחילה התקפה ישירה על פרעה. נחילי דבורים מקיפים אותו ועוקצים אותו ואת שריו. יחד עימם באים יתושים, זבובים ועוד טרדנים למיניהם. פרעה עדין יושב על כסאו, והנה נכנס "חיל אויר" כבד - נשרים, עורבים ועוד. הם עושים בביתו כבתוך שלהם. עוד הנשר מפיל את הכתר מעל ראש המלך, ו"חיל פרשים" נכנס בשאגות, נהמות וקולות מקפיאי דם - אריות, נמרים, שועלים, דובים, זאבים ועוד. פרעה רועד מפחד בכסאו, הוא מבין כי שומריו לא יצליחו להגן עליו, אולם אין לו לאן להמלט, מה גם ש"חיל רגלים" הופיע אף הוא, והוא כולל - נחשים, עקרבים, עכברים, וגם --- אוי, רק לא זה! - צפרדעים וכינים!

החיות הסתובבו בכל ארץ מצרים : מצרי הולך ברחוב, ופתאום לנגד עיניו צמח יער שופע עצים. הוא עומד מופתע, איך נברא היער בין רגע? הוא לא מתעמק בענין יתר על המידה, כי אינו רואה כל רע בכך שחורשה תרענן את מרכז העיר. אולם האריות, הנמרים, הדובים והזאבים שהתחילו לפתע לצאת מן ה"חורשה" גרמו לו לשנות כליל את דעתו, הוא נס בצורה מטורפת, כל עוד נפשו בו.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך

ברחוב אחר מטייל איש יהודי, אשר הוכרח לעבוד כ"מטפלת" (הרי החליפו עבודות של נשים וגברים). הוא יצא מבית המצרי כשהוא טעון בחמשת ילדי אדונו המצרי, שנים על כתפיו, עוד שנים על ידיו, והגדול לצידו. לשמחתם של הילדים יש יער חדש במקום. הם רצים אל עבר היער בשאגות שמחה. שמחתם נקטעת וחיוכם קופא על פניהם בראותם לפתע אריה רץ לקראתם. צעקותיהם הופכות לצווחות אימה. הבהלה והפחד משתקים את גופם, והאריה מצליח ללא מאמץ לטרוף את אחד הילדים. המראה המזעזע מוציא אותם מן ההלם המשתק שהיו שרויים בו, והם מתחילים לברוח תוך כדי צעקות אימים. הישראלי משתדל לברוח עם ארבעת הנותרים, אך בדרך מנוסתם בא לקראתם זאב! מנסה המטפל לברוח, אך הזאב משיג אותו וטורף ילד נוסף. העבד היהודי ממשיך לברוח עם שלושת הנותרים, כשלקראתו מגיע דוב. הוא מנסה לברוח מהר יותר, אולם הדוב מצליח להשיגו וטורף עוד ילד אחד. הוא ממשיך לרוץ עם שני הילדים שנותרו, אך כיון שכוחו הולך ואוזל ובין כה וכה איננו מסוגל לרוץ מהר יותר מן החיות הטורפות, הוא מנסה להתחכם ולעלות עם הילדים על עץ. תוך כדי טיפוס בא נמר, ותופס את הילד שנשאר עדיין למטה. העבד מתנחם בכך שלפחות אחד הצליח להציל, אבל תקוותו נכזבה כשבא נשר ועף עם הילד למרומים.

היהודי ממשיך בדרכו מפוחד ומבועת, כרגע נתון הוא עצמו בסכנה! נמצא הוא בתוך יער שורץ חיות רעות, הוא כבר הספיק לומר כמה פעמים "שמע ישראל" ואפילו וידוי, מצפה הוא בפחד אל מותו הנורא על ידי החיות הטורפות. והנה הנה זה מגיע --- פיל ענק צועד לקראתו בצעדים שקולים ומדודים, כאילו מתכנן מהיכן להתחיל לטרוף אותו. והפיל מתקרב ומתקרב ומתקרב ו... מגיע ממש קרוב אליו. היהודי עוצם את עיניו מחכה לחוש את השיניים הננעצות בו, אך כלום לא קורה. הוא פותח את עיניו ורואה מולו את הפיל מביט בו במבט ידידותי, מצדיע לו עם החדק הצדעת כבוד, והולך לו...! מה קורה כאן?! ממשיך היהודי בדרכו, ועל פניו עוברות חיות נוספות, אולם שום חיה לא נוגעת בו לרעה!!! מבין היהודי כי יש לו "פרוטקציה" מיוחדת אצל בורא עולם, קומתו השחוחה מזדקפת, אט אט במשך הזמן הוא לומד להכיר בערכו הרם, טעם הבזיונות וההשפלות הרבות שספג במשך שנות עבודתו, ואשר הפכו את כל אישיותו לכנועה ועלובה, מתחיל להתפוגג, ובמקומו עולה תחושת הערך העצמי. אכן זו היתה אחת המטרות החשובות של עשר המכות, לרומם את רוחם של בני ישראל, כדי להכין את נפשם לקבלת התורה וליצירתם כעם הנבחר.

אבל כבד

כעת הוא שב לביתו של המצרי לבשר לו על מיתת ילדיו, הוא עורך לו רשימה מסודרת על נסיבות מותו של כל אחד ואחד מילדיו. יוצא העבד העברי מבית המצרי כשהוא מותיר אחריו בית אפוף רגשות אבל ויגון. **תחושו את תחושתם של בני ישראל בשעה שתחבתם את ילדיהם אל קירות הבנין!**

עוד הם אפופים ביגונם, והנה הם שומעים מן החלון את השכנה זועקת בהיסטריה. מה קרה? ליד ביתה, סמוך לחלון חדר הילדים, צמח לו פתאום עץ קוקוס גבוה. לפתע הגיחה מן העץ גורילה ישר לתוך הבית, ניגשה לעריסת התינוק, תפסה אותו ונעלמה! הצעקות והבכיות התגברו. **גם משפחות בני ישראל צעקו בשעה שגזלתם מידיהם את עולליהן הרכים כדי להשליכם ביאור!**

אין מנוס!!

החיות הטורפות הסתובבו בחופשיות בכל מצרים. קולותיהן האימתניים ושאגותיהן הנוראיות היו מקפיאות דם. צעקות הפחד של המצרים ויללותיהם הגיעו עד לב השמים. שטחים רבים במצרים הפכו ליערות ומהם יצאו חיות שהתעללו במצרים. פילים מעכו אנשים, והעיפו אחרים למרחקים באמצעות החדק. קופים קפצו על המצרים והשתוללו, חיות אחרות עשו מבשרם ארוחה דשנה. המצרים רצו אחוזי תזזית ממקום למקום, מנסים למצוא מקום מפלט. תוך כדי מנוסתם מן החיות הטורפות, הם מוצאים לפתע אגמי מים. היו שהחליטו לקפוץ לתוכם כדי להינצל מן החיות שביבשה, אך מהר מאוד נוכחו לדעת שנפלו מן הפח אל הפחת. הם מצאו את עצמם שוחים לתוך לועם של כרישי ענק ודגים טורפים אחרים.

היו מצרים שעלו לקומות עליונות במגדלים גבוהים, כדי להנצל מן החיות, אך מהר מאוד גילו את טעותם כאשר מבעד לחלון נכנסו נשרים ועורבים והרגו בהם.

בחדרים אימה

המצרי היושב בביתו, שומע את קול בהמותיו הגועות ברפת מפחד החיות הרעות. הוא משער לפי הקולות שחלק מן הבהמות נטרפו. ואז הוא שומע את השה - אלוהיו - מרים את קולו. המצרי עוד מנסה להשתעשע בתקוה, כי הנה סוף סוף מראה אלוהיו את כוחו וגוער בחיות הרעות שיסתלקו. אך השתתקותו הפתאומית של השה לא מותירה ספק בלב המצרי, כי גם השה מצא את סופו בלוע החיות.

הוא מתנחם בעובדה שלפחות הוא ומשפחתו מוגנים בתוך הבית הסגור. אולם "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". אי אפשר לברוח מעונשי שמים. רק לארץ גושן יכלו להמלט כדי לראות את הפדות שה' עשה בינם לבין ישראל. אולם אל הבתים אשר בארץ מצרים שלח ה' מן הים חיה הנקראת "סילונית". ידיה ארוכות כ- 5-6 מטרים, והיא שולחת ידיה בתוך ארובות הגגות, מגיעה אל הדלת מבפנים ופותחת אותה לרווחה!

נתאר לעצמנו משפחה היושבת ספונה בביתה. נמצאים שם האבא, האמא, הילדים, הסבא והסבתא, וגם ה'סבתא רבה' הקשישה בת ה- 90. חיות רעות מקיפות את הבית, קולותיהם האימתניים נשמעים בברור בתוך הבית. ההורים מנסים להרגיע את הילדים שלא יקרה להם שום דבר, שהרי הם מוגנים בתוך הבית.

אולם, לפתע הם שומעים רשרושים מוזרים מאזור הגג. מתוך הארובה משתלשלת יד ארוכה של החיה הסילונית, וכבקיאה היא מגיעה אל מקום הדלת, מושכת את הברית, ופותחת את הדלת לרווחה!! בפתח עומד לו אריה אימתני. בלי להסס, הוא נכנס פנימה בדהרה וטורף את התינוק הנמצא בחיק אמו. כשטרפו בין שיניו הוא פונה לצאת מן הבית.

ההלם והזעזוע משתלטים על הנוכחים. האמא מתעלפת, והאחים נתקפים בחרדה. גם הסבתא שותפה להרגשת ההלם והאבדון. הסבתא רבה הקשישה מתעלפת, בהיזכרה בתמונה דומה שהתרחשה לפני למעלה משמונים שנה כשהיא היתה ילדה קטנה. אז שלחו אותה לרגל בין בתי בני ישראל ולהלשין על אמהות שילדו בנים. השוטרים היו באים, ולוקחים את התינוקות מידי אמותיהם, ובאכזריות נוראה מול עיניהן זורקים אותם ליאור! האמהות היו צורחות בדיוק כמו עכשיו. אולם... אז חשו המצרים עונג לשמוע ולראות את צערם הגדול של בני ישראל. כעת זאת היא זו שסובלת - מידה כנגד מידה!

שבוע של סיטים

שבוע שלם השחית הערוב את מצרים, אבל בישראל לא פגע. אחרי זמן קצר לא נראו מצרים ברחוב, חלקם נטרפו וחלקם נכנסו לבתים בתקוה שהם יהיו להם למחסה. הלילות עברו עליהם ללא שינה. אף על פי שחיות טורפות רק ביום, ובלילה היה שקט יותר מבחינה זו, בכל זאת לא יכל המצרי לעצום עין. הטראומה שעברה עליו במשך היום החולף וכן הפחד מפני יום המחר הדיר שינה מעיניו. כאשר הכריעה העייפות את הפחד וסוף סוף כמעט נעצמו עיניו, הוא חש לפתע עקיצה מוכרת - כינה גדולה באה ועקצה אותו. עקיצות הכינים וקרקורי הצפרדעים שברקע מחזירות אותו שוב לסיטי העבר. ליל בלהות ממש. והסיוט הזה נמשך 7 לילות ו-7 ימים.

לקראת סוף המכה אמר פרעה: "אֲנֹכִי אֲשַׁלַח אֶתְכֶם וְזַבְחֶתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָּר, רַק הֲרַחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלַכְתּוֹ, הֶעֱתִירוּ בְּעַדֵי!". משה מתפלל שתסור המכה למחרת, ואכן המכה סרה, אולם פרעה שוב הכביד את ליבו ומאן לשלוח את בני ישראל.

לאחר המכה, יצאו כל החיות והבהמות ממצרים וחזרו למקומן הטבעי - שלא כמו במכת צפרדע, שבה מתו הצפרדעים ונשארו במצרים. זאת, מפני שאילו היו החיות מתות במצרים, היו המצרים נהנים מאוד מנבלותיהם - מבשרם, מעורם, מפרוותיהם, משיניהם, מקרניהם, ועוד.

מכת דבר

התראה

טרם הספיקו המצרים להתאווש מן הטרואמה הנוראה שהביא עליהם הערוב, עדין שקועים הם ביגון על יקיריהם שמתו במיתות משונות. והנה עוד באותו יום שבו סר הערוב, בצהרי היום, מגיע משה לארמון פרעה ומתרה בו שאם לא ישלח את עם ישראל, ה' יכה אותו במכת דבר. הפעם אומר משה את דבריו ביתר תקיפות בדיבורים קשים, משום שפרעה כבר הכיר כי דבר ה' מתקיים במלואו, ובכל זאת הוא מקשה את ליבו. פרעה בכל זאת מסרב. וכך חוזרת ההתראה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון אומר משה לפרעה: "הִנֵּה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמְלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן - דָּבָר כָּבֵד מְאֹד: וְהִפְלָה ה' בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר".

מוות פתאומי

אכן למחרת מכה ה' את ארץ מצרים בדבר. דבר הוא מיתה פתאומית לבהמות. כל הבהמות שהיו בחוץ מתו כולם בבת אחת, לא ממחלה או מכל סיבה טבעית אחרת, אלא פתאום ללא שום סיבה. נתאר לעצמנו מה קרה באותו רגע שבו התרחשה המכה: מצרי אחד היה באותה שעה רוכב על סוסו האביר. פתאום צונח הסוס, ורוכבו נופל בחבטה ארצה. איכר שעמד ליד שורו נפגע מנבלתו הנופלת עליו כאשר מת מהדבר. כך החמר נמחץ למוות על ידי חמורו הצונח עליו. ילד שעמד ליד השה, נדרס תחת אלילו המת.

מצרי אחר יושב בביתו ופתאום הוא שומע קול חבטות עזות בחצרו. הוא קם ומסתכל מהחלון, והנה כל הבהמות שבחצרו מתו! איזה נזק כספי עצום! הוא סוקר במבטו את הרחוב ומגלה שעל הארץ שוכבות בהמות מתות רבות, אין בהמה אחת שמסתובבת חיה. הוא תמה, מה גורם

למוות הפתאומי הזה? ואז הוא נזכר שמשה התרה בהם שיהיה דבר.
גזלתם בקרם וצאננס ומקניהם של ישראל - בהמותיכם ילקחו מכם!

הוא נעשה מודאג מאוד: איך אחרוש מעכשיו את השדה? הרי עד לפני זמן קצר השתמש בישראל כבהמה למשוך במחרשה בשדה כדי לא לעייף את הבהמות. לאחרונה חזר שוב להשתמש בבהמות, ובמותן מי ישא בעול המחרשה במקומן? **חסתם על הבהמות ורתמתם את ישראל אל המחרשה - כעת מתו בהמותיכם ואין לכם את מי לרתום!!**

בתחילת מכת דבר מתו בשניה אחת כל הבהמות שהיו בחוץ. במשך שבעת ימי המכה מתה כל בהמה שבעליה הוציא אותה החוצה בנסיון לראות אם עברה המגפה או לא.

כמו כן מתה כל בהמה שבעליה לא שמר עליה כראוי ויצאה החוצה.

ממקנה בני ישראל לא מת אחד

מבהמתן של ישראל לא מתה אפילו אחת, גם אם עמדה בהמת ישראל סמוך ממש לבהמת המצרי. אפילו בהמת ישראל חלשה, רזה וחולה העומדת למות, לא מתה. בהמה שהיתה שייכת בשותפות למצרי וישראל, לא מתה. אפילו בהמת מצרי המושכרת לישראל, שהיה לישראל הנאה בה מהגיזות והחלב, לא מתה.

הכבדת לב פרעה

ראה פרעה כל זאת, ובכל זאת הכביד את ליבו. אומנם הקל יותר את עול העבדות, אך לא שחרר את בני ישראל. אמר הקב"ה: רשע! סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם? למד ממכת דבר, בעת ששלחתי אותך הדבר, אילו הייתי משלח עליך ועל עמך, היית נכחד מן הארץ. אבל לא שלחתי עליך, כדי שאראך גדולתי ותספר כוחי בכל הארץ. כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש המכות הראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה, אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק ליבו כדי שאפרע כל הדין ממנו.

מעט המכיל את המרובה

לאחר מכת דבר, נהנו המצריים משלושה שבועות שקטים. משה ואהרון לא מאיימים עליהם במכה נוספת. והנה יום אחד מופיעים משה ואהרון בחצר פרעה, ללא רשות כמובן. בעמדם לפני פרעה לקח כל אחד מהם מלוא חופניו פיח של כבשן. העביר אהרון את הפיח שבחופניו אל חופני משה, ומשה העביר את הכל ליד אחת, קמץ אותה וזרק את האפר כלפי מעלה. הגיע האפר עד כסא הכבוד! שם התחמם האפר, ירד והתפזר על כל ארץ מצרים, וגרם לשחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה.

ניסים גדולים התרחשו פה: ידו של משה הכילה פי שמונה מהרגיל - הוא החזיק בחופן אחד כמות של 4 חופנים, ואז קמץ את היד באופן שהצטמצם הנפח למחצית! שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, בשר ודם ממלא כלי מלא לתוך הריקן ואינו יכול לפנות כלי מלא לתוך כלי מלא. אבל הקב"ה עשה מקום שמחזיק מעט - שיחזיק מלואו פעמים רבות. **נס נוסף:** אם אדם זורק חץ כלפי מעלה, אינו מהלך מאה אמה, וכאן זרק משה אפר קל שאין בו ממש - השמימה, עד כסא הכבוד. **ועוד נס:** הכמות הקטנה של האפר התפזרה על פני כל ארץ מצרים (1,600 ק"מ על 1,600 ק"מ). **ועוד:** סוג אחד של אפר הביא 24 מיני שחין.

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום

24 מיני שחין הביא הקב"ה על המצרים, ולא היתה רפואה למכתם, כיון שהתרופה של סוג שחין מסוים גורמת נזק לסוג שחין אחר, והמצרים סבלו מכל מיני השחין גם יחד.

נתאר לעצמנו: לפתע, ללא כל התראה יורד מן השמים אפר חס. בלתי אפשרי להמלט מפגיעתו אפילו בתוך הבתים. האפר חודר דרך בגדיהם אל כל חלקי גופם, והם מתכסים בשחין מכף רגל ועד ראש. כל בשרם נעשה אבעבועות רבות, וזב בשרם מעליהם עד שנמקו ונבאשו. האפר החס פוגע רק במצרים, ואילו ישראל שעומד ליד המצרי לא נפגע כלל, אפילו גרגר אחד קטן לא פוגע בו! השגחה פרטית מדויקת! **שעבדתם את ישראל בדוחק תחת השמש הקופחת, והיה בשרם נכמר - ילהט אף גופכם מן השחין!**

המצרי לא מצא מנוח לגופו, על כפות רגליו היו אבעבועות מכאיבות, אשר הכאיבו לו יותר כאשר עמד עליהן. הוא ניסה להרים את רגליו לסרוגין, פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל. כשהתעייף מן הריקוד המוזר, ניסה לשבת. אך הפצעים שבגופו הכאיבו לו יותר. לשכב על הפצעים המוגלתיים הוא אפילו לא ניסה, שמא ילחצו והמצב יחמיר. כך הוא יושב ונעמד, יושב ונעמד ולא מוצא תנוחה מתאימה במשך שבוע שלם! **גם אתם הכרחתם את ישראל להמשיך לעבוד כאשר נדקרו ברגליהם ובידיהם מן התבן והקוצים שבטיט!**

מצרי שאיבד את שיווי משקלו תוך כדי "ריקוד" - נפל, וכאב המכה על גוף פצוע בלתי ניתן לתיאור. היה עליו לקום במהירות כי בלתי נסבל להשאר לשכב על הפצעים. אולם לצורך הקימה היה מוכרח להניח את ידיו מלאות הפצעים על הרצפה וללחוץ כדי להתרומם ולקום! כששני מצרים נתקלו זה בזה, היתוסף כאב על כאבם וצעקתם הגיעה עד לב השמים. הם גידפו וקיללו, כדרך הגויים, את מצבם הביש. במקרה אחר היו בודאי מכים זה את זה באגרוף. אך פצעי השחין מנעו מהם לקפל את כף היד לאגרוף, אפילו סטירת לחי גרמה כאבים עזים.

הגוף מכוסה במיני השחין הרבים. יש פצעים שמגרדים, חלקם כואבים, ואחרים שורפים. המצרי לא מסוגל לגרד בידיו הפצועות והכואבות, מה גם שפעולת הגרוד גורמת כאב עז לפצעים שמסביב. התגרדות על קירות ועל פינות הארון ממש לא באה בחשבון כי יש פצעים פתוחים, אשר השפשוף מזיק להם ומכאיב יותר. על כן עושה המצרי תנועות משונות בהשתדלו לגרד פצעים מגרדים בלי לפגוע בפתוחים.

המצרים בכו מכאב, אך הדמעות המלוחות שנטפו על הפצעים צרבו אותם, וגרמו להם לקפץ על מקומם מכאבי תופת. הם נאלצו להאנק בליבם, לחשוך את שפתותיהם ולחנוק את הדמעות במאמץ אדיר. **גם היולדות היהודיות חשקו את שפתותיהן שלא לצעוק בשעת הלידה כדי שתינוקן לא יתגלה!**

אבא ואמא רואים בצרת ילדיהם ובכאבם, ואינם ניגשים להחזיקם, בודעם שפעולה זו תכאיב לשניהם. הילדים נצמדים אל אבא ואמא שיעזרו להם ויטפלו בפצעייהם, אולם ההורים נאלצים לעמוד מנגד. לא רק שאינם מרימים את ילדיהם ומטפלים בו, אלא אף צועקים עליהם שלא יגעו בהם כי הכאב הוא נורא. **גם אתם לא הנחתם לילדים ולילדות שנדקרו מן התבן לחבוש את פצעייהם ולקבל תנחומים מהוריהם!**

בא הלילה והמצרים עייפים וסחוטים, כאובים ודואבים. כך הרגישו ישראל אחרי יום של עבודת פרך ומכות אכזריות. הם סבלו כך במשך שנים!!

שבוע שלם סבלו מהגירודים ומן הכאבים. נוסף לכך סבלו מרעב, ידיהם הפצועות התקשו לגעת באוכל. הם סבלו גם מחוסר שינה, כיון שלא העיזו לשכב במיטה, שהרי אז היו לוחצים על אזור גדול בגופם הפצוע. כאשר כואב לו לאדם ואין לו פתרון, הוא מתוסכל. וכאשר הוא רעב הוא כועס ועצבני, וכאשר הוא עייף הוא מאבד את עשתונותיו. כאן הצטרף הכל ביחד לשבוע שלם של טרוף הדעת.

גם הבהמות לא נמלטו מן המכה. השחין פגע בחמורים, בסוסים, בגמלים, בבקר ובצאן, בכלבים ובחתולים. הם יללו ופרכסו מכאבים, ובקושי נגעו באוכל. בניגוד להם, בהמות ישראל המשיכו ללעוס את מזונם בנחת ולהתפרקד במנוחה על הדשא בסיום הארוחה. ההבדל הזה התרחש על אף שעמדו זו ליד זו ממשי!

קידוש ה'

חרטומי מצרים רצו אף הם לעשות כישוף מעין זה, אך הם נמנעו מכך משום שבושו ונכלמו במצבם המביש, בהיותם מלאים שחין ואין ביכולתם לעזור אפילו לעצמם. על כן לא באו להיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, אלא נשארו בבתיהם המסוגרים. בכל זאת לא שילח פרעה את בני ישראל, כי בשלב זה כבר הכביד ה' את ליבו כדי להרבות נסים ומופתים במצרים.

במכה זו תם שלב ב' של עשר המכות - עד"ש (ערוב, דבר, שחין), שבו לימד הקב"ה את האנושות כי הוא איננו רק בורא העולם, אלא אף משגיח בהשגחה פרטית על כל נברא - "כי אני ה' בקרב הארץ".

מכת ברד

ושמתי להם מקום לנוס שמה

מיד לאחר מכת שחין, עוד בטרם התחילו פצעי המצרים להגליד, הופיע משה לפני פרעה והתרה בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה במכת ברד, שעוד לא היתה כמוה. פרעה, שכבר הכביד ה' את ליבו, מאן לשמוע. כך חזרה ההתראה על עצמה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון כבר

נמאס לפרעה מן ההתראות, והוא החליט ללכת ליאור מדרך אחרת, כדי שמשה לא יפגוש אותו. אולם לפני צאתו מן הארמון הוא נדהם לראות את משה שהקדים אותו ובא לביתו.

אמר לו משה: אם עדין ממאן אתה לשלוח את בני ישראל, דע לך שמחר, בדיוק בשעה הזאת, כאשר תגיע השמש לסימן שאני עושה לך פה על הקיר, ימטיר ה' על מצרים ברד אשר כמוהו לא היה מעולם. מוסיף משה ואומר: מי שברצונו להנצל מן הברד, שיכנס הביתה ויכניס עמו אף את בהמותיו. כל מה שיהיה מחוץ לבית, יהרס וימות על ידי הברד. יתברך שמו של הקב"ה, שאין מידותיו כמידות בשר ודם. אדם המבקש להביא פורענות על חברו, דואג הוא שלא ידע חברו ממנה, ומתפלל שתצליח עצתו כדי שיפול חברו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מתרה ומייעץ איך להנצל.

ברד וגחלי אש!

למחרת, בדיוק ברגע שבו הגיעה השמש אל הסימן שבקיר, נטה משה את ידו השמימה כשמטה האלוקים בידו, וכך התחילו הברקים מבריקים והרעמים מרעימים, והארץ רועדת. אבני ברד כבדות ניתכו ארצה בחוזקה.

עד מכת הברד לא ידעו המצרים גשם מהו, וכעת יורד על ראשם ברד!! ולא ברד רגיל מכדורים קטנטנים של קרח, אלא כל גרגיר כגודל **אבטיח!!** ובתוך הקרח יש אש, כדורי אש מן השמים! התופעה לא נקלטת במוח: מים ואש מעורבים יחד!! והפלא הגדול יותר הוא, שאחד לא השפיע על השני - האש לא המיסה את הקרח, והקרח לא כיבה את האש! כל חוקי הטבע בוטלו לגמרי. האש בערה בתוך קרח סגור ללא חמצן, ובכלל, ללא כל חומר בערה!

נתאר לעצמנו: המצרים רואים בשמים הבזקי אור ענקיים - ברק! חלחלה עוברת בהם, מעולם לא ראו דבר כזה! לאחריו נשמע רעש גדול מתגלגל - רעם אדיר, בחייהם לא שמעו קול מבהיל כזה. לבס נמס מפחד ובהלה. בטרם התאושו מבהלתם, הבריקו ברקים נוספים והרעימו רעמים, הארץ רעדה תחתם, ואז הגיע - ברד!

מה חשב המצרי באותו רגע? אולי חשבו שהעולם חוזר לתוהו ובוהו, השמים והארץ עומדים לפני התמוטטות. מי שיכול, זחל אל מתחת למיטה, אחרים התכווצו כמו כדור רועד בפינת החדר. חלקם עצמו עיניהם בחוזקה ותחבו ידיהם עמוק באוזניהם. לשונם נעתקה מרוב פחד וחלחלה. היו אחרים שפצחו בצווחות נוראות! יתכן ששערם סמר ואולי

אפילו הלבין מן הפחד. פחד מוות אפף את כולם, ובאימה גדולה הם חיכו לקץ העולם. **הייתם מבעיתים את ישראל בקולכם בחרופים ובגידופים - עכשיו תבעתו אתם מן הקולות!**

מגורים משותפים עם בהמות

הבהמות שהוכנסו הביתה לשם הצלתן, נבהלו גם הן מן המהומה בחוץ. הן יללו בחרדה, השתוללו והתפרעו בבית המצרי. איך אפשר לחיות בצורה כזאת יחד עם בהמות מתפרעות בבית אחד? בבתים התפשט ריח הבהמות. יתכן שלחלק מן המצרים נמאס מן המגורים המשותפים הללו, והם שילחו את בהמותיהם למות בחוץ על ידי הברד. **הכרחתם את בני ישראל לחיות יחד עם בהמותיהם בשדות חודשים ארוכים - תתענגו גם אתם על ה"תענוג" הזה!**

היו מצרים שרצו להתחכם. הם לא הכניסו את הבהמות לבית, אולם הם טחו את הרפת בטיט, והכניסו לשם את עבדיהם ומקניהם. אך אי אפשר להתחכם נגד הקב"ה. ה' אמר להכניס לבתים, וכל תחבולה אחרת לא תועיל! האש האצורה בתוך הברד, המסוגרת מכל הכיוונים, שאפה לצאת החוצה, וברגע שגבר החום מבפנים יותר ויותר, נשמע פיצוץ עז, והאש יצאה בכח גדול כמו תותח בעל עוצמה אדירה! כך נשברו גדרות העץ לרסיסים, ומתו כולם מאדם ועד בהמה, כדבר ה' ביד משה עבדו. אולם מפליא מאוד מאוד, שבתוך כל המהומה הזאת בני ישראל וצאנם לא ניזוקו כלל. רק ששמעו הם את קולות הרעמים, כי רעמים באים ליישר עקמומיות שבלב, וזה היה נדרש לישראל מאוד בזמן ההוא.

הרס הצמחיה

ליבול והצמחיה נגרם נזק רב. הברד שניתך ארצה בחוזקה שבר את כל העצים והיבול והרס אותם מן השורש. לאחר מכן יצאה האש ושרפה אותם. אולם דווקא היבול הרך, כמו החיטה והכוסמת, לא ניזוק - לא נשבר ולא נשרף. הביא הקב"ה את הפורענות על מצרים בצורה מחושבת, כדי להותיר להם יכולת קיום, למען הרבות מופתיו בארץ מצרים.

הברד פוסק

אחרי שבעה ימים, נכנע פרעה מעוצמת המכה, שלח לקרוא למשה ואהרון והודיעם: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק, ואני ועמי הרשעים!" הוא מבקש מהם שיתפללו אל ה' שיסיר את המכה ברגע זה, בלי עיכובים, ואז אשלח את בני ישראל. אמר לו משה: כך אמרת במכות הקודמות ולא שילחתם. השיבו פרעה: "חטאתי הפעם, חטאתי לה' אלוקיכם ולכם. עכשיו אני משלחם! אמר לו משה: אומנם יודע אני שלא תעמוד בדיבורך, אולם בכל זאת אצא מיד מן העיר ואתפלל שיפסיק הברד, למען תדע כי אין כה' בכל הארץ.

יצא משה מעם פרעה, ונעשתה לו קפיצת הדרך שהגיע מיד אל מחוץ לעיר. התפלל משה אל ה', ומיד פסק הברד. אפילו הברד שכבר היה באויר, לא המשיך לרדת. תלה הקב"ה ברד זה באויר בין שמים לארץ במשך 41 שנה עד זמן יהושע.

"וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות, ויוסף לחטוא, ויכבד לבו הוא ועבדיו". חזר פרעה לרשעותו וסרובו, אולם בכל זאת נשאר עליו רושם המכה, ומכאן ואילך פרעה התחיל להוקיר את ישראל, והסיר מהם לגמרי את כל העבודה. למעשה לא היה לו שום רווח בהשארת בני ישראל בארצו, אולם הסיבה האמיתית שלא נתנה לו לשלחם היא אי רצון להכנע ולהשפיל עצמו לפני הקב"ה.

מכת ארבה

בנערינו ובזקנינו נלך!

למחרת מכת ברד, כשעדיין גושי קרח מכסים את הארץ, ועשן עולה מן העצים ומן הרפתות, נכנסים שוב משה ואהרון אל ארמון פרעה ומתרים בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה על ידי ארבה. במשך שלושה שבועות חוזרת ההתראה על עצמה, וביום האחרון אומר משה לפרעה: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים, עַד מָתִי מֵאַנְתָּ לַעֲנַת מִפְּנֵי, שְׁלַח עִמִּי וְיַעֲבֹדֵנִי. כִּי אִם מָאֵן אֶתֶּה לְשַׁלַּח אֶת עַמִּי, הִנְנִי מֵבִיא מִחַר אַרְבֶּה בְּגִבְלֶךָ, וְכִסָּה אֶת עֵין הָאָרֶץ".

הפעם, חששו עבדי פרעה מאזהרותיו של משה, והתחילו לדון ביניהם בענין. כשראה משה שהם מתדיינים, יצא לזמן מה כדי לאפשר להם

לשוב בתשובה. מיד בצאתו פנו עבדי פרעה ואמרו למלכם: עד מתי יהיה לנו זה למוקש? שלח את האנשים, ויעבדו את ה' אלוקיהם. האם עוד לא ידעת כי אבדה מצרים?! שמע פרעה לדבריהם, וביקש להשיב את משה ואהרון, אמר להם: הרשות נתונה לכם ללכת לעבוד את אלוקיכם. מי ומי ההולכים? עונה לו משה: כולנו, מנער ועד זקן, בנים ובנות, בצאננו ובבקרנו, כי חג ה' לנו.

מיד מתחזק לב פרעה והוא משיב להם: דרך הבחורים והזקנים לזבות, אך אין דרך הטף לזבות. מדבריכם מבין אני שכוונתכם לברוח! ועכשיו לכו מכאן מהר, אינני רוצה לשמוע אתכם ואת בקשותיכם! לא השכיל פרעה לדעת כי בעבודת ה' אצל עם ישראל נוטלת חלק כל המשפחה היהודית, ולא כאותן דתות אשר רק הכמרים עובדים לאליל עבור כל בני עמם.

צבא של ארבה

בצאת משה מעם פרעה, הוא נוטה את מטהו לשמים, ואז השיב הקב"ה רוח מזרחית כל היום וכל הלילה. בבוקר הגיע עם הרוח - הארבה. להקות ארבה כה עצומות לא נראו עדין בעולם. כל אויר מצרים התמלא ארבה כה רב עד שהם עמדו זה על גבי זה בגובה של כמה מטרים. לא היו ביניהם מרווחי אויר, ומתוך כך נתכסה אור השמש וחשכה הארץ. שבעה מיני ארבה הגיעו למצרים.

נתאר לעצמנו את המצרי ההולך לתומו ברחוב בשעה זו. הוא שם לב שרוח מזרחית חזקה נושבת, אך לא מבין מה פשרה. והנה רואה הוא מרחוק ענן גדול וחשוך עולה מצד מזרח. כנראה, מהרהר המצרי בלבו, הרוח הביאה אותו. לא יורד ממנו גשם או ברד, הוא לא מתפזר, אך מוזר! פתאום מחשיך היום. מדוע שקעה השמש באמצע היום? מהר מאוד הוא עומד על טעותו. הענן הוא של ארבה, ומיליארדי השרצים הם שמסתירים את אור השמש. המצרי האומלל מנסה לרוץ לביתו למצוא מחסה, אך עוד הוא ממהר ונחיל הארבה נוחת על העץ ומתחיל מיד לאכול בתאבון בלי הרף. המצרי הטובע בארבה מבין, שאין זו להקת ארבה רגילה, שכן הארבה התחיל לכרסם בבגדיו ולנגוס אפילו בו עצמו! רצונו להגיע הביתה כמה שיותר מהר, אבל ההליכה נעשתה קשה מאוד. עליו לפלס את דרכו בתוך הצבא הגדול הזה, כשבדרך הוא מתכבד בניקורי הארבה. מי יודע אם יצליח להגיע הביתה בשלום?

חיסול המלאי

המצרים הנמצאים בבתיהם, רואים מבעד לחלון ענן של ארבה צונח מן השמים, ומכסה את הארץ. בלי שהיות מתחיל לאכול מה שנותר לאחר הברד משדותיהם. שוד ושבר! כל החיטה והכוסמת נאכלים! מה יאכלו מעכשיו?

המצרי מצטער מאוד על ההרס שזורע הארבה בכל, אך מתנחם במזון המאוחסן בביתו המוגן. שמחתו לא אורכת זמן רב. המכרסמים הקטנים לא מסתפקים בכרסום שרידי היבול שהיה בשדות. לאחר שנגמר כל מה שיש לאכול בשדה, אפילו שאריות של ענפים וגזעי עצים, הם חודרים למחסנים ואוכלים גם את האוכל המאוחסן שם. משם הם מעיזים להכנס אפילו לבתים, שלא כמו ארבה רגיל האוכל רק מה שבחוץ. נכנס הארבה לחדרי חדרים, מגיעים לכל מקום ולכל פינה, אוכלים ונוגסים מבגדיהם, תכשיטיהם וכל כלי חמדתם. הם מעיזים גם לנקר את עיני המצרים ואת פניהם. איזה ארבה חצוף!

שבוע קשה

שבוע קשה עבר על מצרים. שארית המזון הושמדה, ואפילו שתיה כמעט אין, כי ריבוי הארבה סתם את המעיינות. האויר הזדהם מריח הצחנה, וזמזום הכרסומים החריש אוזנים. הרעש שהקים הארבה לא איפשר מנוחה, קולות הכרסומים ממש מרופפים את העצבים. שאריות המזון האחרונות כלו. אך יש במה להתנחם! הרי הארבה עצמו ראוי לאכילה. נאסוף את הארבה, חשבו המצרים בליבם, נמלא בו כל כלי שיש לנו, נמליח אותו ונאכל ממנו כתחליף למזון שהוכחד. אמרו ועשו. כל השבוע טרחו בני המשפחה לאסוף חביות חביות, והכינו מזון בשפע לחודשים הבאים. אולם הקב"ה חשב אחרת: "רשעים, במכה שהבאתי עליכם אתם הייתם שמחים?" "גם אלו יפרחו עם הרוח בתום המכה!!"

לא נשאר ארבה אחד!

פרעה, שגרש את משה ואהרון מארמונו ימים ספורים קודם לכן, קרא להם עכשיו בתחנונים לבוא, התוודה לפניהם וביקש מהם שיתפללו לה' "ויסר מעלי את המוות הזה". איזו אנוכיות! הוא לא מבקש בעבור כל עמו, אלא רק בעבור עצמו!

יוצא משה מעם פרעה ומעתיר לה' בתפילה, הביא ה' רוח ים חזקה מאוד, וברגע אחד נשאה הרוח את כל הארבה חזרה "ולא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים". אפילו הכבושים בקדרות ובחביות פרחו להם. אוי, איזה מפח נפש! כל העמל של כל בני המשפחה במשך שבוע שלם הלך לטמיון! **גם אתם גרמתם לבני ישראל מפח נפש, כשהכרתם אותם לבנות על אדמה לחה, וכל עבודתם ירדה לטמיון!**

מכת חושך

חושך מוחלט

לאחר מכת הארבה, היה מצב המצרים בכי רע. הארבה חיסל כל מה שנותר מן הברד, החקלאות הושבתה לגמרי, והבטן קרקרה מרעב. בנוסף לכך, הארבה הותיר אחריו זוהמה רבה שהבאישה את האויר וגרמה למחלות רבות. שלושת השבועות הבאים עברו עליהם בחיפוש נואש אחר מזון. אולי קנו הם מזון מארצות אחרות, אך בכל אופן המחסור במזון היה חמור. ל"מזלם" לא הופיע משה בימים אלה בארמון פרעה ל"איומים" נוספים, ומבחינה זו היה להם קצת 'שקט על הראש'. לא ידעו כי עומדים הם לפני מכה איומה מאוד, אשר הסבל הנפשי בה עולה עשרת מונים על הסבל הגופני.

והנה, ביום בהיר אחד, כשהשמש כבר זורחת במלוא עוזה, בסביבות השעה 9:00 בבוקר, ירדה חשכה פתאומית על כל ארץ מצרים. חושך מוחלט! לא חושך של העדר אור בלבד, אלא חושך מוחשי ביותר שאפשר אפילו למשוש בידים, ושום מקור אור אינו יכול לסלקו. הנרות הדולקים כבו בחושך הסמיך. איש לא ראה מאומה, אפילו אם הסתכל על היד כשהיא ממש מול עיניו - לא ראה אותה! העיניים פקוחות ולא רואים כלום! מחשבות מבהילות מתרוצצות בראש המצרי: אולי התעוורתני?

חרדת מוות

לאחר השקט של ההלם הראשוני, נשמעות צעקות מכל כיוון. ילדים מבוהלים חיפשו נואשות אחר אמותיהם, הורים מודאגים שיצאו לטייל

עם ילדיהם, נכנסו לפאניקה אמיתית: כיצד ימצאו את הילדים? איך יחזרו הביתה? אנשים שהתעשתו מן ההלם, החליטו להשתדל להתקדם לעבר ביתם. מגשש המצרי באפילה, אולם בדרכו הוא נתקל באנשים אחרים שגם הם מגששים באפילה. הוא גם נתקל בעצים ובעגלות. אנשים אחרים נתקלים בו ונופלים עליו. כשסוף סוף הוא קם, הוא נוכח לדעת כי אין לו מושג בכלל לאיזה כיוון לפנות, ואיפה בדיוק הוא נמצא. אין מי שיראה לו את הדרך. ובכלל, מרוב צעקות אי אפשר לשמוע מה שאומרים. כולם מבולבלים, נרגזים וצועקים איש על רעהו, אולי אפילו מכים אחד את השני.

מצבם של אלו שנמצאו בבית לא היה טוב בהרבה, הם לא ראו מאומה. איך אפשר לתפקד כך? איך יכינו מזון? איך ימצאו שתיה? צעקות הפחד וההיסטריה הרקיעו שחקים. בני המשפחה שניסו לגשש ולחפש זה את זה, נתקלו בחפצים שונים, מעדו ונפלו. יתכן שאף נפצעו מרסיסים של שברי כלים, אך לא ניתן היה כלל לראות את הפציעה, ובודאי שלא לטפל בה. יבבות הפחד התמזגו בצעקות הכאב. הבלבול גדול. מה קרה? מה השעה? כמה זמן עבר? עד מתי זה ימשך?

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם

ומה מצבם של בני ישראל בימים אלו? לבני ישראל יש אור, אשר מאיר יותר מן הרגיל גם בלילות. האור מלווה את ישראל גם כאשר הוא נכנס לבית מצרי השרוי בחשכה. אור וחושך - שני ניגודים - משמשים בערבוביא ומוכיחים כי הקב"ה "יוצר אור ובורא חושך", הוא קבע אור מבהיק לזה, וחושך מוחלט לזה, באותו מקום ובאותו זמן! **הכרחתם את ישראל ללכת לפניכם בפנס להאיר לכם את האפילה, כעת הם נהנים מ'פנס צמוד', בעוד אתם שרויים בחושך!**

וטהרתי את בני ישראל

אולם אף בני ישראל בזמן זה לקו במכה איומה. 80% מבני ישראל לא היו ראויים לצאת ממצרים ולקבל את התורה, היו אלה רשעי הדור וכן אנשים אשר לא היה בהם רצון לצאת ממצרים. הם ראו בעיניהם 8 מכות איומות שבהם הראה ה' את כוחו המופלא, ובכל זאת עדיין לא רצו ללכת אחרי ה'. רצה הקב"ה לאבדם מן העולם, כדי שהבסיס ליצירת עם ישראל יהיה קדוש ונקי מכל פסול. אולם לא רצה להורגם בידיעתם של

המצרים, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר: אנו לוקים ואף אלו לוקים, וממילא אין כאן ענישה מכוונת דווקא עבורנו. מכת חושך היתה ההזדמנות לאבד אנשים אלו מן העולם. ואכן מיליוני אנשים - 80% מבני ישראל (ויש אומרים 98% ויש אומרים 99.8%) - מתו בשלושת ימי האפלה הראשונים! בכיות האבל של בני ישראל נבלעו בתוך הרעש והמהומה ששררו במצרים באותם ימים, כך שהמצרים לא חשו במאומה. גם לאחר שהסתיימה המכה, לא חשו המצריים בחסר הגדול בגלל הטרומה העמוקה ובגלל המאורעות הדרמאטיים שהתרחשו לאחר מכן בזה אחר זה.

אי אפשר לזוז!

בינתיים המצריים במשך שלושה ימים מגששים באפילה הנוראה בפחד עצום ובבלבול. רעבים, צמאים, עייפים ואבודים לגמרי, כאשר כל רגע שעובר נראה כמו נצח. אך בזה לא תמה המכה, לפתע הם חשים כי האפילה נעשית סמיכה יותר ויותר, עד שאי אפשר לזוז כלל! כל אחד נשאר "קפוא" בתנוחה שהיה בה. 72 שעות נשארו באותה תנוחה, ללא תנועה! העומדים לא יכלו לשבת, היושבים לא יכלו לעמוד, השוכב לא היה יכול לקום, הזוחל לא יכול לזקוף, מי שהושיט יד או רגל לא יכול לאוספם. פיותיהם נסתמו ולא יכלו לדבר ולקרוא לעזרה. היו אלה שלושה ימים של חושך מוחלט. כל אחד נמצא לבד לבד, בלי שום אפשרות לקשר עם השני, לא רואה ולא מרגיש מאומה מסביבו, בודד בתוך השקט האיום - במשך 72 שעות! **גם אתם בודדתם את בני ישראל זה מזה ושלחתם אותם לרעות צאן במדבריות שוממים!**

מה חשב המצרי בימים אלו? הרי הוא אינו רואה, אינו מדבר, אינו יכול לזוז. האם אני עדין חי בכלל? **כך הרגישו הילדים שנקברו חיים בתוך הקירות!**

חטטנים עלומים

נתאר לעצמנו, מתוך הדממה, נשמע לפתע קול של צעדי אדם. צעדים בטוחים של אדם שכנראה הולך ורואה כרגיל. "אני שומע", מהרהר המצרי, "כלומר אני עדיין חי, אבל מי זה פה נכנס לביתי ללא רשות?" הפסיעות ממשיכות לכיוון ארון הבגדים, שם הן פוסקות ונשמע קול חיטוט. "חוצפה!", זועם המצרי, "גנב ניצל את חוסר האונים שלי

והחליט לפלוש לביתי!" אולם למעשה אין לאל ידו לעשות כלום. הוא שומע כיצד נפתחת מגירת חפצי הערך, ולאחר שההוא כנראה גמר לרוקן אותה, הוא שומע את קול הפסיעות המתרחקות מן הבית. איזו השפלה! מלבד הסבל הגופני היה כאן סבל נפשי איום. אנוכיותו של המצרי הושפלה לגמרי. כל עצמיות האדם נלקחה ממנו. **גם אתם נטלתם את עצמיות בני ישראל כאשר הטלתם עליהם עבודות המנוגדות לרצונם!**

מי אכן היה אותו 'חטטן' אלמוני? היו אלה בני ישראל, אשר הסתובבו בין בתי המצרים באופן חופשי בימים אלו. כך גילו את אוצרותיהם של המצרים, כספם, זהבם, תכשיטיהם וכל כלי הערך שלהם. הם לא לקחו מאומה, אך לאחר מכת בכורות, לפני צאתם ממצרים, הם ידעו מה בדיוק לבקש מן המצרים. ומצרי ששיקר ואמר שאין לו חפץ מסוים, אמר לו היהודי: הלוא ראיתי חפץ זה במגירה השלישית בארון הימני בחדר השינה, ויכול הייתי לקחת בזמן החושך ולא לקחתי. ועל ידי כן מצאו בני ישראל חן בעיני מצרים, ונתנו להם הכל.

קץ שם לחושך

לאחר ששה ימים של סיוט מתמשך, לפתע נהיה אור גדול! המצרים שפשפו את עיניהם, זמן רב לקח להם להתרגל לאור. בכלל, קשה היה להזיז את הגוף לאחר שלא הזיזו אבר במשך 3 ימים!

עם סיום המכה, קורא פרעה למשה ואמר לו שילכו לעבוד את ה'. פלא גדול הוא שפרעה קורא למשה מעצמו, לאחר שכבר סרה המכה. הרי במכות הקודמות הוא ביקש לשלוח את בני ישראל רק כאשר היה עדיין סובל מן המכה, אך מיד לאחר שסרה המכה הכביד את ליבו. ואילו כאן למרות שסרה המכה הוא קורא למשה ומבקש לשלוח את בני ישראל. מכאן ניתן להסיק שמכת חושך היתה קשה ונוראה, והותירה עליו רושם עצום.

אין תנאים עם הקב"ה!

אולם גם עכשיו חושב פרעה שהוא יכול להתנות תנאים עם משה. הוא מתנה את יציאת בני ישראל מארצו בתנאי שכל אחד יקח רק ששה או שור אחד ולא יותר, שאר הצאן והבקר ישארו במצרים. משה אינו מקבל תנאים ואומר לו: כל מקננו ילך עמנו, כי איננו יודעים כמה קורבנות

נצטרך להביא, אולי ה' יאמר לנו להשלים קרבנות עבור 210 השנים שלא הקרבנו כלום!! ולכן לא רק שניקח את מקננו, אלא שגם אתם תתנו לנו משלכם צאן ובקר!

כשמוע פרעה דיבורים אלה, מיד משנה הוא דעתו מן הקצה לקצה! הוא רותח מזעם ומאיים על משה: "עד מתי אתה נכנס לכאן? לך מעלי! השמר לך, אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות!" עונה לו משה: יפה דברת, אני אינני בא עוד אליך, אלא אתה בא אלי, וכל השרים שלך יבואו אתך, ותשתחוו אלי ותבקשו ממני שנצא מכאן. אך לפני צאתי אני רק רוצה להוסיף ולומר לך עוד דבר אחד: "כֹּה אָמַר ה', כְּחֻצוֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, וּמֵת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכוֹר פְּרֵעָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסֵּאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשֹּׁפֵחַ... וְהֵיטֵה צֶעֶקָה גְדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא נִהְיֵתָה וְכָמְהוּ לֹא תוֹסִיף!" לפני יציאתו, סטר משה לפרעה על לחיו!!! ופרעה, שלפני מספר דקות איים להרוג את משה, לא מצווה להורגו כעת, אף על פי שמשה התרה בו על מכה איומה נוספת, ועוד התחצף מאוד בסטירת לחי מצלצלת! נפלאות ה' יתברך!

מכת בכורות

קרבן פסח

מכת בכורות הינה למעשה המכה האחרונה, שמיד לאחר התרחשותה צריכים בני ישראל לצאת ממצרים. הגיעה העת לקיים את השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גואל את בניו. אך בני ישראל לא היו במצב שהיו ראויים לכך, ולא היתה להם שום מצוה שבזכותה יגאלו. לכן נתן להם הקב"ה לפני מכת בכורות שתי מצוות: מצות קרבן פסח ומצות מילה.

למצות קרבן פסח נבחר השה, שנחשב אצל המצרים עבודה זרה. הם עבדו למזל טלה, ועל כן לא היו שוחטים בהמה דקה ולא אוכלים מבשרה. בני ישראל, שהשתקעו בתוך מצרים, דבקו אף הם בעבודה זרה זו והאמינו בה. אף על פי שראו ישראל נפלאות גדולות במשך התקופה האחרונה ונוכחו בעליל לראות את אפסיות העבודה זרה, מכל מקום היו צריכים התחזקות נוספת על ידי מעשה שיעשו הם בעצמם, שיקחו את אלוהי מצרים וישחטו אותו בעצמם לעיני כולם ללא פחד ומורא.

ביטול מוחלט של העבודה זרה

לקחו בני ישראל את השה ביום י' בניסן, 4 ימים לפני שחיטתו, וקשרוהו אל המיטה, כדי שיראו המצרים את אלילם קשור בבזיון בבית ישראל והוא צועק, ואין לאל ידם להושיע. בזה תתחזק יותר ויותר אמונתם של בני ישראל. בחרו ישראל, על פי ציווי ה', דווקא "אלוהים חזק", כלומר: שה תמים ללא מום, בריא - זכר בן שנה, שלם וחזק, כדי שלא יאמרו המצרים שבני ישראל הצליחו להתגבר על אלילם רק בשל היותו בעל מום, חולה, שבור, חלש, זקן או נקבה.

אמונתם של המצרים היתה, כי כוחו של השה חזק במיוחד בתקופת מזל "טלה", כלומר בחודש ניסן. לכן לקחו בני ישראל את השה דווקא בחודש ניסן, ודווקא באמצע החודש - ביום יד' בניסן - כשמזל הטלה בשיא זוהרו, שלמותו וגבורתו. אחר הצהרים, בשעה שיש אנשים רבים בחוצות, הכינו בני ישראל את השה לשחיטה לעיני כולם. המצרים חפצו לסקול את בני ישראל, אך הקב"ה לא נתן להם להשמיע אפילו הגה של מחאה. וכדי שידעו כולם בברור כי כאן נשחט שה, ציוה הקב"ה לבני ישראל למרוח מדם השה בפתח הבית על המשקוף ועל שתי המזוזות בצדן החיצוני.

צליית השה ואכילתו

אחר כך צלו ישראל את השה על האש. לא בישלו אותו ואפילו לא צלו אותו בכלי, כדי להפיק מן הבשר את הריח החזק ביותר. מיד התפשט הריח בכל ארץ מצרים - למרחק של 1,600 ק"מ! כך ראו המצריים כיצד ישראל צולים את אלוהיהם, הריחו את ריחו הנעים בחוטמיהם, וליבם נמק בקרבם. בטנס הומה מרעב כבר ממכת הארבה, וכעת הם מריחים ריח נעים של בשר צלוי! ריר יצא מפיהם מרוב תאוותם לאכול אף הם, והיו מצרים שאכן התפתו לבקש מן היהודים חתיכת בשר (זוהי עבירה חמורה במצרים!). אולם ה' אמר "כל בן נכר לא יאכל בו". **אתם הזמנתם את בני ישראל לסעודותיכם לשרת אתכם, ולא נתתם להם לטעום מאומה למרות שהיו רעבים - עכשיו תרגישו את התענוג הגדול הזה לראות ולהריח בלי לטעום!**

כדי שיהיה ניכר שאכן זהו כבש, צלו אותו בני ישראל כשהוא שלם על ראשו ועל כרעיו. בעת האכילה נזהרו שלא לשבור עצם, ובסיום האכילה השליכו את העצמות בשלמותן, כדי שהמצרים יבחינו שאלו הן עצמות

השה אלוהיהם. כך הוכיחו בני ישראל שוב ושוב את אפסיותה המוחלטת של העבודה זרה.

מצות ברית מילה

בימים שלפני קרבן פסח, מלו בני ישראל את עצמם. אך היו רבים שחששו לעשות זאת. מה עשה הקב"ה? צוה את משה שיעשה קרבן פסח, והדביק בו הקב"ה ריחות גן עדן, והיה הריח הולך בכל ארץ מצרים. נתכנסו כל ישראל אצל משה ואמרו לו: בבקשה ממך, האכילנו מפסחך. אמר להם: אם אין אתם נימולים, אין אתם אוכלים, משום שערל אסור לאכול מקרבן פסח. מיד נתרצו כולם למול, ומשה מל, אהרון פרע, ויהושע בן נון מצץ. וכך מלו את כל עם ישראל בכמה שעות ספורות, ונתנו את שני הדמים על משקופי בתייהם. והקב"ה עבר ונשק כל אחד וברכו.

למכה מצרים בבכוריהם

ומה קורה בינתיים בקרב תושבי מצרים? שמעו התושבים על התראתו של משה לאחר מכת החושך, שעוד מעט ימותו כל בכורי מצרים. היו מצרים שלגלו על ההתראה, אולם מצרים רבים חרדו חרדה גדולה וחיפשו עצות להציל את בכוריהם. מה יוכלו לעשות? היו שהחליטו לשלוח את בכורותיהם לישון בבתי בני ישראל, כך קיוו שינצלו מן המכה. היו אחרים שבטחו עדיין בעבודת הכוכבים שלהם, ושמו את בכורם בבית אלילים, כדי שישמור עליהם. והיו שהבריחו את בכוריהם אל מחוץ לגבולות מצרים.

אולם בסך הכל האוירה הכללית במצרים היתה די שאננה. רק הבכורות היו חרדים מאוד לגורלם. הם נכנסו לאבותיהם ואמרו: כל מה שהזהיר משה עד עכשיו שיקרה - התקיים. כעת הוא אומר "ומת כל בכור בארץ מצרים", הבה נוציא את העברים האלו מבינינו, כי אם לא, אנחנו נמות. ענו להם האבות: יש לנו עשרה בנים, ימות אחד מהם ולא נוציא את העברים האלו! אמרו הבכורות: נלך לפרעה, שהוא בכור, אולי הוא יחוס על נפשו ויוציא כבר את בני ישראל. הלכו אל פרעה ושטחו לפניו את בקשתם שימהר להוציא את בני ישראל. כעס פרעה על בקשתם ה"נועזת" ומיד נתן פקודה שישברו את שוקיהם של אותם בכורים. אמר: אפילו אם אמות, לא אוציא את ישראל לחרות! מיד יצאו הבכורות

וברוב פחדם וכעסם פתחו במלחמה נגד אבותיהם, והרגו מהם 600,000 איש!

מת כל בכור!!!

בליל טו' בניסן, כאשר בני ישראל עושים בבתיהם את קורבן הפסח בשמחה גדולה, ואילו בכורי מצרים מועדים לפורענות, הולך פרעה לישון על מיטתו בשאננות. למרות היותו בכור, ולמרות שיש לו בנים בכורים, הוא מצליח אפילו להרדם! לעומת זאת, בחוצות העיר מתנהלים קרבות עזים בין הבכורות לאבותיהם. בחצות בדיוק מסתיימת מהומת המלחמה, מתברר שהבכורות צדקו, הם פחדו פחד מוות שימותו, ואכן זה קרה - הם מתים. צעקות המלחמה התחלפו בזעקות שוד ושבר! לשמע הזעקות הנוראיות הפורצות מכל כיוון, קם פרעה בבהלה משנתו, וצעק צעקה גדולה ומרה, הלוא אף הוא בכור!!! מה יהיה?!

הבכורות הוכו על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי מלאך. כך הראה ה' את גודל אהבתו לעם ישראל. אך יחד עימו באו 900,000,000 (תשע מאות מיליון) מלאכי חבלה, שפעלו גם אצל יתר המצריים והבהמות.

היקף המכה היה מעל ומעבר למשוער. מתו הרבה יותר ממה שחשבו לפני כן. המצרים חשבו שיהיה לכל היותר מת אחד בכל בית, אולם למעשה הגיעה המכה לממדים גדולים בהרבה, עד לחמשה או עשרה הרוגים בכל בית. בנוסף לבכורות מאם, מתו גם הבכורות מאב (המצריות היו מולידות גם מרווקים פנויים, וכך היו להן בכורות הרבה). ובית שלא היה בו בכור, מת הגדול שבהם. גם אנשים חשובים רבים מתו. וכן מתו כל הבכורות שישנו בבתי בני ישראל, והבכורות שברחו מארץ מצרים, וכמובן גם הבכורות שישנו בבית אליהם. רק שני בכורים נצלו: פרעה - כדי שיראה את סופם של המצרים בקריעת ים סוף, ובתו בתיה - בזכות תפילתו של משה רבנו.

יום צהלה לישראל, יום צעקה לאויביהם!

נתאר לעצמנו: המצרי לתדהמתו מוצא שיש בביתו יותר ממת אחד. זכרים וגם נקבות, ואף אשתו המעוברת (שעובריה היה בכור, ללא ידיעתו כמובן), הפילה את וולדה. וכיון שניתנה רשות למשחית להשחית, מתה גם האשה בעצמה. מה זאת? תוהה המצרי במר ליבו. מדוע? זו טעות! הרי לא כל אלו שמתו היו בכורות (לדעתו)!!! מתוך בכיו הסוער ויללותיו, הוא נזכר

לפתע שבכורו האמיתי נמצא בעצם בבית ישראל. הוא רץ מיד לבית ישראל, מנסה להתעודד בתקווה שאולי בכורו נותר בחיים. ככל שהוא מתקרב יותר אל הבית, הוא שומע קולות של ניגונים עליזים. על מה השמחה הגדולה?? מי כאן חוגג בשעה שאני שרוי באבל ובחרדה?? ואז הוא נזכר שבני ישראל השנואים מסיימים סעודתם על אלילו השה לאחר ששחטוהו וצלוהו. כעת הם חוגגים בזמן אבלו! זורים מלח על פצעיו, ושמחים לאידו! הוא חורק שיניים ונוקש בדלת. אין קול ואין עונה, שקועים הם בשמחתם ושירתם, ואין הם חפצים להפסיק באמצע. כאשר מגביר המצרי את עוצמת הדפיקות, ועדיין לא זוכה למענה, הוא מתפרץ ונכנס לבית ללא רשות. בקול מתוח הוא שואל את בני הבית: "היכן בני??", אך כשרואה ששאלתו שבה ריקם, הוא ממחר להכנס בעצמו לחדר השנה. אוי, שוד ושבר! בכורו מוטל מת על המיטה! הוא נשבר לגמרי. לעומת זאת הבכור של בני ישראל, השוכב במיטה הסמוכה, ישן בשלוה על מיטתו כשהוא בריא ושלם! בדמעות זולגות על לחייו הוא מרים את בנו המת בידי הרועדות וחוזר לביתו מבולבל וכועס, שבור ואבל.

מות האלילים

המצרי מתאבל על בנו בכורו, על יתר ילדיו, על אשתו ועל אביו, שהיה אף הוא בכור. אולם אבלו כפול. הצער הוא לא רק על מיתת הבן, אלא אף על מיתת האליל. **הבכור היה אחד מאלילי מצרים**. כאשר היה בכור מת, קברוהו בבית כדי שהשפעתו תישאר. היו מצרים שחקקו את דמות בנם בכורם בקירות הבית. והנה במכת בכורות נסדקו ונשחקו אותן הצורות, והיו מתפוררות לפנייהם. הדבר הזה היה קשה למצרים כאילו היום קברו את אותם בכורות. שלח הקב"ה את הכלבים שיחטטו אף בקברי הבכורות המתים, ויוציאו משם את עצמותיהם. וכך היו הכלבים מוליכים את העצמות בביזיון לפני כל מצרים, והצער על מותם התעורר מחדש. יוצא שבאותו הלילה בכו המצרים על דורות של בכורות!!

שבור ורצוף רוצה המצרי לפנות לאלוהיו, אך אל מי יפנה? הבכורות מוטלים לפניו מתים. היאור אכזב אותו כבר מזמן, השה הוכח כחלש לאחר שנצלה ונאכל על ידי בני ישראל רק לפני מספר שעות. ברוב יאוש הוא מחליט לפנות אל אלילי הזהב והכסף, אך אבוי! כולם נמסו. ואלילי האבן נימוחו. אלילי העץ הרקיבו והתליעו! אלו אלוהים!! כך אבדו באותו הלילה כל אליליהם של מצרים, חוץ מאליל אחד בשם "בעל צפון", שנשאר כדי להטעותם.

פרעה בפיג'מה באמצע הלילה

בינתיים נמצא פרעה בארמונו. שרוי באבל כבד על מיתת בנו בכורו, העומד להיות יורשו, ועל יתר בני המשפחה שניספו. פחד מוות אוחזו בידעו שאף הוא בעצמו בכור! רק כעת נוכח לדעת שטעה טעות מרה בכך שלא שלח את בני ישראל שנה קודם, בטרם החלו המכות. החשש והפחד שמא ימות כל רגע, מאלץ אותו ללכת בכבודו ובעצמו לחפש את משה רבנו. באותו לילה נשמע קולו עד ארץ גושן, הנמצאת באמצע מצרים. פרעה מתחנן בקול עצוב על נפשו: "קומו צאו מתוך עמי". לשעבר הייתם עבדי פרעה, מכאן ואילך אתם עבדי ה'.

כל עוד רוחו בו הוא מגיע לארץ גושן. אווירת השמחה השוררת שם כלל לא נוגעת ללבו. היכן בכלל גר משה רבנו? זאת לא ידע, הן מעולם לא ביקר בביתו. בפחד גדול הוא נוקש על הדלת הראשונה הנקראת בדרכו, אך קולות החגיגה הרמים גוברים על קול דפיקותיו. אפילו אחרי שהוא מזדהה כפרעה - מלך מצרים - עדיין, איש לא יוצא לכבודו! (כי מלך מלכי המלכים ציוה שלא לצאת מפתח הבית עד בוקר). לאחר שסוף סוף הוא מקבל התייחסות, צוחקים עליו ושולחים אותו מכתובת לכתובת ומטעים אותו.

תחיה וטראה

לאחר חיפוש מייגע, הוא מוצא את משה ונופל לרגליו. אומר לו משה: מה אתה מבקש? מי בא אצל מי? אתה אצלי או אני אצלך?! עונה לו פרעה: בבקשה ממך, קומו צאו מתוך עמי, גם הגברים גם הטף, לכו עבדו את ה' כדברכם. הכל כפי שאתם אמרתם, ולא כפי שאמרתי אני. קחו גם את צאנכם, וגם אני אתן לכם זבחים ועולות כאשר דברתם. פרעה לא רק מבקש, אלא אף מצווה במצוות המלך: צאו מיד, אינני נותן לכם רשות לעמוד בתוך עמי, אל תתעכבו כאן בשום פנים. משיב לו משה: הגנבים אנחנו, כי נצא בלילה?! ה' ציוה אותנו שלא לצאת החוצה בלילה הזה, כי הוא רוצה להוציאנו בגלוי, ביום! אולם פרעה, אין לך מקום לדאגה, אתה לא תמות הלילה הזה. ה' לא סיים להעניש את מצרים, ואתה תחיה עד שתראה את אובדן מצרים לגמרי.

חזר פרעה לארמונו כלעומת שבא. רגוע במקצת עקב הבטחת משה שלא ימות הלילה, אך מתוח מהנבואה על העתיד להתרחש. באותו לילה לאחר חצות לא ישן אף אחד במצרים. כל אותו הלילה היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמחים ומהללים להקב"ה בקול גדול, והמצרים צועקים

יציאת מצרים

ויצאו ברכוש גדול

ביום חמישי טו' בניסן, לאחר לילה שכולו הלל והודאה לה', הגיע הזמן שקבע ה' לבני ישראל לצאת ממצרים. והנה בבוקרו של אותו היום מקבלים בני ישראל הוראה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, ללכת לבתי המצרים ולבקש מהם בהשאלה את כל חפצי הערך שברשותם. לאמיתו של דבר היו מעדיפים בני ישראל לוותר מראש על השלל, ולא להסתכן ללכת לבית המצרים ולעורר פרובוקציות בשעה שמתיהם עדיין מונחים לפניהם. מה גם שנוספה כאן הדאגה שמא בסיבת הממון עלולים המצרים לרדוף אחריהם. אולם בני ישראל רוצים לעשות את רצון ה'. ואכן רצה ה' שיקבלו בני ישראל את ממונם של המצרים דווקא באופן זה, כדי שירדפו המשאילים אחר כך אחריהם, ובזה תושלם ישועתם כשהרודפים יטבעו בים סוף. הזמן קצר והמלאכה מרובה, אולם הפועלים זריזים. עושים בני ישראל פשיטה בכל בתי המצרים, ושואלים מהם כלי כסף וזהב ובגדים.

וה' נתן את חן העם

נתאר לעצמנו: המצרי יושב בביתו שבור ואבל על קרוביו הרבים שמתים לנגד עיניו. הוא מיואש ואובד עצות, וכל אליליו מנופצים סביבו על הקרקע. בניגוד לאוירת היגון השוררת בביתו, נראה עבדו היהודי (סיבת צרותיו) שהגיע אליו - עליז ושמח. הוא מודיע בחגיגות שהוא הולך לחגוג עם כל עמו לאלוקיו. בקשה נועזת בפיו: שהמצרי יממן לו את החגיגה! מהי התגובה הצפויה מצד המצרי? הלם הבקשה עלול היה לגרום לו להנחית על פניו של המחוצף מכה הגונה בתוספת קללות נמרצות. אך

לא, המצרי עוזב את כל קרוביו המתים, עונה ליהודי בסבר פנים יפות, ושואל למבוקשו!

היהודי מבקש כסף, זהב וכלים יפים, והמצרי משקר ואומר לו שאין לו דברים כאלו. עונה לו היהודי: הרי בארון הימני במגרה השלישית יש לך זהב, ובוטרינה שבסלון יש לך כלי כסף יפים. מתפעל המצרי ואומר: ידעת את מקומם של הכסף והזהב ולא לקחת? מיד אביא לך! לא רק אחד כפי בקשתך, אלא שנים. ואוסיף לך עוד חפצים שלא בקשת. כעת מבין המצרי מי היה בעל הפסיעות ששמע בעת שלא היה יכול לזוז במכת חושך. במקום לכעוס על היהודי שחיטט לו בביתו ובחפציו - הוא מחבב אותו על כך ונותן לו מאוצרותיו עוד ועוד!

המצרי מזמינו להכנס הביתה, תוך כדי אזהרות להמנע מלנגוע בגויות בניו ובנותיו המתים המפוזרים בבית, ולנהוג כבוד בגויית אמו שמתה. הוא אפילו הזיז את גופות בניו כדי לפלס דרך ליהודי, "חברו הטוב ביותר". המצרי מתנצל על אי הנוחות הזמנית, ונותן את בגדי אשתו ותכשיטיה בחפץ לב, בהסבירו שאשתו מתה במכת הצפרדע, והוא לא זקוק לתכשיטיה יותר. בנותיו גם הן אינן צריכות את הבגדים והתכשיטים של אמן, כיון שחלקן מתו על ידי חיות רעות, לפני מספר חודשים, לצערו הרב. וחלקן מתו כעת פתאום ושוכבות כאן. ובעצם הוא מציע לו לקחת גם את בגדיהן ותכשיטיהן של הבנות, מכיון שהוא חבר טוב שלו. הוא מוסיף לתת לו גם את חליפות בניו, כי גם הם מתו בלילה, עד שנתן לו גם את החליפה של עצמו ותכשיטיו, כי ממילא מצב רוחו גרוע בגלל כל המתרחש, ובמיוחד בלילה הזה, ולא נראה לו שהוא ישתפר אי פעם...

רכוש גדול

היאומן כי יסופר? אולם כך היה. זוהי המשמעות של: "וה' נתן אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם". כמות החפצים שקבלו מהמצרים היתה כל כך גדולה, עד שלכל אחד ואחד מישראל היו אוצרות שהטעינום על תשעים חמורים לפחות! וסך הכל היו מיליוני חמורים, וכל חמור היה טעון בערך 18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים. ופלא הוא שבתוך 6 שעות הלכו ישראל לכל בתי מצרים, והטעינו כל אחד מטען כה עצום. כנראה "ידידיהם הטובים" המצרים עזרו להם...

היציאה ברכוש גדול הוכיחה לאומות העולם, שישראל יצאו ממצרים אך ורק ברצון ה', ולא שגרשו אותם המצרים מרצונם או מפני שהם עם בזוי ושפל.

איסוף בני ישראל

לפני היציאה, נתן ה' כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים. בשעה קלה התקבצו כולם מכל קצווי מצרים לרעמסס. ביום אחד נעשה קיבוץ שלא היו מספיקים אליו בדרך הטבע כמה ימים עם לילותיהם.

בני ישראל לא לקחו עמם מזון ביציאתם ממצרים, מלבד המצות והמרור שנשארו אחרי שסיימו לאכול את קורבן הפסח, ובצק שלא הספיקו לאפותו. המצות והמרור נישאו צרורים בבגדיהם על שכמם, לא טעונים על בהמתם, משום חיבוב מצוה. על ראשם נשאו את הבצק, ולא רק שלא החמיץ, אלא שהתרחש בו נס ונאפה מחום השמש. מלבד דברים אלו לא לקחו צידה נוספת לדרך, אפילו מעט ממתקים ואגוזים לילדים הקטנים לא לקחו. כה גדול היה בטחונם בקב"ה! אכן היתה להם ברכה בבצק זה, שאכלו ממנו במשך חודש שלם!

ובני ישראל יוצאים ביד רמה

בשנת 2,448 לבריאת העולם, ביום חמישי, בחמשה עשר לחודש ניסן, יצאו בני ישראל ממצרים. "בעצם היום הזה" - בחצות היום. לא בלילה, כדרך הגנבים. אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות - יבוא וימחה.

ואומנם לא היה מי שעכב ואפילו לא מי שימחה. אפילו הכלבים כיבדו את בני ישראל, ולא פערו את פיהם למחות ולא נבחו, למרות שכל הלילה היו נובחים ומוציאים את הבכורות מקבריהם. המצרים גם הם לא עיכבו בעדם ולא מחו אלא בקשו מהם שילכו. ופרעה בעצמו ליוה אותם מעט, וביקש שיתפללו עליו ויבקשו עליו רחמים.

מחנה ענק של למעלה מ- 3,000,000 אנשים, כשאליהם מתלולים גם "ערב רב" וכן צאן ובקר, גמלים וסוסים, בכמות שאינה ניתנת לתיאור - כולם יוצאים יחד.

היה זה מחזה מרהיב עין. בני ישראל, מיליוני אנשים, יצאו על צבאותם, כל שבט ושבט מסודר לפי דגלו בסדר מופלא, כאילו התאמנו בצורת עמידה זו חודשים ארוכים. הסדר היה מופתי על אף עשרות מיליוני הבהמות שהיו עמוסות מכל טוב מצרים. עיני המצרים התרחבו מהתפעלות כשראו את בני ישראל, עבדיהם לשעבר, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, חונים לדגליהם בטקסי המלכים, כולם לבושים בבגדים מפוארים, ומקושטים בתכשיטים יקרים שקבלו מהמצריים.

כך הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, בזרוע נטויה וביד רמה!

קריעת ים סוף

להתרחק מכאן!

לאן מועדות פניו של העם היוצא זה עתה לחופשי, מן הארץ הארורה אשר בה סבלו כה רבות? מן הארץ הרוויה בדם יקיריהם? נתאר לעצמנו, מה היתה הרגשתם של עם ישראל באותה שעה? איזה מטען של זכרונות הם נושאים עמם מן הארץ שממנה הם יוצאים זה עתה? נכון אומנם שבתקופה האחרונה כבר לא סבלו כבעבר מן המצריים, ועוד זכו להטבות ולכבוד גדול, אך ודאי לא די בכך כדי להשכיח מן הלב את כל הכאב והיגון, הצער והסבל, שהיו מנת חלקם בארץ הזאת.

ראובן עוד זוכר היטב את אותו יום מר ונמהר, שבו לא הצליח לעבוד מהר, כי כל הלילה לא ישן אלא שימש כמשרת אצל אדונו המצרי שהחליט לעשות סעודה כמעט עד אור הבוקר. כאשר חזר לעבודתו בטיט ובלבנים אפסו כוחותיו ובקושי הצליח לגרור את רגליו העייפות, ידיו עבדו בכבדות נוראה, וכך קרה שלעת ערב חסרו לו ששה לבנים. ואז... הוא לא יוכל לשכוח זאת לעולם, אז בא המצרי האכזר ולקח את השישייה של התינוקות הרכים והחמודים שלו בני השנה, ותחב אותם בתוך הקיר במקום הלבנים החסרות. התמונה המזעזעת הזאת, בה צפה לנגד עיניו בילדיו הרכים הצועקים באימה, ואין לאל ידיו להושיעם, עומדת חיה היטב מול עיניו. אי אפשר לשכוח זאת. גם שמעון זוכר היטב את אובדנם של עשרה מילדיו בצורה טראגית, כאשר הגיעו שוטרי פרעה, חטפו אותם בכח, והודיעו לו כי הם מובלים לשחיטה, כדי שפרעה יוכל להתרחץ בדמם לריפוי הצרעת שלו. ואילו ליהודה יש מזכרת חיה מן השעבוד הנורא: עד היום הוא עוד צולע קשות מאותה נפילה שבה עמד על הבנין הגבוה כדי לבנות לבנים נוספות, ולפתע התחיל הבנין לשקוע באדמה הלחה, והוא איבד את שווי המשקל ונפל בחבטה עזה למטה על ערימת אבנים. רק בנס לא מת, אולם מאז הוא צולע קשות וסובל מכאבים תמידיים בגב ובמתניים. יששכר לעומתו נעשה עיור מפגיעה של

אבנים חדות שיידו בו ילדים קטנים מצריים ל"הנאתם" בעוברו ברחוב. זבולון איבד את אשתו ושמונה מילדיו, דן איבד שנים עשר ילדים ונעשה חרש באוזן אחת מסטירת לחי מצלצלת שחטף פעם ממצרי בעת שהעיז לעשות הפוגה קלה מעבודתו... וכך - כל אחד וצערו, כל אחד וזכרונותיו הקשים. **עכשיו מגמתם להתרחק מן המקום הזה - וכמה שיותר מהר!** ולאן? כמובן - אל הארץ המובטחת, אל ארץ ישראל.

כיצד יגיעו אל הארץ הנכספת? הדרך הקצרה ביותר היא דרך ארץ פלשתים. זהו הכיוון ההגיוני ביותר שעליהם לפנות לעברו, גם מן הבחינה שזהו מקום מיושב שבו יוכלו לדאוג לעצמם ולכל ילדיהם ובהמותיהם לאוכל ושתייה. הרי מליל השימורים שהיה אמש לא לקחו הם עמם שום קופסאות שימורים... אלא רק מעט מצות ומרור. ברור אם כן שהכיוון המתאים ביותר הוא דרך ארץ פלשתים.

"ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים"

והנה - הפתעה, מתקבלת מפי משה בשם ה' ההנחיה ללכת דווקא לכיוון המדבר. למדבר!!! זו הרי ממש התאבדות! המדבר שורץ חיות רעות, ואין שם אוכל ושתייה, החום קופח על הראש ביום, והקור בלילה חודר לעצמות, ובכלל - הרי זה לא הכיוון?

אך לא עם כעם ישראל ישאל שאלות כאלו ואחרות. עם אשר ראה עין בעין את נסיו וחסדיו של הקב"ה, אין בליבו מקום לתהיות וספקות. ואם זה ציווי ה' - אז כך עושים ללא שאלות! וכך כולם - מקטנם ועד גדולם שמים פעמיהם לכיוון המדבר. זהו שאומר הנביא (ירמיהו ב ב): "כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבְתָּ כְּלוּלְתַיִךְ, לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבַּר בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה".

ומדוע באמת לא רצה ה' שעם ישראל ילכו דרך ארץ פלשתים? זאת מבארת התורה (שמות יג יז): "וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְרֹךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה".

אומר המדרש (שמות רבה כ יז): משל לסוחר אחד שקנה פרה ורצה לקחת אותה לביתו, אלא שבסמוך לביתו היה קיים בית מטבחים. אמר הסוחר: אם אני מוליך אותה אל ביתי בדרך הרגילה, היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת, לכן עלי להוליך אותה בדרך אחרת ולהכניס אותה מן הדלת האחורית.

כך כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים מתכוננים למלחמה כנגדם. אמר הקדוש ברוך הוא, שלא יראו ישראל את המלחמה ויחזרו להם למצרים, לכן אוליכם דרך אחרת.

סיבה נוספת שבשלה לא רצה ה' להנחות את העם דרך ארץ פלשתים היתה בעקבות מאורע שארע שלושים שנה לפני כן:

בני שבט אפרים שהיו בארץ מצרים תחת עול השעבוד, עשו חישוב שהנה עברו חלפו להם כבר 400 שנה מאז ברית בין הבתרים, ואם כן הגיעה שעת גאולתם. לאור מסקנתם זו הם החליטו לעשות מעשה נועז - לברוח ממצרים, כשמגמת פניהם אל ארץ ישראל. אולם חישובם היה מוטעה, שכן מניין ה - 400 שנה התחיל מהולדת יצחק, ולא מעת כריתת ברית בין הבתרים. אם כן לא היה זה העת המתאים לגאולה, ולכן בעוברים בארץ פלשתים, קמו הפלשתים והרגו מהם 300,000 איש. הם הניחו את גויותיהם בשדה מבלי לקבורם, וכך היו עצמותיהם מוטלות בערימות ערימות על פני השדה בארץ פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך יחזרו למצרים, ולכן אנחה אותם בדרך עוקפת.

למה הדבר דומה? למלך שנשא אשה ורצה ללכת עמה למדינתו, אולם - שוד ושבר! כאשר הגיע אל פתח מדינתו מתה אשתו. בצער רב קבר אותה המלך בפתח המדינה. לאחר זמן קצר החליט המלך לשאת את אחותה. אמר המלך: אם אביא אותה אל מדינתי בדרך הרגילה, תראה האשה את קברה של אחותה ותרצה לחזור. ולכן עלי להכניס אותה למדינה בדרך עוקפת. (שמות רבה כ יא).

כל עכבה לטובה

מלבד סיבות אלו, מגלה לנו המדרש כי כוונת ה' היתה לעכב את עם ישראל במדבר בכוונה תחילה.

אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, וכך יתבטלו מן התורה. לכן אוליך אותם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופן.

ועוד, כששמעו הכנענים שישראל יצאו ממצרים ובכוונתם להיכנס לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים, ועקרו את האילנות, וקצצו את הנטיעות, וסותרו את הבנינים, וסתמו את המעינות. אמר הקדוש ברוך הוא, אני הבטחתי לאברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב, הריני מעכבם

במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנעניים ויתקנו מה שקלקלו. (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי יג יז)

על כנפי נשרים

וכך, על פי צווי ה', מבלי להבין מדוע ולמה, פנה מחנה ישראל, אנשים נשים וטף לכיוון המדבר, כשבתרמילם רק מעט מצות ומרור. ביום הראשון שהיה יום חמישי (טו' בניסן) נסעו בני ישראל מ"רעמסס" ל"סוכות" - מרחק של כ-12 קילומטר! וביום שישי המשיכו במסעם והגיעו עד ל"איתם" (רש"י שמות יג כ).

אולם לא היה זה מסע מעייף ומייגע, כמו שהיה צריך להיות על פי דרך הטבע. הקב"ה סובב את עם ישראל בניסים גדולים, והולכים במדבר בתנאים הנוחים והנעימים ביותר. כיצד?

אומר המדרש: שבעה ענני כבוד היו מקיפים אותם: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם הנמצא בתוך ספינה שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושודדי דרכים, **ואחד מהלך לפניהם** - להכות את כל הנחשים והעקרבים והשרפים הנמצאים בדרכם ולשרוף את כל הקוצים. וכמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור. (במדבר רבה יט טז)

"וְאָשָׂא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים" - מעיד הקב"ה. כך הלכו עם ישראל על מי מנוחות, כשבמשך היום היה עמוד הענן הולך לפניהם ומראה להם את כיוון הליכתם, ולעת ערב היה מתחלף עמוד הענן בעמוד אש, אשר היה הולך עמהם כל הלילה ומאיר להם את החשיכה באור בהיר מאוד כאור היום. (שמות יג כא)

אמר רבי אנטונינוס: משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שאתם תהיו נוהגים עמהם בכבוד.

כך הודיע הקב"ה את חיבתן של ישראל לאומות העולם, ע"י שהוא בעצמו הלך לפניהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכדי שיתפרסם הדבר בעולם, היה עמוד הענן מעלה עשן, וכך ראו אותו למרחקים כל מלכי מזרח ומערב, והיו אומות העולם אומרים: "מי

המאבק עם שלוחי פרעה

הלכו בני ישראל במשך יום חמישי ויום שישי, והתרחקו ממצרים מרחק גדול. כמובן שעל פי דרך הטבע לא יתכן שעם שלם, הכולל בתוכו נשים, זקנים, ילדים ותינוקות, ואף נכים רבים (בעקבות עבודת הפרך) - יעשה מרחקים כה גדולים במשך יומיים של הליכה בלבד. אין ספק שהיה זה מסע על טבעי.

ביום שבת קודש חנו ושבתו בני ישראל באיתם. ולמחרת, ביום ראשון בבוקר, התחילו להתכוון להמשיך במסע - ארגנו וארזו חפצים והכינו את הבהמות. אולם אז קמו השליחים המצריים ששלח פרעה עם ישראל, ואמרו: עד כאן! הגיע הזמן לחזור למצרים, כפי שהבטחתם - "דרך שלשת ימים ילך במדבר וזבחנו לה' אלהינו". אמרו להם בני ישראל: על מה אתם מדברים? האם אינכם מעודכנים בחדשות?! הרי זה שיצאנו ממצרים לא היה על סמך בקשתנו הישנה מפרעה לצאת לשלושה ימים - את הבקשה ההיא כבר אז הוא דחה מכל וכל. אלא יצאנו בגלל שהוא ביקש מאתנו לצאת! שכחתם שרק לפני שלושה ימים באתם אתם וחבריכם ואף פרעה בכבודו ובעצמו, והתחננתם לפנינו שנצא?! כמעט גרשתם אותנו בכח! ולכן אנו משוחררים לעולם!

אמרו השליחים: התירוצים שלכם לא מעניינים אותנו. לנו יש פקודה מאת פרעה להחזיר אתכם למצרים לאחר שלושה ימים!

מיד התנפלו בני ישראל על השלוחים והרגו אותם, אולם חלקם הצליחו להימלט, וברחו חזרה למצרים. (מכילתא בשלח פרשה א)

תרגיל הטעיה

התיקים ארוזים, הבהמות מוכנות לצאת לדרך, שליחי פרעה נהדפו. כעת מחכים בני ישראל להוראה ממשה רבנו - להמשיך במסע, כשהמטרה, כמובן - להמשיך להתרחק ככל היותר ממצרים, ומהר ככל האפשר, בפרט לאור ההשערה המתבקשת, שהשליחים המצריים שברחו, בודאי לא ישבו בשקט, אלא ירוצו לפרעה לספר לו על ההתרחשויות האחרונות, ויחזרו עם תגבורת מלאה! והנה - **תדהמה**. תקיעת חצוצרה נשמעת, אות כי יש להמשיך במסע, אולם לאן? לא פחות ולא יותר - **לחזור חזרה לכיוון**

מצרים, לעבר "פי החירות"! פי החירות היה למעשה שמה החדש של העיר "פי-תום" שבנו עם ישראל בהיותם תחת שעבוד מצרים. עיר הזוועה, שבה התענו בעבודות פרך אכזריות, ואיבדו כה רבים מילדיהם. לשם - לחזור!?

הלוא אף מבחינה אסטרטגית זוהי עמדה גרועה ביותר, שכן מקום זה שוכן בין "מגדול" שהיא מצודה גדולה של המצריים, לבין ים סוף, בקרבת מקום ל"בעל צפון" שהוא אליל גדול של מצרים. בנסיעה זאת - מלבד שהם מתקרבים למצרים במקום להתרחק, הרי הם מכניסים את עצמם למקום מסוכן ממש, למלכודת נוראה! אם ירדפו אחריהם המצריים - לא תהיה להם אפשרות לסגת לשום כיוון!

ואכן היו אנשים מבני ישראל אשר בשומעם את קול התצורה התחילו למרוט שערותיהם, כי חשבו שמשה מחזיר אותם לאחוריהם מפחד פרעה ושלוחיו.

אמר להם משה: אל דאגה, כך אמר לי הקב"ה לעשות, ואף הבטיח שלא תחזרו עוד לשעבוד מצרים, אלא בני חורין אתם. ולפיכך נקרא המקום מעתה "פי החירות".

ועם ישראל, מאמינים בני מאמינים, קיבלו באמונה את דבריו של משה, והחלו במסעם לעבר פי החירות. (מכילתא בשלח מסכת דויהי א. רש"י שמות יד)

נפלאות הן דרכי ה'. דווקא מסע מסוכן זה, היה תרגיל הטעיה מיוחד במינו, אשר גרם לפרעה ולעמו לצאת לרדוף אחרי בני ישראל, ובכך לנחול מפלה מוחצת. שהלוא מבלי זאת, לא היו מעיזים כלל וכלל לצאת ולרדוף אחרי בני ישראל - הרי המכות שקיבלו עוד כה טריות וכה כואבות, הפחד והבהלה הנוראיים עדיין כה מוחשיים. אבל תפנית בלתי צפויה זו במסעם של בני ישראל, שינתה את מהלך הדברים באופן מפתיע ומעניין...

לא זו בלבד, אלא רווח נוסף הרוויחו בני ישראל בכך שחזרו אל פי החירות. בהגיעם, נכונה להם הפתעה! שם, ב"בעל צפון" היו מכונסים כל הכסף והזהב העצומים שאסף יוסף במשך שבע שנות הרעב. עכשיו היתה להם הזדמנות פז לקחת את כל הרכוש הזה, והם התעשרו עושר רב!
עז (ילקוט שמעוני בראשית פרק טו סימן עז)

חלום בלהות!

מה קורה בינתיים בארץ מצרים? כאשר יצאו בני ישראל ממצרים, היו המצרים עדיין מלקקים את הפצעים הטריים בעקבות מכת בכורות. עקב

העומס הרב בבתי הקברות, נותרו מתים רבים שעדיין לא הובאו לקבורה, וריחם המבאיש מילא את הבתים. המצרים שנותרו עדיין בחיים הסתובבו מבולבלים לגמרי.

נתאר לעצמנו: מסתובב המצרי בביתו סהרורי ומבולבל. מתיו עדיין מוטלים לפניו ועליו לדאוג להם לקבורה נאותה. ריח הגופות כבר מדגדג באפו, וגורם לו להסתחרר יותר. בתי הקברות הודיעו רשמית כי אין באפשרותם לקבל מתים נוספים, כל הקברים בתפוסה מלאה. באין ברירה הוא יוצא החוצה לחפש מקום מתאים לכריית קברים ליקיריו, אולם ביציאתו הוא נוכח לראות שאחרים כבר הקדימו אותו, והוא לא מצליח למצוא מקום מתאים. הוא מפעיל קצת את המרפקים, ולאחר מכות פה ושם, קללות ודחיפות הוא מצליח במאמץ רב לשריין לעצמו מקום פנוי. הוא כורה "קבר אחים" אחד גדול ושם שם את כל המתים שלו. זה כבר למעלה מכוחותיו ללכת לחפש קברים נוספים.

עכשיו הוא כבר עייף ומותש, אין לו כח אפילו להצטער על מות יקיריו. מילא אם היו לו מהם זכרונות טובים, אבל הוא זוכר היטב כי מותם התרחש דווקא באמצע מלחמה חזיתית שערכו הבכורות עם אבותיהם, בדיוק שתי דקות לאחר שה"ילד חמד" הבכור שלו החטיף לו מכה הגונה. אז עכשיו הוא רוצה לשכוח מהכל, פשוט לא לחשוב על שום דבר. הוא רק ישקיט מעט את רעבונו וילך לישון שינה עמוקה עמוקה.

בטנו מקרקרת ודורשת את שלה. הוא חייב למצוא משהו לאכול. מה יאכל? ריח הבשר הצלוי על האש של בני ישראל הכה באפו כל הלילה ועד עכשיו הוא מדגדג לו בנחיריים, אולי באמת יכין לו איזה קבב טוב או סטייק עסיסי, פיצוי על כל הסיוט שעבר עליו בלילה הזה? מאין יקח בשר? זו לא בעיה! הוא יגש אל אורוות הסוסים, יקח לו משם סוס שמן, יהרוג אותו במכה אחת ויצלה את בשרו על האש!

במרץ מחודש הוא הולך אל אורוות הסוסים, פותח את הדלת בתנופה עזה, והנה - מה קורה פה? איפה הסוסים שלי? והחמורים? והגמלים? נכון שרובם מתו במכת דבר, ועוד כמה אחדים במכת ברד, והבכורים שבהם מתו במכת בכורות, אולם בכל זאת הוא זוכר בבירור שנשאר לו עוד כמה! אך איפה הם?

ואז בבת אחת הוא נזכר בהכל. הכל נראה לו כמו חלום רחוק מאוד. מתי זה היה שזבולון בא לביתו וביקש ממנו בהמות? אולי שנה שעברה? אולי לפני חודש? המוח שלו כבר בקושי פועל, הוא זוכר איזו תמונה מעורפלת, שבא אליו זבולון עבדו לשעבר, והתחיל לספר לו סיפורים על איזה חגיגה שהם עומדים לערוך. הוא ביקש ממנו בהמות, ואז הוא נתן לו. מה עוד הוא בקש? אה, הוא בקש גם תכשיטים ובגדים, וכלי כסף ומטבעות זהב. איזה חצוף! רגע רגע - ואני נתתי לו את מבוקשו?! לא יכול להיות! לא יכול להיות!! אחוז תזזית ובהלה הוא רץ אל ביתו, פותח את המגירות,

את הארונות והויטריונות - הכל ריק, אין כלום! זאת אומרת שאני נתתי לו! מה קרה לי? הייתי מטורף? מה קורה כאן? מה קורה כאן?! זה בטח חלום רע, אני עוד מעט אתעורר ואראה שהכל בסדר, והילדים שלי ישנים במיטותיהם בשלוח, וכל חפצי נמצאים במקומם, הכל רק חלום בלהות. הוא מנסה לשפשף את העיניים שוב ושוב, אך הוא נוכח לראות שזה לא חלום, זו מציאות איומה שהוא נקלע לתוכה. בעצם כל זה היה רק היום בבוקר! לא יאומן, ממש לא יאומן!

אז איפה הוא עכשיו זבולון הזה, אני אתפוס אותו משתי האוזניים ואחייב אותו להחזיר לי הכל! הוא לא מתבייש ככה לעשות - לנצל את החולשה שלי בשעה שיקירי מתים, ולרושש אותי לגמרי? בחמת זעם הוא יוצא החוצה לחפש את זבולון. את זבולון הוא לא מוצא, אבל הוא רואה כמה מידידיו ושכניו שגם הם נראים כועסים. כנראה גם אליהם הגיעו הנצלנים הללו וסחטו מהם כסף! חייבים להתנקם בהם! איפה הם בעצם? הי, הרי הם יצאו ממצרים! לקחו את הרכוש וברחו! גנבים שכמותם!

יחד עם כמה מחבריו הוא מחליט שיש להתארגן למרדף אחר הנמלטים - עליו להחזיר לעצמו את רכושו ויהי מה. הם כבר מתחילים להתארגן, אלא שאז מגיעות שמועות מרגיעות. השמועות אומרות שבני ישראל אמורים לחזור עוד שלושה ימים! כך הם אמרו, ופרעה שכמובן לא סמך על הבטחתם, שלח עימהם שליחים מזויינים להחזירם בכח למצרים בהגיע הזמן. המצרי וחבריו נרגעים מעט, הם יתכו עוד שלושה ימים, ואז - הם כבר יראו לעבדים החצופים שלהם את נחת זרועם!

מן הפח אל הפחת

ומה קורה בימים אלו בדרג המדיני? בארמונו של פרעה? פרעה חוזר לארמונו מובס ומושפל. כיצד העזתי להשפיל את עצמי כך בפני בני ישראל ובפני משה? הוא חושב לעצמו. אולם עלי להתחזק! הוא מחליט נחושות. אסור לשקוע בעבר, צריך ללכת עם הפנים אל העתיד, ולפתוח דף חדש. סוף סוף יצאו בני ישראל ממצרים, זה הזמן לשקם את ארץ מצרים מן הטראומות שפקדו אותה בשנה האחרונה, צריך לכנס ועדת חירום ולהכין תוכנית שיקום כלכלית. צעד אחר צעד נוביל את מדינתנו חזרה אל ימי הזוהר שלה!

אולם כבר מהתחלה הרגיש פרעה שמהו כאן משתבש! הנתונים הרבים שנמצאים אצלו מכל מדינות מלכותו - מסין, מיפן, מהודו ומכוש ועוד ועוד, הנתונים שעד כה חרדו למוצא פיו ופחדו ממנו פחד מוות, מתחילים פתאום לזלזל. נראה לו כי מתחילים לבצבץ להם ניצני מרד. פרשנו

המדיניים של פרעה אישרו את תחושתו. הם זימנו אותו לפגישה דחופה, והודיעו לו כי בתקופה הקרובה צפויים מרידות קשות מצד 'ארם נהריים', 'ארם צובה', ומדינות נוספות. את התרחיש הזה הם נימקו בהסבר פשוט - כל המלכים עושים חשבון הגיוני: 'אם בני ישראל שהיו בתוך מצרים הצליחו להימלט ולהשתחרר מעול המצרים, כנראה שמלכות מצרים מתחילה להתפורר, ולמה שאנו נמשיך להעלות מיסים ולהיות כנועים למצרים?!' (מכילתא בשלח מסכת זוהי א)

ויהי...

זו היתה הפרשנות של המצריים, אולם המדרש (שם) מגלה לנו שהיתה כאן סיבה נסתרת מאת ה': עד עכשיו היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו, ומצרים היתה אימפריה של ממש, אולם כל הכבוד הזה לא היה אלא בשביל כבודן של ישראל, [כדי שלא יהיו ישראל נתונים תחת אומה שפלה ובזויה, "וכן אתה מוצא בכל מלכות ששעבדה את ישראל, ששלטה על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל" - לשון המדרש] אולם עכשיו שבני ישראל יצאו ממצרים, כבר בטלה סיבה זו ומצרים החלה לרדת מגדולתה.

פרעה נאנח עמוקות. כשהוציא את ישראל ממצרים - הוא לא חשב שתהיה לו נפילה מכיוון כזה!

"וַיְהִי בַּשָּׁלַח פְּרַעֲהָ אֶת הָעָם" (שמות פרק יג, פס' יז) - 'ויהי' לשון צער. אוי, ווי היא! פרעה צעק ווי! וכל מצרים צעקה ווי! ווי לנו שהוצאנו את ישראל ממצרים!

המדרש מביא סיבות נוספות לצערו של פרעה על יציאתם של ישראל:

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו פרדס. אמר לו חברו: מכור לי את הפרדס הזה, הסכים ומכר לו במאה זוז. ולא היה יודע בעל הפרדס מה יש בתוכו. אמרו לו חבריו: בכמה מכרת את הפרדס? אמר להם, במאה זוז. אמרו לו: יש בו זיתים בשווי אלף זוז, גפנים בשווי אלף זוז, וכן רמונים ומיני בשמים ועוד מינים ממינים שונים, אשר כל אחד מהם שווה אלף זוז. ואתה לא ידעת מה מכרת!

כך היה פרעה - כששלח את ישראל לא היו נחשבים בעיניו כלום. אמרו לו גדולי המלכות: מה עשית?! אילו לא היה בידם אלא הביזה לבדה, כבר נגרם לך מיציאתם הפסד עצום. מה גם שהלכו עימם "ערב רב" (תערובת של אומות), וכמה עשירים היו בהם, כמה חכמים, כמה בעלי אומניות! באותה שעה התחיל פרעה קורא ווי ווי - "ויהי בשלח".

אמר רבי לוי, משל לאחד שהיתה לו שדה מלאה אבנים וקוצים. הוא רצה להתפטר ממנה ומכר אותה בזול לאחר. עמד אותו האיש שקנה את השדה, וסילק את האבנים מתוכה, ומצא תחתיהם מים חיים. נטע האיש ערוגות ערוגות של פירות משובחים - גפנים, רימונים, מיני בשמים. תקע יתדות במקומות הנצרכים, בנה מגדל בתוך השדה והושיב בתוכו שומר. כל מי שהיה עובר על יד השדה היה משבחו ומהללו. פעם אחת הזדמן לשם אותו האיש שמכר את השדה, וראה אותו מלא כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרתי! אוי לי שכך הוצאתי מידי!

כך היו ישראל במצרים כקוצים בעיני המצריים. אולם כאשר יצאו ממצרים, נעשו לפתע עם מיוחס ומפואר, מסודרים לדגליהם לתפארה - מטה ראובן, מטה שמעון, מטה לוי וכו'. כשהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחים אותם. ומי היה בין המשבחים? אפילו בלעם הרשע! - שאמר (במדבר כד ה): "מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל". ראה אותם פרעה בתפארתם ובגדולתם, התחיל צווח ואומר: אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו! (שמות רבה כ ה)

פתח תקוה

נאנח לו פרעה בכאב, כולו מבולבל, מוקף בבעיות פנים וחוץ. אך... לפתע הוא נזכר, שבעצם המערכה אינה אבודה, ישנו פתח לתקוה. בני ישראל אמרו במפורש שהם יחזרו תוך שלושה ימים, והוא פרעה שלח עימם שליחים מזויינים כדי להחזירם. כמה טוב שלא איבדתי את העשתונות ברגעי הלחץ והמהומה, הוא חושב לעצמו, אכן אין כמוני! הנה בעוד שלושה ימים יחזרו בני ישראל, אם לא מתוך רצון אז בכח, ואז אוכל להשתלט על העניינים ולהחזיר את המצב לקדמותו.

בינתיים באו אל פרעה חרטומיו ומכשפיו ואמרו לו: דע לך פרעה, כי אנו רואים בחוכמותינו ובכישופינו, שבני ישראל הולכים גם ביום וגם בלילה. כנראה שהם רוצים לברוח ואין בכוונתם לשוב למצרים, תקח זאת בחשבון.

מפנה!

מיטלטל לו פרעה בין יאוש לתקוה במשך שלושה ימים, ונתון בהתלבטות קשה לגבי נקיטת צעדי הבאים. האומנם כדאי ונכון הדבר לרדוף אחרי בני ישראל ולהחזירם?! הלוא כבר סבלנו מהם די והותר, כל מערכות

הכלכלה והביטחון נהרסו בגללם, ומי ערב לנו שהפעם נצליח להתגבר עליהם?! ומצד שני - הלוא יציאתם הולכת וגורמת להתפוררות מהירה של האימפריה, ומי יודע לאן זה ימשיך להוביל?! ההכרעה קשה. השיקולים לכאן ולכאן כבדי משקל.

אולם ביום הרביעי - חל מפנה משמעותי לטובת פרעה! מכשפיו וחרטומיו הודיעו לו כי בני ישראל מתחילים לחזור אחורה לכיוון מצרים! אהה! נבוכים הם! תועים ומבולבלים, ולא יודעים את דרכם במדבר הגדול - וזו כבר נקודה טובה לטובתי.

אבל זה לא הכל! הנקודה היותר משמעותית היא הכיוון שאליו פנו בני ישראל - לא פחות ולא יותר, אל פי החירות! - בין מגדול ובין הים, לפני "בעל צפון" שהוא האליל החזק והבלתי מנוצח. הידד! בני ישראל הסגירו את עצמם בידיים!

הידיעה המרעישה הזאת מתאמת יותר כאשר לפתע מגיעים במרוצה חלק מן השליחים המזויינים ששלח פרעה עם ישראל, ומאשרים את הדברים. גם מן המצודה - "מגדול" - הוא רואה איתותים. יש להם הסכם עם שומרי המצודה, שברגע שיש תנועה חריגה, הם מדליקים מדורות הנראות עד מצרים. ואכן היום הם הדליקו מדורות! גם עמלק הרשע שהבחין כי בני ישראל "תועים" במדבר מיהר במרוצה להודיע זאת לפרעה. וכך התאמתה העובדה הזו ללא כל ספק. (מכילתא בשלח ויהי מע"ל א. שא)

משגיא לגויים

נס קרה פה! פשוט נס! רגע, אבל מה פתאום שיתרחשו לי ניסים? חושב פרעה. ניסים נוטים להתרחש דווקא עם בני ישראל, לא איתי. זאת חשתי על בשרי היטב היטב בשנה האחרונה! אז מה באמת קרה כאן?

אולם השאלה הזאת לא מטרידה אותו זמן רב. מהר מאוד הוא מוצא בעזרת פרשניו לענייני דת תשובה פשוטה וברורה לשאלה זו: הרי ה' כעס על פרעה בגלל שני דברים: האחד - שזלזל בו ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו", והשני - שלא הסכים לשלוח את בני ישראל מארצו. על איזה דבר כעס עליו ה' יותר, ובעבורו נתן לו את המכות? תמיד חשב פרעה כי זה בגלל הסיבה השניה, שלא רצה לשלוח את עם ישראל. כך במפורש אמר לו משה רבנו. אולם עכשיו הוא מבין שלא! הסיבה האמיתית היתה שונה - ה' כעס עליו שהוא לא שלח את בני ישראל אך ורק משום שזו פגיעה בכבודו! אולם אין לו לה' ענין מיוחד דווקא בטובתם של ישראל - עובדה שעכשיו, כשפרעה ציית בקולו ושלח את בני ישראל, ה' כבר לא משגיח יותר על בני ישראל. הוא עזב אותם לנפשם במדבר ללא הדרכה

כשהם טועים בדרך. אם כן אין פה שום שאלה! ה' חדל להשגיח על בני ישראל, וזוהי הזדמנות פז עבורנו להשתלט עליהם בחזרה! (הר"מ אלשיך. מע"ל שב)

השערה זו מקבלת חיזוק במיוחד לאור העובדה שבני ישראל לא סתם טעו בדרך, אלא פנו דווקא לכיוון "בעל צפון". זה הרי ברור, שברגע שה' חדל להשגיח על ישראל, מיד השתלט עליהם בעל צפון האליל החזק מכולם, ומכוחו הם נסגרו במדבר!

בעל צפון

מי היה "בעל צפון"? היה זה אליל, עשוי שני עמודים גבוהים, שהיו דומים לצורות של אדם, אשר עיניהם עגולות ופתוחות. אולם הם לא נעשו או נחרטו ביד אדם, אלא נוצרו כך מן ה"טבע". על האליל היו חרותים כל שמות המזלות, והמצרים בכח כישופיהם ידעו על פי ההסתכלות בו כל מה שנעשה בעולם. המצרים ייחסו לאליל זה כח רב - "שם גדולם של מצרים, שם היתה תפארתם, שם היתה מקום מיוחס שלהם". (מע"ל רצז)

למצרים היו אלילים רבים, והם האמינו שבידי כל אליל מופקד כח מסוים: יש אליל המופקד על הבריאות, יש אליל לענייני בטחון, בעל צפון היה "האליל לענייני כלכלה וממון", הם האמינו שהוא ממונה על הממון, כמו שכתוב: "זהב מצפון יאתה", ולכן החליטו להטמין דווקא שם את כל הרכוש הרב שכנס יוסף בשבע שנות הרעב. היה זה רכוש רב ועצום שהגיע למצרים מכל קצוות העולם, והוא נשמר שם בתקוה ששם תחול עליו ברכה ושמירה.

זכור במכת בכורות נכחדו ואבדו כל אלילי מצרים. אולם רק "בעל צפון" נשאר קיים, וזאת כדי להטעותם. שעיקר כעסם של המצריים על עם ישראל היה על כך שרוששו אותם ונטלו מהם את רכושם. עתה חשו שיכולים הם להישען על בעל צפון האליל החזק מכולם והבלתי מנוצח, שהוא ינקום מישראל את נקמתם, וישיב להם את רכושם. (כלי יקר שמות יד ב)

ואכן עכשיו התקבלה אצל המצריים תמונה "ברורה" להפליא: בני ישראל ברחו עם הרכוש הרב שלקחו עימם, ניצלו את חולשתנו הזמנית כדי להתעשר על חשבוננו, ובעל צפון האליל לענייני ממון מתנקם בהם! הוא "מכשף" אותם שיבואו לכיוון שלו, ובכך הוא מסגיר אותם בידנו...!
יחי בעל צפון אלילנו הגיבור!

זה שנאמר (איוב פרק יב פס' כג) : "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדוּם" - אמרו חז"ל אל תקרא 'מִשְׁגִּיא' אלא 'מִשְׁגִּיא' (לשון שגיאה), שהקב"ה נותן לגויים לשגות ולטעות כדי לאבדם.

קדימה למלחמה!

לאור המסקנות ה"ברורות" הללו, החליט פרעה שאין מה לחכות. בו ביום הוא ארגן עצרת המונית, וקרא לכל העם לצאת למלחמה. בנאומו הנלהב אל האומה הוא אמר: "בני עמי היקרים, בואו עמי, ולא אנהג עמכם כמו כל המלכים! כל המלכים - אם יש להם מלחמה הם נשארים מאחור, ושולחים את עבדיהם לפניהם, ואילו אני מבטיח שאלך בראש כולם, כי בטוח אני בנצחוננו! ויותר מכך - כל המלכים לאחר המלחמה מצווים להביא את השלל אל המלך, והמלך נוטל חלק בראש, ואילו אני אשווה אתכם בביזה, ולא אקח לעצמי שום יתרון בכמות ובאיכות! ולא עוד אלא שאפתח בפניכם אוצרות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם!" (מכילתא בשלח מסכת דויהי א)

ואכן פתח פרעה את אוצרותיו, ונתן להם כ"מקדמה" מתנות יקרות ערך ודברי מלכות. ההמון המשולהב לא היה זקוק לשכנועים נוספים, רגשות הנקם שהשתוללו בליבם בימים האחרונים פרצו החוצה, וכולם התארגנו יחד למרדף ולמלחמה נגד בני ישראל.

גיוס המוני

פרעה החליט לגייס צבא אדיר. הפעם הוא לא יקח שום צ'אנס! כבר מספיק בושות הוא ספג בגלל העם הזה, הפעם הוא יראה להם את נחת זרועו! "עלי לגייס צבא רב, באופן שכנגד כל גבר מישראל, יהיו 300 חיילים גבורים! כך לא יוכלו הם להימלט ממני". כך חשב פרעה לעצמו, וממחשבה למעשה הוא פנה לבצע זאת. אולם כיצד ידע מהו מספרם המדויק של עם ישראל? זאת לא בעיה! בשביל מה קיים "משרד הפנים"? עיון מדוקדק בפנקסים הראה לו כי בני ישראל מונים 3,000,000 גברים. למעשה לא היה זה מספרם האמיתי, כי במכת חושך מתו רובם ונשארו רק 60,000 גברים שיצאו ממצרים. אולם בבהלה של התקופה האחרונה עוד לא הספיקו במשרד הפנים המצרי להתעדכן בנתונים אלו. בהתאם לנתונים הרשומים בפנקסים, יצא פרעה עם צבא של 900,000,000 (תשע מאות מליון) חיילים! פי 1500 יותר מבני ישראל!

ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך הם רק אחד מחמישים, חשב פרעה לגייס פי שלושים מישראל, ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך היו אחד מחמש מאות, פרעה חשב לגייס פי שלוש מישראל. אולם לכל הדעות הללו מנה צבא פרעה תשע מאות מליון חיילים. (ילקוט שמעוני שמות יד רל ובפירוש זית רענן. רבנו בחיי שמות יג יח)

אל הצבא האדיר הזה התלוו שש מאות רכבים מובחרים במיוחד. לכל רכב היו אמורים להצמיד שני סוסים, אלא שפרעה בשנאתו הבווערת כלפי בני ישראל רתם סוס נוסף לכל רכב, כדי שירכבו מהר יותר. אלו היו המרכבות שהצטרפו למלחמה מטעם הצבא, אולם אזרחי מצרים הוסיפו ונידבו את כל הסוסים והרכבים שלהם! ומאין היו להם סוסים? הרי הסוסים שלהם מתו במכת דבר? אלא היו אלה הסוסים של "הירא את דבר ה'" אשר הניס את הבהמות לתוך ביתו לפני מכת דבר, ובכך הציל אותם. אותם "יראים לדבר ה'" הם אלה שנידבו עכשיו את סוסייהם בהתלהבות ובתאוות נקם! מכאן אמרו: "הטוב שבנחשים - הרוג, הטוב שבמצרים - רצוץ את מוחו!" שאפילו ה"יראים" שבהם, מלאים שנאה לישראל היו. ופרעה הגדיל לעשות בכך שאסר את סוסו בידו, מבלי להמתין שעבדיו יעשו זאת עבורו, עד כדי כך שבשה שנאתו הגדולה לעם ישראל את הכללים הבסיסיים. (מכילתא בשלח א)

ביום שני כ' בניסן יצא המחנה הכבד של מצרים למרדף אחרי בני ישראל, מלווה במכשפים רבים שרצו בכח הכישוף לכלות חיו את עם ישראל. (זוהר)

המרדף ארך יומיים, וביום שלישי (שהוא היום השישי של פסח) לעת ערב השיגו המצרים את בני ישראל והגיעו אל בעל צפון. כשראה פרעה את בעל צפון עומד איתן, שמח שמחה גדולה. הוא חשב בלבו: אני חשבתי להטביע את ישראל בים, ועכשיו אני רואה שהוא מסכים לדעתי, ולכן הוא עיכב את עם ישראל אצלו כדי להטביעם בים. ומתוך שמחה התחיל פרעה לזבח ולהקטיר ולנסך ולהשתחוות לעבודה זרה, והקריב הרבה קורבנות לאליל הזה, והודה לו על החסד שעשה לו שהסגיר את בני ישראל בידיו כדי להתנקם בהם. (מכילתא בשלח מסכת זוהי ב)

חרדה!

"וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעֵ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'". (שמות יד י)

בני ישראל ראו את מחנה מצרים, מחנה כבד מאוד בא לקראתם, כשהוא מאוחד כאיש אחד בלב אחד נגדם. אך לא זאת בלבד הם ראו, אלא ראו

הם אף את "עוזא" שהוא מלאך הממונה על האומה המצרית, והיה מרחף מעל המצריים כדי לעזור להם. (שמות רבה כא ה)

פחד גדול נפל באותו רגע על בני ישראל. לא, הם לא שכחו כל כך מהר את הניסים שנעשו להם במצרים, אולם בכל זאת ניקר בליבם הספק: שמא עד עכשיו היו לנו ניסים במצרים כי ה' רצה להתנקם מפרעה אשר פגע בכבוד ה' ואמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו", ואילו עכשיו שיצאנו ממצרים אין ה' משגיח עלינו כבעבר, והנה הסכנה מול העיניים כה מוחשית, נקלענו למצב שבו אנו סגורים מכל הכיוונים: מקדימה - ים, מאחור - המצריים, ומן הצדדים - מדבר מלא חיות רעות, ואף מצודה גדולה של המצריים. (דברי שלום וכסף נבחר. מע"ל שז)

ארבע כיתות

כשראו בני ישראל כך, ניסו לטכס עצה כיצד לפעול. דעותיהם היו חלוקות זה מזה: שבטי ראובן, שמעון ויששכר אמרו: נקפוץ לתוך הים, והעיקר שלא ניפול בידי המצריים!

שבטי זבולון, בנימין ונפתלי אמרו: ניכנע ונחזור להשתעבד במצרים, העיקר שלא נמות!

שבטי יהודה, ויוסף אמרו: נילחם במצרים עד טיפת הדם האחרונה!

שבטי לוי, גד ואשר אמרו: נפחיד את מצרים על ידי שנשמיע קולות של מלחמה, ואז הם יברחו.

היו שניסו לאותת למצרים שהם עומדים לצידם ומוכנים להכנע. והרשעים שביניהם אמרו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר?!", עד עכשיו היינו מצטערים על מיתת אחינו במכת חושך ומרחמים עליהם, אולם עכשיו אנו רואים שעלינו לרחם על עצמנו יותר מאשר עליהם, כי מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה, שאחינו נספדו ונקברו, ואנו - תהא נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה.

בתוך כל המהומה קם משה רבנו והשקיט את הרוחות. הוא ענה בסבלנות לכל קבוצה לפי המתאים לה:

לא לו שרצו לקפוץ לים, אמר: "אַל תִּירָאוּ, הַתִּיַצְבוּ וְרֵאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם" - הראה להם צבאות של מעלה מלאכי מרום הבאים לעזרת ישראל, ואמר: הרימו עינכם וראו את המון המלאכים הבאים להושיעכם ואל תתיאשו!

לקבוצה שרצתה לחזור למצרים, אמר משה: "כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת
מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם" - לא תחזרו יותר להיות
עבדים במצרים!

לקבוצה השלישית שרצתה להלחם, אמר משה: "ה' יִלָּחֵם לָכֶם" - אתם
אינכם צריכים להילחם!

ולקבוצה הרביעית שרצתה להשמיע קולות, אמר משה: "וְאֲתֶם
תִּתְחַרְשׁוּ" - אין צורך אפילו להשמיע קולות של מלחמה. התשועה תבוא
בצורה אחרת מאת ה'. (מכילתא בשלח דויהי ב. מע"ל שח)

יונתי בחגוי הסלע

בשומעם דברים אלו, התחזקו בני ישראל והתאספו בבכיות ובתפילה
לפני ה', וכך התקרבו יותר אל אביהם שבשמים והתחזקו באמונה
וביטחון.

אומר המדרש: למה היו ישראל דומים באותה שעה? ליונה שברחה מפני
בן הנץ, ונכנסה לנקיק הסלע, והיה הנחש נושף [שורק] בה מתוך הסלע.
אם תכנס לפנים יכיש אותה הנחש, אם תצא לבחוץ הרי בא בן הנץ
לתופסה. כך היו ישראל דומים באותה שעה: הים סוגר, ושונא רודף! מה
עשו? נתנו עיניהם בתפלה לאביהם שבשמים! עליהם הכתוב אומר (שיר
השירים ב יד): "יוֹנְתִי בְּחַגְוֵי הַסֵּלַע בְּסִתְרֵי הַמַּדְרֵגָה... הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, כִּי
קוֹלְךָ עָרַב וּמְרִאִיךָ נְאוּהָ!" (מכילתא שם)

תפילת משה

באותה שעה עמד משה רבנו בתפילה לה' ואמר לפניו: רבונו של עולם,
למה אני דומה? לרועה שמסר לו אדונו צאן, ומחוסר זהירות ואחריות
העלה הרועה את הצאן לראשי צוקים, ולא היה יודע איך להורידם.
נתעטף בבגדו והתחיל יושב נבוך ותמה מה תהא עליהם, וכיצד יחלצם.
כך אני - אם אני בא להחזירם לכיוון מצרים, הרי שם פרעה ומצריים.
ואם אני מוליכן לצד דרום - שם בעל צפון. ואם אני מוליכן לצפון הרי
שם מגדול. ואם אני מוליכן למזרח הרי שם הים.

אמר לו הקדוש ברוך: "מַה תִּצְעַק אֵלַי?!!" - בני נתונים בצרה, והים סוגר,
ושונא רודף - ואתה עומד ומרבה בתפלה?! יש שעה לקצר ויש שעה
להאריך! ומלבד זאת, כבר

צעקתם של בני ישראל קדמה לצעקתך, ושמעתי לקולם.

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ומה עלי לעשות? אמר לו: אתה מרומם ומפאר ומשבח ונותן שיר ושבח ותהלה ותפארת הודיה והלל למי שהמלוכה שלו, ואני מושיע אתכם. בזכות אברהם אביכם שהלך לעקוד את בנו יחידו על המזבח "וַיִּבְקַע עֶצֶי עֲלֵה" - בזכותו אני אבקע לכם את הים ואצילכם, ואילו מצרים יטבעו בתוך הים, ובכך ידעו כי אני ה'. (ילקוט שמעוני שמות יד רלג)

רעש גדול בשמים

באותה שעה עמד "עוזא" שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: "רבונו של עולם! נקראת צדיק וישר, ואין לפניך לא עוולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד, למה אתה רוצה להטביע את מצרים? הרי פרעה לבדו הוא זה שגזר להשליך את התינוקות של בני ישראל למים, ולמה יענש כל העם בגללו?! ואם אתה רוצה להענישם על כך שהשתעבדו בישראל - הרי כבר נטלו ישראל את שכר עבודתם, כשלקחו את כל הכסף ואת כל הזהב שלהם?!"

מיד כינס הקב"ה את כל פמליא של מעלה ואמר להם: "דונו ביני ובין עוזא שר של מצרים! בתחלה הבאתי על מצרים רעב, והעמדתי להם את יוסף אשר בחכמתו צבר מזון והעשיר את מצרים, ונעשו כולם עבדיו. ואם כן כל רכוש מצרים שייך ליוסף ולבניו!"

ולבסוף התייחסו המצריים אל בני כגרים ועבדים, והשתעבדו בהם שעבוד קשה, עד שעלתה צעקתם לפני. ושלחתי להם את משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם: "כה אמר ה' אלהי העברים", ובאותה שעה היו יושבים לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפניהם ואמר: "מי ה', לא ידעתי את ה', אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי", בדק ולא מצא. השיבו משה ואהרן ואמרו לו: "הוא ברא שמים וארץ, והוא צר את העובר במעי אמו, והוא משיב רוחות ומוריד גשמים, ומפריח טללים, ומצמיח אילנות ועשבים, וממית ומחיה, ונפש כל חי בידו!" השיב פרעה לשלוחי: "אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו! אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס נהרי". וכיון שכפר בי, שלחתי לו עשר מכות ולא הועיל לו, והמשיך לכפור בי והוסיף לשעבד את בני. ולאחר שהודעתי לו את כוחי וגבורתי שלח אותם בעל כרחו, ועכשיו רדף אחריהם להחזירם שוב לשעבוד! מי שעושה מעשים כאלו ולא מבין, אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו?!"

השיבו כל פמליא של מעלה: "הדין עמך רבונו של עולם, ועשה כל מה שאתה חפץ".

באותה שעה ענה עוזא ואמר: "רבוננו של עולם! יודע אני בעצמי שהם חייבים, אלא שבכל זאת תתנהג עמהם במדת הרחמים".

שמע מיכאל השר של ישראל, כי עוזא מנסה לבקש רחמים על מצרים, מיד נתן הוראה לשר גבריאֵל שיטוס למצרים ויביא משם לבנה אחת מן הלבנים שעשו בני ישראל. הביא גבריאֵל את הלבנה, ומצאו בה תינוק אחד מישראל שהיה מעוך ונתון בתוך הטיט. התייצב גבריאֵל ואמר: רבוננו של עולם! מעשים כאלו עשו לבניך, ואתה תרחם עליהם?! מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וגזר את דינם להטביעם בים. (ילקוט שמעוני שמות י"ד רמא)

קחם על זרועתיו

הערב ירד, הגיע הזמן שבו עמוד הענן צריך להתחלף בעמוד האש, כמידי לילה. אלא שבלילה זה השתנו הדברים. עמוד האש ירד והלך כמידי לילה לפני מחנה בני ישראל, אולם עמוד הענן לא הסתלק, כי בלילה זה הועיד לו ה' תפקידים גדולים וחשובים, ניסים רבים התרחשו באמצעותו.

הלך עמוד הענן מאחורי מחנה ישראל, והפריד בינם לבין מחנה מצרים. וכך המצריים לא יכלו להתקרב אל מחנה ישראל. כשניסו המצריים לזרוק לעבר מחנה ישראל אבנים וחיצים, קיבל עמוד הענן את החיצים והאבנים, והחזיר אותם כלפי מצרים.

משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך, והיה מוליך את בנו לפניו. באו שודדים לשבותו מלפניו, נטל האב את הבן מלפניו ונתנו לאחוריו. בא הזאב מאחוריו, נטל האב את הבן מאחוריו ונתנו מלפניו. באו שודדים מלפניו וזאבים מאחוריו - נטל האב את בנו ונתנו על זרועותיו. כך עשה הקדוש ברוך הוא, שהחזיק את ישראל והוליקם במדבר יד ביד, וסידר להם את העננים בכל עת לפי צרכם, וזהו שנאמר (הושע יא ג): "וְאֶנְכִי תַרְגְּלֹתִי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל זְרוּעֹתַי". (מכילתא בשלח ויהי ד. רש"י שמות יד יט-כ)

חושך מצרים!

בעוד עמוד האש הולך לפני בני ישראל ומאיר להם את דרכם - הרי עמוד הענן מחשיך את מחנה מצרים לגמרי! חושך גדול נפל פתאום על מצרים, חושך עבה וסמיך, ממש כמו במכת חושך!

חושך זה היה למעשה "חוב קטן" שנשאר למצרים ממכת חושך, כי כל המכות ארכו שבעה ימים, ואילו מכת חושך ארכה רק ששה ימים. את היום הנוסף שמר להם הקדוש ברוך הוא ללילה הזה, כדי לעשות למצרים "הצגה מושלמת".

אולם התרחש כאן נס בתוך נס. למרות החושך הכבד שירד עליהם עד שלא יכלו לראות זה את זה, בכל זאת הם ראו היטב את מחנה ישראל שהיה מואר באור חזק על ידי עמוד האש! (מע"ל שיד)

חרבם תבוא בלבם

נתאר לעצמנו את אותו מצרי שרודף בתאוות נקם אחרי זבולון עבדו לשעבר במטרה להחזיר לעצמו את רכושו. הנה לאחר יומיים של מרדף מטורף הוא סוף סוף משיג יחד עם כל חבריו את מחנה ישראל! עכשיו מחנה ישראל נמצא ממש במרחק קטן ממנו, והנה הנה עוד מעט הוא יכנס לשם בחמת זעם ויראה לזבולון ולכל חבריו את נחת זרועו! כמצרי הנאמן לדתו הוא לא שוכח להודות ל"בעל צפון" אשר נקם את נקמתו והביא אותו עד הלום, וכבר הוא מתכוון לזנק על בני ישראל, להתנפל עליהם כחיית טרף, ולכלות בהם את כל זעמו ותסכוליו האחרונים.

הוא מכניס את היד לתרמילו להוציא כמה חיצים, ולפתע פתאום בלי הודעה מוקדמת --- הצילו! מה קורה כאן??! אני לא רואה כלום! אולי התעוורתתי? ואולי... מה זה יכול להיות? בבת אחת הוא חוזר אל הסיוט הנורא שהוא שהתרחש במצרים לפני זמן לא רב במכת חושך. שוב צעקות בהלה, דחיפות, מכות, אנחות של כאב... הצילו!!!

טוב שיש לי קצת נסיון, הוא חושב. לפחות הפעם אעמוד במקומי ולא אנסה ללכת לשום כיוון כדי לא להסתבך יותר. הוא עוד זוכר היטב איזה חבטות ספג במצרים כשפתאום באמצע הדרך הביתה נהיה חושך מוחלט, והוא בבהלתו ניסה לחפש את דרכו בחושך, ונתקל באנשים מבוהלים והיסטריים כמוהו. את הדחיפות, החבטות, הנפילות והמכות שהיו שם הוא זוכר היטב, ובהחלט מעוניין לוותר על ה"תענוג" הגדול הזה כרגע. לכן מוטב עכשיו לעמוד ולא לזוז!

אך רגע, מה קורה פה? איך יתכן? מכיוון מחנה ישראל אני רואה אור גדול! את כף ידי אינני יכול לראות, אך את מחנה ישראל אני רואה היטב. איך יתכן? נו, אז זו חצי נחמה, כך אוכל לפחות לזרוק לעברם כמה חיצים! איפה זבולון עבדי? הוא מנסה לתור בעיניו אחר זבולון שלו, והנה הוא מצליח לראות אותו. למרבה הפלא, זבולון אינו נראה מוטרד או

מפוחד. הוא יושב עם אשתו וילדיו ואוכל ושותה בשמחה. כנראה אינו יודע מה מחכה לו עכשיו, אני כבר אדאג להשבית את שמחתו!

הוא ממהר לחפש את החיצים שלו, ולאחר גישושים ומישושים ארוכים ומייגעים הוא כבר מחזיק בידו מספר חיצים. אתחיל מהקל אל הכבד, הוא מגחך לעצמו בהנאה, קודם אזרוק חץ לעבר הבן הקטן, אחר כך על הגדול יותר, וכך הלאה לפי הסדר... זבולון יהיה אחרון חביב, כדי שיהיה לו קצת "נחת" לפני מותו. זה בהחלט מגיע לו בגלל כל מה שסבלתי בגללו.

המצרי מכוין את החץ אל המטרה, עושה תנופה חזקה, ו... בעוצמה רבה הוא מיידה את החץ. הוא אינו רואה את החץ העושה את דרכו לכיוון מחנה ישראל, כי החושך מונע זאת, אולם הוא מצפה בדריכות לראות את בהלתם הפתאומית של זבולון ומשפחתו, למראה דרישת השלום החמה והחדה ששיגר להם כעת...

ולפתע... אאיייי!!! צרחת אימים פורצת מגרונו של המצרי. חפץ חד פוגע קשות בידו הימנית ופוצע אותה. דם רב זב ממנה, והוא אינו יכול אפילו לטפל בה. אין לו בהישג ידו שום אמצעי טיפול. לנסות לחפש זה לא כדאי - כי כל נסיון לזוז לכאן או לכאן בחושך הנורא הזה עלול להזיק לו יותר, הוא עלול להתקע בחבריו וליפול, או שהוא יפיל אותם בטעות ויספוג על כך בעיטות ומכות נמרצות, וכרגע אין לו שום חשק לא לזה ולא לזה. חסר אונים הוא מנסה "לחבוש" את הפצע על ידי הבגד שלו. כאשר הוא בא להוציא את החפץ החד שנתקע בו, הוא נדהם לגלות במישושו כי החפץ הזה מוכר לו... מוכר לו מאוד... רק לפני מספר שניות הוא החזיק אותו בידיו...

"זִמְסָם רָשַׁע לְצַדִּיק וְחָרַק עָלָיו שָׁנָיו: ה' יִשְׁחַק לוֹ כִּי רָאָה כִּי יָבֵא יוֹמוֹ: חָרַב פְּתָחוֹ רָשָׁעִים וְדָרְכוֹ קִשְׁתָּם... חֲרָבָם תִּבְּוֹא בְּלִבָּם וְקִשְׁתוֹתָם תִּשְׁבְּרָנָה" (תהלים לז, יב - טו)

באו מים עד נפש!

ובינתיים במחנה ישראל, פונה משה רבנו בציווי ה' אל בני ישראל ואומר להם: עליכם לנסוע לכיוון הים, ומה' תבוא הישועה!

מבוכה נפלה בקרב המחנה. להכנס לתוך הים? לא להכנס? מי יכנס ראשון? עוד הם מתלבטים וחוככים בדעתם מה לעשות, והנה בא נחשון בן עמינדב משבט יהודה ובבת אחת קפץ אל תוך המים! ראו זאת יתר השבטים ולבשו עוז ואף הם קפצו לים. אולם הים לא נבקע מיד, המים

הגיעו עד חוטמם וכמעט הטביעו אותם. קרא נחשון ואמר: "הוֹשִׁיעֵנִי
אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מִיָּם עַד נַפְשִׁי!"

באותה שעה עמד משה בתפילה. אמר לו הקב"ה: בני עומדים בים
ועומדים להטבע ואתה מאריך בתפילה? אמר לו משה: וכי מה אני יכול
לעשות? אמר לו הקב"ה: "וְאָתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וּנְטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם
וּבְקַעְהוּ!" (ילקוט שמעוני תהילים סח)

השלכת המטה

תחילה ציוה ה' את משה שיסיר מידיו את המטה, אין הוא חפץ שקריעת
ים סוף תתרחש באמצעות המטה. ומדוע?

אמר רבי סימון: משל לאדם שהיה אהוב מאוד על המלך, והיה תמיד
נושא בידיו "זמורה" (אות של כבוד ושלטון) וכולם היו מכבדים אותו. אמרו
אנשים: אם הזמורה לא היתה בידו - לא היה מתכבד. שמע המלך ואמר
לו: עזוב מידך את הזמורה וצא לחוץ, וכל מי שאינו שואל בשלומך, אני
נוטל את ראשו!

כך אמרו המצריים: לא היה יכול משה לעשות כלום אלא רק עם המטה!
בו הכה את היאור, בו הביא את כל המכות! כיון שבאו ישראל לתוך הים
והמצריים עומדים מאחריהם, אמר הקדוש ברוך הוא למשה: השלך את
מטך, שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים. (שמות רבה
כא)

הים ראה וינס

השליך משה את מטהו, ונטה את ידו כלפי מעלה, והנה החלה לנשב רוח
קדים עזה - רוח מזרחית שהיא הרוח החזקה ביותר בכל הרוחות, ובה
הקב"ה נוקם את נקמתו מן הרשעים. על ידי רוח זו רצה הקב"ה להטעות
את המצריים שיחשבו כי הים נבקע ונקפא בצורה טבעית, ובכך יחליטו
לרדוף אחרי בני ישראל. (שמות יד כא רש"י ורמב"ן)

כשרצה משה לבקוע את הים, לא רצה שרו של ים לחלק את מימיו, כי
היה טוען: "אני גדול ממך, שאני נוצרתי ביום השלישי, ואתה נוצרת
ביום השישי". אומנם - 'תנאי התנה הקב"ה עם הים עוד מששת ימי
בראשית, שיקרע לפני בני ישראל', אולם שרו של הים חשב כי כעת כשבני
ישראל נמצאים בדרגה נמוכה מבחינה רוחנית ושקועים עדיין בעבודה

זרה של מצרים, אין ראוי שייעשה להם נס במצב כזה. הראה לו משה את המטה שבו היה חקוק השם המפורש, וכן את ארונו של יוסף, אולם שרו של הים עמד בסירובו. כיון שראה משה כך אמר לקדוש ברוך הוא: אין הים רוצה להקרע. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נתן ימינו על ימינו של משה, ואמר לשר הים, כי עתידים בני ישראל לקבל את התורה, ולכן הם ראויים שייעשה להם נס. משראה השר של הים את הקב"ה בכבודו ובעצמו אחזו פחד גדול וברח ממקומו, שנאמר: "הים ראה וינס". (שמות רבה כא, ו. מע"ל שיב)

בתוך הים - ביבשה

עומדים בני ישראל בתוך הים, והמים מכסים את כל גופם, ולפתע, בבת אחת - הכל יבש! מי הים נבקעו ונעמדו בצדדים! קרקעית הים אפילו לא לחה, אלא יבשה לגמרי! ולפניהם נפתח מסלול הליכה פתוח באורך של כ- 300 קילומטר, כשהמים עומדים להם כחומה מימינם ומשמאלם! איזה פלא!!! ישתבח שמו לעד. (תרגום יונתן)

כשראה זאת השטן, התחיל לקטרג ואמר: רבונו של עולם! מאחר שבני ישראל היו עובדי עבודה זרה במצרים - למה עשית להם את הנס הזה?! והיה השטן הולך וצועק עד ששר של ים שמע את קולו ורצה ללכת בזעף ובחימה להטביע את בני ישראל.

מיד השיב לו הקב"ה: שוטה שבעולם, וכי בכוונה וברצון עבדו ישראל עבודה זרה?! והלוא לא עשו זאת אלא מתוך שעבוד וטרור הדעת שהיו מנת חלקם במצרים! כיון ששמע זאת שר של ים - הסיר חמתו מבני ישראל, והפנה את כל זעמו כלפי מצרים.

ירד גבריא'ל המלאך אל עם ישראל והקיפם ושמרם כחומה. והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם: הזהרו בישראל שעתידים לקבל את התורה שניתנה בימינו של הקב"ה, שנאמר: "מימינו אש דת למו". חזר ואמר למים שבשמאלם: הזהרו בישראל, שעתידים להניח תפילין בשמאל! חזר ואמר למים שלאחוריהם: הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם! והמים שומעים דבריו ועומדים כחומות. (ילקוט שמעוני שמות יד)

ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו, וכך ילכו בנחת ובצורה מסודרת. חומות הים שבין כל שבט ושבט היו מאירים ויפים מההשתקפות של עמוד האש, ונראו כיהלומים בורקים ושקופים, כך שיכלו לשוחח ולדבר זה עם זה, ובכך היו רגועים יותר והתיישבה דעתם. (שמות רבה כד. מכילתא בשלח ויהי ד. מע"ל שלד)

את הרוח החזקה הממשיכה להשתולל בעוז, הם לא חשו, כי ענני הכבוד המשיכו ללכת עמם וסוככו עליהם. (מע"ל שלג)

דרש רבי נהוראי: היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה, מושיטה ידה ונוטלת תפוח או רימון מתוך הים ונותנת לו, וזה שנאמר: "לא חסרת דבר" - שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם. (שמות רבה כא י)

גם רוח השיב ה' מגן עדן, שנשאה והביאה עימה אל בני ישראל ריחות ערבים של מיני בשמים.

ומה שתו? - מתוך מי הים עצמם, יצאו מים מתוקים! בני ישראל היו נוקבים בקירות המפרידים בין שבט לשבט, ויצאו מהם זרמי מים מתוקים כאילו יצאו ממעיין. (שוחר טוב קיד ז)

פרסום הנס

כאשר נבקע ים סוף, נבקעו עימו כל המימות שבעולם, כל המים שבכוסות השתיה, בחביות, בבורות, בנהרות ובימים הגדולים - כולם נבקעו לשניים, כדי לפרסם את הנס הגדול שנעשה לכבוד בני ישראל. (ילקוט שמעוני שמואל ב כב)

נתאר לעצמנו: יושב לו סיני ושותה להנאתו כוס תה, ולפתע - מה זה? התה נעמד לו בצידי הכוס, ובאמצע נעשה ריווח. מופתע והמום הוא הולך להראות את הפלא לאשתו. הוא פוגש אותה במטבח כשהיא מחזיקה בידה כף גדולה, ועל פניה ארשת פנים של תדהמה. בוא תראה, היא קוראת לו כמעט בהיסטריה, תראה מה קורה פה! היא מראה לו את סיר המרק סיני שבישלה זה עתה ומספרת בהתרגשות: באמצע שאני בוחשת את המרק, פתאום נעמדו להם מי המרק בצידי הסיר, ובאמצע - הכל יבש! שניהם מתבוננים יחד בתדהמה בסיר ובכוס התה, כשלפתע נשמעים צעקות מכיוון חדר האמבטיה. בבהלת מה הם ניגשים אל בנם הקטן, שבקש להשתכשך לו מעט במים, ונדהמים לגלות גם שם מראה מוזר...

משהו קורה פה! אולי איזו תופעת טבע נדירה שהם לא שמעו עליה? הם מחליטים לצאת לרחוב להראות לכולם את הפלא, אך הם מגלים כי הם לא היחידים. אצל השכנים כולם קרו דברים דומים. כל המים נבקעו! הדבר הפך לשיחת היום, כולם ניסו להעלות השערות שונות באשר לתופעה המוזרה. אולם ההלם הגדול יותר הגיע כאשר התחילו להגיע שמועות כי גם המים שבים נבקעו! אנשים רבים אשר הפליגו באוניות

באותה עת, העידו כי לפתע פתאום ניטלטה אונייתם טלטה עזה, וכל מי הים ניטללו לצדדים לגובה אדיר, ובאמצע - יבש הים.

הסיפורים המשיכו להתגלגל מפה לאוזן, וההשערות התרבו מיום ליום. אולם כעבור מספר ימים, כאשר הגיעו החדשות המסעירות אודות נפילתה הפתאומית של האימפריה העולמית - מצרים, אז התקבלה תמונה ברורה לגבי כל מאורעות התקופה האחרונה. עדי ראייה שהיו בקרבת מקום האירוע סיפרו, כי בני ישראל יצאו ממצרים, וכאשר רדפו אחריהם המצריים להחזירם, נעשה להם לפתע נס גדול, ונבקעו מי ים סוף לכבודם. אותם מים הטביעו לאחר מכן את כל המצריים וכך נפלה בבת אחת האימפריה האדירה.

הנה כי כן, כך התפרסם בעולם כולו שמו של הקדוש ברוך הוא יתברך ויתעלה, אשר בגבורתו משנה את כל מערכות הטבע למען בניו חביביו - עם ישראל.

מרדף בתוך הים

נחזור אל מחנה מצרים, אל המצרי האומלל המטפל בידו הפצועה. לא זמן רב הוא ישב 'ללקק את הפצע', זה בהחלט לא הזמן המתאים. עכשיו חשוב לו יותר להתנקם בזבולון. אם פעם אחת זה לא הלך, אין זה אומר כי צריך להתייאש, מנסים שוב. אולם הנסיון הזה עלה לו בפגיעה חמורה נוספת ברגל השמאלית, כאשר הענן החזיר אליו את אותו חץ חזרה. כחיה פצועה הוא החליט לנסות את מזלו בזריקת אבנים, ואז קיבל 'פנסי רציני במצח. לאחר עוד כמה נסיונות כושלים ששילם עליהם ביוקר, הגיע המצרי למסקנה שהעסק הזה לא משתלם. אי אפשר להרוג את היהודונים הללו מרחוק, צריך פשוט לתפוס אותם בידיים ולגמור סיפור. קדימה, יש למהר. אומנם המשימה לא קלה בחושך השורר, אך טוב שלפחות רואים את מחנה ישראל ויודעים את כיוון ההליכה.

ולפתע--- המצרי חש טלטה עזה! רוח עזה החלה פתאום לנשב, והוא כמעט עף ממקומו. מה קורה פה?? מה הרוח הזאת? חשבתי שכבר נגמר החורף, אפילו מעיל לא לקחתי אתי. חח... כאילו שזה היה עוזר, איזו רוח זאת? זאת לא רוח, זו ממש סופה.

והנה - לא יאומן! המצרי משפשף את עיניו בחוסר אמון. הרוח העמידה את מי הים לצדדים והקפידה אותם, איזו תופעת טבע נדירה ומעניינית! המצרי מאמץ את עיניו לראות, מה עושים כרגע בני ישראל? הנה - הם כנסיים לתוך הים! חושבים שיצליחו להימלט... שוטים שכמותם, מה

הם חושבים, שרק הם ראו שהים התייבש? גם אנחנו רואים זאת, מיד נרדוף אחריהם ונשיג אותם!

מחבריו הוא שומע כי גם הם בדעה אחת עמו, וכך - בלי שהיות, פונה מחנה מצרים אל תוך הים הבקוע, למרדף אחר בני ישראל. המרדף מתיש ומייגע - הרוח הנוראה המשתוללת אינה מפסיקה אף לרגע, והרכיבה קשה מאוד. מידי פעם מתנגשים הסוסים אלו עם אלו בגלל החושך הנורא, ומעוררים מחדש את כאב הפציעות והמכות שספגו מן החיצים והאבנים, אבל המטרה הגדולה העומדת למול עיניהם גוברת על כל קושי! זהו כוחה של השנאה המקלקלת את השורה, מעל לכל השערה.

המצרים מתפלאים לראות כי בני ישראל הולכים דווקא רגועים. הם לא נראים מטולטלים מן הרוח הנוראה. ואם לא די בכך, הם מבחינים גם שיש להם פירות טעימים, והם אוכלים אותם להנאתם בנחת ובשמחה.

מהומת מוות

כמעט כל הלילה נמשך המרדף - בני ישראל עוברים בים, והמצרים אחריהם. כשהתקרב כבר הבוקר, הספיקו כל בני ישראל עד האחרון שבהם, לעבור את הים ולצאת אל היבשה, ואילו מחנה מצרים - היה כולו עד האחרון שבהם בתוך שטח הים. זו היתה השעה שבה חפץ ה' יתברך לעשות את הנקמה הסופית מן המצריים.

”וַיְהִי בַּאֲשֶׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֹף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וָעָנָן, וַיָּהֶם אֶת מַחֲנֵה מִצְרַיִם”.

לפתע החלו להשמע קולות אדירים של ברד ואש מתלקחת. עמוד הענן החל לרכך את האדמה מתחת רגלי המצריים, ועמוד האש הרתיח את האדמה, וכך הפכה הקרקע לטיט רותח! מעוצמת החום, נשמטו פרסות הסוסים מרגליהם! גם גלגלי המרכבות החלו להישרף. המרכבות נגרו ב"צליעה", ויושביהם היטלטלו בעוצמה רבה מצד לצד. חומות המים הגדולות החלו להתפורר, ועל ראשי המצריים נחתו אבני קרח כבדות ששברו את ראשיהם.

ואם לא די בכך - לפתע החלו כל מיני מחלות שונות ומשונות, כמו שחין, טחורים, כאבי בטן ועוד, לפקוד את המצרים. (שמות יד כד. רש"י. רשב"ם. ספורנו. מכילתא בשלח ויהי ה. מע"ל שלט)

נתאר לעצמנו מה התחולל שם. יושב המצרי על מרכבתו בעיצומו של מרדף מייגע בתנאים קשים של חושך ורוח סערה. לפתע - קופץ הסוס ממקומו כאחוז תזזית, המצרי נופל בחבטה על קרקעית המרכבה, ושובר

את הכתף. מה קרה לו, לסוס הזה? חושב המצרי בכעס. הוא עדיין לא מספיק להתרומם, והנה - טראח...! גלגל אחד מן המרכבה נופל, והמרכבה סופגת חבטה עזה, היא נעשית מוטית בשיפוע חד לכיוון הגלגל החסר, והמצרי היושב בתוכה מתגלגל בעוצמה רבה ב"מורד" התלול... אגב הגלגול הוא מספיק לשבור עוד כמה עצמות. אבל בכך לא די! הסוס כאילו השתגע! הוא קופץ ומשתולל, וגורר עמו את המרכבה. המרכבה מיטלטלת מצד לצד, כשכיוון השיפוע משתנה בהתאם, והמצרי מתגלגל מצד לצד - מימין לשמאל, ומשמאל לימין, ומשם - לאחור, ומאחור - לפניו. ספק אם נשארה בגופו עצם שלימה מכל הטלטולים הללו...

הוא מחליט שעליו לסיים את הסיוט הנורא הזה עכשיו! עליו לרדת מן המרכבה הקפיצית הזו כמה שיותר מהר! אבל איך? כל גופו שבור וכמעט אין ביכולתו להניע אבר. אולם הוא מתאמץ בכוחות על אנושיים, תופס היטב במעקה כדי לא ליפול שוב ומוציא את רגליו אל מחוץ למרכבה. עכשיו הוא ירד ממנה ויגמור את הסיוט! בבת אחת הוא קופץ מן המרכבה, ו... מה זה? הנעליים נמסות! הוא עוד לא מספיק להבין מה קורה, וכבר הוא מוצא את עצמו יחף, ואז --- איי...! זעקת כאב נמלטת מפיו. הקרקע כולה מלאה בוץ רותח! כויות ענקיות ועמוקות צורבות את כפות רגליו. בתנועה אינסטינקטיבית הוא מרים את הרגל האחת, ולאחר מכן מניח אותה ומרים את השנייה - חבל שאי אפשר להרים את שתי הרגליים ביחד! וכך הוא מרים לסירוגין פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל, כשכל כולו בוער מן הכויות האיומות. ה"ריקוד" המוזר הזה מזכיר לו משהו, גם במכת כינים הוא רקד ריקוד דומה...

נפלתי מן הפח אל הפחת, הוא חושב לעצמו, המצב בתוך הכרכרה היה יותר נסבל... במאמצים מרובים הוא עולה שוב על הכרכרה. הוא ממשיך לספוג מכות ושברים, אלא שעכשיו הוא מקבל את היסורים יותר באהבה... זה עדיף על פני הכויות האיומות. המצרי כבר התייאש מלנסות לקום, הוא שוכב על קרקע המרכבה חסר ישע וממשיך לספוג מכות. הכויות בכפות הרגליים צורבות כאש, מה גם שנשאר דבוק בהן עדיין טיט רותח שטרם התקרר. כאשר ניסה לגרד אותו עם היד, חטף כויות נוספות בידיו.

אולם זה לא הכל... לפתע החל כל גופו לפרוח בשחין. רק לא זה! אין לו כח לסיוט הנורא הזה...! הוא מרגיש שהוא כמעט מאבד תחושה... איך אפשר לסבול עד כדי כך?

שברים, מחלות, מכות, כויות - כך היה מחנה מצרים כולו בבהלת מוות! בשלב זה הבינו סוף סוף המצריים, כי ה' נלחם למען בני ישראל. הם הבינו שפרשני הדת של פרעה טעו בפרשנותם, במה שאמרו שלאחר שבני ישראל יצאו ממצרים, ה' כבר עזב אותם. הנה עכשיו ה' מתנקם בנו, הבינו המצריים, ולכן - עלינו לברוח!

מיד - החליטו כולם לעשות 'רברס'. בכוחות לא להם מנסים המצרים
למשוך במושכות הסוסים ולהפנות אותם חזרה לכיוון היבשה. אולם
"פקקי תנועה" כבדים חסמו את המעבר. עגלות תקועות, בני אדם חולים
השוכבים בחוסר אונים, ארגזים שנפלו מן העגלות - כל אלו חסמו את
הדרך ולא אפשרו מנוסה.

אין מנוס!

אולם כל זה היה רק "מקדמה" - לפנות בוקר התרחשה המפלה הקשה
ביותר:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם... וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם,
וַיָּשָׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בִּקְרַר לְאִיתָנוּ, וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאָתוֹ, וַיִּנְעַר ה' אֶת
מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם" (שמות יד, כו - כז)

לפתע, בבת אחת, עם הטיית ידו של משה, נפלו חומות המים האדירות,
ושבו לשטוף את הים. הגלים הסוערים שטפו בשצף קצף את המצרים
המבוהלים.

המצרים שהיו קרובים לשפת הים ניסו לברוח, אך הסוסים הכניסו
אותם לתוך הים בכח. היו שידעו לשחות וחשבו בכך להינצל ולהגיע
לשפת הים, אבל הים הגועש לא נתן להם לעשות זאת. היו שניסו לברוח
מן הים בכח הכישוף. אבל שרו של ים אמר: האם אפשר שפקדון שנתן
ה' בידי - אתננו לצאת מידי?! ואז היו המים רצים אחרי המצרים
וסוחפים אותם אליהם שוב בכח.

שני מכשפים גדולים במיוחד היו במצרים - יוחני וממרא שמש, ועשו
להם כנפיים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם. אמר גבריאל:
"ברוב גאונך תהרוס קמיד!" מיד אמר הקב"ה למיכאל: לך ועשה בהם
דין! תפסם מיכאל בשערות ראשם וקעקען על פני הים. (ילקוט שמעוני שמות
יד רלה)

"תרגילי מים"

אבל ה' לא נתן למצרים את ה"תענוג" לטבוע בקלות, ולהתפטר מהצרות.
ה' ניער את גלי הים בעוצמה רבה, והמצרים החלו להיזרק בכח רב מן
הים לאויר, ומן האויר חזרה לים, וכך שוב ושוב. ה"קפיצות לגובה" הללו
לא היו חוויה נעימה במיוחד, שכן בהיותם למעלה באויר, ה' הפך אותם

ועשה להם "גלגולי סלטה"... נזרק המצרי עם מרכבתו לאויר, כשהמרכבה למטה והוא למעלה, אולם באמצע הדרך הם התהפכו - הסוס למעלה והמצרי עם ראש למטה. וכך, כאשר נחתו חזרה לים, קיבל ראשו של המצרי חבטה עזה.

בדרך הטבע, כבר היו כולם צריכים למות תוך מספר שניות, אלא שנתן בהם הקב"ה חיות, כדי שירגישו את היסורים שוב ושוב.

ה"צדיקים" שבמצרים אכן מתו די מהר - "צָלְלוּ פְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים" - שקעו כמו עופרת ונטבעו. הבינונים שבהם "יָרְדוּ בְּמַצּוֹלֵת כְּמוֹ אֶבֶן" - ה' נתן להם לעשות כמה "תרגילי מים" נחמדים ורק אחר כך הטביע אותם. ואילו הרשעים, שהתאכזרו ביותר לבני ישראל נעו ונדו בתוך הים זמן רב, כמו קש הצף על פני המים - "תִּשְׁלַח חֲרֹנֶף יֶאֱכְלֵמוּ פִּקְשׁ". (מכילתא ורש"י)

לעומת זאת העמים האחרים שהצטרפו למרדף, לא טבעו בים. ה' חיזק את ליבם שירדפו אחרי בני ישראל כדי שיראו במפלת המצרים ויכירו בגדולת ה' יתברך, וילכו לספר זאת בכל העולם. מי הים הכירו, מי מצרי ומי משאר האומות! (ש"ך וזוהר. מעי"ל שדמ)

נתאר לעצמנו: מיטלטל המצרי הרשע בתוך המים מצד לצד, ולפתע - נזרק לאויר בכח רב, עושה גלגול, ונוחת חזרה בחבטה עזה אל תוך הים. העוצמה החזקה שבה הוא נופל, גורמת לו להכנס עמוק עמוק בתוך הים, והמים שוטפים אותו מכל כיוון. הוא מנסה לשחות או להוציא את הראש מן המים כדי לנשום, אך ללא הצלחה. כעבור מספר שניות של סיוט נורא, הוא מרגיש שהוא מתחיל לאבד את הנשימה. עוד מעט אני מת' הוא חושב לעצמו, והמחשבה הזאת די מנחמת אותו. הנה הוא כבר כמעט כמעט מת, ו- - - הופס! גל גדול ואדיר מעלה אותו בבת אחת ממעמקי הים, וראשו יוצא החוצה. באינסטינקט בלתי רצוני הוא עושה נשימה עמוקה וממלא את ראותיו באויר. לאחר עוד כמה טלטולים קשים, שוב - קפיצה לגובה, גלגול ונחיתה אל מעמקי הים. שוב מאבק בגלים, שוב איבוד נשימה, כמעט מוות, ו- חזרה החוצה לנשום אויר נוסף, להמשיך לחיות, להמשיך לסבול. וכך חוזר הדבר על עצמו שוב ושוב!

"שבת - לגו כסילים"

אומר המדרש: משל פרעה למה הדבר דומה? לרועה אחד שהיה רועה חזירים. מצא רחל אחת [נקבת האיל], משך אותה לעדרו. שלח בעל הרחל לומר לרועה: "תן לי את רחלי". אמר לו: "אין לך אצלי רחל!". אמר בעל הרחל לידידיו: הודיעו לי - מהיכן הוא משקה את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, וסתם לו את המעיינות. אמר לו: "שלח לי רחלי". אמר לו:

"אין לך בידי רחל!" אמר בעל הרחל: הודיעו לי - היכן הוא מושיב את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, הלך והרס את הצריפים. אמר לו: "שלח לי רחלי!" אמר: "אין לך בידי רחל!" אמר: הודיעו לי - היכן הוא רועה? הלכו והודיעו לו, ושרף את כל העשב שהיה לו. אמר לו: "שלח לי רחלי!", אמר: "אין לך בידי רחל!". אמר: הודיעו לי - היכן בנו הולך ללמוד? הלך ולקח את בנו ואסר אותו תחת ידו. אמר לו: "שלח לי רחלי!" אמר לו: "הרי לך רחלך!". היה הרועה ממשיך בעבודתו, ולפתע תפס אותו בעל הרחל ואסר אותו עם בנו. אמר הרועה: "עכשיו אין רחלך בידי, למה אתה אוסר אותי?! מה יש לך בידי עוד?!", אמר לו: "אני מבקש ממך כל מה שילדה, והצמר שגזזת ממנה - כל הימים שהיתה אצלך!" התחיל צווח ואומר: הלואי ולא הייתי מחזיר את הרחל, והיו בני אדם אומרים: הנה הרועה עמד בדבריו, והוא [בעל הרחל] לחינם התנכל לו ובקש להרגו. אבל עכשיו שנתתי לו את רחלו, הרי זה כאילו הודיתי באשמה, ויש לו פתחון פה לתבוע ממני דברים נוספים.

כך: המלך - זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, רחל - אלו ישראל, רועה חזירים - זה פרעה. ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם פרעה מסים, וגזר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". התחיל הקדוש ברוך הוא אומר למשה: אמור לפרעה "שלח עמי ויעבדוני". הלך ואמר לו, התחיל פרעה אומר: "מי ה' אשר אשמע בקולו?!" בא משה ואמר לקדוש ברוך הוא: "הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח!" אמר לו: היכן מצרים שותים? אמר לו: מנילוס. אמר לו: הפוך אותו לדם. הלך אהרן והכהו ונהפך לדם. התחילו המצרים מבקשים לשתות, ולא היו מוצאים. חזר ואמר: "שלח עמי!" ולא רצה. אמר לו: היכן בהמתו רועה? שלח עליהן ברד ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל. ואחר כך שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ. הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם. ולבסוף נטל בנו וחבשו, שנאמר "וה' הכה כל בכור". באותה שעה אמר פרעה: "קומו צאו!". אולם לאחר מכן תפשו הקב"ה וחבשו בצד בנו שנאמר: "ונער פרעה וחילו בים סוף". התחיל פרעה אומר: "הלואי לא שלחתים! והיו העולם אומרים: הנה פרעה עמד בדיבורו". על כך נאמר (משלי כו ג): "שוט לְסוֹס, מְתֵג לְחִמּוֹר, וְשֶׁבֶט - לְגֹוֹ פְסִילִים" - הסוס צריך "שוט" כדי להטות אותו לדרך הנכונה, החמור צריך "מתג" כדי לרסן אותו, כך הכסיל - מבין רק ב"שבט" ובמכות. הכסיל זה פרעה, שלא למד לקח מהתחלה, וספג מכה אחר מכה, עד המכה המוחצת בים סוף. (שמות רבה כ)

פליטת הגופות אל היבשה

ובמחנה ישראל - יצאו כבר כולם מן הים. הם הגיעו חזרה למדבר איתם, קרוב לנקודת המוצא שבה הם היו לפני שנכנסו אל הים. למעשה הם לא חצו את הים לרוחבו, כי אין הים מפריד בין ארץ מצרים וארץ כנען, ולא

היה להם צורך לחצות אותו, אלא הכניסה לתוך הים היתה אך ורק כדי להטביע את המצרים בתוכו. ולכן הם הלכו בים בחצי עיגול, קשת - נכנסו, עשו סיבוב, ויצאו מאותו כיוון שממנו באו. (חזקוני שמות יד כב)

מסתכלים בני ישראל סביבם, והנה הים חזר לאיתנו והם נמצאים ביבשה. המצרים נעלמו מן האופק, אבל איפה הם עכשיו? דאגה התחילה ליכנס לליבם: שמא כשם שאנחנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר, במרחק מה מאתנו, ועוד מעט הם יגלו את מקומנו וירדפו אחרינו שוב!

מיד אמר הקב"ה לשרו של ים שיפלוט את כל המצרים ליבשה, כדי שיראו אותם בני ישראל מתים ויירגעו. אמר השר של הים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יש עבד שנתן לו אדונו מתנה, וחוזר האדון ונוטל ממנו את המתנה?! אמר הקב"ה: אני אתן לך בעתיד פיצוי הוגן על כך, בתוספת ריבית רצינית: במלחמת סיסרא תקבל אליך את אויבי ישראל, במספר של פי אחד וחצי ממספר המצריים. אמר לפניו: רבונו של עולם, יש עבד שתובע את אדונו?! כיצד אעזז בבוא הזמן לדרוש את הפיצוי המובטח לי? אמר לו הקב"ה: נחל קישון יהיה ערב לכך שאקיים את הבטחתי! כששמע זאת שר הים, מיד פלט את המצרים אל היבשה. (ערכין טו ע"א)

אולם כאשר הגיעו המצרים אל היבשה, ננטש ריב גדול בין השרים של מעלה: שרו של הים אמר ליבשה: "קח את בניך", אבל שר היבשה חשש לקבל את גופות המצריים אליו, כי זכר היטב את ההקפדה שהקפיד עליו הקב"ה כאשר האדמה ספגה לתוכה את דמו של הבל שנרצח בידי קין. אז קילל הקב"ה את האדמה ואמר: "ארורה האדמה בעבורך!" עכשיו חשש השר שמא הקב"ה יתבע אותו גם על בליעת דם ההרוגים של מצרים, ולכן חזר שר היבשה והטיל את גופות המצריים חזרה לים ואמר לו: "קח מתוך כי על ידך מתו". וכך היו הגופות הולכים ונזרקים מים ליבשה ומיבשה לים, ומיטלטלים ברכבם ובפרשיהם כאילו היו כדור במישור. אז נשבע הקב"ה לאדמה שלא יתבע אותה על דם ההרוגים, ונתרצתה היבשה לקחתם. (שוחר טוב כב יז)

לעשות נקמה בגויים!

עומדים בני ישראל על שפת הים, והנה - גופות אדם, גויות סוסים, מרכבות ורכוש רב - מתחילים להיפלט מן הים אל היבשה! הם ניגשים אל גויות המצרים, והנה - עוד רוח חיים באפם! את מיתתם לא סיימו המצריים בתוך הים אלא נפלטו אל היבשה כשהם מעולפים למחצה, כדי שתכסם בושה על מפלתם המוחצת. (מכילתא בשלח ויהי ו)

מה עשו בני ישראל? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל את כלבו, והולך ונותן את רגלו על צוארו של מצרי, והיה אומר לכלבו: אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי! אכול מן הזרועות הללו שהכו אותי! אכול מן הלב הזה שלא חס עלי!

והיה האחד אומר לחברו: הנה המצרי הרשע הזה שהשתעבד בי קשות, והנה הרשע הזה שנתן את בני בטיט! וכל אחד מישראל לקח את השוט שלו והיו מכים לנוגשים על פניהם, וחובטים בהם חבטות גדולות ונאמנות. (ילקוט שמעוני שמות יד רמ)

רק לאחר שעשו בהם בני ישראל נקמה גדולה, נפחו המצרים את נשמתם. ופתחה האדמה את פיה ובלעה את כולם. "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" - המצרים זכו לקבורה בגלל שלוש סיבות: האחת - שכבדו את יעקב אבינו בפטירתו, ועלו כל מצרים עם יוסף להלוויתו. השניה - שהודו ואמרו "ה' הצדיק". והשלישית - שעל ידם היה קידוש ה' גדול בעולם כולו. (מע"ל שמח)

בשעת מיתתם של המצרים, ראו בני ישראל גם במיתתו של השר הממונה על מצרים. אז חשו בני ישראל כי אכן הם ניצלו סופית מן המצרים, ואינם בגדר "עבדים בורחים" כי אם "בני חורין". (ספורנו שמות יד ל)

ביזת הים

יחד עם המצריים נפלט אל הים כל הרכוש הגדול שהביאו עימם, היה זה רכוש עצום מאוד מאוד. מאין היה למצרים רכוש זה, והרי בני ישראל לפני צאתם לקחו מהם את כל חפצי הערך שברשותם, והשאירו את מצרים מרוקנת מכל "כמצולה שאין בה דגים"? אלא שהרכוש שלקחו עימם בני ישראל היה מאת המון העם, אבל אוצרות המלוכה הרבים של המצריים עדיין נותרו. כזכור, פרעה לפני צאתם למרדף פתח לפני המצריים את כל אוצרות המלוכה וחילק להם כדי להמריץ אותם לבוא למלחמה. הוא קישט את כל הסוסים באבנים טובות ומרגליות, ומילא את המרכבות בכסף ובזהב לרוב. כל אלו התלוו עם המצרים במרדפם, ועכשיו פלט הים את הכל. (הרא"ם)

בזו בני ישראל את השלל הרב והתעשרו עושר רב, לקיים מה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו יד): "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאַחֲרַי כֹּן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל".

גדולה היתה ביזת הים - הרבה יותר מביזת מצרים, והדבר רמוז בפסוק (שיר השירים א יא): "תִּנְוְרֵי זָהָב נֶעֱשָׂה לָךְ עִם נִקְדֹת הַכֶּסֶף". דרשו חז"ל:

נקודות הכסף - זו ביזת מצרים, ותורי זהב - זוהי ביזת הים. ללמדנו
שביזת הים היתה מול ביזת מצרים כ"תורי זהב" לעומת "נקודות כסף".
(מכילתא בא פסחא יג)

אורח הכבוד

ומי היה נוכח בכל המעמד הגדול הזה? יעקב אבינו בכבודו ובעצמו! נס
תחיית המתים התרחש! על מה ולמה?

אומר המדרש: בשעה שהיה יעקב צריך לרדת למצרים, ידע מברית בין
הבתרים שאמר הקב"ה לאברהם אבינו על בניו, ועבדום ועינו אותם,
ולכן היה מתיירא שמא ייהרגו הוא ובניו בגלות הקשה. אמר לו הקב"ה:
"אַל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִם, כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימָךְ שָׁם". אמר יעקב:
חוששני שמא לא אזכה להיקבר עם אבותי ולא אראה בגאולת בני, ובנס
שאתה עתיד לעשות להם. אמר לו ה': "אֲנֹכִי אֵרֶד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֶנְכִי
אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה" - אני אעלה ואביא אותך אל קבר אברהם ויצחק, וכן
אעלה אותך למעלה שתראה את הגאולה בעיניך. עכשיו עורר הקב"ה את
יעקב אבינו ואמר לו: קום וראה את בניך שיוצאים ממצרים, וראה את
הניסים שאני עושה עמהם. והביאו על שפת הים וראה במו עיניו את כל
הניסים! (זוהר. מעייל שמח).

שירת הים

בבוקרו של יום שביעי של פסח, לאחר שחזו ישראל בעיניהם בידו
הגדולה והחזקה של הקב"ה, נכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה
השלימה. אמרו: עשית לנו את כל הניסים האלו, אף אנו לא נהיה כפויי
טובה. ומה יש לנו לומר? שירות ותשבחות לה'

יתברך! (ילקוט שמעוני שמות יד רמ)

אז זכו ישראל למעלה גדולה מאוד של נבואה, והתחילו לומר שירה ברוח
הקודש. כל ישראל אמרו שירה עם משה רבנו יחד כאחד, בלי שינוי זה
מזה - אות באות ותיבה בתיבה. אפילו התינוקות הרכים שמטו את
האוכל מפיהם והצטרפו לשירה, ואף העוברים במעי אימותיהם אמרו
שירה!

והקב"ה הופיע שם עם כל המלאכים - הפמליא של מעלה, כדי שיראו
אותו ויכירו מי האל העושה להם נסים אלו. וכן ראו את בית המקדש

ואת ירושלים של מעלה, וכל אחד ואחד, גם המון העם והילדים הקטנים, הכירו והשיגו מה שלא הכירו הנביאים הגדולים, ואפילו יחזקאל הנביא לא הגיע למעלה זו. (ילקו"ש שמות טו רמד. סוטה לא ע"ב. מע"ל שמט)

בתוך בני ישראל היו אנשים רבים, אשר גדלו במצרים בצורה ניסית על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כפי שסופר לעיל, שהיו האמהות יולדות במדבר, וה' זן את הילדים ונתן להם מאצבע אחת דבש ומאצבע אחת חלב, וגדלו כמו עשבי השדה. עכשיו כשנגלה אליהם הקב"ה על הים, הכירוהו ואמרו: "זה אלי ואנוהו". (סוטה יא ע"ב)

שירת מרים

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ, וַתִּצְאֶן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתְּפִילִים וּבַמְחֹלֶת". (שמות טו כ)

הנשים הצדקניות שכה בטוחות היו בגאולתן השלימה, לקחו עמן תופים וכלי זמר ממצרים [למרות החיפזון בו יצאו!], וכעת יצאו אף הן בשירה ובהודיה לה' יתברך. (רש"י)

מרים הנביאה היא זו שפתחה בשירה, ואחריה שרו כל הנשים. ומדוע דווקא מרים? "מרים" נקראה כך על שם מרירות הגלות, שכאשר נולדה התחיל עול השעבוד להיות מר וקשה מאוד. בשל כך כינו אותה האנשים "ביש גדא" [מזל רע], אך היא ענתה לעומתם: אדרבה, צריכים אתם לקרוא לי "מזל טוב", כי ככל שהגלות קשה יותר, אות היא שהגאולה מתקרבת. שהרי הגאולה דומה ללידה: כל זמן שאין האשה מרגישה צירי לידה חזקים, סימן שהלידה עוד רחוקה, אך ככל שמתחזקים הצירים, כך מתקרבת הלידה.

כך אמרה מרים הנביאה בזמן השעבוד הקשה, ואף התנבאה שאמה תלד בן שיושיע את ישראל. אולם בני ובנות ישראל שהיו כה שקועים בעבודת הפרך ובשעבוד המר, התקשו לקבל את דברי הנחמה הללו. עכשיו, שנבואתה ודבריה התקיימו, הרי מן הראוי שהיא זו שתצא בראש השירה, להזכיר לכולם כי דווקא מתוך המרירות והקושי צומחת הישועה!
(מע"ל) (שס)

שירת המלאכים

לאחר ששרו בני ישראל, ואף הנשים שרו, פתחו המלאכים בשירה. למעשה רצו המלאכים להקדים את בני ישראל בשירתם. הם פנו ואמרו לקב"ה: הרי בלילה, ליל קריעת ים סוף, כאשר בקשנו לאמר שירה, אמרת לנו: "מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים לפני שירה?!". ולכן במשך כל הלילה לא אמרנו לפניך שירה. עכשיו רוצים אנו לומר לפניך שירה תחלה לפני בני ישראל. אמר להם הקב"ה: רצוני שבני יאמרו שירה תחילה!

לאחר שאמרו האנשים שירה, ביקשו המלאכים לומר שירה. אמר להם הקב"ה: המתינו עד שהנשים יאמרו שירה תחילה. טענו המלאכים ואמרו: לא די שהאנשים קדמו לנו, אלא גם הנשים? ענה להם הקב"ה: חייכם כן! שהצדיקים והצדיקות של עם ישראל - מעלתם גדולה משלכם!
(ילקוט שמעוני שמות טו רמא)

ואומנם לאחר ששרו הגברים והנשים, פתחו אף המלאכים בשירה, וכך היה יום שביעי של פסח יום שכולו שירה והודיה לה' יתברך.

"וְאֵלוּ פִּינוּ מְלֵא שִׁירָה כִּים, וְלִשְׁוֹנֵנוּ רָנָה פְּהֵמוֹן גְּלִיו,
וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שָׁבַח כְּמִרְחֵבֵי רִקְיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ
וְכִיָּרַח, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת כְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קָלוֹת
כְּאַיְלוֹת, אֵין אֲנַחְנוּ מִסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ,
וּלְבָרֶךְ אֶת שְׁמֶךָ מְלֻכְנוּ, עַל אַחַת מֵאַלְפֵי אֲלָפִים
וְרֹב רַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נְסִים וְנִפְלְאוֹת שְׁעֲשִׂיתָ
עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ..."

אומר רבנו סעדיה גאון: אם בהבטחת שתי אותיות של "דן" אנוכי, נתרחשו לאבותינו נסים ונפלאות כה רבים, על הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו, שנכתבו עליה פרקים שלמים בנביאים, על אחת כמה וכמה, כי נפלאים יהיו מעשי ה' יתברך, ברוב ישועות ונחמות!

על אמיתות הניסים...

היאומן כי יסופר!?

ניסים גדולים ועצומים הקיפו את בני ישראל בתקופת גאולת מצרים, ניסים שקשה להבינם בשכלנו הקט. בורא העולם, אשר יצר בתבונה בלתי נתפסת את העולם הנפלא שבו אנו חיים, מן הדברים הקטנים ביותר, כמו האטומים הזעירים, תאי גופינו המופלאים, יצורים קטנטנים ומורכבים, ועד הדברים הגדולים כמרחבי הקוסמוס האדירים, שכדור הארץ לעומתם הוא כגרגר אבק בתוך אולם ענק - אותו בורא עולם אשר קבע את חוקי הטבע, הוא זה שאף קבע לשנות את חוקי הטבע בזמנים מסוימים, כדי להוביל את העולם אל ייעודו ושלמותו. כמו שאומר המדרש (בראשית רבה ה ה) :

אמר רבי יוחנן : תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל... אמר רבי ירמיה בן אלעזר : לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית! שנאמר : (ישעיה מה יב) : **"אֲנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ, וְאָדָם עָלֶיהָ בְרָאתִי, אֲנִי יְדֵי נְטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צְבָאָם צִוִּיתִי"** - צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו הנביא, צויתי את האש שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, צויתי את הדג שיקיא את יונה.

וכך כותב בילקוט "מעם לועז" (שמות ח"א שג) : וברור הדבר שעלינו להאמין בכל הניסים הללו שהם אמת. ולא כאותם הפילוסופים הארורים שאינם מאמינים אלא במה שרואות עיניהם ומבינים בדעתם, והם מכחישים בדברי רבותינו ז"ל. אבל אלו שהם יראי שמים ובעלי נפש המאמינים כי הקב"ה ברא כל העולם יש מאין, בודאי יש בכוחו לעשות ניסים שהם נגד הטבע, ואעפ"י שאין להבינם בדעת. ואם נתבונן היטב נראה כי יש בעולם הרבה דברים שהם נפלאים מאוד, אבל בהיותם דבר של כל יום אנו מסתגלים לזה ולא משתוממים. למשל : בעיר שאין שם ים, ובני אדם לא ראו מעולם לא ים ולא דגים - כשיבוא אדם ויספר להם, שיש מקום שבו מקובצים מים רבים, ובתוכו בעלי חיים שהם רק במים, הרי האנשים האלו בודאי לא יתנו אימון בדבריו, כי הם יודעים שכל בעל חיים הנופל במים מיד מת. ובפרט אם יספר להם כי אותם הברואים כל

זמן שהם בתוך המים הם חיים, וכשמוציאים אותם מן המים הם מתים, בודאי יחשבוהו לשקרן, כי הוא מספר דברים שהם נגד הטבע. וכן לכל הנעשה בעולם, כי בהיותנו רגילים להם, שוב אין אנו תמהים ומשתוממים. אבל מי שיש לו דעת רואה ומבין כי כל זה מעשי ידיו של הקב"ה שכוחו גדול, יתברך שמו ויתעלה הדרו".

"אמת - מארץ תצמח"

בעשורים האחרונים התגלו תגליות ארכיאולוגיות רבות מאוד, המאמתות ומוכיחות את דיוקם ההיסטורי של המסורות הכתובות בתנ"ך, ואת אלה שנמסרו לנו על ידי רבותינו בתורה שבעל פה. לארכיאולוגים בני זמנינו לא נותר אלא להודות בפה מלא על אמיתות העובדות הכתובות בתורה [להלן נביא קטעים מתוך הספר "מסילות אל האמונה" עמ' 241 והלאה].

פרופסור נלסון גליק כותב: "ימים הרבה עסקתי בארכיאולוגיה מקראית, ועד היום לא הוצאתי ממעבה האדמה שום חפץ, לא חשפתי עיר קדומה, ולא נזדמן לי לראות דבר ארכיאולוגי כלשהוא, שיהיה בו סתירה כביכול לדברי המקרא"

ויל דורנט כותב בספרו: "...סיפור היהודים כפי שגולל בתנ"ך, עמד במבחן הביקורת והארכיאולוגיה. כל שנה מוסיפה אישורים מתעודות, מונומנטים וחפירות. עלינו לקבל את דיווח התנ"ך..."

ד"ר יוחנן אהרוני: "...התגליות החדשות שינו לחלוטין את גישת החוקרים למקרא. הם רואים בו עתה מקור היסטורי ממדרגה ראשונה... אין עוד חוקר רציני אשר יכול היום לפקפק בעובדה שמסורות אלה אומנם נמסרו בנאמנות מפליאה מדור לדור".

הדברים פשוטים וברורים, שאין המסורת היהודית זקוקה לכל אישור של ארכיאולוגים למיניהם כדי לדעת שכל המסופר בתורה הוא אמת לאמיתה. אולם יש לראות בגילויי הארכיאולוגיה כאמצעי שהשגחה מסרה לידינו לחיזוק נוסף לאמונה, להוציא אף מלב הספקנים, דברים הידועים משכבר.

עדויות מכל העולם

אחד החוקרים הרציניים בתחום זה הוא פרופסור עמנואל ויליקובסקי. את פרופסור ויליקובסקי הטרידו שאלות קשות. על פי המסופר בתנ"ך היו בהיסטוריה העולמית מאורעות כבירים שהיו חייבים להשאיר רושם רב על האנושות כולה. מאורעות כמו יציאת מצרים, קריעת ים סוף (שבו נבקעו כל המימות שבעולם!) ומעמד הר סיני (העולם נעצר - עוף לא פרח, צמחים לא נעו וכו'. וקול השופר נשמע בכל העולם), היו צריכים להיות מתועדים גם אצל האומות שמסביב לאזורי המזרח התיכון. וכיצד זה שהם אינם מסופרים על ידי אומות אחרות?

פרופסור ויליקובסקי לא טמן ידו בצלחת, והחל לנבור בספריות בחיפוש אחר כתבי יד עתיקים. במשך תשע שנים הוא חקר את הנושא, ובסופם הוא יכל לברך על המוגמר. בידיו היה אוסף עצום של עדויות רבות על תהפוכות טבע כלל עולמיות בזמנים היסטוריים ממסורות עם, וממצאים גיאולוגיים סביב העולם כולו. לא נותר לו אלא לשבץ את המאורעות ההם בצד אלו המסופרות בתנ"ך, והנה הפלא ופלא - אפשר לראות כיצד חוו את מכות מצרים מן הצד המצרי, איך הם עמדו מופתעים אל מול עמוד האש האימתני שהלך כנגד "אויבי הארץ", כלשונם של המצריים. עדויות מכל רחבי העולם על היבקעותם של המים, תהפוכות הטבע האדירות שליוו את מעמד הר סיני, כולל קולו העצום של השופר, ועצירת השמש בימי יהושוע בן נון.

פפירוס איפואר

אחד הממצאים המרשימים, העוסק במכות מצרים, הנו "פפירוס איפואר" - כתב יד מצרי, המתעד את עשרת המכות שירדו על מצרים. [הפפירוס נרכש בשנת ה'תקפ"ח (1828 למניינם) על ידי המוזיאון של ליידן בהולנד ומספרו הקטלוגי - 344. הוא כתוב על שני צדדיו. ומכיל שבעה עשר עמודים. ברוב העמודים ארבע עשרה שורות, מן העמוד הראשון נותר שלם רק שלישי, העמודים 9 ו-16 הינם במצב גרוע ביותר, וגם שאר העמודים כולם פגומים בשוליהם העליונים והתחתונים].

פרופסור עמנואל ויליקובסקי הוא שגילה את הדמיון הרב בין תאור ההרס והחורבן שפוקד את מצרים, כפי שמתאר אותן המצרי "איפואר", לבין התיאור של התורה על מכות מצרים, וזה לשונו: "...חקרתי ודרשתי בכתובים, ואולם לא מצאתי איזכור כלשהו לאסון כזה בספרים העוסקים בהסטוריה של מצרים, עד אשר נתקלתי בהתייחסות לחכם בשם "איפואר", המקונן על כך שים הנילוס הפך לדם. חיפשתי אחר המקור, ומצאתיו במהדורה מאת אלן גרדנר, אשר תרגם את הטקסט בשנת 1909... עיון בכתוב הביאני למסקנה, שלא זו בלבד שהיה זה תיאור של שואת טבע, אלא שהטקסט היה תיאור מדויק של מכות מצרים... כה רב הדמיון בין התיאורים, עד כי - שנים מועטות לאחר מכן - כאשר

שלחתי את הטקסטים המקבילים לפרופסור גוהן גרסטנג, האיג'פטולוג הבריטי וחוקר יריחו, השיב לי הלה, שהטקסט מתוך הפפירוס המצרי נראה לו כהעתק מספר שמות...!" (פרופ' וילקובסקי, "חוזים בכוכבים וחופרי קברים" עמ' 32)

ממה התפעל פרופ' וילקובסקי? מה היה תוכנו של הפפירוס שכה הרשים אותו? הנה לפנינו ציטוט חלקי מן הפפירוס, בהשוואה לפסוקים מחומש שמות:

תרגום פפירוס איפואר	ספר שמות
מכות בכל הארץ, דם בכל מקום	ויהי הדם בכל ארץ מצרים) ז, כ (
האנשים נרתעים מלטעום, בני אנוש צמאים לדם	ויבאש היאור) ז, כא (
אלה הם מימינו, זהו אושרנו! מה נעשה? הכל נחרב!	ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות, כי לא יכלו לשתות מימי היאור) ז, כה (
כל החיות לבם בוכה, הבקר גועה.	הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, בסוסים, בחמורים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאוד) ט, ג (
עצים הושמדו . אומנם כן, שערים עמודים וקירות נאכלו על ידי האש ...	ויט משה את מטהו על השמים, וה' נתן קולות וברד, ותהלך אש ארצה... ויהי ברד ואש מתלקחת) ט... ט, כג - כד (
מצרים בוכה, ארמון המלוכה בלא רווחיו, בלא פירות בלא תבואה, אשר לו שייכים החיטה, השעורה, האווזים והדגים.	ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים) י, טו (

<p>אמנם כן, הושחת הכל אשר עוד אתמול נראה, האדמה הושארה ללאותה כמו אחרי קציר פשתה . אין למצוא פירות ולא ירק... רעב .</p>	<p>ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם עד בהמה, ואת כל עשב השדה הכה הברד, ואת כל עץ השדה שבר (ט, כה)</p>
<p>ראה הבקר הופקר ואין איש שיאספם יחד, כל אחד מחפש רק את אלו החתומים בשמו.</p>	<p>כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (ט, טו)</p>
<p>אמנם כן, בני הנסיכים הושלכו לעבר הקירות . היתה צעקה גדולה במצרים .</p>	<p>ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת (יב, ל)</p>
<p>הנהמה נשמעת בכל הארץ מעורבת בקינות. אומנם כן, הגדול והקטן זעקו, הלואי ואמות. האומנם זהו סוף האדם, לא הריון ולא לידה! אולי תפסיק נא האדמה מן הרעש, ויפסק השאון . בתי הסוהר חרבו, מצרים העילית הושחתה. הכל נהרס, מעונות האדם התהפכו ברגע .</p>	<p>ויהי בחצי הלילה, וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור, וכל בכור בהמה (שמות יב כט)</p>
<p>ראה, האש עלתה גבוה גבוה, ולהבתו הולכת נגד אויבי הארץ .</p>	<p>וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם (יג, כא)</p>
<p>הנה השפחות לובשות תכשיטי הגברות.</p>	<p>וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות (יב, לה)</p>

”אֶמֶת - מֵאֲרֵץ תִּצְמָח”

שער ההלכה

חודש ניסן

למוד הלכות הפסח

שואלים בהלכות הפסח קדם הפסח שלשים יום. ולכן, ראוי ונכון ללמוד את הלכות הפסח מיום פורים [י"ד באדר], שהוא יום השלשים שקדם הפסח, כדי שתהיינה ההלכות שגורות בפיו, ויעשה את כל המצוות כהלכתן. (תוספות, הרא"ש. א)

פרשת החדש

ראש חודש ניסן שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה. בספר הראשון קוראים ששה עולים בפרשת השבוע. בספר השני קורא העולה השביעי בקריאת ראש חודש ואומר קדיש. בספר השלישי קורא המפטר בפרשת 'החדש' ואומר קדיש. ואין אומרים קדיש אחר גמר הקריאה בספר תורה הראשון, מפני ששבעה עולים לא עלו שבועה עולים ולא הסתיימה חובת העולים של היום. אך לאחר הספר השני, שעלו כבר שבועה עולים, אומרים קדיש. ומכל מקום, אם עלו שבועה עולים בספר הראשון, כיון שהשלמה חובת היום, יאמרו קדיש. (ט)

בְּכֹל פְּעַם שְׂמוֹצִיאִים שְׁלֹשָׁה סִפְרֵי תּוֹרָה, כְּגוֹן רֹאשׁ חֹדֶשׁ טַבַּת, אֶדָר, וְנִסָּן שֶׁחָלוּ בְּשַׁבָּת, מְנַהֵג קָדוּם לומר אֶת הַפְּסוּקִים דְּלֵהֲלוֹ בִּפְתִיחַת הַהִיכָל:
וְרַמְיָהוּ פָּרַק י' פְּסוּקֵי ו, ז, י. שְׂמַע יִשְׂרָאֵל וכו', אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא. אֲנָא ה'
הַצְּלִיחָה נָא. (הגרי"ח פלאג'י, הלבוש)

כְּשֶׁחָל רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן בְּחַל, קוֹרְאִים פְּרִשְׁת 'הַחֹדֶשׁ' בְּשַׁבָּת שְׁלֹפְנָיו. (שו"ע
סימן תרפה)

ימי שמחה

אִין אוֹמְרִים וְדוּי בְּכֹל חֹדֶשׁ נִסָּן, כִּינּוֹן שְׁהַחֹדֶשׁ כָּלוּ יְמֵי שְׂמִחָה לְעַם יִשְׂרָאֵל -
בְּתַקּוּפוֹת הָעֶבֶר, הַהוֹה וְהַעֲתִיד. שֶׁהָרִי כַחֲצֵי שְׁנָה לְאַחַר שְׂיָצְאוֹ יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרַיִם, נִצְטוּוּ לְבָנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְחִנְכוּ אוֹתוֹ בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן. וְשְׁנֵי
עָשָׂר נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל הִקְרִיבוּ קַרְבָּנוֹת מִיּוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן עַד י"ב בּו, וְכֹל
נְשִׂיאָה הָיָה עוֹשָׂה יוֹם טוֹב בְּיוֹם הִקְרִיבוּ לְחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. יוֹם י"ג בְּנִסָּן הָיָה
'אֶסְרוּ חֲגֵי שֶׁל הַנְּשִׂיאִים, שֶׁהוּא כְּיוֹם הַמְּסָכָם אֶת כָּל הַיָּמִים טוֹבִים
שְׁלָהֶם. יוֹם י"ד בְּנִסָּן הוּא עֶרֶב פֶּסַח, וְלְאַחַר מִכֵּן שֶׁבַע יְמֵי הַפֶּסַח עַד
כ"א. יוֹם כ"ב הוּא 'אֶסְרוּ חֲגֵי שֶׁל פֶּסַח. וּמְיוֹם כ"ג עַד כ"ט בְּנִסָּן, הֵם יְמֵי
שְׂמִחָה לְעֵתִיד, כִּי בִנְיָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שְׂיִבְנָה בְּמַהְרָה בְּיָמֵינוּ, עֲתִיד לְהַבְנֹת
בְּט"ו בְּנִסָּן, כְּמוֹ שְׂאֵמְרוּ חַז"ל (ילקוט שמעוני שְׁמוֹת יב): "בְּנִסָּן נִגְאָלוּ וּבְנִסָּן
עֲתִידִים לְהִגְאָל". וְשֶׁבַע יְמֵי חֲנֻכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ יִדְחוּ לְאַחַר חַג הַפֶּסַח,
כְּדֵי שֶׁלֹּא לְעֶרֶב אֶת שְׂמִחַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עִם שְׂמִחַת חַג הַפֶּסַח. נִמְצָא שֶׁכֹּל
יְמֵי חֹדֶשׁ נִסָּן הֵם יָמִים טוֹבִים וְשְׂמִחִים לְיִשְׂרָאֵל, וְלָכֵן אִין אוֹמְרִים בָּהֶם
וְדוּי כָּלֵל. (ב)

פרשת הנשיאים

מְנַהֵג טוֹב לְקַרְא מִר"ח נִסָּן עַד י"ב בּו פְּרִשְׁת הַנְּשִׂיא שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם כְּמוֹבָא
בְּפְרִשְׁת נְשֵׂא, וּבְי"ג יְקַרְא אַרְבַּעַה פְּסוּקִים שֶׁבְּתַחֲלַת פְּרִשְׁת בְּהַעֲלֵתָדָה,
כְּמוֹבָא בְּסִדּוּרִים. (א)

תענית

מְתַר לְהַתְעַנוֹת תְּעַנִּית יָחִיד בְּחֹדֶשׁ נִסָּן [חוץ מִרֹאשׁ חֹדֶשׁ וְחַג הַפֶּסַח], כְּגוֹן עַל
פְּטִירַת אָבִיו אוֹ אִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁפְּסָק מְרֹן בְּשִׁלְחוֹן עֲרוּדָה (סימן תקסח סעיף ח) שְׁטוֹב

להתענות ביום זה. אולם ביום, שהדורות נחלשו, ואם יתענה יש חשש שימלט מלמוד התורה, עדיף שלא יתענה כלל, וישב ויעסק בתורה, וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאד מאד את הוריו הנפטרים יותר מהתענית. ובפרט אם זוכים לארגן שעור תורה ברבים לעלוי נשמתם של ההורים, שבודאי אין ערף לזה. (סימן תכט ס"ב. ה.)

בני אשכנז לא נהגו להתענות תענית יחיד בחדש ניסן, אולם למנהגם שהחתן מתענה ביום חתנו, מאחר ובאותו יום נמחלים לו כל עוונותיו, יתענה תענית זו בחדש ניסן, ואפלו בראש חודש. (הרמ"א תכט ס"ב, תקעג ס"א. ז) ומה שאמרו חז"ל שחתן נמחלים כל עוונותיו, הוא בתנאי שמחליט באמת לשוב ממעשיו הרעים ופותח דף חדש בחייו בדרך התורה והמצוות. אבל אם ממשיך הוא בהנהגותיו ובמעשיו הלא טובים, אין עוונותיו נמחלים.

ברכת האילנות

טעם הברכה - היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מאכל המוציאים את פרחיהם, מברך עליהם פעם אחת, כדי להודות לה' על חדוש העצים היבשים שהפריחם. (י)

נסח הברכה: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, להנות בהם בני אדם".

פונת הברכה - יכון בברכה היטב, כי יש בה תקון ועלוי גדול לנשמות המגלגלות בעצי השדה ובעשבבים, ויבקש עליהם רחמים. וישתדלו לברך ברכה זו בעשרה, כדי שיאמרו קדיש לאחר מכן לעלוי נשמת הנפטרים. (החיד"א. י, יב)

זריזים מקדימים למצוות - לכתחלה יברך בברכת האילנות ביום ראש חודש עצמו. ומכל מקום, אם לא הספיק, רשאי לברך כל החודש. ואפלו בחדש איר יכול לברך, כל שעדו יש פרחים באילן, על אף שגדלו בו חלק מהפרות. (כד, כה, כו)

אילנות מאכל - לכתחלה יברך כשוראה שני אילנות, ומכל מקום אם אין לו אלא אילן אחד, רשאי לברך. וצריך שיהיו אילנות מאכל ולא סרק. ואם טעה וברך על אילנות סרק, לא יברך שוב על אילנות מאכל. (יג. חזו"ע ברכות תנוז)

אילנות מרפבים או ערלה - לכתחלה לא יברך על אילנות מרפבים, הואיל וקיימם נגד רצון הבורא. אבל אילנות ערלה לכתחלה יכול לברך עליהם.
(טו, יט)

ראיה - לא יברך עד שיראה את האילנות. ולכן, כשיש קבוץ גדול של אנשים, יקפידו שיראו כלם את פרחי האילנות. ואם ברכו ולא ראו, לא יברכו שוב כשיראו. (כח)

עור - לא יברך ברפת האילנות, כיון שברכה זו תלויה בראיה והוא אינו רואה, אך טוב שישמע מאחר שיוציאו ידי חובה, ויענה אמן. (כח, יד)

חוץ לעיר - טוב לברך על אילנות שמחוץ לעיר. ואמנם, אם קשה לו לצאת מחמת חלשה, ובפרט מחשש בטול תורה, יברך על אילנות שבתוך העיר. (יב)

שבת - מתר לברך על האילנות בשבת, ובפרט כשחל ראש חודש בשבת, שזריזים מקדימים למצוות. וכל שכן במקומות שרוב הצבור באים לבית הכנסת רק בשבת ויש חשש שישכחו בימי החל לברך, שבודאי מצוה רבה לברך בשבת לזכותם. (כ, כג)

נשים - גם הנשים צריכות לברך ברפת האילנות. (י)

והן אמת, שכלל גדול בדינו, שהנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא [גורם]. דהינו, כל מצוה שצוה אותנו בורא עולם לעשותה - אם המצוה תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון מצוות ציצית, שהנשים פטורות מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות הן מלהניח תפילין, כי זמן הנחתן קבוע בחל ולא בשבת, וכן כל פיוצא בזה.

וכיון שלא רק במצוות מהתורה קיים הכלל הנ"ל, אלא גם במצוות מדברי חכמים, אם כן, לכאורה תהיינה הנשים פטורות מברכת האילנות, כיון שזמנה בחדש ניסן? אוכלם הכלל בדינו, שלא נחשבת המצוה כמצוה שהזמן גרמא, אלא דוקא כשצווי המצוה הוא לזמן מסוים בלבד, אבל ישנן מצוות שאין להן צווי לזמן מסוים, אלא שהמצוה גורמת שלא לעשותן בכל זמן, כגון מצוות הבאת בכורים, שזמנה מחג השבועות עד חנכה, ובכל זאת אינה נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, כיון שמה שאין מביאים בכורים בשאר השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, ואלו היו מצויים, היו הזמים ראויים להבאת בכורים. וכיוצא בזה בברכת האילנות - שאין הצווי לחדש ניסן דוקא, אלא שמברכים בחדש זה כיון שהמצוה היא שהאילנות מלבליים בחדש ניסן, אבל אלו היו מלבליים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שישנן מקומות בחוץ לארץ שהאילנות מלבליים בחדשים אחרים, ומברכים הם בחדשים ההם, לכך לא נחשבת ברפת האילנות כמצוה שהזמן גרמא. (י, כה)

שבת הגדול

הטעם לשבת הגדול

השבת שלפני חג הפסח היא 'שבת הגדול'. ואחד הטעמים שנאמרו בזה, מפני **הנס הגדול** שנעשה בו, שבאותה שנה שיצאו ישראל ממצרים, חל פסח ביום חמישי, ובשבת שלפניו שחל ב-י בניסן, צוה הקב"ה את עם ישראל לקחת שנה לקרבן פסח. וכשעשו ישראל כן, נשאלו מהמצרים לפשר הדבר, וענו להם בני ישראל: עתיד הקב"ה בליל חמישי [ליל פסח] להרג את כל בכורי מצרים, ואנו נתן את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, לבל יבוא המשחית לנגף אל בתינו. כששמעו זאת הבכורים, הלכו מיד אצל אבותיהם ואצל פרעה ודרשו לשלח את ישראל ממצרים כדי שלא ימותו, אך נתקלו בסרוב מחלט והחלו במלחמה - זה לעמת זה, ונהרגו רבים מהמצרים, כמו שנאמר (תהלים קלו י): "למכה מצרים בבכוריהם", כלומר, מצרים הכו על ידי בכוריהם. כשראו המצרים כן, חגרו איש חרבו לנקם בישראל, אך ה' יתברך הגן עליהם ברב רחמיו, והביא על המצרים מחלות ויסורים רבים ומשנים, עד שהיו שניהם קהות ומעיהם מתחתכים, ונאלצו לסגת אחור, ועל ידי כן נצלו עם ישראל מידי האויבים הללו. על כן נקראת שבת זו 'שבת הגדול', שהיה זה יום גדול לעם ישראל, שנעשה להם נס. (כט)

טעם נוסף לקריאת השבת "שבת הגדול", כי חובה קדושה להתאסף **בשבת** זו ברב עם בבתי כנסיות, וחכמי ישראל גדולי התורה דורשים בהלכות הפסח ועריכת ליל הסדר כמשפטו. וטוב להרחיב את הדבור גם בדברי אגדה וספור יציאת מצרים ופרושי ההגדה של ליל פסח, להזכיר גבורות ה' ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (ל, לא)

וכך היה מנהגו של מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א עד לפני כמה שנים, שהיה דורש בכל 'שבת הגדול' בירושלים עיר הקדש בהיכל ישיבת 'אור החיים' שבשכונת הבוכרים, והיו באים כאלפים איש, אשרי מי שראה פניו, אך כלם היו זוכים לשמע את מוצא פיו של מרן, וגדול היה המחזה ומרגש מאד. היה הרב, כהרגלו בקדש, מתבל את דרשתו בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב, יחד עם דברי חזק ואמונה ובטחון בבורא יתברך, והיה מאריך בדרשתו עד כמה דקות לפני השקיעה, וכלם היו ממהרים ללכת לביתם, כדי להספיק לאכל סעודה שלישית בזמנה. אשרי עין ראתה כל אלה.

ערב פסח שחל בשבת - יש להקדים את דרשת 'שבת הגדול' לשבת הקודמת, כדי להורות לעם את הלכות הפסח. ומכל מקום, גם בשבת של ערב פסח ממש, יש לדרש בספור יציאת מצרים ובחזק האמונה בבורא יתברך. ויש להרחיב את הדבור על בעור השאור שבעסה' [היצר הרע], ועל

מחמצת הדעות המשבשות, ועל נפיחת המדוזות המקלקלות, כדי שנהזור למוטב. (לב, רנא)

הפטרה - הפטרת 'שבת הגדול' היא: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג, ד). ובשנה שמקדימים את 'שבת הגדול', יפטירו הפטרה זו בשבת של ערב פסח ממש, אלא אם כן יש מנהג ברור להפטיר את הפטרת פרשת השבוע. (ב)

שבת הגדול שלום - מנהג יפה לומר בשבת הגדול: "שבת הגדול שלום", כדי לזכור ולהזכיר לאחרים את נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך. (ב)

הכשרת הכלים לפסח

הטעם להכשרת הכלים

הכלים שאנו משתמשים בהם במשך השנה למאכלי חמץ, מאחר והם בלועים מהחמץ, אין אנו יכולים להשתמש בהם בחג הפסח, אלא אם כן נפליט את החמץ הבלוע בהם. ולהלן נראה כמה פרטי דינים בהכשר כלי החמץ.

מערכת מיחדת לפסח

מי שיכול ליחד לעצמו מערכת כלים מיחדת לפסח, תבוא עליו ברכה. וישים לב להצניע את כל כלי החמץ שהשתמש בהם במשך השנה בארון מיחד, ויסגר אותו ויכתב עליו 'כלי חמץ', לבל יטעו להשתמש בכלים אלו בפסח. ואמנם לא לכל אדם ישנה אפשרות ליחד לעצמו מערכת כלים נוספת, ולכן יש לדעת את פרטי הדינים כדלהלן.

המקור מן התורה

בְּשִׁחְזָרוֹ עִם יִשְׂרָאֵל מִמִּלְחַמַּת מִדְיָן, הֵבִיאוּ עִמָּם שָׁלַל גְּדוֹל שֶׁל כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב, וְצֹנֶה אוֹתָם הִקְבִּי'ה לְהַכְשִׁיר אֶת כָּל הַכֹּלִים מִבְּלִיעַת הַמֵּאֲכָלוֹת הָאֲסוּרוֹת שֶׁנִּבְלְעוּ בָהֶם, כַּמְבֹאָר בַּפְּסוּקִים לְהֵלֵן (במדבר פרק לא פסוקים כא-כג):

”וַיֹּאמֶר אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֹּבָא הַבָּאִים לְמִלְחָמָה, זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: אַךְ אֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרָזָל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הָעֶפְרַת: כָּל דְּבַר אֲשֶׁר יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר אַךְ בְּמֵי נְדֵה יִתְחַטָּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמֵי־”.

מִפְּסוּקִים אֵלּוּ אָנוּ לְמַדִּים, כִּי כָּל כָּלִי אֲשֶׁר בָּלַע מִמֵּאֲכָל אֲסוּר - כִּדֵּי לְהַכְשִׁירוֹ וּלְהַגִּיעַ לְפִלְטַת הָאֲסוּר כָּלִיל, הַכְשִׁירוֹ כְּדֶרֶךְ תַּשְׁמִישׁוֹ, כְּדִלְהֵלֵן:

ליבון

כָּלִים שֶׁהִשְׁמוּשׁ בָּהֶם הוּא בְּאֵשׁ, כְּגוֹן שְׁפוּדִים שְׂצוּלִים בָּהֶם עַל הָאֵשׁ - כִּינּוֹן שֶׁבָּלְעוּ אֲסוּר בְּאֲמָצְעוֹת הָאֵשׁ, הַכְשִׁירָם גַּם כֵּן עַל יְדֵי הָאֵשׁ, דִּהְיִינוּ לְהַכְנִיסָם בְּתוֹךְ הָאֵשׁ עַד שֶׁיִּהְיוּ נִיצוּצוֹת אֵשׁ נִתְזוּ מֵהֶם, וְהַכְשִׁיר זֶה נִקְרָא ”לְבוּן”.

הגעלה

כָּלִים שֶׁהִשְׁמוּשׁ בָּהֶם הוּא עַל יְדֵי בְשׂוּל שֶׁל דְּבַר לַח, כְּגוֹן סִיר שֶׁבִשַׁל בּוֹ מָרְק אוֹ מֵאֲכָל עִם רֹטֵב - כִּינּוֹן שֶׁבְּלִיעַתָּם בְּאֲמָצְעוֹת לַח רוֹתַח, הַכְשִׁירָם גַּם כֵּן עַל יְדֵי הַמַּיִם הַרוֹתַחִים. וְזֶהוּ הַנִּקְרָא ”הַגְּעָלָה” [הַפְּלִטָּה], דִּהְיִינוּ לְהַרְתִּיחַ מֵיִם בְּכָלִי, וּבְעוֹד שֶׁהַמַּיִם מְבַעֲבָעִים, יַכְנִיֵס אֶת הַכָּלִי לַמַּיִם וְגַם אֶת הַיְדִיוֹת וְהַמְכֻסָּה, וּבְזֶה יִפְלֹט הָאֲסוּר הַבְּלוּעַ. (קלה, קלו)

* קִדְּם הַהַגְּעָלָה נִנְקָה אֶת הַכָּלִי הַיָּטֵב בְּחֹמְרֵי נְקוּי, וַיִּסִּיר מִמֶּנּוּ כָּל לִכְלוּף וְחִלְדָּה, וַיִּנְקָה גַם בְּמִקוֹם הַבְּרָגִים. (קלד)

* כָּלִי גְדוֹל מְאֹד שֶׁמִּחְמַת גְּדֻלוֹ אֵינּוּ יָכוֹל לְכַנֵּס לְתוֹךְ כָּלִי הַהַגְּעָלָה, יִמְלֵאֵהוּ מֵיִם עַד הַסּוֹף וַיִּרְתִּיחֵהוּ בְּאֶפְסוֹ שֶׁיִּגִּיעוּ הַמַּיִם עַל כָּל שְׂפַת הַכָּלִי.

וַיַּעֲשֶׂה שְׂפָה גְבוּהָהּ יוֹתֵר לְפָנָיו שֶׁל הַכָּלִי, כִּדֵּי שֶׁיִּתְמַלֵּא הַיָּטֵב וַיִּגִּיעוּ הַמַּיִם גַּם בְּשִׂפְתּוֹ, שֶׁהָרִי אֵי אֶפְסוֹר שֶׁלֹּא נִתְזוּ פְּעַם אַחַת נִיצוּצוֹת מִהַחֲמִץ שֶׁהַתְּבַשֵּׁל בְּכָלִי עַל הַשְּׂפָה. וְאוּלַּם כָּל זֶה בְּכָלִי רָגִיל שֶׁנּוֹגֵעַ הַחֲמִץ רַק בְּתוֹכּוֹ וְלֹא מִבְּחוּץ, אֲבָל כָּלִי שֶׁמְכַנִּיסִים אוֹתוֹ לְתוֹךְ תְּבַשֵּׁיל

החמץ, וכגון קצרת מצקת גדולה שמכניסים אותה לתוך הסיר כדי לשפף ממנה לצלחות, כיון שבלעה חמץ מבחוץ, צריך להכניסה כלה לתוך כלי ההגעלה. (סימן תנב ס"ו ובמשנה ברורה)

* נהגו לשטוף את הכלי במים קרים מיד לאחר ההגעלה. והטעם לדבר, זכר לבית המקדש, שהיו נותנים את הכלים לאחר ההגעלה במים קרים. (סימן תנב סעיף ז. קמב, קנז)

הבהרה: ראוי להזהר להקדים את ההגעלה קודם זמן אסור אכילת החמץ שבערב פסח [שהוא בי"ד בניסן בבקר (20:10 בערך בשעות ק"ז), כמבאר להלן], כיון שאם מגעיל לאחר זמן אסורו, יש להזהר בכמה פרטי דינים. ובלאו הכי בהכשרת הכלים יש לדעת כי ישנם פרטים ודינים רבים. ולכן, כל אדם שאינו בטוח בעצמו שפקי הוא בהלכה, יפנה למורה הוראה שינחה אותו כיצד לנהג. וברוך ה' כיום יש בכל עיר מקומות להכשרת כלים מטעם הרבנות המקומית קודם הפסח. ועל העוסקים בהכשרת הכלים לשיגן היטב את ההלכות קודם גישתם למלאכה חשובה ואחראית שפזו. (קסב)

חלוק	בין	בליעת	אסור	לביעת	התר
-------------	------------	--------------	-------------	--------------	------------

יש להבהיר, כי כל מה שהצריכה התורה שכלים שתשמישם באש כשפודים - הכשרם באש, אינו אלא בכלים שבלעו ממאכל אסור, ככלי מדון הנ"ל שבלעו ממאכלות אסורות כנבלות וטרפות וחזיר, ועל כן החמירה התורה בהם שאין הכשרם אלא באש, אבל כלים שהשתמשו בהם באש בדבר של התר, כגון שצלו בהם בשר כשר, ועתה רוצה להשתמש בהם למאכלי חלב, אין צריך להכשירם בלבן באש, ודי להכשירם בהגעלה בלבד, שלא החמירה התורה בהם כל כך מאחר ומתחלה בלעו התר.

ומעתה, בהכשרת הכלים לפסח, מאחר ובמשך כל השנה החמץ הוא התר גמור, אם כן לכאורה לא נצטרך ללבן את השפודים באש ודי יהיה להם בהגעלה, ובאמת שכן דעת רב הראשונים (הרמב"ם, הראב"ד, רבנו תם, הסמ"ג, ראב"ה, אור זרוע, תוספות רי"ד, הראב"ן, הרז"ה, הריבב"ן, הגהות מימוניות, רבנו חיים בר שמואל תלמיד הרשב"א, היראים, התרומה), אלא שמרן השלחן ערוך חשש לחולקים (הרמב"ן, מהר"ם חלאוה, המאירי, מחזור ויטרי, ההשלמה, הר"ן, רבנו ירוחם) שאומרים שהחמץ נחשב אסור, ונמצא שהשפודים בלעו אסור, ולכן הצריך לבון. [ומכל מקום בכמה הלכות מסוימות הקל מרן, וצרף את דעת האומרים שחמץ התר הוא].

אף יש להבין, כי מאחר והחמץ נבלע בשפוד במשך השנה שאז הוא התר גמור, היאך אפשר לומר שהכלים בלעו אסור? אלא אומר הרמב"ן: "חמץ שמו עליו", דהינו החמץ כל השנה יש לו שם של 'חמץ', עונה זו כל השנה היא בגדר אסור חמץ ביחס לימי הפסח, ואין זה דומה לבשר כשר שנבלע בשפוד שהוא התר גמור תמיד, ולכן די בהגעלה כדי להפכו לחלבי. מה שאין כן בחמץ שאף שמתר הוא באכילה לחלוטין, מכל מקום אף עתה נחשב הוא אסור ביחס לפסח שאסרה בו התורה לאכל חמץ, ולכן אם נבלע בשפוד, הכשרו בלבון דוקא.

באור	ומקור	לחלוק	בין	בליעת	אסור	להתר
-------------	--------------	--------------	------------	--------------	-------------	-------------

ויש להבין, מה הסברא לחלק בין אם השפוד בלע אסור או בלע התר, הלא אם אין הבלוע יוצא מהשפוד אלא בלבון, מדוע די לו בהגעלה כשבלע התר? והבאור בזה הוא, כי אף שבהגעלה נשאר מעט מטעם הבשר הכשר הבלוע בשפוד, בכל זאת כיון שמעולם לא הפך כאן אסור בשר וחלב בעין, אלא שכאשר ישתמש בהם בחלב, יתהוה ויתחדש כאן אסור שלא נוצר עד עתה, והוא יתהוה בבלוע ולא בעין, לכך לא החמירה התורה. לא כן בבליעה מנבלות וטרפות ומאכלות אסורות, שנוצר האסור בעין קודם שנבלע, וכן בחמץ, שכבר נעשה המאכל חמץ קודם שנבלע בשפוד, לכך צריכים דוקא לבון.

וכדי להבין את מקור הדין מהגמרא, נקדים הקדמה קטנה. כידוע בבית המקדש צותה התורה להקריב קרבנות על גבי המזבח, ובשרם היה נאכל עד זמן מסוים כפי שקבעה

התורה. למשל: קרבן חטאת נאכל לפהנים באותו יום שהקריבו אותו והלילה שלאחריו ולא יותר, ואם נשאר מהבשר אחר זמן זה, הריהו נקרא אסור "נותר", והאוכלו חייב כרת.

והנה לאחר שהפהנים בשלו או צלו את בשר החטאת, ועבר יום ולילה, נמצא שטעם בשר החטאת הבלוע בסירים ובשפודים הריהו טעם של אסור "נותר", ואיך יבשלו או יצלו בהם שוב קרבנות אחרים, הרי הם יבלעו מטעם של הבשר הנותר? לך צונית התורה (ויקרא ו כא): "ומרק וטף במים". כלומר, שהיו מגעילים את הכלים במים רותחים בבית המקדש, הן הכלים שבשלו בהם והן הכלים שצלו בהם, וכמבאר במשנה (זבחים צו ע"א): השפוד והאספלה של בשר הקרבנות, הכשרם בהגעלה.

ובגמרא (מסכת עבודה זרה עו ע"א) שאל רב עמרם את רב ששת, מדוע כלי גוים שבבלעו באש - הכשרם בלבון, ואלו כלי המקדש שבבלעו באש מבשר הקרבנות - הכשרם בהגעלה? השיב לו רב ששת, שיש הבדל בין בליעת כלי קדשים לבליעת כלי גוים. בכלי הגוים מתחלה היה כאן אסור בעין ולאחר מכן נבלע בשפוד, לכן החמירה בו התורה יותר, לא כן בשפוד שצלו בו בשר קדש, מתחלה לא היה כאן שום אסור, ורק לאחר יום ולילה נוצר אסור "נותר" בבלוע ולא בעין, וכשנוצר האסור בבלוע, הריהו קל יותר.

ומכאן למדנו על שפודים שצלה בהם בשר, ורוצה עתה להפכם למאכלי חלב בגבינת חלומי שצולים אותה, מאחר והשפודים מתחלה בלעו בשר היתר גמור, ורק לאחר מכן כשישתמש בהם בגבינה יוצר כאן אסור חדש של "בשר וחלב", ואז כבר הבשר בלוע, לך די להם בהגעלה. והוא הדין למחבת טפלוו בשרית ששתמש בה בלי שמן כלל, ורוצה להפכה לחלבית, די לה בהגעלה. מה שאין כן בחמץ שמתחלתו שם אסור חמץ עליו, ונוצר בו האסור קדם שנבלע.

כל האמור דוקא בשפוד או במחבת בשרי שרוצה להפכם לחלבי או להפך, אבל שפוד או מחבת בשרי שטעה והשתמש בהם במאכל חלבי בלי הגעלה, נאסרו בשמוש, ולגבי הכשרו ישאל חכם מורה הוראה.

(שולחן ערוך יורה דעה סימן קכ"ד, וכמבואר ברבותינו הראשונים. וכן הוא בגר"א, ערך השלחו, אבני צדק, חק יעקב, רבנו זלמן, רעק"א, החתם סופר, חסד לאברהם אלקלעי, זבחי צדק, זהב שבא לגאון רבי שמעון אגסי ועוד. קכו, קלח)

כל כלי הולכים בו אחר רב תשמישו

הכשר הכלי נקבע על פי רב שמושו. כלומר, שאם על פי רב השמוש בכלי הוא בתבשילים שיש בהם לחות, פרטב או מרק, אף על פי שפעמים משתמשים בו גם במאכל יבש שלא באמצעות רטב - כיון שרב שמושו הוא בתבשיל לח, הכשרו בהגעלה. ועל דרך זו הכשר כל כלי וכלי. (סימן תנא סעיף ו)

ויש להבין מה הסברא בזה שנגד אחר רב שמושו של הכלי, הרי למשל אם השתמשנו פעם אחת בכלי ביבש, הכשרו בלבון, כי כבולעו כד פולטו, ואלו אם נשתמש בכלי הזה עוד כמה פעמים בלח, די יהיה להכשירו בהגעלה, כי נעשה רב שמושו בלח, והלא בליעתו ביבש להיכן הלכה?

והדברים מיישבים על פי דברי רבנו מנחם עזריה מפאנו. ותחלה יש לדעת כי מן התורה דוקא כלי שהוא יבן יומיו [שבשלו בו אסור ב-24 שעות האחרונות] צריך הכשר, מפני

שְׁהָאָסוּר הַבְּלוּעַ בּוֹ פּוֹלֵט טַעַם טוֹב בְּמֵאָכֵל, אֲבָל כָּלִי שְׂאִינוֹ בֶּן יוֹמוֹ [שְׁלֵא בְּשָׁלוֹ בּוֹ אָסוּר ב-24 שְׁעוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת], אִינוֹ צָרִיךְ שׁוּם הַכְּשֵׁר, כִּינּוֹן שְׁטַעַם הָאָסוּר הַבְּלוּעַ בּוֹ כְּבָר נִפְגָּם, וְטַעַם פָּגוּם אִינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה. וּבְכָל זֹאת חֻכְמַיִם הַצְּרִיכּוֹ לְהַכְשִׁיר כָּלִי שְׂאִינוֹ בֶּן יוֹמוֹ, כְּדִי לְהַפְלִיט מִמֶּנּוּ אֶת הַטַּעַם הַפָּגוּם. וְעַתָּה, כָּלִי שֶׁבָּלַע פְּעֻמִּים רַבּוֹת בְּלַח וּפְעַם אַחַת בְּגִבְשׁ - אִם אָכַן בְּלוּעַ בְּגִבְשׁ ב-24 שְׁעוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת, יֵשׁ לְהַצְרִיכּוֹ לִבּוֹן, מֵאַחַר וְטַעְמוֹ אִינוֹ פָּגוּם וְלֹא יִפְלֹט אֶלָּא בְּאֵשׁ. וַיְמָה שְׂאֵמְרוּ חֻכְמַיִם שְׁהוֹלְכִים אַחַר רֵב שְׂמוּשׁוֹ - זֶהוּ דְּוָקָא שְׂכַבְרָא עֲבָרוּ 24 שְׁעוֹת מִבְּלִיעֲתוֹ בְּגִבְשׁ, שְׂמֹן הַתּוֹרָה אִינוֹ צָרִיךְ לִבּוֹן, וְלִכְל הַיּוֹתֵר יִצְטָרֵךְ הַגְּעָלָה, אִם הִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְאַחֲרוֹנָה בְּלַח, וְחֻכְמַיִם הֵם שֶׁהַצְּרִיכּוֹ לְהַכְשִׁירוֹ אִף אִם לֹא הִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ ב-24 שְׁעוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת כְּלָל. וְלֹא הִחְמִירוּ לְהַצְרִיכּוֹ אֶת הַהַכְּשֵׁר הַחֲמוּר יוֹתֵר, אֶלָּא קָבְעוּ לְלֶכֶת אַחַר רֵב שְׂמוּשׁוֹ, מִבְּלִי לְחֹשֶׁשׁ לְמַעוּט. (שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן צו. גינת ורדים, עין יצחק אלחנן, בית דוד, רב פעלים, ועיין שלמת חיים זוננפלד. קמח)

סִירִים - רֵב שְׂמוּשָׁם הוּא בְּדָבָר לַח, וְאֶפְלוֹ שְׁפַעְעִמִּים מִבְּשָׁל בָּהֶם מֵאָכֵל יִבֵּשׁ לְלֹא רֵטֵב, הַכְּשֵׁרִים בְּהַגְעָלָה. וְגַם מְכַסֵּה הַסִּיר וְהַיְדִית צְרִיכִים הַגְּעָלָה.
(סימן תנא סע"ה, יב, יד)

יֵשׁ לְהַקְפִּיד לְנִקּוֹת וְלִגְרוֹר הַיֵּטֵב אֶת הַשְּׁחֵרוּרִית שְׁבַתְחֻתִית הַכָּלִי, וְאִם אֵי אֶפְשָׁר לְהוֹצִיאָהּ, יִגְעִיל אֶת הַכָּלִי כְּמוֹ שְׁהוּא. (קלו)

כַּפּוֹת, כַּפִּיּוֹת וּמִזְלָגוֹת - כִּינּוֹן שָׂרֵב שְׂמוּשָׁם הוּא בְּכָלִי שְׂנִי' [דְּהִינּוּ בְּכָלִי שְׁחוּרְק אֵלָיו הַמֵּאָכֵל מִהַכָּלִי שֶׁבְּשָׁל בּוֹ], אִף הַכְּשֵׁרִים בְּכָלִי שְׂנִי. וְהִינּוּ שְׂיִרְתִּיחַ מִיָּם, וְיִכּוֹל לְשַׁפְּכֵם לְתוֹךְ קַעֲרָה, וּבְעוֹד הַמִּיָּם חֲמִים מְאֹד, יִנִּיחַ אֶת הַכָּלִים בְּקַעֲרָה. וְכֵן שְׂפָן שְׂאֶפְשָׁר לְהַכְשִׁירָם בְּעָרוּי מְכָלִי רֵאשׁוֹן, דְּהִינּוּ שְׂיִרְתִּיחַ מִיָּם וַיַּעֲרָה עַל הַכָּלִים. וּמְכָל מְקוֹם, בְּנִי אֲשַׁכְּנֵנוּ מִחְמִירִים לְהַכְשִׁירָם דְּוָקָא בְּהַגְעָלָה בְּכָלִי רֵאשׁוֹן. (סימן תנא סע"ה, ו. קמד)

סַפִּין - יִנְקָה הַיֵּטֵב וּבִפְרָט בְּמְקוֹם הַחֲבוּר לְיְדִית. וְאִף עַל פִּי שָׂרֵב הַשְּׂמוּשׁ בְּסַפִּין הוּא בְּכָלִי שְׂנִי, מְכָל מְקוֹם, כִּינּוֹן שֶׁבְּשַׁעַת הַחֲתוּף דּוֹחֲקִים אֶת הַסַּפִּין בְּמֵאָכֵל, לְכַךְ בּוֹלַעַת הַסַּפִּין יוֹתֵר, וְהַכְּשֵׁרָה בְּהַגְעָלָה. וְאוּלַם בְּהַגְעָלָה זֶה אֵין חַיּוֹב לְהַקְפִּיד שֶׁהַמִּיָּם יִהְיוּ עַל הָאֵשׁ בְּשַׁעַת הַהַגְעָלָה, אֶלָּא דִּי שֶׁהַמִּיָּם יִהְיוּ חֲמִים מְאֹד. (תנא ס"ג. קלז)

מַצֵּקֵת - כִּינּוֹן שָׂרֵב שְׂמוּשָׁה הוּא בְּכָלִי רֵאשׁוֹן, הַכְּשֵׁרָה בְּהַגְעָלָה. (סימן תנא סע"ה)

מַחֵם מִיָּם - שֶׁבְּמִשְׁךָ הַשְּׂנָה מְקַפִּידִים שְׁלֵא לְחַמֵּם עָלָיו דְּבָרֵי מֵאָכֵל, אֵין צָרִיךְ הַכְּשֵׁר, וְרַק יִדְיַחְהוּ הַיֵּטֵב מִבְּחוּץ. אִךְ אִם חֲמָמוֹ עָלָיו אֶפְלוֹ פְּעַם אַחַת פְּתָה אוֹ בּוּרְקָס וְכְדוּמָה, הַכְּשֵׁרוֹ בְּהַגְעָלָה. וְאִם הוּא חֲשֵׁמְלִי, שְׁחֹשֵׁשׁ לְהַגְעִילוֹ, יִמְלָאָהוּ מִיָּם עַד הַסּוּף וְיִרְתִּיחְהוּ עַד שֶׁיִּגְלְשׁוּ הַמִּיָּם עַל שְׁפַת הַכָּלִי. (ילקו"י י תסט. אור לציון ח"ג פ"י ה"ה)

מַחְבֵּת - בֵּין שְׂמִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ עִם הַרְבֵּה שְׂמֹן [כְּטַגוֹן צִיפּוֹס וּשְׂנִינְצֵל], וּבֵין שְׂמִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ עִם מְעַט שְׂמֹן [כְּטַגוֹן בֵּיצָה], הַכְּשֵׁרָה בְּהַגְעָלָה. (כן כתבו בתשובות הגאונים, הראב"ה, הרא"ש, הרוקח, טור ושו"ע סימן תנא ס"א, ויורה דעה סימן קכא ס"ד. ערך השלחן, אבני צדק, רבנו זלמן, חק יעקב, הש"ך, תפארת אדם, שלחן גבוה, החיד"א, זרע אמת ועוד. קלח)

סיר עוגה - שְׁמוֹרְחִים בּוֹ מְעֵט שָׁמֶן שֶׁלֹּא תִשְׂרַף הָעוּגָה, הַמְקַל לְהַכְשִׁירוֹ בְּהַגְעֵלָהּ, יֵשׁ לוֹ עַל מַה לְסַמֵּךְ. אַךְ עֲדִיף לְקַנּוֹת סִיר עוּגָה חֲדָשׁ לְפִסַּח. (שלחן גבוה, תפארת אדם, מהר"י בכר שמואל ועוד. קלב)

תנור אפיה - יִנְקָה אֶת הַתְּנּוֹר הַיָּטֵב עִם חֲמֵרֵי נְקוּי מִכָּל שְׂיָרֵי מֵאֲכָל וְזַעָה שֶׁהֶצְטַבְּרוּ בַּפְּנוֹת. וְטוֹב שְׂיִמְתִּין 24 שָׁעוֹת מֵעַת הַשְּׁמוּשׁ הָאַחֲרוֹן בַּתְּנּוֹר, וְיִסְיָקָהוּ לְמִשְׁךְ שָׁעָה אַחַת בְּמִדַּת הַחֹם הַגְּבוּהָה בְּיוֹתֵר, וְאִזּוֹ רִשְׁאֵי לְאַפּוֹת וְלִצְלוֹת בּוֹ בְּפִסַּח. וּמִכָּל מְקוֹם, לְתַבְנִיּוֹת הָאֲפִיָּה לֹא יוֹעִיל הַכֶּשֶׁר זֶה, וְלָכֵן לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַבְנִיּוֹת שֶׁל הַחֲמֵץ, אֶלֶּא בְּתַבְנִיּוֹת מִיַּחֲדוֹת לְפִסַּח אוֹ בְּתַבְנִיּוֹת חַד פְּעֻמִּיּוֹת. (קלב)

מיקרוגל ללא גופי השחמה - יִנְקָה אוֹתוֹ הַיָּטֵב מִכָּל שְׂיָרֵי מֵאֲכָל דְּבוּקִים. וְיִנְיַח בְּתוֹכוֹ קַעֲרַת מַיִם עִם מְעֵט חֲמֵרֵי נְקוּי, כְּדִי לְפַגֵּם אֶת הַמַּיִם שֶׁלֹּא יִהְיוּ רְאוּיִים לְשִׁתְּיָה כָּלֵל, וְיִפְעִיל כְּךָ אֶת הַמִּיקְרוֹגֵל בְּמִשְׁךְ חֲמֵשׁ אוֹ שֵׁשׁ דְּקוֹת. וְאִם יֵשׁ בּוֹ גּוּפֵי הַשְּׁחָמָה, הֶכְשֶׁרוּ כְּהַכְשֵׁר תְּנּוֹר אֲפִיָּה כְּנִי"ל. (ילקו"י ח"ה שסא)

חצובה [הַבְּרִזָּל שֶׁעָלְיוֹ מְנִיחִים אֶת הַסִּיר בְּבִשּׁוּל] **וּכְיָרִים** [הַמְשֻׁטָּח שֶׁל הַגֹּז] - יִנְקָה אֶת כָּל הַחֲלָקִים הַיָּטֵב בְּחֲמֵרֵי נְקוּי, וְיַחְמִיר לְהַגְעִילָם. אַךְ אִף אִם עָרָה עֲלֵיהֶם מַיִם רוֹתְחִים מִכָּלֵי רֵאשׁוֹן, הֶכְשֶׁרוּ בְּכָךְ. וְיֵשׁ מַחְמִירִים לְצַפּוֹתָם בְּנִיר כֶּסֶף. וְהַטַּעַם שְׂאֵינָם צְרִיכִים לַבּוֹן, כִּי אֶפְלוּ אִם נָפַל אֵיזָה חֲמֵץ גָּבֵשׁ עַל הַחֲצוּבָה וְנִצְלָה שֶׁם בְּאֵשׁ וְנִבְלַע, מִן הַסֶּתֶם הוּא נִשְׂרָף. וְאֶפְלוּ אִם לֹא נִשְׂרָף, בְּכָל זֹאת מֵאַחַר וְלֹא מְנִיחִים בְּפִסַּח אֶת הַמֵּאֲכָל עֲצָמוֹ עַל הַחֲצוּבָה, אֶלֶּא נוֹתְנִים אוֹתוֹ בְּסִיר, וְהַסִּיר עַל הַחֲצוּבָה - כָּלֵל גְּדוֹל בְּיַדְנֵנוּ שְׂאֵין הַבְּלוּעַ בְּכָלֵי יוֹצֵא לְכָלֵי אַחַר שֶׁלֹּא בְּאִמְצָעוֹת רָטֵב. וּבִלְאוּ הֵכִי הָרִי רַב הַנִּבְלַע בְּחֲצוּבָה אֵינּוּ אֶלֶּא מִמָּה שֶׁנִּשְׁפָּךְ עָלָיו, וְאִם כֵּן מַעֲקָר הַדִּין דִּי לוֹ בְּעִרְוֵי בְּלִבָּד. (קלז)

וּחֶלֶב	לְבָשֶׁר	חֲמֵץ	בֵּין	הַהֶבְדֵּל
וְיֵשׁ לְשֵׂאֵל, הָרִי בְּשֶׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה אֵין צְרִיף לְהַגְעִיל אֶת הַחֲצוּבָה וְהַכְּיָרִים בֵּין שְׁמוּשׁ בְּבִשּׁוֹר לְשְׁמוּשׁ בְּחֶלֶב, אִף שֶׁפְּעָמִים נִשְׁפָּךְ מִהַמֵּאֲכָל, וּמִדּוּעַ בְּחֲמֵץ אֵנּוּ מַחְמִירִים? תְּשׁוּבָה: רְאִישִׁית, בּוֹדְאֵי שְׁבִשְׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה, כְּשֵׁיִשׁ לְכַלּוֹף שֶׁל חֶלֶב אוֹ בֶּשֶׂר הַנֶּכֶר לְעִין, צְרִיף לְנִקּוּתוֹ. אֶלֶּא שֶׁלְגַבֵּי הַבֶּשֶׂר וְהַחֶלֶב הַבְּלוּעִים בְּחֲצוּבָה וּבְכִירִים, כֵּינּוֹן שֶׁכָּל בְּלִיעָה בְּפִנֵּי עֲצָמָה הִיא בְּלִיעָה שֶׁל הַתֵּר [חֶלֶב לְבָד אוֹ בֶּשֶׂר לְבָד], סְמִכּוֹ עַל הַמְצִיאוֹת הַמוֹכַחַת שֶׁהָאֵשׁ שׁוֹרְפֶת אֶת הַנִּשְׁפָּךְ עַל הַחֲצוּבָה מִיָּד. אוּלַם בְּפִסַּח הַחְמִירוֹ, מִשּׁוּם הַחֲמָרָה הַגְּדוּלָה שֶׁל אֲסוּר חֲמֵץ. (קלז)				

פֶּלְטָה שֶׁל שַׁבָּת - יִנְקָה הַיָּטֵב אֶת הַפֶּלְטָה מִכָּל חֲשֵׁשׁ חֲמֵץ דְּבוּק, וְיַעֲרָה עָלֶיהָ מַיִם רוֹתְחִים מִכָּלֵי רֵאשׁוֹן. (קלח) וְאוּלַם אִם יִשְׁנָה רְגִילוֹת לְחַמֵּם חֲלוֹת בְּשַׁבָּת עַל גְּבֵי הַפֶּלְטָה, יִצְפָּה אוֹתָהּ הַיָּטֵב בְּנִיר כֶּסֶף, וְרַק אִזּוֹ יִהְיֶה רִשְׁאֵי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ בְּפִסַּח.

שְׂפוּדִים וְרִשְׁתוֹת - שֶׁצָּלוּ בָּהֶם חֲמֵץ עַל הָאֵשׁ [כְּגוֹן קְצִיצוֹת בֶּשֶׂר הַמְעַרְבוֹת בְּפִרְוֵי לֶחֶם], הֶכְשֶׁרָם בְּלָבוֹן בְּאֵשׁ עַד שֶׁיִּהְיוּ נִיצוּצוֹת נִתְזָזִים מֵהֶם. וְאִם טָעָה וְהַכְשִׁירָם בְּהַגְעֵלָהּ בְּלִבָּד וְצָלָה בָּהֶם בְּפִסַּח, רִשְׁאֵי לְאַכֵּל אֶת הַמֵּאֲכָל. וְאִם צָלָה בָּהֶם בֶּשֶׂר וְלֹא יָדוּעַ לוֹ שֶׁהִיא מְעַרְבַּת בָּהֶם פְּרוּרֵי לֶחֶם, דִּי לְהַגְעִילָם. (קכו)

מדיח פלים - ינקהו היטב עם חמרי נקוי, וטוב שיפעיל את המכונה כשהיא ריקה עם מים רותחים וחמרי נקוי. (ילקוויי ח"ה עמוד שס) ומן הדין מתר להשתמש במדיח פלים בכלי בשר וכלי חלב יחד. וכמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח' בהלכה.

שיש מטבח - ידיח וינקה אותו היטב בכל הפנות, ויערה עליו מים רותחים מפלי ראשון. ואם יש חשש שיתקלקל מהמים הרותחים, יצפה את השיש בגיר כסף. (קס)

פיור חרסניה - ידיחהו היטב, ויערה עליו [גי פעמים] מים רותחים מפלי ראשון. (קנא)

סוגי כלים שונים

פלי זכוכית - שנינו במסכת אבות דרבי נתן: "כלי זכוכית אינם בולעים ואינם פולטים". על כן אינם צריכים שום הכשר, ואפלו אם הכניסו בהם משקה חם או קר לזמן ממשך כבקבוקי בירה, מתר להשתמש בהם בפסח, ובלבד שישטפם וידיחם היטב. בן פסק מרן רבנו יוסף קארו בשלחן ערוך (סימן תנא סעיף כו). והוא הדין לשאר מות השנה שמתר להשתמש באותן כוסות וצלחות של זכוכית למאכלי בשר ולמאכלי חלב.

כן דעת רוב הראשונים, ומהם: רבנו תם, הרשב"א, הרא"ש, הר"ן, המאירי, המרדכי, האשכול, הראב"ה, המכתם, הרשב"ץ, רבנו ירוחם, אוהל מועד ועוד. וכן פסקו רבים מהאחרונים, הכנסת הגדולה, הפרי חדש, שלחן גבוה, שער המפקד, הפרי מגדים ועוד, והעידו שכן המנהג בארץ ישראל וגלילותיה. ואף הרמ"א לא החמיר אלא בפסח, אבל בין בשר לחלב מודה לרוב הראשונים שמתר, כך כתבו הכנסת הגדולה, מנחת יעקב, קהל יהודה, זרע אמת, מהר"ם מבריסק, מהר"י אשכנזי ועוד. ובתשובות ונהגות לגר"מ שטרנבוך כתב, שגם בליטא נהגו להקל בזה בין בשר לחלב. ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט קסח) שאל השואל, על מה סמכו רבים מבני אשכנז להקל בכלי זכוכית בבשר וחלב, מאחר ולא מצא לזה סמך בשום מקום. והשיב לו הרב, שלא ראינו אינה ראיה, שהרי כתבו הפוסקים שאף למחמירים בכלי זכוכית, החמירו דוקא בפסח שאסורו במשהו, אבל בשאר אסורים לא חששו. וען שם עוד, וסיים בזה הלשון: "ושמעתי מגדול אחד בדורנו, שאשתו הרבנית רצתה להחמיר ולקחת כוסות של זכוכית לבשר לבד ולחלב לבד, ומחה בה ואמר, קד ראיתי בבית אמי הצדקנית שהיתה מקבלת מגאוני וצדיקי הדור הקודם, וכן ראיתי אצל שאר צדיקי הדור העבר, ואיני רוצה לשנות ממה שראיתי בבית אמי, ואל תטש תורת אמו". עכ"ד. (קנב)

מנהג בני אשכנז להחמיר בכלי זכוכית שהשתמשו בהם בחמץ חם, שלא להשתמש בהם בפסח. (הרמ"א סימן תנא סעיף כו) ואולם, כלי זכוכית של דורלקס ופירקס, שמשתמשים בהם לבשול על האש ממש, יכולים בני אשכנז להכשירם על ידי הגעלה שלש פעמים ולהשתמש בהם בפסח. ואין צריך לשטפם אחר כך במים קרים כנהוג לאחר הגעלה, מחשש שמא יתפוצצו לרסיסים. (קנה)

עדות המזרח שנהגו בחוץ לארץ להחמיר בכלי זכוכית, ובאו וקבעו את מקומם בארץ ישראל, רשאים לשנות ממנהגם ולהקל כדעת מרו השלחו ערוך, אף בלי התרה. (קנה, קנו, פו)

כלי פלסטיק, עץ, אבן, אמיל [פח מצפה בחמור לבן או צבעוני] - כשמושם כד הכשרם, וכדין כלי מתכות. (קנא, קנז)

כלי חרס - אין מועיל להם הכשר, מאחר והתורה העידה עליהם שאינם פולטים, ולכן ינקה אותם היטב שלא יהיה חמץ נכר בהם, ויצניעם במקום מיחד, ולא ישתמש בהם בפסח. ואולם אם השמוש בהם במשקה חמץ צונן כמו בירה, ושהה המשקה בתוכם 24 שעות ומעלה, הכשרם בהגעלה. או שימלאם מים, ולאחר 24 שעות ירוקן את המים וימלא שוב מים אחרים למשך 24 שעות, וירוקן וימלא שוב למשך 24 שעות, ואז יהיה רשאי לתת לתוכם יין לליל הסדר. (סימן תנא ס"א, סכ"א)

שמוש בצונן

כלים שרב שמושם בצונן, כגביע של קדוש וכוסות כסף וכדומה, ששותה בהם משקים של חמץ כמו בירה או ויסקי, אף על פי שמדי פעם נותן בהם משקה חם ומטבל בו ביסקוויט, די לשטפם ולהדיחם היטב. ובני אשכנז מחמירים להגעילם ברותחים. (סימן תנא ס"ו. קמז)

מקרר - ינקה היטב, ובפרט בגומיות שבדלתות המקרר ובחריצים. (קמח)

שלחן - אם אוכל ישירות על השלחן ללא מפה, נהגו לערות עליו מים רותחים. אך אם יש חשש שיתקלקל, די בכך שיכסה את השלחן במפה כל ימי הפסח. (קנט)

שנים תותבות - ישטפו וינקו היטב היטב, וטוב לערות עליהן מים חמים. (סג, קמה)

צעצועים - יש לשטף ולנקות היטב את כל צעצועי ומשחקי הילדים.

כשרות המצרכים בפסח

השגחה מסמכת

כל מצרכי המזון שקונים לפסח, צריך להקפיד שיהיו פשרים לפסח בהשגחה מסמכת. ויקפיד בזה אפלו במצרכים שאינם ממיני דגן, כי יתכן מאד שבאחד מן הרכיבים ישנה תערובת חמץ שאינה ידועה לנו.

קטניות

יש לדעת ולהודיע, כי הארז וכל הקטניות, כמו חמוס, שעועית, אפונה, עדשים ועוד, אינם חמץ כלל ועקר, ואין שום אסור לאכלם בפסח.

במבאר במשנה פסחים (קיד ע"א) שצריך לאכל שני תבשילין בליל פסח, אמר רב הונא שני תבשילין, כגון סילקא [תרד] וארז. ורבא היה מהדר כל שנה לאכל בליל פסח דוקא סילקא וארז, כיון שניצאו שני דברים אלו מפיו של רב הונא. ואמר רב אשי, מכאן למדנו שאין מי שחושש לדברי רבי יוחנן בן נורי שחלק על חכמים ואמר שהארז הוא מין דגן. ע"כ.

אלא שלפני כמה מאות שנים, באשר היו שדות החטה והקטניות סמוכות זו לזו, היו משתלשלים גרעיני חטה לשדות הקטניות ומתערבים בהם, ולא כלם בקיאים היו לברר את הקטניות היטב לבל תשאיר שם שום חטה. לא פעם קרה שהיו מוצאים בפסח גרגר חטה בתבשיל, שאז נאסר כלו. אי לכך, בארצות אשכנז הנהיגו על עצמם חמרה זו שלא לאכל קטניות, מחשש שלא יוכלו לבררם כהגון. מלבד זאת, פעמים רבות היו מיבאים ארז וקטניות בשקי הקמח, והיה נדבק קמח בארז, שדבר זה גרם לחמץ גמור. ועל כן בודאי שעל בני אשכנז להמשיך במנהגם, משום "ואל תטש תורת אבד". (פב)

חוץ לארץ - ישנן קהלות מסימות מבני ספרד בחוץ לארץ, כמו בחלק מערי מרוקו, תוניס ועוד, שהנהיגו חמרה זאת על עצמם שלא לאכל בפסח קטניות או חלק מסוגי הקטניות. ואמנם, לאחר שעלו לארץ ישראל שהמרא דאתרא, הוא מרן השלחן ערוך, רבנו יוסף קארו זיע"א, אשר כל הספרדים ועדות המזרח ללא יוצא מן הכלל קבלו הוראותיו, רשאים הם לשנות את מנהגם ולאכל קטניות ללא התרה. [ורק אם המשיכו בחמרתם לאחר שעלו לארץ ישראל ופתאום רוצים לשנות את מנהגם, יעשו התרה]. וכבר התבטא הגאון חכם צבי שהיה מרבני אשכנז לפני כשלוש מאות שנה, ואמר: "הלואי והמצה שאני אוכל בליל הסדר תהיה פשרה ללא שום חשש חמוץ, כמו הארז והקטניות שאוכלים אחינו הספרדים בפסח". (פד)

חתן - בחור ספרדי שנהג בבית הוריו שלא לאכל קטניות, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לאכל קטניות ללא שום התרה כלל. (פה)

אף אם האבא מצוה את בנו הנשוי שימשיך בחמרותיו שלא לאכל ארז וקטניות, אם הבן אינו חפץ, אינו חייב לשמע לאביו, מאחר ובני ספרד קבלו עליהם את הוראות מרן השלחן ערוך, בין להקל בין להחמיר.

וכל שכן במנהג זה שיש עליו קצת עוררים. ועין בטור (סימן תנג) שכתב, ויש אוסרים לאכל ארז וכל מיני קטניות בתבשיל, לפי שמיני חטים מתערבים בהן, וחמרה יתרה היא זו, ולא נהגו כן. וכתב הבית יוסף: גם רבנו ירוחם כתב, אותם שנהגו שלא לאכל ארז ומיני קטניות מבשל בפסח - מנהג שטות הוא, זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם, ולא ידעתי למה. ואולי לא ראה רבנו ירוחם מה שכתב הסמ"ק, שנהגה שאסורים משום דדגן מעשה קדירה וקטנית מעשה קדירה, וגזרו שמא יבשל דגן כמו קטנית. וגם יש מקומות שעושים פת מקטנית ויבואו לטעות ויעשו פת מדגן, אבל מיני ירקות שאינם דומים לדגן כלל, לא יבואו לטעות. וגם פעמים תבואה מערבת בהם, ואי אפשר לבררו יפה. ורבנו מנוח כתב טעם בשם ספר המנהגות, מפני שאין דרך לאכל קטניות במועד, שנאמר 'ושמחת בחגך', ואין שמחה באכילת תבשיל קטניות. וכתב הבית יוסף: 'ולית דחש לדברים הללו זולתי האשכנזים'. וכתב הגאון יעב"ץ בספרו מר וקציעה: 'ומעידני על אבא מארי הגאון חכם צבי זצ"ל, שכמה צער נצטער אותו צדיק על מנהג האשכנזים להמנע מאכילת ארז וקטניות בפסח, והיה אומר, אם היה לי כח הייתי מבטל למנהג הגרוע הלז, שהיא חמרה שמביאה קלה, ויוצא ממנה מכשול להפשל באסור חמץ גמור, כי מתוך שאין מיני קטניות וארז מצויים להמון לאכל ולשבע, צריכים לאפות מצה הרבה מאד, ואין נזקרים בעשה כראוי וכו', וגם נמנעים משמחת יום טוב מסבת חמרה שאין לה טעם ולא ריח, ואשרי שיאחו צדיק דרכו ונפץ חמרות אלו אל הסלעי'. עיי"ש. על כן בודאי שאין חוב הדין לשמע לאביו, אף יזהר להבהיר לאביו בנחת ונעימות את טעמו ונמוקו, והכל על מקומו יבוא בשלום. (פב) וכמבואר בחוברת 'כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה'.

אשכנזיה הנשואה לספרדי - רשאית לאכל ארז וקטניות בפסח, וכן יכולה להקל בכל מנהגי הספרדים שמקלים בהם. וכתבו הפוסקים שכך עדיף שתעשה ככל מנהגי הספרדים, מאשר תחמיר על עצמה כמנהגי בית אביה, כי בזה שתתנהג בחמרות יתר על בעלה, גורמת למניעת השלום בבית, שחמור הוא מאד.

וכבר כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה כ): 'צוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאות לבו, ומרחקת כל מה שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטוהרים בזווגן, ובדרכים אלו יהיה שובם נאה ומשבח'. ע"כ. (פג)

מתר לאשכנזי לבשל לחברו הספרדי ארז ושאר מיני קטניות בפסח. וכמו כן רשאי לבשל ארז ביום טוב שביעי של פסח שחל ביום ששי, כדי שיאכלו ממנו הוא ובני ביתו בליל שבת שהוא אסרו חג של פסח. (פד)

ספרדיה הנשואה לאשכנזי - לא תבשל בביתם ארז וקטניות, אף באשר מגיעה לבקור אצל הוריה בחג, רשאית לאכל שם ארז וקטניות. (פה)

אורח - אשכנזי המתארח אצל ספרדי, הגם שאינו אוכל קטניות, רשאי לאכל את המאכלים שהתבשלו בסירים שבשלו בהם ארז וקטניות ללא שום חשש. (פו)

בְּדִיקַת הָאָרֶז - הַמְנַהֵג לַבְדִּיק אֶת הָאָרֶז שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים בְּתַשׁוּמַת לֵב רַבָּה לְבַל תִּמְצָא בּוֹ חֲטָה. וַיִּזְהָרוּ שֶׁלֹּא לַבְדִּיק לִיד הַיְלָדִים כְּשֶׁהִלָּחַם בְּיָדָם, שֶׁמָּא יִפְלוּ חֲלִילָה פְּרוּרִים לָאָרֶז. (פב)

מצה עשירה

מִתֵּר לְלוּשׁ וְלֶאֱפֹת עוֹגוֹת מִצָּה עֲשִׂירָה, דְּהֵינּוּ עוֹגוֹת מִקְמַח חֲטָה כְּשֶׁר לְפָסַח הַנְלוּשׁ בְּמִיץ פְּרוֹת אוֹ שֶׁמֶן אוֹ דָבֵשׁ אוֹ חֶלֶב, בְּלִי מִיִּם כָּלֵל, וּמִתֵּר לְהַשְׁהוֹת עֶסֶה זוֹ זְמַן רַב, כִּינּוֹן שְׁ"מִי פְּרוֹת אֵין מִחְמִיצִים" (פסחים לה עמוד ב), וּכְמוֹ שֶׁפָּסַק מֶרֶן בְּשִׁלְחַן עֲרוּד (סימן תסב סעיף א). וּפְשׁוּט שֶׁצָּרִיךְ בְּזֶה זְהִירוֹת מְרַבָּה, וַיִּקְפִּיד גַּם שֶׁהַכֹּלִים יִהְיוּ יְבֻשִׁים מִמֵּיִם, כִּי אִם יִתְעַרַב בְּעֶסֶה אֲפֵלוּ מְעַט מִיִּם, יִכּוֹלָה הָעֶסֶה כֶּלָּה לְהַחְמִיץ.

מְנַהֵג בְּנֵי אֲשֶׁכְּנֹז שֶׁלֹּא לֶאֱפֹת 'מִצָּה עֲשִׂירָה' אֲלָא רַק לְחוֹלָה אוֹ לְזָקוֹן, כְּמוֹ שֶׁפָּסַק הַרְמ"א (סימן תסב סעיף ד). וַיִּכּוֹלִים לְהַקֵּל גַּם לִילְדִים קְטַנִּים (ק"ח). וּבְעֶרְב פֶּסַח מִתֵּר גַּם לְבְנֵי אֲשֶׁכְּנֹז לֶאֱכֹל מִצָּה עֲשִׂירָה, שֶׁלֹּא הִחְמִירוּ אֲלָא בְּפָסַח עֲצֻמוֹ. (סימן תעא סעיף ב, נודע ביהודה, ערוך השלחן סימן תמד סק"ה. רסה)

חֲנִיּוֹת - הַמוּכָר בְּחֻנּוֹתוֹ עוֹגוֹת 'מִצָּה עֲשִׂירָה', יֵשׁ לוֹ לְתַלוֹת מוֹדְעָה שְׁבַנֵּי אֲשֶׁכְּנֹז אֵינָם אוֹכְלִים עוֹגוֹת אֵלוֹ בְּפָסַח, זוֹלַת לְחוֹלִים, לְזָקְנִים וְלִילְדִים קְטַנִּים. (ק"ח)

עוֹגוֹת מִקְמַח מִצָּה - מִתֵּר גַּם לְבְנֵי אֲשֶׁכְּנֹז לֶאֱפֹת עוֹגוֹת מִקְמַח מִצָּה' עִם מִיִּם, שֶׁמְאַחַר וְהַמִּצָּה נֶאֱפָתָה, שׁוֹב אֵינָה מִחְמִיצָה לְעוֹלָם. (פרי חדש, שערי תשובה, חק יעקב. ק"ח)

פצוחים

יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְקַנּוֹת אֲגוּזִים, שְׁקָדִים, פִּיסְטוֹקִים וְכִיוּצָא קְלוּיִים הַנִּמְכָּרִים בְּשׁוּק, אִם אֵין עֲלֵיהֶם הַשְּׁגָחָה כְּדָת, מֵאַחַר וּפְעָמִים מְעַרְבִים בָּהֶם קֶמַח בְּמַלְח שְׁעֲלֵיהֶם. (ק"ז)

פרות יבשים

פרות יבשים פתאנים, צמוקים, שזיפים, משמשים וכיוצא, הנמכרים בשוק בהשגחה פדת, שיבשום באפן שאין בהם חשש חמצן כלל, מתר לכתחלה לאכלם בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז. (הרמ"א סימן תסז סעיף ח)

תמרוקים. משחת נעלים. חמרי נקוי.

חמץ שנפסל מאכילת הכלב בערב פסח, מתר להנות ממנו בפסח (סימן תמב סעיף ט). אשר על כן, תמרוקים, בשם ומוצרי קוסמטיקה, משחת נעלים, וחמרי נקוי, אף אם נעשו ללא השגחה לפסח, מתר להשתמש בהם, בין שטעמם פגום ואינם ראויים לאכילת הכלב. (ק"ט. ילקו"י ח"ה שס)

תרופות

אם נעשו ללא השגחה מיחדת לפסח ויש חשש שמערב בהן חמץ שטעמו פגום, מתר להשתמש בהן לצורך חולה שנפל למשכב אף שאין בו סכנה, ובלבד שאין החך נהנה מהן כלל, כגון פדורי בליעה. אבל אם החך נהנה מהן, כמו פדורי מציצה או סירופ מתוק, אסור להשתמש בהן. ומה טוב לבקש מהרופא שיירשם לו תרופות הכשרות לפסח, כמו שמצוי היום ברב התרופות.

[ויבאר הרמב"ם שדין חמץ ככל מאכל אסור, שאם אין בו הנאה לחך, מתר להתרפאת בו. וכתב החזון איש, אף על פי שמערב העמילן במים ומחמיץ, מכל מקום אם הוא מערב בדבר שאינו ראוי למאכל אדם, ואי אפשר להפריד העמילן לבדו, מתר לבלעו, כי בתערובת כזו לא שייך לומר שהוא מחשיב את החמץ [אחשביה], כי דעתו רק על הסמים המועילים לרפואה, מה שאין כן אם היו ראויים לאכילת אדם, היו אסורים באכילה וחיב לבער.] (קכ)

תערבת חמץ

אדם שהתערב לו בטעות חמץ בתוך מאכלים הכשרים לפסח, כגון שמצא גרגר חטה בתוך תבשיל, או שהכניס לתוך התבשיל בטעות מצרף שאינו כשר לפסח, או שהשתמש בטעות בכלים של חמץ וכל כיוצא בזה - יפנה לרב מורה הוראה שיוקרה לו כיצד לנהג, לבל יפשל חס ושלום באסור כלשהו של חמץ, כי רבו הפרטים בזה.

[ולהלן כתבנו בכתב קטן מעט מפרטי הלכות אלו להבנת המשגים.]

מורה

צדק

הרגיל להשאל בענייני הלכה, עליו לשנון את הלכות הפסח היטב היטב, כדי שיהיה בקי בפירטי ההלכות, ויוכל לענות לשואל פדת וכדיון. ואף אם אבותיו נהגו להחמיר בדברים מסוימים או שהוא הנהיג לעצמו חמרות מסוימות, אין לו להורות פן לאחרים, אלא עליו להורות לשואלים את הדין - לבני ספרד פדעת מרן השלחן ערוך, ולבני אשכנז פדעת הרמ"א. וכמו שכתב מרן החיד"א: "אף שכל אחד מחמיר לעצמו בהלכות הפסח כאשר תאנה נפשו, את צנועים חכמה להחמיר בביתו ובחומותיו. וכך מה שיוכל, ותחמיק מלגלות מסתוריו לבני אדם. ואם הגיע להוראה, יורה על פי הדין דוקא".

וכתב עוד, הרוצה להחמיר בתוך ביתו הנה מה טוב, ואמנם לאיש אשר אלה לו, יותר טוב אם ישם אל לבו לדקדק בדברים חמורים מאלה שהם עקרי הדת ושרשו, שיהיה בעל מדות תרומיות. ולכל הדעות אין להורות ברבים להחמיר בדבר שפשט המנהג להקל ופסקו פן הפוסקים בתשובותיהם, ובמקום שבעלי 'תשובה' עומדים אין צדיקים גמורים יכולים להחמיר לרבים. ויותר מהמה בני הזהר במשקל החסידות. עד כאן. וכתב הש"ך, אסור לאסור את המתאבלו בשל גוי ואפלו שאין הפסד בדבר, ואם הצריך לאסור מחמת הספק, כל שאין האסור ברור כשמש, צריך המורה לומר לשואל שאין האסור ברור. וכתב מהר"י שתרוג, קבלה בידינו שבכל מקום שהגאון רבי יצחק טייב בספרו ערך השלחן החמיר נגד דעת מרן על פי רב הפוסקים, רק לעצמו היה מחמיר, אבל לאחרים היה מורה פדעת מרן. והגאון רבי חיים פלאגי כתב, שהמחמיר לאחרים נגד פסק מרן, ענוש יענש בידי שמים, שמאבד ממונם של ישראל. ולדעת כמה גדולים דינו פעובר על עברות שבין אדם לחברו שאין יום הכפורים מכפר חס ושלום, ושגגת תלמוד כזאת בודאי שעולה זדון. וכן כתבו הגאון רבי אברהם אבוש גאב"ד פרנקפורט, והגאון רבי אלעזר פלקס תלמידו המבוקש של הנודע ביהודה בספרו תשובה מאהבה. וכתב הרא"ש, "ועל האוסר להביא ראיה ברורה וחקקה, כי התורה חסה על ממונם של ישראל". וכבר דרשו חז"ל (ספרא שמיני פרשה א ועוד) על אהרן הכהן את הפסוק (מלאכי ב ו): "תורת אמת היתה בפייה, ועולה לא נמצא בשפתיו" - תורת אמת היתה בפייה, שלא טמא את הטהור ולא טהר את הטמא. ועולה לא נמצא בשפתיו, שלא אסר את המתור ולא התיר את האסור. ואמרו בירושלמי (תרומות סופ"ה): כשם שאסור לטהר את הטמא, כך אסור לטמא את הטהור. ועל כל פנים במקום שכתב מרן שבעל נפש יחוש לעצמו, יש להודיע את השואל אולי ירצה להיות בעל נפש ולהחמיר לעצמו. וכדברים האלו כתבו עוד רבים מהאחרונים. (א, ק)

חמץ **אפלו** **באף** **לא** **בטל**

פידוע, כל מאכל אסור שהתערב במאכל כשר - אם יש כמות של פי ששים במאכל הכשר כנגד מאכל האסור, בטל האסור ומתיר התבשיל באכילה. **למשל:** אם נשפך מעט חלב לתבשיל של בשר, ויש בתבשיל הבשר כמות של פי ששים כנגד החלב הנשפך, מתיר התבשיל באכילה. והוא הדין בשאר אסורים כנגלה וחזיר וכיוצא. כמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח'. אולם באסור חמץ **החמירו חכמים**, שאפלו נפל מעט חמץ לתוך התבשיל **בפסח**, על אף שיש בתבשיל כמות של פי 1000 ויותר כנגד החמץ, נאסר התבשיל כלו באכילה. כיון שההלכה קובעת: "**חמץ בפסח - במשהו**". דהינו, אפלו רק משהו של חמץ מערב בתבשיל, נאסר כל התבשיל. (סימן תמוז סעיף א)

אלא שעדין לא נאסר התבשיל גם בהנאה, כדין חמץ ממש שאסור בהנאה, [אלא אם כן מעט החמץ משביח את התערובת]. ולכן מתיר למכר את התבשיל לגוי ולהנות מהכסף, שפיון שאין הגוי משלם יותר עבור הנאת טעם החמץ שבתבשיל, נמצא שאינו נהנה מהחמץ כלל. (סימן תסז סעיף י. פט) ואולם בני אשכנז מחמירים בזה ושורפים את כל התבשיל, ורק בהפסד מרבה מקלים למכר לגוי. (הרמ"א תסז סעיף י ובמשנה ברורה)

טעם **חמץ** **חמיר**

אחד הטעמים שהחמירו חכמים בחמץ יותר משאר אסורים, כיון שהתורה החמירה בו מאד, שלבד מאסור פרת שבו, אסרה אותו התורה בשני אסורי לא תעשה - "לא יראה" ו"לא ימצא", ובאסור עשה של "תשביתו שאר מבתיכם", שאין כיוצא בזה בשום אסור

אחר. ועוד, משום שהחמץ מצוי בכל השנה בהתה, ולא רגילים להזהר ממנו כמו משאר אסורים שאסורם נוהג כל השנה. (רש"י, תוספות והרא"ש)

תערבת **חמץ** **קדם** **הפסח**
כל החמרה שהחמירו חכמים בחמץ שאפלו באלף לא בטל, הוא דוקא כשהתערב החמץ בפסח עצמו, אך אם התערב החמץ בתבשיל קדם הפסח [ואפלו בערב פסח אחר חצות היום, שכבר אסרה התורה לאכל חמץ], עדו מקלים אנו ככל יתר האסורים, ובטל החמץ בששים. והטעם בזה, מכיון שכל מה שהחמירה התורה בחמץ [בכרת ובאסורי ילא יראה, וילא ימצא ויתשביתו], הוא דוקא בפסח עצמו, אבל קדם הפסח הריהו כיתר האסורים, ובטל בששים. (סימן תמוז סעיף ב. צח)

למשל: נשפכה מעט בירה לתוך היין קדם הפסח, והיה פי ששים ביין כנגד הבירה, מתר לשותות את היין בפסח. אבל אם נשפכה הבירה בפסח עצמו, נאסר כל היין, אף אם יש בחבית פי מיליון וזן כנגד הבירה. (תמוז סעיף ד. קג)

וכמו כן, אם קדם הפסח נשפכה מעט בירה לתוך תבשיל מרק או בשר, והיה פי ששים בתבשיל כנגד הבירה, מתר לחמם את התבשיל ולאכלו בפסח. אבל אם נשפכה הבירה בפסח עצמו, נאסר התבשיל, אף אם יש בתבשיל פי מיליון מהבירה. (תמוז סעיף ד. באה"ל ד"ה בלח)

דין הנ"ל שבטל בששים קדם הפסח, הוא אפלו שלא נודע לנו קדם הפסח שהתערב החמץ, אלא בתוך הפסח עצמו נודע לנו, הרי זה מתר. (משנה ברורה תמוז ס"ק לב. ק)

חטה בקועה שהיא חמץ, שנפלה לתבשיל קדם הפסח, והיה פי ששים בתבשיל, והוציאו את החטה, מתר לחמם את התבשיל שוב בפסח. אבל אם לא הוציאו את החטה וחזרו וחממוהו שוב בפסח, נאסר כל התבשיל, כדין חמץ שהתערב בפסח שאפלו באלף לא בטל, מכיון שהחטה החמץ נתנה טעם שוב בעת חמום התבשיל בפסח עצמו, והרי חמץ בפסח לא בטל. (תמוז סעיף ג. צח)

דין **חוזר** **ונעור**
אם התערב קדם הפסח מאכל יבש חמץ במאכל יבש פשר, כגון שהתערבה מצת חמץ אחת בשתי מצות פשרות לפסח, התבטל החמץ ברב ככל דין יבש ביבש [שאמרה התורה, שאם התערב אסור יבש ברב של פשר, האסור בטל ברב. כגון, אם התערבה חתיכת פשר נבלה בשתי חתיכות של פשר פשר, הרי ששולש החתיכות מתרות באכילה, רק טוב שלא אדם אחד יאכל את שלשתן. (שו"ע יורה דעה סימן קט סעיף א)]. ומאחר והתבטל החמץ קדם הפסח, אינו חוזר ומתעורר שוב בפסח, שפניו שהתבטל ואין האסור נפר, לא החמירו חכמים שאפלו באלף לא יתבטל. כן פסקו רוב הראשונים, רש"י, רבנו תם, רבנו יצחק מבעלי התוספות, האור זרוע, הראב"ה, רבנו שמחה, רבנו יעקב מקורביל, הרא"ה, הראב"ד, הר"ן, הסמ"ג, התרומה, אורחות חיים, רבנו פרץ, הריטב"א, הרא"ש, העיטור, הסמ"ק, הגהות מימוניות, המכתם, המאירי, הרשב"י, וכן פסק בסתם מרן בשו"ע (סימן תמוז סעי' ד), וכן פסקו מהר"ט, מהר"ח מודעי, גינת ורדים, בית יהודה עייאש, ויאמר יצחק, מהר"א בן שמעון ועוד רבים מן האחרונים, ושכן הוא מנהג בני ספרד. וכתב הגאון מהר"ם בן חביב שהחמירים בשמן שומשמן שמא נשרה עם חיטים, חומרה יתירה היא.

אולם הרמ"א (תמוז סעיף ד) כתב, שמנהג בני אשכנז להקל כן רק בתערבת לח בלח [כמו בירה ביין או בתבשיל פשר כנ"ל], אבל בתערבת יבש ביבש מחמירים לומר שחוזר ונעור החמץ, ואינו בטל. והטעם בזה, כדי לחוש לרב נטרונאי גאון, הרמב"ם, הרשב"א והר"י גאות שאומרים, שאף על פי שהתבטל החמץ קדם הפסח, חוזר ונעור שוב בפסח. ואף שהם החמירו גם בלח בלח, מפל מקום מנהג בני אשכנז להחמיר רק בחמץ שהוא בעין, בתערבת יבש ביבש. אבל בתערבת לח בלח, כיון שאין החמץ נפר בעין, כמו הבירה שנגעלמה בתוך היין לגמרי, לא החמירו. (משנ"ב ס"ק לג. קג)

נותן

טעם

לפגם

כַּדּוּע, לַגְבִּי שְׁאֵר אֶסוּרִים, אִם בְּשֵׁל אָדָם בְּטֵעוֹת בְּסִיר שֶׁל אֶסוּר, נֶאֱסָר הַמֵּאָכֵל. לְמַשָּׁל: בְּשֵׁל בָּשָׂר בְּטֵעוֹת בְּסִיר שֶׁל חֶלֶב, נֶאֱסָר הַבָּשָׂר בְּאֲכִילָה מִחֲמַת הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר שֶׁנִּפְלָט לַתְּבֻשִׁיל. אוּלַם כֹּל זֶה דּוֹקָא כְּשֶׁבְשֵׁל אֶת הַבָּשָׂר בְּתוֹךְ 24 שְׁעוֹת לְבִשּׂוֹל הַחֶלֶב בְּסִיר, אֲבָל אִם כֶּבֶר עֲבָרוּ 24 שְׁעוֹת מִשְׁעָה שֶׁבְשֵׁל חֶלֶב בְּסִיר וְאַחַר כֵּךְ בְּשֵׁל בְּטֵעוֹת בָּשָׂר - מִתֵּר הַבָּשָׂר בְּאֲכִילָה, מִכִּינּוֹן שְׂדוּקָא בְּתוֹךְ 24 שְׁעוֹת הַטֵּעַם הַבְּלוּעַ בְּסִיר הוּא טֵעַם טוֹב, וְנִמְצָא שֶׁנִּפְלָט לְבָשָׂר טֵעַם טוֹב שֶׁל חֶלֶב וְאוֹסְרוֹ, אֲבָל לְאַחַר 24 שְׁעוֹת, טֵעַם הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר נִפְגָּם וְאֵינוֹ נוֹתֵן טֵעַם טוֹב בְּבָשָׂר, וְלָכֵן אֵינוֹ אוֹסְרוֹ. וְזֶה הַנִּקְרָא בְּלִשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ: "נוֹתֵן טֵעַם לְפָגָם, מִתֵּר". דְּהֵינּוּ, כֹּל שֶׁבְּלִיעַת הָאֶסוּר נִתְּנָה טֵעַם פָּגוּם בַּמֵּאָכֵל, הָרִיחוּ מִתֵּר. כַּמְבוֹאָר בַּהֲרַחְבָּה בְּחוֹבֵרַת יְכִשּׁוּת הַמִּטְבַּח.

וּמִעַתָּה, לַגְבִּי אֶסוּר חֲמִץ, אִם טֵעָה וּבְשֵׁל בְּפֶסַח בְּסִיר שֶׁל חֲמִץ - לְאַחַר שֶׁכֶּבֶר עֲבָרוּ 24 שְׁעוֹת מִשְׁעָה שֶׁבְשֵׁל אֶת הַחֲמִץ בְּסִיר, מִתֵּר הַתְּבֻשִׁיל בְּאֲכִילָה, כִּינּוֹן שֶׁכֶּבֶר נִפְגָּם טֵעָמוֹ שֶׁל הַחֲמִץ הַבְּלוּעַ, וְנִפְלָט טֵעַם פָּגוּם שֶׁל חֲמִץ שְׁאֵינוֹ אוֹסֵר. כֵּן פִּסְקוֹ הַגְּאוּנִים וְרוֹב הָרַאשׁוֹנִים, רִש"י, רַבְּנּוֹ תַּם, רַבְּנּוֹ יֵצַחֵק מִבְּעַלֵּי הַתּוֹסֵפוֹת, רַבְּנּוֹ שְׁמוּאֵל, רַבְּנּוֹ יְהוּדָה בַּר יֵצַחֵק, אוֹר זְרוּעַ, הַרְמַב"ן, אוֹרְחוֹת חַיִּים, הַרִיטְב"א, מַהר"ם מְרוֹטֵנְבוֹרְג, הַרְא"שׁ, הַאֲגוּר, הַרְשָׁב"ץ, יַכִּין וְבוֹעֵז, וְעוֹד. וְכֵן פִּסְק מֶרֶן בַּבֵּית יוֹסֵף וּבְשׁוֹלְחַן עֵרוֹךְ (סִימָן תַּמֵּז סַעִיף י'). וְאַף עַל פִּי שְׁחֲמִץ בְּפֶסַח אֶפִּילוֹ בְּאֵלֶּף לָא בַטַּל, וְהָרִי בְּאֵלֶּף אֵין טֵעַם כֹּלל וּבְכָל זֶאת נֶאֱסָר, מִכֵּל מְקוּם, כַּאֲן שֶׁנִּפְגָּם הַחֲמִץ, פָּקַע אִיסוּרוֹ לְגַמְרִי וְאֵינוֹ אוֹסֵר כֹּלל. (מ"ב ס"ק צו. קיד, קה)

אֲמָנָם הַרְמ"א (תַּמֵּז סַעִיף י) כְּתַב, שֶׁמִּנְהַג בְּנֵי אֲשְׁכְּנָז לְהַחֲמִיר בְּנוֹתֵן טֵעַם לְפָגָם בְּפֶסַח, (כַּהֲרַשְׁב"א, הִירֵאִים וְרִיב"א, מִפְּאֵת חוֹמֵרַת אִיסוּר חֲמִץ) וְלָכֵן נֶאֱסָר הַתְּבֻשִׁיל בְּאֲכִילָה. וְאוּלַם רִשְׁאֵי לִתּוֹן אֶת הַתְּבֻשִׁיל לַבְּנֵי סַפְרָד לְאָכְלוֹ. וּמִכֵּל מְקוּם אִם עֲבָרוּ י"ב חֲדָשׁ עַל הַכְּלִי אֲפִילוֹ כְּלֵי חָרָס, וְטֵעוֹ וּבְשֵׁלוֹ בּוֹ, אֵף לַבְּנֵי אֲשְׁכְּנָז מִתֵּר הַתְּבֻשִׁיל בְּאֲכִילָה. (חַכֵּם צַבִּי, הַגַּר"ז, מַהר"שׁ אַנְגִּיל וְעוֹד. קיד, קסא)

מְרַקְחַת

רַבָּה

מְרַקְחַת שֶׁהַתְּבֻשִׁילָה בְּשָׂרָה יְמוֹת הַשָּׁנָה בְּכֵלֵי שֶׁל חֲמִץ, מִתֵּר לְאֲכִילָה בְּפֶסַח לְכַתְּחֵלָה. וּמִן הַדִּין גַּם בְּנֵי אֲשְׁכְּנָז יְכוּלִים לְהַקְלֵ בְּזֶה, מֵאַחַר וַיֵּשׁ כָּאֵן צְרוּף שֶׁל שְׁנֵי טַעֲמִים לְהַקְלֵ, גַּם שְׂשֵׁתֶם כְּלִים אֵינָם בְּנֵי יוֹמָם וּמִמִּילָא נִעְשָׂה טֵעַם לְפָגָם, וְגַם מִשּׁוּם 'נוֹתֵן טֵעַם בְּרַ נוֹתֵן טֵעַם שֶׁל הַתֵּר', דְּהֵינּוּ שֶׁחֲמִץ נִתֵּן טֵעַם בְּכֵלֵי, וְהַכְּלֵי נִתְּנוּ טֵעַם בְּמְרַקְחַת, וְעַדִּין זֶה הַתֵּר, כִּינּוֹן שֶׁנִּעְשָׂה קִדְּם פֶּסַח. וּבְצָרוּף שְׁנִיחָם מוֹדָה הַרְמ"א לְהַקְלֵ. (מַג"א וַחֲק יַעֲקֹב. קה)

אסור השהית חמץ

אסורי חמץ שבתורה

נֹאמֵר בַּתּוֹרָה (שמות פרק יב פסוק יט) : "שִׁבַּעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבֵיתְכֶם כִּי כָּל אֶכָּל מִחֻמֶּצֶת וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַדְת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ". וְלִהְיוֹן נֹאמֵר (פרק יג פסוק ז) : "מִצּוֹת יֹאכֵל אֶת שִׁבַּעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֻמֶּץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ". וְנֹאמֵר עוֹד (שם פרק יב פסוק טו) : "תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם".

אָסוּר לְהִשְׁהוֹת חֻמֶּץ שְׁלֵנוּ בְּרִשׁוֹתֵנוּ כָּל יָמֵי הַפֶּסַח. וְהַמְשָׁקָה חֻמֶּץ בְּרִשׁוֹתוֹ, הָרִיחוּ בְּטַל מִצּוֹת עֲשֵׂה שֶׁל "תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם", וְעֵבֶר גַּם עַל אָסוּר שֶׁל "לֹא יֵרָאֶה לְךָ חֻמֶּץ". (סט)

חֻמֶּץ שֶׁעֵבֶר עֲלֵיו הַפֶּסַח

אָדָם שֶׁעֵבֶר וְהִשְׁאִיר חֻמֶּץ בְּרִשׁוֹתוֹ בְּפֶסַח, מֵאַחַר וְעֵבֶר עַל הָאָסוּרִים הַנִּי"ל, אָסוּרוֹ חֻמֶּץ חֻמֶּץ זֶה בְּהִנָּאָה בֵּין לְבַעַל הַחֻמֶּץ וּבֵין לְאַחֲרִים, וְעַל כֵּן אָסוּר לְהֶאֱכִילוֹ אֶפְלוֹ לְבַהֲמָה, חִיָּה וְעוֹף שֶׁל הַפֶּקֶר אוֹ לְגוּי. (סימן תמח סעיף ג, ו. סט, עה)

מֵאֲכִילֵי בְּעֵלֵי חַיִּים

יֵשׁ לְהִזָּהֵר בְּמֵאֲכִילֵי בְּעֵלֵי חַיִּים, שֶׁלֹּא תִהְיֶה בָּהֶם תַּעֲרֻבַת חֻמֶּץ כָּלֵל וְעֵקֶר, שֶׁנִּמְצָא שְׁמֵבֵטֵל מִצּוֹת "תִּשְׁבִּיתוּ", וְעוֹבֵר עַל אָסוּר "לֹא יֵרָאֶה". וּמִצּוֹת הַדָּבָר מֵאֲד בְּמֵאֲכֵל הַדָּגִים.

הַמוּצָא לַחֵם עַל הָאָרֶץ

אֵף עַל פִּי שֶׁבְּמִשְׁדֵּי הַשָּׁנָה, כְּשֶׁמוּצָאִים לַחֵם זְרוּק עַל הָאָרֶץ מִגְּבִיָּהִים אוֹתוֹ, (כמבואר במשנה ברורה סימן קעא ס"ק יא) מִכָּל מְקוֹם בְּפֶסַח אָסוּר לְהִגְבִּיָּהוּ, שֶׁאִם יִגְבִּיָּהוּ נִמְצָא שְׁזוּכָה בּוֹ, וְעוֹבֵר עַל אָסוּר מִן הַתּוֹרָה שֶׁל "לֹא יֵרָאֶה לְךָ חֻמֶּץ". וְאֶפְלוֹ אִם מִתְּפוֹן שֶׁלֹּא לְזָכוֹת בּוֹ, עֲדִין אָסוּר לְהִגְבִּיָּהוּ מִחֻמֶּץ שֶׁמָּא יִשְׁכַּח וְיֵאֲכֵל מִמֶּנּוּ. (הריב"ש. קכב)

מִכִּירַת הַחֻמֶּץ לְגוּי

כָּאָמֹר, אִין לְהַשְׁאִיר חֶמֶץ בְּרִשׁוּתֵנוּ, [וְאָפְלוּ אִם בְּטָלוּ, שְׂאֵז אִינוּ עֹבְרֵ אֲסוּר מִהַתּוֹרָה כַּמְבֹאָר לְהֵלֵן, עֲדִין אֲסָרוּ חֲכָמִים לְהַשְׁאִיר חֶמֶץ בְּעִין]. אִוְלָם, אִם מוֹכֵר אֶת הַחֶמֶץ לְגוֹי בְּמִכִּירָה גְמוּרָה, אָף עַל פִּי שֶׁהַחֶמֶץ נִשְׂאָר בְּבֵיתוֹ, הָרִי זֶה מִתֵּר, כִּינּוּן שְׂאִין הַחֶמֶץ שֶׁיֵּד לֹ, וּבִלְבָד שְׂיִנִּיחַ אוֹתוֹ בְּמִקּוֹם מְצַנֵּעַ וְסָגוּר לְבַל תִּגַּע שֶׁם יֵד אָדָם. (סימן תמח סעיפים ג, ה ובאחרונים. ע)

מִי הַמְבַצֵּעַ - מְכִירַת הַחֶמֶץ מִתְבַצֵּעַת עַל יְדֵי הַרְבָּנוּת הַמְקוּמֵית שֶׁבְכָל עִיר וְעִיר. וְעַל כָּל אָדָם לְרִשְׁם אֶת שְׂמוֹ בְּטַפְסֵי הַמְכִירָה שֶׁמְטַעֵם הַרְבָּנוּת, שֶׁבְזֶה הוּא מְמַנֶּה אוֹתָם כְּשֶׁלּוּחִים עֲבוּרוֹ לְמַכֵּר אֶת חֶמְצוֹ לְגוֹי. וְאִין לֹ לְסַמֵּךְ עַל עֲצָמוֹ וְלְמַכֵּר בֵּינוֹ לְבֵין הַגּוֹי, כִּי פְרָטִי וְדִינֵי הַמְכִירָה רַבִּים הֵם עַד מְאֹד. (ע)

זְמַן הַמְכִירָה - יִזְדָּרֵז כָּל אָדָם לְמַכֵּר אֶת הַחֶמֶץ, וְלֹא יִמְתִּין לַיּוֹם הָאֲחֵרוֹן, שֶׁמֵּא יִשְׁכַּח לְמַכְרוֹ. וְעַל כָּל פְּנִים רִשְׁאֵי לְמַכְרוֹ עַד שְׁעָה שֶׁיִּאָסֵר הַחֶמֶץ בְּהִנָּאָה [דְּהֵינּוּ בְּעֶרְבַּ הַחֵג, גְּמַר שְׁעָה חֲמִישִׁית לְפִי שְׁעָה זְמַנִּית כְּדִלְהֵלֵן, בְּעֶרְךָ : 11: 20]. וּבְדִיעֵבַד יָכֹל לְמַכְרוֹ עַד שְׁעָה רְגִילָה לְפִנֵּי חֲצוֹת הַיּוֹם [בְּעֶרְךָ : 11: 40]. (ס)

כָּלִם מוֹכְרִים - גַּם אָדָם שֶׁלֹּא הַשְׁאִיר חֶמֶץ בְּבֵיתוֹ כָּלֵל, יִמְכֵר אֶת הַחֶמֶץ לְגוֹי, כִּי לְפַעְמִים נִשְׂאָר בְּטַעוֹת אֵינְשֵׁהוּ חֶמֶץ אוֹ תַעֲרֹבֵת חֶמֶץ שֶׁאִינוּ יוֹדְעֵ עָלָיו, וְאִם לֹא יִמְכְּרֵהוּ [הֵגַם שֶׁבְטָלוּ] יַעֲבֵר עַל דְּבָרֵי חֲכָמִים, שֶׁאֲסָרוּ לְהַשְׁאִיר חֶמֶץ בְּרִשׁוּתוֹ, וְיִאָסֵר הַחֶמֶץ בְּהִנָּאָה. (ע)

כָּלֵי חֶמֶץ - יִמְכֵר רַק אֶת הַחֶמֶץ בְּלֹא הַכָּלִים. וְאִם טָעָה וּמְכַר גַּם אֶת הַכָּלִים, צָרִיךְ לְהַטְבִּילָם בְּמִקְוֵה לְאַחַר פְּסַח, כְּדִין הַקּוֹנֶה כָּלִים מְגוּי, אִךְ לֹא יִבְרָךְ עַל הַטְבִּילָה. (פא)

חֶמֶץ שֶׁל אַחֲרִים - מִתֵּר לְמַכֵּר אֶת הַחֶמֶץ שֶׁל הוֹרְיוֹ אוֹ שֶׁל חֲבֵרָיו, כְּשִׁיזְדַּע שְׂאִינָם מוֹכְרִים בְּעֲצָמָם. וְהִנְכוּן שִׁיזְדַּיעַם קָדָם לָכֵן, כְּדִי שְׂיִמְנוּ אוֹתוֹ שְׁלִיחַ לְמַכֵּר עֲבוּרָם. אִךְ גַּם אִם לֹא הוֹדִיעַ לָהֶם, רִשְׁאֵי לְמַכֵּר עֲבוּרָם, [כִּינּוּן שֶׁאֲפָשֵׁר לְזַכּוֹת לְאָדָם שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ].

לְתִשׁוּמַת לֵב: יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְקַנּוּת חֶמֶץ לְאַחַר הַפְּסַח אֲלֵא מִחֲנוּת שִׁישׁ לָהּ תַעֲוֹדַת מְכִירַת חֶמֶץ מִהַרְבָּנוּת הַמְקוּמֵית, הַתְּקִיפָה לְשָׁנָה זוֹ, שֶׁאִם לֹא כֵן, עָלוּל לְהַכְשִׁיל בְּאַכִּילַת אֲסוּר שֶׁל "חֶמֶץ שֶׁעָבַר עָלָיו הַפְּסַח". (ע)

בדיקת חמץ

נקיון הבית

קדם ליל י"ד בְּנִיסָן יֵשׁ לְנִקּוֹת אֶת כָּל חֲדָרֵי הַבַּיִת נְקוּי יְסוּדֵי לְבַל יִשְׁאַר שֵׁם שׁוֹם חֲשֵׁשׁ חֲמֵץ. וְכֵן בְּכִיסֵי הַבְּגָדִים וּבִילְקוּטֵי בֵּית הַסֵּפֶר, בְּאֲרוֹנוֹת הַמְּטַבַּח, בְּמִקְרָר, בְּרֶכֶב, וּבְכָל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁאֵפֶשֶׁר שֶׁהַכְּנִיסוֹ שֵׁם חֲמֵץ בְּמִשְׁדֵּךְ הַשָּׁנָה. וְכִבֵּר אָמַר רַבֵּנוּ הָאָר"י ז"ל: "כָּל הַנְּזָהָר מִמִּשְׁהוֹ שֶׁל חֲמֵץ בְּפֶסַח, מִבְּטָח לֹא יִחְטָא כָּל הַשָּׁנָה". (לב)

וְיִקְפִּיד לְנִקּוֹת הַיֵּטֵב אֶת כִּיסֵי הַבְּגָדִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא שֶׁבֵּת (יב ע"א) חַיֵּב אֵם לְמִשְׁמֵשׁ בְּכִיסוֹ בְּעֶרְבׁ שֶׁבֵּת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ דְבַר שֶׁאֵסוּר לְצִאת בּוֹ בְּשֶׁבֵּת. וְכֵן פֶּסַק מֶרֶן (סִימָן רנב ס"ז). וּמֵאַחַר וּפְעָמִים נוֹתֵן אָדָם בְּכִיסוֹ מֵאֲכָלֵי חֲמֵץ, וְכַמְבָּאָר בַּגְּמָרָא יְבָמוֹת (סג ע"א) עַל הַתְּנָא הַגְּדוֹל רַבִּי חִיָּא שֶׁפִּשְׁתֵּיהּ הוֹלֵךְ לְשׁוּק אֹ אוֹ לְאִיזוֹ שְׂמֻחָה וְרוֹאֶה דְבַר מֵאֲכָל שֶׁרְאוּי לְאִשְׁתּוֹ, הֵיךְ שֵׁם בְּכִיסוֹ וּמְבִיא לָהּ לֶאֱכֹל. עַל כֵּן יֵשׁ לְבַדֵּק אֶת כִּיסֵי הַבְּגָדִים קֹדֶם הַפֶּסַח לְבַל יִשְׁאַרוּ שֵׁם פְּרוּרֵי חֲמֵץ.

בנחת ובשמחה

אף על פי שהנשנים טורחות טרחות מרבה מאד בנקיון הבית לפסח, יש לדעת כי מצות הבדיקה היא מחמץ ולא מאבק, כי פעמים האשה טורחת מדאי מעבר לנדרש על פי ההלכה, ומתוך כך מגיעה היא, חס ושלום, לכעס ורגז ואי סבלנות כלפי בעלה וילדיה, ודבר זה הוא מפלי הנשק הגדולים ביותר של היצר הרע - להרס את השלום, השלום והשמחה בבית, ונמצא שיוצא שכרה בהפסדה. לכן תשתדל שיהלך בנחת בנחת, רגע, רגע, ושמחה כרצון ה' יתברך, והכל על מקומו יבוא בשלום.

כבוד האשה

על הבעל לשים לב לחזק ולעודד ולסייע את אשתו שתחיה בעבודתה בנקיון הבית לקראת ימי הפסח הבאים עלינו לחיים טובים ולשלום. וכבר כתב הרמב"ם (אישות פרק טו הלכה יט): "צווי חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו, ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון, מרבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתרה. ויהיה דבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז". עד כאן.

”עזב תעזב עמו”

נפסק ברמב"ם ובשלחן ערוך (אבו העזר סימן פ): בעל שיש לו אפשרות כספית להביא לרעייתו עוזרת למלאכות הבית פנקיון וכביסה וכיוצא, ורעייתו חפצה בזה שיביא לה עוזרת, חייב הבעל להביא לרעייתו עוזרת כפי ממונו, ודי שהיא תעשה רק חלק ממלאכות הבית.

במקרה שהאשה חלשה וקשה לה לעשות את מלאכות הבית, כגהוי, קפול בגדים, שטיפת רצפה, נקיון המקרר וארונות המטבח לפסח וכיוצא, חובה על הבעל להביא עוזרת לאשתו, או שהוא עצמו יעשה עבודות אלו, שזה בכלל מצוות התורה 'ואהבת לרעך כמוך' ויגמילות חסדים'. ואדרבה, עקר עשיית החסד הוא עם אשתו שחייב לכבדה יותר מגופו, ואחר כך יעשה חסד עם שאר בני אדם. ולצערנו, ישנם שטועים בזה, ועוזרים רבות לבני אדם בחוץ, ובבית אינם שוטפים צלחת, והכל נופל על נשותיהם. ישמע חכם ויוסף לקח. ועיין עוד בשלחן ערוך המדות (אהבת הבריות עמודים נח, שפג).

כבוד הבעל לרעייתו

בספר "הזהרו בכבוד חברכם" כתב על הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל, שהיה דורש על הפסוק "ולא תונו איש את עמיתו", 'את' לרבות אשתו. והיה דורש מתלמידיו תמיד שיתיחסו בכבוד רב אל נשותיהם, ומדת החסד שנדרשת מכל אדם להיטיב עם חבריו, ראשית כל צריך לבצע אותה עם אשתו וילדיו, שנאמר "ומבשרך לא תתעלם". והיה נאה דורש ונאה מקים. תלמידיו ומקרבי ספרו נפלאות על יחסו לאשתו הרבנית, כמה היה מכבדה ועוזרה למעלה מנחיותיו. ובכל זאת תמיד היה חושש שמא לא יצא ידי חובתו כלפיה, והיה מבקש ממנה מחילה וסליחה. מזהעזעת היתה פרדתו ממנה בערב יום הכפורים לפני עזבו את הבית לתפלת ערבית, שעם כל יחסו הנפלא כלפיה במשך כל השנה, חשש שמא עדין לא נהג כשורה עמה לפי כבודה. ובעינים זולגות דמעות היה מתחנן אליה שתסלח לו מכל הלב. (ענף עץ אבות" עמוד קצח)

היחס למשרתים

כְּשֶׁמְבִיאִים מִשְׁרֵת או עוֹזְרֵת לְבַיִת, יִזְהָרוּ לְהִתְנַהֵג וּלְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּכַבּוּד וְלֹא לְבִישָׁם חֵס וְשָׁלוֹם. וּלְהִלָּךְ לְשׁוֹנוֹ הַזָּהָב שֶׁל הַרְמַבְי"ם הַיָּאָד צָרִיכִים לְהִתְנַהֵג אֲפֹלוֹ עִם עֶבֶד גּוֹי: "מִדַּת חֲסִידוֹת וְדַרְכֵי חֲכָמָה שְׂיִהְיֶה אָדָם רַחֲמָן וְרוֹדֵף צָדֵק וְלֹא יִכְבִּיד עָלוּ עַל עֶבְדּוֹ וְלֹא יֵצֵר לוֹ, וְיֹאכִילֵהוּ וְיִשְׁקֵהוּ מִכָּל מֵאֲכָל וּמִכָּל מִשְׁתֶּה. חֲכָמִים הָרֵאשׁוֹנִים הָיוּ נוֹתְנִים לְעֶבֶד מִכָּל תְּבַשִּׁיל וְתְבַשִּׁיל שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים, וּמִקְדִּימִים מְזוּן הַבְּהֵמוֹת וְהָעֶבְדִּים לְסִעוּדַת עֲצָמָם, הֵרִי הוּא אוֹמֵר (תהלים קכג ב): "כְּעֵינֵי עֶבְדִּים אֵל יְד אֲדוֹנֵיהֶם, כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֵל יְד גְּבֻרָתָהּ". וְכֵן לֹא יִבְזֶהוּ בְּיָד וְלֹא בְּדַבָּרִים, לְעֵבְדוֹת מִסָּרָם הַכְּתוּב וְלֹא לְבוֹשָׁה. וְלֹא יִרְבֶּה עָלָיו צַעֲקָה וְכַעַס, אֲלֵא יְדַבֵּר עִמוֹ בְּנִחַת וְיִשְׁמַע טַעֲנוֹתָיו. וְכֵן מִפְּרֹשׁ בְּדַרְכֵי אֵיבּוֹב הַטּוֹבִים שֶׁהִשְׁתַּבַּח בָּהֶם וְאָמַר (איוב לא יג): "אִם אֲמַאֵס מִשִּׁפְט עֶבְדִּי וְאֲמַתִּי בְּרַבָּם עִמָּדִי. וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד, מָה אֶשְׁיַבֵּנוּ. הֲלֹא בְּבֶטֶן עֲשָׂהוּ, וַיִּכְנְנוּ בְּרַחֲם אֲחָדִי". וְאִין הָאֲכַזְרִיּוֹת וְהָעֲזוֹת מְצוּיָה אֲלֵא בְּגוֹיִם הָעֵרְלִים, אֲבָל זָרְעוּ שֶׁל אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ, וְהֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁהִשְׁפִּיעַ לָהֶם הַקְּב"ה טוֹבַת הַתּוֹרָה וְצָנִים בְּחֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים, רַחֲמָנִים הֵם עַל הַכֹּל. וְכֵן בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקְּב"ה שֶׁצָּנִינוּ לְהַדְמוֹת בָּהֶם, הוּא אוֹמֵר "וּרְחַמְיוֹ עַל כָּל מַעֲשָׂיו". וְכָל הַמְּרַחֵם מְרַחֲמִים עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וּרְחַמְךָ וְהִרְבָּדְךָ". עַד כָּאן.

וּמַעֲתָה צֵא וּלְמַד קַל וְחֹמֶר, אִם דַּבְּרֵי הַרְמַבְי"ם נֶאֱמָרוּ עַל עֶבֶד גּוֹי, עַל אַחַת בְּמָה וְכַמָּה צָרִיכִים אָנוּ לְהִתְיַחַס בְּכַבּוּד כְּלַפִּי יְהוּדִי אוֹ יְהוּדִיָּה הַמְּשֻׁרָתִים אוֹתָנוּ.

הַמְּכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת

כָּתַב הַגָּאוֹן הַחִיד"א בְּסִפְרוֹ "דְּבַשׁ לְפִי" (מערכת ה אות טז): כְּפִי מָה שֶׁמִּתְנַהֵג הָאָדָם עִם מְשֻׁרָתָיו וְעִם בְּנֵי בֵּיתוֹ, כֶּדֶם מִתְנַהֵגִים עִמוֹ בְּשִׁמְיִם עַל פִּי מִדּוֹתָיו. וְאִם מִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּאַהֲבָה וְחֻבָּה, בְּנֵעַם וּבְרֶדֶף, כֶּדֶם יִתְנַהֵגוּ עִמוֹ בְּשִׁמְיִם. אֲבָל אִם מִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּדַרְכֵי קִשּׁוֹת, חֵס וְשָׁלוֹם יִתְנַהֵגוּ עִמוֹ כֶּדֶם. וְדִי

בְּמַלְיָם אֵלֹו כְּדִי שְׁיִשְׁנֶה הָאָדָם אֶת הַנְּהַגְתּוֹ הַלֵּא טוֹבָה
בְּבֵית, וַיִּנְהַג בְּדַרְכֵי יִשְׂרָאֵל, טוֹבוֹת וְנוֹחוֹת.

וְכָתַב הַגָּאוֹן רַבִּי חַיִּים פְּלָאגִי בְּסִפְרוֹ "תּוֹכַחַת חַיִּים",
מִעֲשֵׂה נוֹרָא שְׁנַתְּגַלָּה לִי בְּחִזְיוֹן לַיְלָה בְּאֶחָד מִעֲשִׂירֵי עִירוֹנוֹ
שֶׁהָיָה תָם וַיִּשָׁר וְנִפְטָר, וְלֵאחֵר חֲדָשׁ יָמִים רָאִיתִי אוֹתוֹ
בְּחֵלוֹם שֶׁהָיָה לְבוּשׁ בְּגָדִים נְאִים וְשֵׁשׁ וְשִׁמְחָה. וְשָׁאַלְתִּי אוֹתוֹ
עַל מַה זָכָה לְכָל הַכְּבוֹד הַזֶּה, וְאָמַר לִי שֶׁזָּכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם
הַבָּא עַל אֲשֶׁר לֹא הִשְׁתַּעֲבַד בְּמִשְׁרָתוֹ בְּאֶכְזָרִיּוֹת וּבִקְשֵׁי, כִּי
אִם בְּרַחֲמָנוֹת שֶׁלֹּא הָיָה מְכַבֵּיד עֲלֵיהֶם, וַיְהִי חֵלוֹם.
וְשׁוֹב חִקְרָתִי בְּדָבָר וַיְדַעְתִּי נֶאֱמָנָה שֶׁכֵּן הָיְתָה מִדְּתוֹ הַטוֹבָה,
שֶׁלֹּא לְצַעַר לְמִשְׁרָתִים שֶׁלּוֹ בְּשׁוֹם שְׁרוֹת כְּבִיד, וְלִרְחֹם עֲלֵיהֶם
בְּכָל מַה שֶׁאֶפְשֶׁר, אֲשֶׁרִיו וְאֲשֶׁרִי חֶלְקוֹ. עַד כָּאן.

וּבְאַמֶּת שֶׁהֵרַב עֲצָמוֹ הָיָה נֶאֱמָה דּוֹרֵשׁ וְנֶאֱמָה מְקַיֵּם, כְּפִי שֶׁהָעִיד
עָלָיו בְּנוֹ הַגָּאוֹן רַבִּי אַבְרָהָם פְּלָאגִי בְּסִפְרוֹ "צְנוּאָה מְחַיִּים",
וְכָתַב: "מִתּוֹק לְפִיּוֹת עִם כָּל אָדָם, וְלְמִשְׁרָתוֹת בְּשַׁעַת
אֲכִילָתָם, מִי הוּא מְבַנֵּי הַבַּיִת שְׁיִוְכַל לְבַקֵּשׁ אֶפְלוֹ כְּלֵי מַיִם
לְשִׁתוֹת אוֹ קַעֲרָה אוֹ מִזְלַג מִהַמִּשְׁרָתוֹת כְּשֶׁהִיא יוֹשֶׁבֶת לְאֹכֵל.
גַּם לֹא הָיָה מְנִיחַ לָנוּ לְעוֹרֵר לְמִשְׁרָתוֹת בְּבִקְרָא אֶפְלוֹ שֶׁהָאִיר
הַיּוֹם, כִּי הֵן עֵינֵי וַיִּגְעוֹת, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח עוֹד מְעֻט".
(שֶׁלַחן עֵרוֹךְ הַמְדוֹת אַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת עֵמוֹד שְׁצָה)

בדיקת הספרים

אִין צָרֵךְ לְבַדֵּק אֶת הַסְּפָרִים מִחֲשֵׁשׁ שֶׁמָּא נִפְלוּ בָּהֶם פְּרוּרֵי חֲמֵץ. וְאִף
שִׁיתָכוֹן כִּי בַּעַת הַלְּמוֹד בָּהֶם נִפְלוּ מִעַט פְּרוּרֵי חֲמֵץ, אִינוֹ צָרִיךְ לְחוּשׁ לְכָךְ,
וּמִתֵּר לְלַמֵּד בָּהֶם בְּפִסְחָה. וְאוּלָם, בְּרִכּוּנֵים שֶׁמְצוּי שֶׁדְּבוּק בָּהֶם שְׁגִירֵי
מֵאֲכָל, אִין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֶלֶא לְאַחֵר נִקּוּי הַיֵּטֵב.

כֵּן דַּעַת רַבְּנוּ יִשְׁעִיָה מִטְרַאנִי, הַמַּאִירִי, וּמַהֲרִ"ם חֵלְאוּהוּ שְׁדוּקָא שִׁישְׁנָם כְּמַה חֲצָאֵי זֵיתִים שֶׁל
עֵיסָה הַכְּלִי מְצַרְפִּים וְלֹא בְּפִירוּרִים שֶׁל פֶּת. וְהַסְּכִימוֹ לְזֶה רֹב גְּדוּלֵי הָאֲחֵרוּנִים, הַמַּהֲרִ"ל,
מִטָּה מִשָּׁה, מִגֵּן אַבְרָהָם, שִׁירֵי כְּנַה"ג, פְּרִי חֲדָשׁ, אֵלִיָּה רַבָּה, הַגְּרִ"ז, שֶׁלַחן גְּבוּהָ וְעוֹד. וְכֹל
שֶׁכֵּן אִם אִין אֵלֶּא חֲצִי כְּזֵית בְּלִבְד שֶׁאִ"צ בִּיעוֹר כֹּלֵל, וְכַדַּעַת מִרְן הַשׁוּ"ע שֶׁפִּסְק כְּרַבְּנוּ יַחִיאֵל
מִפֶּאֲרִישׁ וְהַטוֹר וְהַגְּמִ"י וְהַמְרַדְכִי וְהַסְּמִ"ק וְהַרְשֵׁב"ץ. וְכַמְבּוֹאֵר בְּפִנֵּי יְהוֹשֻׁעַ, בְּגַדֵי שֵׁשׁ, חֲמַד

משה, מגן האלף, מאמר מרדכי ועוד. ואין לחוש כלל לפירושים אלו שמא יבא לאוכלם, הן מטעם שכתבו הראשונים שלא חששו חכמים לכך אלא בשיעור כזית שיש בו כרת ומלקות, ולא בפירושים שאין בהם כזית. והן מטעם שנמאסים מיד כשנופלים ממנו, וכמו שכתב הגאון מפלאצק במגן האלף. ומה שכתב במעשה רב שצריך לבדוק גם בספרים, חומרה בעלמא היא ולא מן הדין. ולא ראינו לרבנן קשישאי המתחסדים עם קונם שיחושו לכך כלל וכלל. וכן פסק בשו"ת אור לציון. (יביע אומר ז' סימן מג. לה)

זמן בדיקת חמץ

בְּלֵיל י"ד בְּנִיסָן תִּכְרֹף בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים [19:20 בְּעֶרְךָ], בּוֹדְקִים אֶת הַחֶמֶץ לְאוֹר הַנֵּר. (לג)

אם עדין לא התפלל ערבית והגיע זמן צאת הכוכבים, יתפלל ערבית קדם ואחר כך יבדק, שיש להקדים לעשות את המצוה התמידית [ערבית], קדם המצוה שאינה תמידית [בדיקת חמץ]. כמבואר בהרחבה בחוברת 'ימי החנוכה בהלכה ובאגדה'. (מאור ישראל ח"ב פסחים ד ע"א. מד)

אם התפלל ערבית קדם צאת הכוכבים, יקרא קריאת שמע ואחר כך יבדק את החמץ, כיון שקריאת שמע תמידית, והיא גם מן התורה. (מאור ישראל שם. חזו"ע חנוכה עא)

ערב פסח שחל בשבת - כיון שאי אפשר לבדוק את החמץ לאור הנר, מקדימים את הבדיקה לליל ששי י"ג בניסן, כלומר, יום חמישי בערב בצאת הכוכבים. (סו)

אכילה קדם הבדיקה

אסור לאכול פת או עוגה יותר מ"כפיצה" [בלי קליפתה - 50.4 גרס], החל מחצי השעה שקדם זמן הבדיקה, עד שיבדק. ואולם, פרות וירקות או תבשיל של ארז וכדומה, מתיר לאכול אפלו הרבה, וכן שתית תה או קפה מתיר. (מא)

מלאכה קדם הבדיקה

אסור להתחיל בעשיית מלאכה חצי שעה קדם זמן הבדיקה, שמא ימשך אחר מלאכתו וישפח לבדק. ואם עבר והתחיל במלאכה או באכילה, צריך להפסיק ולבדק. ואמנם, גם אם התחיל במלאכה או באכילה בהתיר לפני

הזמן האמור, טוב שיפסיק כדי לבדק לכתחלה בזמן. (מב)

שנה קדם הבדיקה

אסור לישן אפלו מעט, מחצי השעה שקדם זמן הבדיקה, שמא ימשך בשנתו וישכח לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלז)

שומר

הרוצה לאכל יותר משעור "כפיצה" פת או עוגה בחצי השעה שקדם זמן הבדיקה, רשאי למנות אדם אחר שיזכירהו בהגיע זמן הבדיקה לבדק. והוא הדין שרשאי להתחיל במלאכה כשממנה אדם אחר שיזכירהו. וכן רשאי לנוח מעט על מטתו, כשיש לו שומר שאחראי להעירו לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלט)

למוד תורה קדם הבדיקה

אין להתחיל ללמוד משהגיע זמן הבדיקה, אבל קדם לכן מתר, אפלו בחצי השעה שקדם הבדיקה, ולא גזרו חכמים בזה כמו באכילה, מלאכה ושנה, מגדל חשיבות הזמן וחמרת העוון של בטול תורה. וכשהתחיל ללמוד לפני כן, אין צריך להפסיק מלמודו, הגם שהגיע זמן הבדיקה. (מב)

שעור תורה קדם הבדיקה

בתי כנסת שמתקיימים בהם שעורי תורה מדי ערב לאחר תפלת ערבית, טוב שיידחו את השעור לשעה מאחרת יותר, כך שישפיקו הצבור לבדק את החמץ בביתם בתחלת הלילה, ולאחר מכן יחזרו לשעור וילמדו כמדי יום. אולם, אם יודע מגיד השעור שאם ילכו לביתם לא יחזרו לשעור, או שיחזרו פחות אנשים מכל יום, לא יבטל את הרבים מלמוד תורה, חס ושלום, אלא ימסר את השעור בשעה הקבועה כמדי יום, ואחר כך ילכו לביתם ויבדקו את החמץ בשמחה וגיל. וטוב שיכריזו אחר כך בצבור שלא לשכח לבדק את החמץ. ומכל מקום, כל זה בשעור של ידף היומי

או פסקי הלכה בלבד בלא פלפול, אבל פלפול הנמסר לרבים, ידחו את השעור לאחר הבדיקה, שפא ימשכו וישפחו לבדק. (מג)

שאר בני הבית

בכל האמור [אכילה, מלאכה, שנה ולמוד תורה], אין האסור אלא על בעל הבית שהוא עצמו בודק, אבל לשאר בני הבית מתר בכל זה. (חזו"ע חנוכה סח)

ההכנות לבדיקה

עשר חתיכות - מנהג ישראל קדושים להכין קדם הבדיקה עשר חתיכות פת קטנות מאד עטופות היטב בנר, ולפזרן בפנות הבית, והבודק, בעברו בכל הבית מוצא גם אותן. וטוב שבני הבית יפזרו את החתיכות, ולא בעל הבית הבודק. (לו)

טוב לרשם את מקום הנחת החתיכות, מחשש שישפחו היכן הניחון. ומכל מקום, אם חפש ולא מצא, יסמך על הבטול שמבטל אחר כך את החמץ. (לו, לח)

ספין, לחם ומלח - יש נוהגים שהבודק לוקח עמו ספין כדי לחטט אחר החמץ שבחורים ובסדקים. וכן נוהגים, שמוליך עמו קערה שיש בה פרוסת לחם, וכשמגיע זמן הבעור למחרת, שורף את החמץ שבקערה. ולסימן טוב, כדאי לתת מעט מלח בקערה. (בן איש חי ועוד. נא)

נר - יבדק לאור הנר אך לא לאור אבוקה. [מפני שאורו גדול ואינו יכול להכניסו לפנות, וגם משום שירא פן תפוצ דלקה בבית, ואם פן לבו טרוד ואינו מכון לבדק היטב]. ואם עבר ובודק באבוקה, חוזר ובודק בלי ברכה. ואם אין לו נר, יבדק בפינס בברכה. (לח)

חשמל - לא יכבה את האור בבדיקה, ואדרבה, עדיף יותר לבדק עם הנר לאור החשמל, שהוא מאיר יותר, וישתמש בנר בעקר לחורים ולסדקים שחשוך. שם. (מ)

הברכה

קדם שְׂיבְדִק, יְבַרְךָ: "בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצוּנוּ עַל בְּעוֹר חִמְץ".

דְּבוּר - אָסוּר לְדַבֵּר בֵּין הַבְּרָכָה לַבְּדִיקָה אֶפְלוּ מֵעֲנִין הַבְּדִיקָה, כְּגוֹן שֶׁכָּבַח הִנֵּר וּמִבְקֵשׁ שְׂיבִיאוּ לוֹ אֵשׁ לְהַדְלִיקוֹ. וְאִם דָּבַר, אֵינּוּ חוֹזֵר לְבָרְךָ. אֵךְ אִם דָּבַר שֶׁלֹּא מֵעֲנִין הַבְּדִיקָה, צָרִיךְ לְחַזֵּר וּלְבָרְךָ. וּלְאַחַר שֶׁהִתְחִיל לְבַדֵּק - גַּם אִזּוֹ יִזְהַר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר כָּל דְּבוּר שְׂאֵינּוּ מֵעֲנִין הַבְּדִיקָה. אֵךְ אִם דָּבַר, אֵינּוּ חוֹזֵר לְבָרְךָ. וְאִם הֶעֱרַךְ לְבָרְךָ 'אֲשֶׁר יֵצֵר' בְּמִשְׁךְ הַבְּדִיקָה, רִשְׁאֵי לְבָרְךָ, שֶׁמָּא יִשְׁפַח לְבָרְךָ אַחַר הַבְּדִיקָה. (מד)

שֶׁהֲחִינוּ - אֵין מְבָרְכִים 'שֶׁהֲחִינוּ' עַל מִצְוֹת בְּדִיקַת חִמְץ. אוּלַם מִמִּדַּת חֲסִידוּת טוֹב לְקַחַת בְּגֵד חֲדָשׁ אוֹ פְּרִי חֲדָשׁ, וּלְבָרְךָ 'שֶׁהֲחִינוּ' לְאַחַר שֶׁיִּתְחִיל קִצְתַּת בְּבְדִיקָה, וַיְכַוֵּן בְּבְרָכְתּוֹ גַּם עַל מִצְוֹת הַבְּדִיקָה, וּלְאַחַר הַבְּדִיקָה יְבַרְךָ עַל הַפְּרִי וַיֹּאכַל. (מה)

מקומות החיבים בבדיקה

צָרִיךְ לְבַדֵּק בְּכָל פְּנוֹת הַבֵּית, בְּאַרוֹנוֹת הַמְטָבַח, בְּמִקְרָר, בְּמִזְנוֹן, בְּמִרְפָּסוֹת, חֲדַר הַמְדַרְגוֹת, בְּגִנּוֹת, וּבְכָל מְקוֹם שֶׁמְכַנְיָסִים שֶׁם חִמְץ. וַיְבַדֵּק בְּכָל חֲדָרֵי הַבֵּית, אֵף אִם בְּרוּר לוֹ שֶׁמְעוֹלָם לֹא אָכַל שֶׁם חִמְץ. וַיְכַשִּׁישׁ יְלָדִים קְטָנִים בַּבֵּית, בְּרוּךְ ה', וַיְבַדֵּק גַּם תַּחַת הָאַרוֹנוֹת וְהַמְטוֹת שֶׁמָּא הִכְנִיסוּ שֶׁם חִמְץ, וְאַפְלוּ אִם קָשָׁה לוֹ, לֹא יִקוּץ בְּבְדִיקָתוֹ. וְאָמְרוּ חַז"ל (אבות פ"ה מכ"ג) כִּי כְּגֵדֶל הַטֶּרַח וְהַצֶּעַר לְקִיּוֹם הַמִּצְוָה, כֵּן גֵּדֶל הַשָּׂכָר. (לה)

וּמִסְפָּר עַל הַגָּאוֹן הַחֲתָם סוֹפֵר שֶׁהִרְבֵּה לְבַדֵּק בְּכָל הַבֵּית וְהַעֲלִיָּה בְּכָל אֲרָגוֹ וְאַרְגָּז, וַיְבַחֲצֵר וַיְבַגֵּן, וַיְבַכֵּל מְקוֹם שֶׁאֲפָשֵׁר בְּאֵיזוֹ מִצִּיאוֹת שֶׁבְּעוֹלָם לְהִכְנִיֵס שֶׁם חִמְץ. וְהָיָה בּוֹדֵק בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ, אֵף עַל פִּי שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים וּבָנוֹת וְתַלְמִידִים בְּחוּרֵי חֲמֵד שֶׁאֲפָשֵׁר לְסַמֵּךְ עֲלֵיהֶם, וְכֵן הָיָה מְטַרֵיחַ אֶת עֶצְמוֹ גַּם בְּמָה שְׂאֵינּוּ לְפִי כְּבוֹדוֹ - לְהִכְנִיֵס רֹאשׁוֹ אֶל לוּל הַתְּרַנְגוּלִים לְבַדֵּק הַיֵּטֵב. גַּם בְּמַעֲשֵׂה רַב כְּתֵב עַל הַגָּאוֹן מוֹיִלְנָא שֶׁהִיָּתָה נִמְשַׁכֶּת אֲצִלוֹ הַבְּדִיקָה זְמַן רַב. וְאִם גְּדוּלֵי עוֹלָם אֵלוּ לֹא חָסוּ עַל זְמַנָּם הִיָּקֵר מְאֹד, קַל וְחֹמֶר אֲנַחְנוּ שְׂצָרִיכִים לְהַשְׁתַּדֵּל לְהִתְאַמֵּץ וּלְבַדֵּק בְּסִבְלָנוֹת מְרֻבָּה. (לו, מט)

"חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה"

בְּעֵלֵי הַחֲנִיּוֹת הָעֲסוּקִים מְאֹד בְּלִיל בְּדִיקַת חֲמֵץ, וּכְגוֹן סְפָרִים, מוֹכְרֵי פְּלֶפֶל, פִּיצוֹת וְכִיּוֹצָא, יִשְׁתַּדְּלוּ לְהִגִּיעַ לְבֵיתָם בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים לְבַדֵּק אֶת הַחֲמֵץ בְּמַעֲמַד כָּל בְּנֵי הַבַּיִת, וְלֹא בְּגִמְרַ עֲבוּדָתָם בְּשַׁעַת מְאַחֲרֵת שֶׁכָּבַר הוֹלְכִים בְּנֵי בֵיתָם לִישׁוֹן. כִּי כַּאֲשֶׁר רוֹאִים הַיְלָדִים שֶׁהָאָבָא בּוֹדֵק אֶת הַחֲמֵץ, וְהֵיאָדָּה הוּא מְתַאֲמֵץ בְּמַעֲשֵׂה הַמְצוּחַ וּמְתַכּוֹפֵף תַּחַת הַמְטוֹת וּפּוֹתַח אֶת הָאֲרוֹנוֹת וְהַמְקַרֵּר, וְהוֹלֵךְ מִחֶדֶר לְחֶדֶר, וְלֹא מִמֶּהָר וְרוֹצֵחַ רַק לְגַמֵּר, נִחְקָקִים הַדְּבָרִים בְּלִבָּם חֵזֶק בְּיֹתֵר, וְשׂוֹאֲבִים כַּחוֹת רוֹחֲנִיִּים נְעִלִים. הַשְּׂמִיחָה וְהַהֲתַלְהֵבוּת בְּקִיּוֹם הַמְצוּוֹת מְקַנֶּה לַיְלָדִים הַרְבֵּה כַּח, רְצוֹן וְחֶשֶׁק לְהִתְמַיֵּד בַּמְצוּוֹת - בַּהוֹחַ, בְּעֵתִיד הַקְּרוֹב, וְגַם בְּעֵתִיד הַרְחוֹק. בְּעוֹנוֹתֵינוּ הַרְבִּים, הַרְחוֹב הַיּוֹם כָּל כָּךְ פְּרוּץ, מְקַלְקֵל וּמְשַׁחֵת אֶת הַיְלָדִים, וְכַמָּה יְלָדִים וְנַעֲרִים שֶׁסָּטוּ מִן הַדְּרָךְ לְבִסּוֹף חֲזָרוּ מִחַמַּת הַזְּכָרוֹנוֹת הַיְפִים מִימֵי הַקְּטָנוֹת מִמַּעֲשֵׂי הַמְצוּוֹת שֶׁל הָאָבָא בְּהִתְלַהֲבוֹת וּבְשְׂמִיחָה לְכָל מְצוּחָה.

אֲשֶׁר עַל כֵּן, יִשְׁתַּדְּלוּ בְּעֵלֵי הַמְּלֵאכָה לְפָנוֹת אֶת עַצְמָם מִהַחֲנִיּוֹת בְּזִמְן הַבְּדִיקָה, וַיִּמְנוּ מִחֲלִיף כְּלִשְׁחוֹ, וְאֶפְלוּ אִם אֵינָם מוֹצְאִים מִחֲלִיף לְשַׁעַת זוֹ, אֵל לָהֶם לְזַלְזֵל בְּחֲשִׁיבוֹת חֲנוּף יְלָדֵיהֶם הַיְקָרִים. וְאֲדַרְבֵּה, זְכוּת מְצוּחָה זוֹ שֶׁל חֲנוּף הַבְּנִים וְהַתְּגַבְּרוֹתוֹ שֶׁל הָאָב תַּעֲמַד לָהֶם לְפָרְנִסָּה טוֹבָה בְּכַבּוּד, בְּנִחַת וּבְשְׂמִיחָה, וַיִּזְכּוּ הוּא וְאִשְׁתּוֹ לְרֵאוֹת בְּנִים וּבְנֵי בָנִים עוֹסְקִים בְּתוֹרָה וּבַמְצוּוֹת, בְּיִרְאֵת שְׂמִים טְהוֹרָה וּמְדוּת טוֹבוֹת, אָמֵן. כַּמְבוֹאֵר בַּחוֹבֵרֵת "יְמֵי הַחֲנוּכָה בַּהֲלָכָה וּבַאֲגָדָה".

רכב

אֶפְלוּ אִם אֵין בְּדַעְתּוֹ לְנִסֵּעַ בְּרֶכֶב בְּכָל יְמֵי הַפֶּסַח, צְרִיף לְבַדֵּק אוֹתוֹ מִחֲמֵץ לְאוֹר הַנֵּר בְּזִהִירוֹת אוֹ בְּפִנְסָה, לְאַחַר שֶׁיִּגְמֹר אֶת הַבְּדִיקָה בַּבַּיִת, וַיִּסְמֹךְ עַל הַבְּרָכָה שֶׁבִּירָךְ בְּבֵיתוֹ. וְטַעַם הַחַיּוּב, מִשּׁוּם שֶׁעִדְדוּ חוֹשְׁשִׁים שְׂמָא יִכְנַס שָׁם בְּפֶסַח, אֵף עַל פִּי שְׂאוּמֵר שֶׁבְּרוּר לוֹ שֶׁלֹּא יִכְנַס. וְאֵף שֶׁמְכַר אֶת הַחֲמֵץ, עִדְדוּ צְרִיף לְבַדֵּק שֶׁלֹּא יִשְׂאֵר שָׁם חֲמֵץ בְּעִיר, וְכַמוֹ שֶׁבְּדִיקַת שְׂבוּדֵק בַּבַּיִת. (נב)

מוסדות צבוריים

מוֹסְדוֹת צְבוּרִיִּים צְרִיכִים לְבַדֵּק אֶת כָּל הַרְכָּבִים הָעוֹמְדִים בְּרִשׁוֹתָם [כַּהֲסָעוֹת הַתְּלִמִּידִים] לְאוֹר הַנֵּר אוֹ הַפִּנְסָה בְּלִיל י"ד, אֵף אִם אֵינָם נוֹסְעִים בְּרְכָבִים אֵלּוּ בִּימֵי הַפֶּסַח. וְאִם קָשָׁה הַבְּדִיקָה עַל הַמְּנַהֵל, יִמְנָה שְׂלִיחִים שֶׁיִּבְדְּקוּ. (נב)

כְּמוֹ כֵּן יֵשׁ לְבַדֵּק אֶת כָּל שְׂטָחֵי וְחֻדְרֵי הַמוֹסְדוֹת לְאוֹר הַנֶּר, אֲלֵא שֶׁבְמִקְרָה
זֶה, אִם קָשָׁה עֲלֵיהֶם הַבְּדִיקָה, אֲפָשֶׁר לְסַגֵּר אֶת הַמְּקוֹם לְגַמְרֵי וְלֹא
יִפְתְּחוּהוּ כָּלֵל בַּפֶּסַח, וְיִתְּנוּ אֶת הַמִּפְתָּח בְּיַד אַחֵר, וְאִזּוֹ לֹא יִצְטָרְכוּ לְבַדֵּק,
וְיִסְמְכוּ עַל הַמְּכִירָה. וְאוּלַם פְּשׁוּט, שְׂאִם מְשִׁתְּמִשִּׁים בַּמְּקוֹם בַּפֶּסַח,
בְּיָדָי צָרִיךְ
בְּדִיקָה.

חניות

אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֲנוּת, צָרִיךְ לְבַדֵּק גַּם אֶת הַחֲנוּת מִחֲמַץ. וּמְכַל מְקוֹם, בְּבִרְכָה
שֶׁמְבָרַךְ בְּבֵית עַל הַבְּדִיקָה, פּוֹטֵר גַּם אֶת הַבְּדִיקָה שֶׁל הַרְכָּב וְהַחֲנוּת, וְלֹא
יִדְבֵּר עַד שֶׁיִּגְמַר לְבַדֵּק אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁחַיֵּב לְבַדֵּקֶם. וְאוּלַם, אִם הַחֲנוּת
רְחוּקָה מִמֶּשׁ מִבֵּיתוֹ וְיֵשׁ הֶסַח הַדַּעַת בֵּינֵתֵיכֶם, יִכּוֹן בְּבִרְכָה שֶׁמְבָרַךְ בְּבֵיתוֹ
לְפִטֵּר רַק אֶת הַבְּדִיקָה שֶׁבְּבֵיתוֹ, וְאִזּוֹ יוֹכֵל לְבָרֵךְ שְׁנֵית עַל הַבְּדִיקָה שֶׁבְּחֲנוּת.

וּמְכַל מְקוֹם אִם הַחֲנוּת אֵינָה רְחוּקָה כָּל כָּךְ, לֹא יִבְרָךְ פְּעַמִּים, מֵאַחַר וְאִין הַהֲלִיכָה לְבַדֵּק
נְחֻשֶׁת הַפֶּסַח, כִּינֵן שְׁחוּבָה עָלָיו לְבַדֵּק אֶת הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלוּ, וְנִמְצָא אִפּוּא שְׁלֹא סִיֵּם אֶת
הַמְּצָנָה עַד שֶׁיִּגְמַר לְבַדֵּק גַּם אֶת הַחֲנוּת. וְרַק שֶׁכְּשֶׁרְחוּקִים הַרְבֵּה יַעֲשֶׂה כַּפִּ"ל. (הַגַּר"ש קְלוּגֵר,
מִקְרָא קוּדֶשׁ.)

בית גדול

מִי שֶׁקָּשָׁה לוֹ לְבַדֵּק אֶת כָּל הַבֵּית, רִשְׁאֵי לְהַעֲמִיד אֶת בְּנוֹ אוֹ אֶת חֲבֵרוֹ
אֲצֵלוֹ בַּשַּׁעַת הַבְּרָכָה, וְכָל אֶחָד יִרְוֶה בְּיָדוֹ, וְיִבְרָךְ הוּא עַל הַבְּדִיקָה וְיִכּוֹן
לְהוֹצִיאֵם יַדֵּי חוּבָה, וְיִבְדֵּק מְעַט, וְהֵם יִבְדְּקוּ אֶת יִתְרֵי הַמְּקוֹמוֹת בְּבֵית.
אוּלַם, אִם לֹא שָׁמְעוּ אֶת הַבְּרָכָה, אִין רְאוּי שֶׁיִּבְדְּקוּ בְּשִׁבְלֵוֹ, שֶׁנִּמְצָא
שְׁעוֹשִׂים אֶת הַמְּצָנָה בְּלֵי בְּרָכָה. וְאִם בְּכָל זֹאת קָשָׁה לוֹ לְהַמְשִׁיךְ לְבַדֵּק,
רִשְׁאִים הֵם לְבַדֵּק, אֲךֹ לֹא יִבְרָכוּ. (מַח)

שלוחו כמותו

בְּעַל הַבֵּית שֶׁאֵינּוֹ יָכוֹל לְבַדֵּק כָּלֵל, יִמְנֶה שְׁלִיחַ שֶׁיִּבְדֵּק בַּמְּקוֹמוֹ, וְלֹא יִבְרָךְ
בְּעַל הַבֵּית עַל הַבְּדִיקָה, אֲלֵא הַשְּׁלִיחַ יִבְרָךְ, כִּינֵן שֶׁהוּא עוֹשֶׂה אֶת מַעֲשֵׂה
הַמְּצָנָה. וְאֶת נֶסֶח הַבְּטוּל יֹאמֵר בְּעַל הַבֵּית, וְאִם בְּטַל הַשְּׁלִיחַ וְאָמַר: "כָּל
חֲמֵץ שֶׁיֵּשׁ בְּרִשׁוֹת פְּלוּנֵי וְכוּ", מוֹעִיל הַבְּטוּל. וּבְמִקְרָה זֶה, גַּם אִשֶּׁת בְּעַל
הַבֵּית יִכּוֹלָה לְבַטֵּל אֶת הַחֲמֵץ, וְתֹאמַר: "כָּל חֲמֵץ שֶׁיֵּשׁ בְּרִשׁוֹת בְּעַלֵּי וְכוּ".

בתי כנסיות ובתי מדרשות

בתי כנסיות ובתי מדרשות, אף על פי שמנקים אותם קדם ליל י"ד, צריכים בדיקה לאור הנהגת הלילה על ידי הגבאים היקרים שומרי משמרת הקדש, מפנין שפעמים רבות היקדים מכניסים שם חמץ בבואם להתפלל עם הוריהם. ומכל מקום אינם רשאים לברך על בדיקה זו, אלא בברכה שמברכים בביתם יכוננו לפטר בדיקה זו. (סימן תלג סעיף י. ערוך השלחן, מהרש"ס. מט) וכתב המשנה ברורה (ס"ק מג): וגש שמשים שאינם נזהרים לבדק בלילה, אלא מנקים היטב ביום, ולא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקימו מצות חכמים בתקונה. (פרי חדש, חק יעקב)

וכאן המקום להוקיר את הגבאים היקרים העוסקים במלאכת שמים באמונה, הי עליהם חיוב על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשירת את הצבור, שבודאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמטל עליו על הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת בישור ובשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה להם מרחיקים את הצבור מלבוא לחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה טוב לו לעולם הבא. ועיין עוד בזה בהרחבה בחוברת "כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה".

חדר סגור

חדר שמנח שם חמץ, ודעתו למכרו פלו לגוי ביום י"ד בבקר, וסגרהו היטב ויכתב עליו "חמץ", לבל יטעה מישהו להשתמש בו בפסח, ואז אין צריך לבדקו בליל י"ד. שפנין שדעתו למכרו לגוי שאינו חבב במצוות, לא חל חיוב בדיקה על החדר כלל. והוא הדין בארון סגור שמוכר את פלו לגוי. (אשל אברהם, חתם סופר, צמח צדק, בנין עולם. נא)

המתארח כל ימי הפסח

מי שמתארח כל ימי הפסח, אף על פי שאינו מגיע לביתו בפסח, צריך לבדק את החמץ בליל י"ד עם ברכה בביתו. אוילם, אם יוצא מביתו קדם ליל י"ד, לכתחלה ימנה את חברו שליח שיבדק בביתו עם ברכה, ואת גשח הבטול יאמר בעל הבית. ואם אינו חפץ שאחר יבדק לו בביתו, יבדק הוא בעצמו בנהר עם ברכה לילה קדם שיצא מביתו. למאחר וחלה עליו חובת בדיקה

שְׁלֹשִׁים יוֹם לִפְנֵי הַפֶּסַח, כִּי מֵאֵז שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. (הַרְאִיָּה, הַרִיטְבִי"א, הַרְאִבִי"ן, הַרְוִי"ן, הַבִּי"ח וּפְרִי חֲדָשׁ. תְּלוּ סִי"א בְּאֵה"ל דִּיָּה וְלֹא יִבְרַךְ וְשַׁע"צ. מ, נו)

שְׁכִירוֹת דִּירָה

הַמְשָׁפִיר דִּירָה לְחֵבְרוֹ, חוֹבֵת הַבְּדִיקָה מְטַלֵּת עַל הַשׁוֹכֵר הַגֵּר בְּדִירָה וְלֹא עַל הַמְשָׁפִיר. אוֹלָם, אִם הַדִּירָה פְּנוּיָה עֵתָה וְאִינָה מְשֻׁכָּרֶת - כָּאֵן תְּלוּי הַדָּבָר: אִם הַתְּפִנְתָּה הַדִּירָה בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם לִפְנֵי הַפֶּסַח [מִי"ד בְּאֶדָר וְהִלָּאָה, שְׁאֵז מִתְחִילָה חוֹבֵת הַבְּדִיקָה], צָרִיךְ הַמְשָׁפִיר לְבַדֵּק, שְׁמֵאֲחֵר וְהָיוּ גָרִים שֶׁם בְּעֵבֶר, דִּינוֹ כְּכֹל מְקוֹם שְׁמִכְנִיסִים בּוֹ חֶמֶץ. אֲבָל אִם הַתְּפִנְתָּה הַדִּירָה קֹדֶם לָכוֹ, בְּזִמְנוֹ שְׁעֵדִין לֹא חָלָה חוֹבֵת הַבְּדִיקָה, הוֹאִיל וְלֹא נִכְנָסִים שֶׁם בְּפֶסַח, אִינוֹ צָרִיךְ לְבַדֵּק. וּבְכֹל מְקָרָה, טוֹב שְׁיִשְׁאַל מוֹרֵה הוֹרָאָה. (עֵיין סִימֹן תְּלוּ סַעִיפִים א, ב. תְּלוּ סַעִיף א. וּמִשְׁנִי"ב וְשַׁע"ר הַצִּיּוֹן שֵׁם)

בְּטוֹל הַחֶמֶץ

אַחַר גְּמֵר הַבְּדִיקָה צָרִיךְ לְבַטֵּל אֶת הַחֶמֶץ, שְׁמֵא נוֹתֵר עֲדִין בְּרִשׁוֹתוֹ חֶמֶץ שֶׁלֹּא רָאָה אוֹתוֹ. וּבְטוֹל, הֵינּוּ לְגִלוֹת דַּעְתּוֹ שְׁאִינוֹ מְחַשְׁבֵּוֹ לְכֹלִים וְהָרִיחוֹ כְּעֵפֶר הָאֶרֶץ. וְחֵיב לְהִבִּין בְּאֶמִּירַת הַבְּטוֹל שְׁכִפּוֹנָתוֹ כֵּן. אֲבָל אִם חוֹשֵׁב שְׁאוֹמֵר אִיזוֹ תַּחֲנֹנָה אוֹ בְּקִשָּׁה, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבֵת הַבְּטוֹל כָּלֵל, וְצָרִיךְ לְחֹזֵר וְלֹאמְרוֹ בְּשִׁפְהָ הַמּוֹבְנֶת לוֹ. (סִימֹן תְּלַד סַעִיף ב, מִשְׁנֵה בְּרוּרָה סִי"ק ו. נב)

כְּתַב הַרְמְבֵי"ם (פֶּרֶק ב מֵהִלְכוֹת חֶמֶץ וּמִצָּה הִלְכָה א): "מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְהִשְׁבִּית הַחֶמֶץ קֹדֶם זְמַן אֲסוּרוֹ, שְׁנֹאמֵר 'בַּיּוֹם הַרְאֵשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם'. וּמֵהָ הִיא הַשְׁבִּיבָה זוֹ? שְׁיִבְטֵל הַחֶמֶץ בְּלִבּוֹ וְיִחַשֵׁב אוֹתוֹ כְּעֵפֶר וְיִשֵּׁים בְּלִבּוֹ שְׁאִין בְּרִשׁוֹתוֹ חֶמֶץ כָּלֵל, וְשִׁפְלֵ חֶמֶץ שְׁבִרִשׁוֹתוֹ הָרִי הוּא כְּעֵפֶר וְכִדְבָר שְׁאִין בּוֹ צָרִיךְ כָּלֵל".

נִסַּח בְּטוֹל הַחֶמֶץ שְׁאוֹמֵר בְּלִילָה: "כָּל חֲמִירָא דְאִיכָא בְּרִשׁוֹתֵי, דְלֹא חֲזַתִּיה וְדִלָּא בְּעֵרְתִּיהָ, לְבַטֵּיל וְלֵהוּי כְּעֵפֶרָא דְאֶרֶץ". וְאִם אִינוֹ מִבִּין שְׁפֵת אֶרְמִית, יֹאמֵר בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: "כָּל חֶמֶץ וְשְׂאֵר שְׁיִשְׁנוֹ בְּרִשׁוֹתֵי, שֶׁלֹּא רָאִיתִיו וְשֶׁלֹּא בְּעֵרְתִּיו, יִתְבַּטֵּל וְיִהְיֶה כְּעֵפֶר הָאֶרֶץ". וְיֹאמֵר אֶת נִסַּח הַבְּטוֹל שְׁלֹשׁ פְּעָמִים לְיִתֵּר חֲזוּק. (נד)

אֲזַהֲרָה: בְּגִמֵּר הַבְּדִיקָה יִצְנִיעַ אֶת כָּל הַחֶמֶץ הַנּוֹתֵר לְאֶרְוַחַת הָעֶרֶב וְהַבְּקָר בְּפִנֵּה מִיַּחַדָּת שֶׁלֹּא יִתְפָּזֵר, וּבְפֶרֶט יֵשׁ לְהִשְׁגִּיחַ עַל הַיְלָדִים הַקְּטָנִים שֶׁלֹּא יִטְיִלוּ בְּעֵת אֲכִילָתָם. (נו)

בעור חמץ

סוף זמן אכילת חמץ והנאה מחמץ

מן התורה אסור לאכול או להנות מהחמץ ביום י"ד בניסן מחצות היום [סוף שעה ששית מתחלת הבקר לפי שעות זמניות]. וחכמים עשו סג שלא לאכול חמץ שעתים קדם לכן, דהינו מסוף שעה רביעית מהבקר. וכן שלא להנות מהחמץ [כגון למכר לגוי או לתת לפני העופות שיאכלו], מסוף שעה חמישית מהבקר. (נט)

חשוב	השעות	הזמניות
העקר להלכה לחשב את השעות הזמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, [וזמן עמוד השחר הוא 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם 72 דקות קדם הנץ, כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראב"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדשן, מהרי"ו, וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש, הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפרסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קדם הנץ, שזה נגד דעת מרן והרמ"א]. ולפי זה סוף שעה רביעית [סוף זמן אכילת החמץ] בערך ב-10: 9 בבקר. אולם בשעת הדחק או לילדים קטנים יש להקל כפי החשוב שמהזריחה עד השקיעה, דהינו עד 10: 20 בערך. זמנים מדויקים יש לראות בלוח השנה.	דעת ח"ב סימן ח. (נט)	

נקיון הפה והשנים

ינקה את הפה ויצחצח את השנים היטב בגמר אכילת החמץ, שמא ישאר לו משהו בין השנים, ויצא לאחר זמן אסורו ולאכל אותו. (סג)

בספר בן איש חי (צו אות ח) כתב, מעשה באחד שהיה נזהר הרבה בשמירת המצה בלישה ואפיה ובכל הלכות הפסח, והנה בליל פסח חלם שאמר לו אדם אחד אוי לו שאוכל משהו של חמץ, וייקץ ויתמרמר מאד ויבדד בכי גדול ויחזר וישן מתוך בכותו, ויחלם והנה איש מדבר עמו ואמר לו, זה החמץ שאכלת הוא שנסאר בין השנים פרוי קטן חמץ מאכילה שאכל בבקר, ובעת שהיה אוכל ולועס המצה בלילה, נפרד אותו פרוי מבין השנים ונדבק במצה ואכלו עם המצה. ע"כ. והנה כבר אמרו חז"ל (סנהדרין ל ע"א) "דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים", ובאמת שאף להלכה אין חשש אסור בפרוי שנסאר עד הלילה, כמבאר בדברי הראשונים שפשוט שנסאר בין השנים לאחר שש שעות הוא נסרח, ונפגם טעמו, ואין עליו שם בשר כלל, ואף החולקים מודים בלחם וכיוצא שמהר מאד הוא נמאס

וְנִסְרַח, וְכָל שְׂכָן שֶׁעַד הַלֵּילָה עָבְרוּ כְעֶשֶׂר שָׁעוֹת, שֶׁבִּנְדָאֵי נִסְרַח. אֲלָא שְׁעִדְיוֹן צָרִיךְ לַהֲזַהֵר לְנִקּוּת אֶת הַשָּׁנִים הַיָּטִב מִחֲשֵׁשׁ שְׂיֵאכֵל אֶת הַפְּרוּר אַחַר שְׁעָה רְבִיעִית שְׁאֶסְרוּ חֲכָמִים לְאָכְלוֹ.

כיצד מבער את החמץ?

אַחַר שְׁגִמַר לְאָכֹל, יִרְכֹּז אֶת כָּל הַחֲמֵץ הַנִּשְׁאָר, וְיִשְׂרְפֵהוּ בְּאֵשׁ לְקִיָּם מִצּוֹת "תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבִּתְיֹכֶם". וְטוֹב שֶׁקֹּדֶם הַשְׂרָפָה יַחֲתִיכֵהוּ לְפְרוּסוֹת דְּקוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּשְׁלַט בּוֹ הָאֵשׁ הַיָּטִב עַד שֶׁיִּשְׂרֹף לְגַמְרֵי כְּפָחָמִים. וְאִם לֹא עָשָׂה כֵּן, יִשְׁפֹּךְ עָלָיו הַרְבֵּה גִפְט, כְּדֵי שֶׁיִּמָּאֵס לְאָכִילָה. (נז, טד)

זמן בעור חמץ

מִשְׁעָה שֶׁנֶּאֱסַר הַחֲמֵץ בְּאָכִילָה, יֵלֵךְ וְיִשְׂרְפֵהוּ, וְזִמְן הַשְׂרָפָה עַד שְׁעָה שְׂיֵאֶסֶר בַּהֲנָאָה [דְּהֵינּוּ גִמַר שְׁעָה חֲמִישִׁית - 11: 20 בְּעֶרְךָ]. וּבַהֲגִיעַ זִמְן הַבְּעוּר, לֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה עַד שֶׁיִּבְעַר אֶת הַחֲמֵץ. כִּמוֹ שֶׁלֹּא עוֹשִׂים מְלָאכָה קֹדֶם בְּדִיקַת חֲמֵץ וְהַדְּלָקָת גַּר חֲנֻכָּה וְכִיּוֹצָא. (סה)

בטול החמץ

לְאַחַר שֶׁשׂוֹרֵף אֶת הַחֲמֵץ, יִבְטֹל אוֹתוֹ בְּפִיו בְּנִסְח דְּלֶהֱלֹן וְלֹא קֹדֶם הַבְּעוּר, כְּדֵי לְקַיֵּם אֶת הַבְּעוּר בְּחֲמֵץ שְׁלוֹ. וְיִזְהַר לְסַיֵּם לְשֹׂרֵף וּלְבְטֹל לְפָנָי גִּמַר שְׁעָה חֲמִישִׁית, כִּי אִזְ כָּבֵר יֵאֶסֶר הַחֲמֵץ בַּהֲנָאָה מִדְּבַרֵי חֲכָמִים, וְיַחֲשֹׁב שֶׁאֵינּוּ שְׁלוֹ, וְלֹא יוֹעִיל לְבְטֹלוֹ. (ס)

נִסַּח בְּטוּל הַחֲמֵץ בְּיוֹם: "כָּל חֲמִירָא דְּאִיכָא בְּרִשׁוּתֵי, דְּחִזְתִּיהּ וּדְלָא חִזְתִּיהּ, דְּבַעֲרִתִּיהּ וּדְלָא בַעֲרִתִּיהּ, לְבִטּוּל וְלֶהוּי כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא". וְאִם אֵינּוּ מִבֵּין שְׁפַת אֲרָמִית, יֹאמֶר בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: "כָּל חֲמֵץ וְשֵׂאִוֹר שֶׁיִּשְׁנֹו בְּרִשׁוּתֵי, שְׂרָאִיתּוֹ וְשֶׁלֹּא רָאִיתּוֹ, שְׁבַעֲרִתּוֹ וְשֶׁלֹּא בַעֲרִתּוֹ, יִתְבַטֵּל וְיִהְיֶה כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא".

בְּאוּר הַהֶבְדֵּל בֵּין נִסַּח הַבְּטוּל בְּלִילָה לְנִסַּח הַבְּטוּל בְּיוֹם אִם נִתְבַּוְּנוּ, נִרְאֶה כִּי שׁוֹנֵה נִסַּח הַבְּטוּל בְּבִקּוּר מִהֲנִסַּח בְּלִילָה, שֶׁבְּלִילָה הַנִּסַּח לְבִטּוּל כָּל חֲמֵץ 'שֶׁלֹּא רָאִיתּוֹ', וְאֵלּוּ בְּיוֹם הַנִּסַּח לְבִטּוּל כָּל חֲמֵץ 'שֶׁרָאִיתּוֹ וְשֶׁלֹּא רָאִיתּוֹ'. וְהַטַּעַם הוּא, מִכִּיּוֹן שֶׁבְּלִילָה הָאֵדָם שׁוֹמֵר אֶת הַחֲמֵץ הַנוֹתֵר כְּדֵי לְאָכְלוֹ בְּבִקּוּר, נִמְצָא שֶׁבִּנְדָאֵי אֵינּוּ דַעֲתוֹ לְבִטּוּל אֶת הַחֲמֵץ שֶׁהוּא רוֹאֶה, אֲבָל בְּיוֹם, שֶׁאֵינּוּ מְשִׁיר לְעַצְמוֹ שׁוּם חֲמֵץ, שֶׁיֵּךְ לֹמַר שֶׁמְבִטֵּל גַּם אֶת הַחֲמֵץ שֶׁרוֹאֶה. (בֵּית יוֹסֵף יוֹסֵף סִימֹן תַּלְד) וְעוֹד יֵשׁ לְהַבִּין, מִדּוּעַ בְּנִסַּח הַבְּטוּל בְּיוֹם אוֹמֵר 'שְׁבַעֲרִתּוֹ', וְהֵרִי חֲמֵץ שֶׁבַעֲרָה מִהַעוֹלָם, לֹא צָרִיךְ לְבִטּוּלוֹ? אֲלָא הַכּוֹנֵה הֵיא עַל מִצַּב שֶׁהֵנִיחַ

פְּרוּסַת לֶחֶם עֵבֶה בָּאֵשׁ, וְנִשְׂרַף מִמֶּנָּה רֶק הַצַּד הַחִיצוֹן, וּפְנִיִּים הַלֶּחֶם רְאוּי עֲדִין לְאֲכִילָה.
אֵת הַחֶלֶק הַפְּנִימִי הַזֶּה מֵתַכּוֹן לְבִטֹּל כְּשֶׁאֹמֵר 'שֶׁבַעֲרַתִּי'. (נט)

**עֲרֵב פֶּסַח שְׁחַל בְּשַׁבַּת - יִשְׂרָאֵל לְעֲצֹמוֹ אֵת הַחֲמֵץ הַצָּרִיף לֹא לְשִׁתֵּי סְעוּדוֹת
שַׁבָּת וּכְדֹלְהֶלֶן, וְאֵת שְׂאֵר הַחֲמֵץ יִשְׂרָף בְּיוֹם שֵׁשִׁי [יִיג נִסָּן], וְטוֹב שֶׁיִּשְׂרָף
כְּמוֹ בְּכָל שָׁנָה - קִדְּם גָּמַר הַשְּׂעָה הַחֲמִישִׁית [בְּעֶרְךָ: 11:20]. (רנה)**

נשים

גַּם הַנָּשִׁים חַיִּבוֹת בְּכָל הַנִּי"ל. וְלָכוֹ, אֲשֶׁה שְׂגָרָה לְבַדָּה צְרִיכָה לְבַדֵּק אֵת
הַחֲמֵץ וּלְבַעֲרוֹ וּלְבַטְלוֹ. וְכִמוֹ כֵּן אֲשֶׁה שֶׁבַעֲלָה לֹא בְּבֵית, תַּעֲשֶׂה כֵּן בְּמִקְוֹמוֹ.
וּבְנִסָּח הַבְּעוֹר תְּשִׂים לֵב לֹמֵר: כָּל חֲמֵץ שֵׁשׁ בְּרִשׁוֹת בְּעֵלִי... (נו, נח)

תענית בכורות

לפרסם את הנס

נְהַגוּ הַבְּכוֹרוֹת הַזְּכָרִים הַבְּרִיאִים לְהַתְּעַנּוֹת בְּעֲרֵב פֶּסַח, זְכָר לְנִסְ שֶׁהֲצִיל
הַקְּבִ"ה אֵת בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׂעָה שֶׁנִּגְּף אֵת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת.
(רו, טו)

חולה

בְּכוֹר שֵׁשׁ לוֹ אֵיזָה חָלִי שֶׁהוּא אֹז כְּאֲבֵי עֵינַיִם, פְּטוֹר מִלְּהַתְּעַנּוֹת, שֶׁבְּמִקְוֹם
חָלִי וְצָעַר לֹא גָזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ לְהַתְּעַנּוֹת. (רח)

סעודת מצוה

בדורות אלו, שִׁינְרָדָה חֲלָשָׁה לְעוֹלָם, נִהְגוּ לְהַפְסִיק אֶת הַתְּעֵנִית עַל יְדֵי הַשְּׁתַתְּפוֹת בְּסֵעוּדַת מִצְוָה כְּסִיּוֹם מְסַכֶּת, בְּרִית מִיֵּלָה, פְּדִיוֹן הַבֶּן, בֵּר מִצְוָה שְׁחָל זְמַנּוֹ בְּעָרֵב פֶּסַח, וְכַדּוּמָה. עַל כֵּן הַבְּכוֹרוֹת יִתְחִילוּ לְהַתְּעַנּוֹת מֵהַבְּקָר, וְלֵאחֶר שִׁישְׁתַּתְּפוּ בְּסֵעוּדַת מִצְוָה הַרִיחָם פְּטוּרִים מִן הַתְּעֵנִית וְרִשָּׁאִים יִהְיוּ לְאָכֵל כָּל הַיּוֹם. (רח, ריב)

כְּדִי לְהַפְטֹר מֵהַתְּעֵנִית צָרִיךְ לְכַתְּחֻלָּה שְׂיֻטְעַם הַבְּכוֹר לְפָחוֹת "כְּזֵית" [גרם] מְסֵעוּדַת הַמִּצְוָה. אִי לְקָד, עַל הָאֲחָרָאִים לְשִׁים יָב וְלִהְבִּיא כְּבוֹד, כְּמִינֵי פְרוֹת וּמִגְדָּנוֹת וְכִיּוֹצָא, שְׂיֻסְפִיק לְפָחוֹת שְׁעוֹר 'כְּזֵית' לְכָל בְּכוֹר, וְלֹא יִסְתַּפְּקוּ בְּאֲכִילַת תְּמָרָה אַחַת וְכִיּוֹצָא. וְעַל כָּל פְּנִים אִם לֹא אָכְלוּ הַבְּכוֹרוֹת שָׁם כְּלוּם, לֹא נִפְטְרוּ מֵהַתְּעֵנִית. (מנחת יצחק וויס, שו"ת ויברך דוד. ריב)

בְּכוֹר הַפּוֹטֵר אֶת עַצְמוֹ מֵתְעֵנִית עַל יְדֵי הַשְּׁתַתְּפוֹת בְּסֵעוּדַת סִיּוֹם מְסַכֶּת, צָרִיךְ שְׂיֻשְׁמַע אֶת הַסִּיּוֹם וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַבִּינוֹ. וְאִמְנָם אִם לֹא שָׁמַע אֶת הַסִּיּוֹם מִמֶּשׁ, אֵד הַשְּׁתַתְּףָּ בְּחֶלֶק מְדַרְשֵׁת הַמְּסִים שְׁהָאֲרִיךְ מְעַט בְּדַבְּרֵי אֲגָדָה וּמוֹסֵר, וְרוֹצֵה לְפֹטֵר אֶת עַצְמוֹ בְּזֶה מֵהַתְּעֵנִית, אֵין לְמַחוֹת בּוֹ בְּחֻזְקָה.

וְכַתֵּב בְּסֵפֶר נֶהַר מִצְרַיִם לְגֵאוֹן רַבִּי אֶהְרֹן בֶּן שְׁמַעוֹן, שְׂאוֹתָם הַלּוֹקָחִים לְבֵיתָם מֵאֲכָל מְסֵעוּדַת מִצְוָה כְּדִי לְהֵאֲכִיל לְבָנָם הַבְּכוֹר, רָאוּי לְגַעַר בָּהֶם בְּנִזְיָפָה שְׁעוֹשִׂים אֶת הַמִּצְוָה לְלַעַג וְקָלָס, וְהַרִיחָם כְּאוֹכְלִים בַּיּוֹם תְּעֵנִיתָם בְּשֵׁאֵט נָפֶשׁ. (ריב)

סיום מסכת משניות

סִיּוֹם מְסַכֶּת מְשֻׁנִיּוֹת [עַם פְּרוּשׁ בְּרִטְנוֹרָא וְקָצַת עֵקֶר תּוֹסֵפוֹת יוֹם טוֹב] נֶחֱשָׁב כְּסֵעוּדַת מִצְוָה, וּפּוֹטֵר מֵתְעֵנִית בְּכוֹרוֹת רַק לְמְסִים עַצְמוֹ וְלֹא לְשׁוֹמְעִים. (רי)

להבין ולהשכיל

אֵין סִיּוֹם מְסַכֶּת פּוֹטֵר מֵתְעֵנִית בְּכוֹרוֹת אֶלָּא דּוֹקָא אִם לָמַד אֶת הַמְּסַכֶּת בְּהַבְנָה, אֲבָל בְּקִרְיָאָה בְּלִבָּד לֹא מוֹעִיל. וְיֵשׁ לְדַעַת כִּי בְּקִרְיָאָה דְּבַרֵּי תוֹרָה בְּלֵי הַבְנָה אֵינּוּ מְקִיִּים מִצְנוֹת תַּלְמוּד תוֹרָה. (מגן אברהם סימן נ סק"ב. ריא)

מסכתות קטנות. חמש. נביא.

סיוס מסכתות קטנות, כמו מסכת סופרים או מסכת פלה, מועיל לפטור מהתענית (פמ"ג). וכן חמש אחד (אגר"מ) או נביא אחד (מהר"ש קלוגר), ובלבד שילמד בהבנה, ולא בקריאה בלבד. (יבי"א ח"א סימן כו אות י)

זהר הקדוש

סיוס ספר אחד מהזהר הקדוש, על אף שאינו מבין מה שקורא, נחשב כסעודת מצוה. וכבר כתב הגאון החיד"א, שהקריאה בזהר הקדוש מסגלת להאיר את הנפש ואפלו אם יטעה בקריאתו, והוא תקון גדול לנשמה. וכן אמר רבנו האר"י ז"ל לבעל תשובה אחד ללמד בכל יום חמשה דפים בזהר, על אף שאינו מבין מה שאומר. וכן הורה הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל לאנשים שהיה קשה להם להבין את למוד הגמרא. (ריא)

בכור קטן

יש נוהגים שהאבא מתענה עבור בנו בכורו כשהוא קטן. ואמנם, גם במקומות שלא נהגו כן, טוב שהאבא ישתתף בסיוס מסכת עד שיגיע בנו לגיל מצוות. ובאפן שגם האבא בעצמו בכור, המנהג בהרבה קהלות שהאבא מתענה עבור בנה. וטוב שתשתדל להשתתף בסיוס מסכת, ובזה תפטור מהתענית. (ריד)

בכור שטרם מלאו לו שלשים יום לילדתו, אין אביו צריך להתענות עבורו. ואם מתאפשר לאבא בקלות, טוב שישתתף בסיוס מסכת. (ריד)

אבל - מתר לאבל בתוך שנה להשתתף בסעודת סיוס מסכת, כיון שזו סעודת מצוה, אבל בתוך שבעה אין להקל. ואם הוא חלש וקשה לו התענית ויבוא להתבטל מסדר ליל פסח, יפדה את התענית בצדקה, דהינו שיתן מחיר סעודה אחת לעניים, ורשאי יהיה לאכל. (ריג)

ערב פסח שחל בשבת

כְּשֶׁחַל עָרַב פָּסַח בְּשַׁבָּת, הַמְנַהֵג לְהַקְדִּים אֶת הַתְּעֵנִית לְיוֹם הַמִּישֵׁי יִיב
בְּנִיסָן. וְהַמְקַל בְּמָקוֹם צָרָךְ שֶׁלֹּא לְהַתְּעִנּוֹת, יֵשׁ לוֹ עַל מַה לְסַמְךָ. וּבְכָל אִפְּן
יְכוּלִים לְהַשְׁתַּתֵּף בְּסֵעוּדַת מְצוּהָ כְּבָכֵל שָׁנָה. וְהַמְתַּעֲנֶה בְּשָׁבִיל בְּנוֹ קָטָן, רִשְׁאֵי
שְׁלֵא לְהַתְּעִנּוֹת. (רְטו)

ההכנות לחג

לשמח ולשמח

נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה (דְּבָרִים טו יד-טו): "וְשִׂמְחֶתָּ בְּחַגְךָ אֶתְּהָ וּבְבִנְךָ וּבְבִתְךָ וְעַבְדְּךָ
וְאִמְתְּךָ, וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תַּחֲגֹ
לְה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאָתְךָ וּבְכָל
מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, וְהָיִיתָ אֶדְךָ שִׂמְחָה". וְכָתַב הַרְמַב"ם (פ"ו מֵהַלְכוֹת יוֹם טוֹב הַלְכָה יז):
חֵיב אָדָם בְּחַג לְהִיּוֹת שִׂמְחָה וְטוֹב לֵב, הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ וְכָל הַנְּלוּיִם
אֵלָיו. וּמְצוּהָ שִׂישְׂמַח לְכָל אֶחָד כְּפִי הַרְאוּי לוֹ, כִּיצַד? הַקְּטָנִים נוֹתֵן לָהֶם
קָלִיּוֹת וְאִגוּזִים וּמִמְתַּקִּים; וְהַנְּשִׁים קוֹנֶה לָהֶן בְּגָדִים וְתַכְשִׁיטִים נְאִים כְּפִי
מָמוֹנוֹ; וְהָאֲנָשִׁים אוֹכְלִים בְּשָׂר וְשׁוֹתִים יַיִן. ע"כ. (הַחִינוּךְ מְצוּהָ תַפַּח)

וְהַעִיד רַבֵּי חַיִּים וַיְטַאֵל עַל רַבְּנֵי הָאָרֶץ ז"ל (שֶׁעַר הַמְצוּוֹת לוֹ ע"ב), וְזוֹ לְשׁוֹנוֹ:
בְּעֵנֶן מִדַּת הַנְּדִיבוּת וְהוֹתֵרְנוּת רְאִיתִי לְמוֹרֵי ז"ל, שֶׁלֹּא הָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּעַצְמוֹ
לְהַתְּכַבֵּד בְּמַלְבוּשִׁים נְאִים יוֹתֵר מִדֵּי, גַּם בְּמֵאֲכָלוֹ הָיָה אוֹכֵל דָּבָר מוֹעֵט
מְאֹד, אָבֵל בְּמַלְבוּשֵׁי אִשְׁתּוֹ הָיָה זֶהִיר מְאֹד לְכַבְּדָהּ וּלְהַלְבִּישָׁהּ, וְהָיָה מִפִּיק
כָּל רְצוֹנָהּ, אִף אִם לֹא הָיְתָה יָדוֹ מְשַׁגֵּת כָּל כָּךְ. ע"כ. וּפְשׁוּט וּבְרוּר, שֶׁכָּל
מֵה שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁתַּדֵּל לְהַפִּיק אֶת רְצוֹן הָאִשָּׁה, הוּא בְּמַלְבוּשִׁים צְנוּעִים
הַהוֹלָמִים אֶת הַהֲלָכָה, וְלֹא חֵס וְשְׁלוֹם בְּגָדִים צְמוּדִים וְכִיּוּצָא בָהֶם,
שֶׁהַלּוֹבֶשֶׁת אוֹתָם עוֹבְרַת עַל אֲסוּרֵי תוֹרָה חְמוּרִים, וּמְכַשִּׁילָה אֶת הַרְבֵּים
בְּאֲסוּרֵי הַתּוֹרָה "וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם". וְדִי בְּזָה לְמַבִּין.

כְּתַב הַרְמַב"ם: "וּכְשֶׁאוֹכֵל וְשׁוֹתֵה בְּחַג, חֵיב לְהֵאָכִיל לַגֵּר, לְיְתוּם
וְלְאֻלְמָנָה עִם שְׂאֵר הָעֲנִיִּים הָאֲמֻלָּלִים, אָבֵל מִי שֶׁנוֹעֵל דְּלִתוֹת בֵּיתוֹ וְאוֹכֵל
וְשׁוֹתֵה עִם בְּנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְאִינוּ מְאָכִיל וּמְשַׁקָּה לְעֲנִיִּים וּלְמָרִי נֶפֶשׁ, אִין זֶה
שִׂמְחָת מְצוּהָ, אֶלֶּא שִׂמְחָת כְּרִסוּ".

אין שמחה גדולה ומפארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא "לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים'". (הלכות מגילה פרק ב הלכה יז)

אשרי משכיל אל דל

ספר רבי מאיר רפאל זצ"ל מיזד: כשעליתי לירושלים בשנת תרפ"ג, דרתי באותה חצר יחד עם הרב אברהם עדס זצ"ל, הרב היה גר למעלה - ואני למטה. פעמים היה קורא לי לעשות לו איזו עבודה בביתו, והיה משלם לי שכר כפלים. והייתי אומר לו: אדוני הרב, זה יותר מדי, השכר שנתת לי. והיה משיב לי: כתוב בתורה, "ואהבתם את הגר", ומה הגר שבא במקלו ובתרמילו כל כך צריך לאוהבו - אנחנו, בני אברהם יצחק ויעקב, ואתה, ששמת נפשך בכסף ובאת מחוץ לארץ לארץ ישראל ולירושלים, לא כל שכן?! ותמיד היה ממציא לי איזו עבודה שלא שוה אפלו שני גרוש, והיה משלם חמשה גרוש.

פעם, בערב החג, לא הייתה לי פרוטה בכיס אפלו כדי לקנות ירק, והייתי עומד ברחובות נע ונד, זה קונה וזה מוכר, וזלגו עיני דמעות בסתר. הרב עבר בדרך וקרא אותי: "מאיר, מאיר, בא". נגשתי אליו, ואמר לי: "בא לביתי ונעשה חשבון כמה כסף אני חייב לך". השבתי לו: "אדוני הרב, אין לי שום חשבון, יען מה

שעבדתי לך שלמת לי כפלים!" אמר לי: "לא, יש לנו חשבון, בא אלי לבית". הלכתי אתו ונתן לי עשרים וחמשה גרוש, ואמר לי: "לך תעשה הוצאות יום טוב הקדוש". אמרתי לו: "אדוני, מדוע נתת לי? הלא אינך חייב לי כלום!" השיב לי: "לך תקנה מצרכים לכבוד יום טוב!"

אז הרגשתי בודאי שהרב יש לו רוח הקדש, והיו בעיני עשרים וחמשה גרוש אלו כעשרים וחמש לירות [פי מאה], ושמחתי כמוצא שלל רב. (מעין המועד סוכות שכא)

בְּזֶמַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הֵיטָה מְצוּהָ עַל יִשְׂרָאֵל לְשַׁמַּח אֶת הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם [שְׁנַאֲמַר: "וְשִׂמְחֵת בְּחֻגְדָּא אִתְּהָ... וְהַלְוִיִּם"], מִפְּנֵי שֶׁהֵיוּ עוֹבְדִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וּמוֹרִים הוֹרְאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שְׁנַאֲמַר: "יִזְרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרַתְךָ לְיִשְׂרָאֵל". וּבְזִמְנֵנוּ, שְׂאִין עֲבוּדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מְצוּהָ לְשַׁמַּח אֶת הָאֲבָרְכִים שְׁלוֹמְדִים תּוֹרָה יוֹמָם וְלַיְלָה, וּמוֹרִים הוֹרְאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם בְּמִקּוֹם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז"ל (מִנְחוֹת קִי ע"א): תַּלְמִידֵי חֻכְמִים שְׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה, מַעֲלָה עֲלֵיהֶם כְּאֵלוֹ עוֹסְקִים בְּעֲבוּדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. (בִּנְיָן שְׁלֵמָה לְהַגְרִישׁ הַכֹּהֵן מוֹיִלְנָא. חִי"ע יו"ט צ"ט)

אָדָם שֵׁישׁ בְּאֶפְשָׁרוֹתָיו לְהִזְמִין אֶת הַנְּזַקְקִים אֵלָיו לְבֵיתוֹ, תִּבְאֵא עָלָיו בְּרָכָה. אִדּוּ אִם אֵין בְּאֶפְשָׁרוֹתָיו, וּכְגוֹן שֶׁהֵם מְשַׁפְּחָה בְּרוּכַת יְלָדִים וְאֵין לוֹ מִקּוֹם בְּבֵיתוֹ, אוֹ שֵׁישׁ חֲשֵׁשׁ כְּלָשְׁהוֹ שֶׁהֵם הִתְבַּיְשׁוּ כְּאֶשֶׁר יִבְאוּ אֵלָיו, אֲזִי יִשְׁלַח אֶת הַמַּאֲכָלִים לְבֵיתָם, אוֹ שִׁיתֵן לָהֶם מִכֶּסֶפּוֹ בְּעֵין יָפָה וּנְדִיבָה עֲבוֹר הוֹצָאוֹת הַחֹג. (פִּסְקֵי תְּשׁוּבוֹת ח"ו שפ"ז)

ההכנות לליל הסדר

כָּל אָדָם יָכִין בְּבֵיתוֹ מִבְּעוֹד מוֹעֵד אֶת כָּל הַמַּאֲכָלִים הַנְּזַקְרִים לְעֵרִיכַת הַסֵּדֶר כְּמִשְׁפָּטוֹ, דְּהֵינּוּ: יַיִן [אַרְבַּע כּוֹסוֹת לְכָל אֶחָד], מִצּוֹת שְׁמוֹרוֹת עֲבוּדַת יָד [כֶּ-110 גָּרָם לְכָל אֶחָד], עֲלֵי כֶּרֶפֶס - סֶלְרֵי [קִצְצַת לְכָל אֶחָד], מִיָּם עִם מִיץ לִימּוֹן, אוֹ מִי מֶלַח, אוֹ חֲמֵץ לְטַבּוּל הַכֶּרֶפֶס, מְרוֹר - חֶסֶה [54 גָּרָם לְכָל אֶחָד], חֲרוֹסֶת, זְרוּעַ [בְּשֶׁר אוֹ עוֹף צְלוֹי אוֹ מִבְּשֵׁל לְקַעֲרַת לַיִל הַסֵּדֶר], בֵּינְיָה מְבַשְׁלֶת. וּכְמוֹ כֵּן יָכִינוּ, כְּמוֹבֵן, סְעוּדַת חֹג מְשַׁבַּחַת כִּיד הַמְּלָךְ, וּקִצְצַת מִמִּתְקִים לְעוֹרֵר אֶת הַיְלָדִים וְהַגָּדָה שֶׁל פֶּסַח לְכָל אֶחָד.

הַכְּנֵת הַמִּצּוֹת - מִצּוֹת הַחוּבָה שְׁאוּכָלִים בְּלִיל הַסֵּדֶר, צָרִיךְ שִׁיְהִיו מִמִּצְּחָה שְׁמוֹרָה מְשַׁעֲת קְצִירָה, וְשִׁנְעֵשׂוּ בְּעֲבוּדַת יָד בְּכוֹנָה לְשֵׁם מִצַּת מְצוּנָה. כִּי לְדַעַת רַב הַפּוֹסְקִים לֹא יוֹצְאִים יְדֵי חוּבָה בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן בְּמִצּוֹת מְכוּנָה הַמִּצּוֹיוֹת. וְרַק בְּשַׁעֲת הַדְּחָק, כְּשֶׁלֹּא הִשִּׁיג מִצְּחָה שְׁמוֹרָה עֲבוּדַת יָד, יוֹצֵא יְדֵי חוּבָה בְּמִצּוֹת מְכוּנָה. (עו, עח)

מִצּוֹת הַחוּבָה שְׁאוּכָלִים בְּלִיל הַסֵּדֶר, נִקְרְאוֹת 'מִצַּת מְצוּנָה', וְרִאוּי לְהִתְאַמֵּץ לְהַשִּׁיגָם דְּוָקָא מִמִּצּוֹת שְׁנַאֲפּוּ בְּעָרֵב פֶּסַח לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם [12: 40]. וּכְמוֹ שֶׁכָּתֵב מֶרֶן בְּשִׁלְחֹן עֲרוּדָה (סִימָן תִּנְח): "נוֹהֲגִים שֶׁלֹּא לְלוּשׁ מִצַּת 'מְצוּנָה' בְּעָרֵב פֶּסַח עַד אַחַר שֵׁשׁ שְׁעוֹת, שֶׁהוּא זְמַן הַקְּרִבַת קֶרֶבֶן פֶּסַח. וּבְעָרֵב פֶּסַח שֶׁחַל בְּשַׁבָּת, יְלוּשׁ בְּעָרֵב שַׁבַּת אַחַר שֵׁשׁ שְׁעוֹת". וְכֵן דַּעַת רַש"י, הַגְּאוֹנִים, רַבְּנֵי שְׁמִשׁוֹן מִשְׁאַנֵּץ, הַרַבִּי"ה, הַרַבִּי"ש וְעוּד. וְיִתְאַמֵּץ בְּזָה מְאוּד, כִּי לְכָל הַדַּעוֹת יֵשׁ בְּזָה לְפָחוֹת מְצוּנָה מִן הַמְּבַחֵר. (קסז)

אדם הרגיש לאכילת מצה מקמח חטה, יאכל מצה מקמח שבלת שועל.
(עו)

הסירו מכשול: יקפיד לקנות 'חטה' ו'כרפס' מגדול מיוחד שאין בו חשש תולעים, כי אכילת תולעים חמורה מאד יותר מכל מאכלות אסורות, ואכילת תולעת אחת חמורה ממש כמו חמש חתיכות של חזיר! (כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'). ומכל מקום, אם לא השיג מגדול מיוחד, יתלש את כל עלי החטה הירקים ויזרקם, ויאכל רק את הקלח הלבן לאחר בדיקה קפדנית ויסודית, כיון שהקלח קל יותר לבדיקה. (צה)

בשר לפסח - אסור לומר: בשר זה או זרוע זה 'לפסח', שנתראה שפונתו לקרבן פסח, והריהו פאוכל בשר קדשים חוץ לבית המקדש, אלא יאמר: בשר זה 'ליום טוב'. ונהגו להזהר בזה גם בעופות ודגים. (ריז)

ערב פסח

מזמור לתודה בתפלת שחרית

מנהג אשכנז שלא לומר "מזמור לתודה" בתפלת שחרית של ערב פסח ושל חל המועד, מכיון שבזמן שבית המקדש היה קיים לא הקריבו קרבן 'תודה' בגמים אלו, מפני שהיה צריך להביא עם הקרבן חלות חמץ [40 חלות, 10 חמץ ו-30 מצה], וחששו שמא לא יספיקו בערב פסח לגמר לאכל את עשר חלות החמץ קדם זמן אסור אכילת חמץ. **אולם מנהג בני ספרד לאמר,** כיון שאין מזמור זה נתקן לשם קרבן 'תודה' אלא לשם הודאה. (טור ובית יוסף סימן רפא. ח)

אסור מלאכה

אסור לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום [12:40 בערך]. ושני טעמים נאמרו בזה: **א.** כדי שיפנה את זמנו להכנת צרכי החג, כאפיקת המצות ושאר ענייני ליל הסדר. **ב.** בזמן בית המקדש היו מקריבים קרבן פסח,

וזמן הקרבתו מחצות היום. וביום שאדם מקריב קרבן, נאסר בעשית מלאכה, כי יום טוב הוא לו. ולכן, אף שהיום, בעוונותינו הרבים, חרב בית המקדש ואין לנו קרבן פסח, בכל זאת, כיון שנאסרה בזמנו עשית מלאכה, נשארו האסור בתקפו, ואין בכחנו להתירו. (קפא)

תקוני בגדים - לא אסרו אלא מלאכה גמורה, כגון לתפר חליפה חדשה, אפלו בחנם. אבל תקונים לצורך החג, אפלו מעשה אמן - מתר, ובלבד שיהיו בחנם. ובתקון קל של 'מעשה הדיוט' בתפירת כפתור, רשאי האמן אף לטל שכר. (קפט)

מתר לגזז צפרניים, לצחצח נעלים, ולגהץ בגדים כל היום פלו. (קצג)

תספרות - מצוה שייכנס לחג כשהוא מספר. אולם אין להסתפר אחר חצות, ורק בגלות הזקן יש להתיר. ואם שכח להסתפר, רשאי להסתפר על ידי עצמו בלבד. ואם יש ספר עני שאין לו כדי צרכו ליום טוב, רשאי להסתפר אצלו בשכר. (קצא)

ערב פסח שחל בשבת - מתר לעשות מלאכה ביום ששי אחר חצות, אפלו מעשה אמן, כבכל ערב שבת, כיון שעקר הטעם לאסור עשית מלאכה בערב פסח הוא הטעם השני של הקרבת קרבן פסח. וכיון שזמן הקרבתו ביום שבת ולא ביום ששי, לכן לא נאסר יום ששי בעשית מלאכה אלא כבכל שבוע - מזמן מנחה קטנה [שעתים וחצי לפני צאת הפוכבים לפי שעות זמניות. בערך: 16:20], כמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א. (קפג, רנה)

אכילה בערב פסח

אסור לאכל מצה בערב פסח כל היום, כדי שיהיה הכר וחדוש באכילתה בלילה שהיא לשם מצוה. ואף את הילדים אין להאכיל מצה. אבל קטן שאינו מבין בספור יציאת מצרים שמספרים בליל הסדר, מתר להאכילו מצה. ומצה עשירה [עוגה הנעשית מקמח כשר לפסח ומיץ פרות בלי מים כלל], מתר אף לגדולים לאכל. (קצו, רנט)

משעה עשירית של היום [בערך: 16:50], אסור לאכל אף מצה עשירה. ובמקום צרף יש להקל לאכל עד 50 גרם ולא יותר. ואמנם פרות וירקות, בשר, דגים וכדומה, רשאי לאכל כרצונו, ובלבד שלא ימלא כרסו, כדי שיאכל את המצה בלילה לתאבון. ואולם, טוב לאכל פמות כזו שישער בעצמו שאכילה זו תספיק לו שלא ירעב בלילה, כדי שלא יבוא למהר לגמור את ההגדה ואת ספור יציאת מצרים. ואדרבה, כשיאכלו הוא ובני ביתו בערב פסח כראוי, ישבו כלם רגועים ושלולים בלילה, ויספר להם בנחת, בסבלנות ובשמחה. (קצט)

גלת הפותרת: חובה קדושה להשפיע את הילדים לישן בערב פסח, כדי שיהיו ערניים כל הסדר ויקים בהם מצות 'והגדת לבנך', שזהו עקר מטרת ליל הסדר. (ה)

מקוה טהרה

מנהג חשוב לטבל במקוה טהרה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבל בכל ערב שבת, תבא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (ח"ע יו"ט קב)

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כמו מקפסת גפרורים או ממצית וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. אי לך, יש לשים לב בערב יום טוב קדם פניסת החג להכין נר נשמה הדולק 24 שעות, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשו מתחדשת. ואמנם, יש להזהר שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד.

הדלקת נרות החג

טוב שהנשים ידליקו את נרות החג לפני השקיעה כבכל ערב שבת. אלא שיש נשים נוהגות להדליק בליל יום טוב קדם הקדוש, ויש להן על מה שישמכו. (סוכות ר)

הברכה

קדם ההדלקה תברך האשה: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של [בשבת:] (שבת ו) יום טוב", ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות הן להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבלות שבת בהדלקה, והיא ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמתר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבלות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (מ"ב רסג כז. שם רט)

"שהחינו"

לא תברכנה הנשים ברפת 'שהחינו' בהדלקה, כיון שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקדוש של ליל יום טוב. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד) נמצא שהמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון זעבי"ץ, ז"ה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

אף נשים המברכות 'שהחינו' בהדלקה, תענינה 'אמן' על ברפת 'שהחינו' ששומעות בקדוש, ואין בזה חשש הפסק בין ברפת 'הגפן' לטעימת היין.

ויש להבהיר כי דין זה הוא רק בחג הפסח, מאחר וברפת 'שהחינו' שבקדוש שיכת גם על שאר מצוות הסדר באכילת המצה והמרור, והאשה שברכה שהחינו בהדלקה לא כונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג. ולכן בסכנות שפטורה היא ממצות סכה, אין לה לענות אמן. ואולם, אם היא מבנות אשכנז, רשאית לענות 'אמן' בקדוש של חג הסוכות, מאחר ויש נוהגות לברך אפלו על הישיבה בסכה, אך בחג השבועות לא תענינה. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. שם קנא, ריג)

דיני ערב פסח שחל בשבת

כאשר חל ליל הסדר במוצאי שבת, וערב פסח הוא ביום השבת, יש להעריך לכך בהתאם, כדלהלן.

הכנת נר דלוק - זכין מערב שבת נר נשמה דלוק, כדי שתהיה לו אש מוכנה להדליק ממנה במוצאי שבת, שהוא יום טוב, לכל צרכו (כחיימום התבשילים, והדלקת נר, ליו"ט).

לְסַעוּדַת לַיִל שַׁבָּת: יבצע על שתי פתות שלמות לצורך לחם משנה, ויחלק לבני הבית 54 גרם כבכל שבת. ויזהרו מאד שלא יתפזרו פרוגי הלחם. ובגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרוגים, ויקפל הכל במפה ויזרק בפח האשפה שברחוב. (סה)

לְסַעוּדַת הַבֶּקָר: מאחר ואסור לאכול חמץ כבר מהשעה הרביעית [בערך 9:10], אם כן, צריך להזדרז לקום מקדם ולהתפלל בגן החמה, כדי שיספיק לחזור לביתו לאכול את הסעודה עם פתות, ולגמר עד סוף השעה הרביעית. (רנז)

בטול החמץ: בגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרוגים, ויקפל הכל במפה ויזרק באשפה שברחוב. ואז יאמר את נסח הבטול שאומרים ביום, כמובא לעיל. (סה, סו)

אם נשארו לו מעט פתות, יזרקו באשפה שברחוב. וטוב שישפך עליהן נפט, כדי שימאסו לאכילה. (סה)

אם השתמשו בכלים של חמץ, אין היתר לשטוף את הכלים בשבת, משום שנמצא שמכין משבת לחל, אלא יצניע אותם עד לאחר הפסח. (סז, רנח)

סעודה שלישית

חובה בכל שבת לאכול סעודה שלישית בפת, ולא די במזונות בלבד. וגם בסעודה זו ישתדל לאכול מצות מבשלות או מטוגנות [אפן הכנתן מבאר לעיל], ויקח לפחות שתי מצות לחם משנה, ויחלק לכל בני ביתו. ואם אין לו מצה מבשלת, יאכל מצה עשירה, מעט יותר מפביצה, או תבשיל כבשר ודגים. (סימן תמד ס"א. רסג, סח)

זמן סעודה שלישית - מאחר ובלילה צריך לאכול את המצה לתאבון, לךך יזדרז לקיים סעודה שלישית עד השעה העשירית מהבקר [בערך 50:16]. ואם שכח, ימהר מיד כשנזכר לעשותה במצה מבשלת, אלא שיאכל "פזית" [27 גרם] עד 50 גרם ולא יותר [ולא ברך על הנטילה]. ואם אוכל מצה עשירה, יאכל מעט יותר מ"פביצה" [54 גרם]. ופרות או ארז וירקות וכדומה, מתר לאכל עד השקיעה. (רסד)

טלטול המצה

מִתֵּר לְטַלְטֵל מִצָּה רְגִילָה בַּשַּׁבָּת וְאִין בְּזָה מְקַצָּה [כִּינּוּן שְׂרָאוּיָה הִיא לְאֲכִילָה בְּלִיל שַׁבָּת, וְכֵן מִתֵּר לְתַנְּהָ בַּיּוֹם לְקַטֹּן שְׁלֵא מִבֵּין בְּסִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם]. אוֹלָם מִצּוֹת שְׂמֹרוֹת הַמִּיחָדוֹת לְלִיל הַסֵּדֶר, הַרְיָהוּן מְקַצָּה [מַחֲמַת חֶסְרוֹן כִּיס, כִּינּוּן שְׁהַקְצוֹן שְׁלֵא לְאֲכֹל עַד לִיל הַסֵּדֶר], וְאֲסוּר לְטַלְטֵל. אֲלֵא שְׂאֵם יֵשׁ לוֹ כַּמּוֹת גְּדוֹלָה שֶׁל מִצּוֹת שְׂמֹרוֹת, וְאִינוּ מְקַפִּיד שְׁלֵא לְאֲכֹל מִהוּן קֹדֶם הַפֶּסַח, מִתֵּר לְטַלְטֵל בַּשַּׁבָּת. כַּמְבוֹאֵר בַּחוּבְרַת 'הַשַּׁבָּת בַּהֲלָכָה וּבַאֲגָדָה' חֵלֶק ב'. (רו, רסו)

ההכנות לליל הסדר

טוֹב שְׁהֵאֲשֶׁה תְּבַשֵּׁל אֶת כָּל הַמֵּאֲכָלִים שֶׁל לִיל הַסֵּדֶר בַּיּוֹם שְׁשִׁי, כִּינּוּן שְׂגָם הִיא צְרִיכָה לְשַׁבָּת בְּנִחַת, בְּשִׁלּוּחַ וּבְשִׁמּוּחַ לְשִׁמּוּעַ אֶת סִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם, שְׁהַרִי חֲבִיבוֹת הַנְּשִׁים בַּהֲגָדָה וּבְכָל מִצְוֹת הַפֶּסַח, וּבְלִיל הַחֵג רַק תַּחֲמִם אֶת הַתְּבַשִּׁילִים. וְיִדְלִיקוּ אֶת הַגִּזּוּ מֵאֵשׁ הַדְּלוּקָה מֵעֶרֶב שַׁבָּת. וְלֹא יִתְחִילוּ בְּסִדּוֹר הַשְּׁלַח וְשִׁאֵר הַהֲכָנוֹת אֲלֵא אַחַר צֵאת הַשַּׁבָּת, שְׁהַרִי אֲסוּר לְהַכִּין מִשַּׁבָּת לַיּוֹם טוֹב. וְקֹדֶם הַהֲכָנוֹת, תֹּאמֶר: 'בְּרוּךְ הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ'. (רסח)

אִם בְּנֵי הַבַּיִת מְרַבִּים וְהַזְּמַן דְּחוּק, יְכוּלִים לְהִתְחִיל בְּסִדּוֹר הַשְּׁלַח בְּלִבְד מִיַּד אַחַר הַשְּׂקִיעָה, אֲבָל אֶת שְׁאֵר הַמְּלָאכוֹת, כַּהֲדַלְקַת הַנְּרוֹת אוֹ הַגִּזּוּ, לֹא יִתְחִילוּ בְּשׁוּם אֲפֹן אֲלֵא לְאַחַר צֵאת הַשַּׁבָּת. (רסח)

'ותודיענו'

בְּתַפְלַת עֲרֻבִית שֶׁל יוֹם טוֹב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מוֹסִיף בְּעֵמִידָה 'ותודיענו' [בְּמִקּוֹם 'אַתָּה חוֹנֵנֵנוּ' שֶׁבְּכָל מוֹצָאֵי שַׁבָּת] כַּמּוּבָא בְּסִדּוּרִים. וְאִם שָׂכַח וְלֹא אָמַר - אִם נִזְכֵּר כְּשֶׁאָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה קֹדֶם שְׁהַמְשִׁיד 'ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמִינִים', חוֹזֵר וְאוֹמֵר 'ותודיענו', אֲבָל אִם כָּבָר אָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה'' - כִּינּוּן שְׁהַזְכִּיר שֵׁם ה', אִינוּ חוֹזֵר. (רסח)

הדלקת הנרות לחג הפסח

הַדְּלַקַת הַנְּרוֹת לְכַבּוֹד יוֹם טוֹב שֶׁל פֶּסַח תַּעֲשֶׂה אֵדָּו וְרַק לְאַחַר צֵאת הַשַּׁבָּת, וְעַל יְדֵי הַבְּעָרָה מֵאֵשׁ שְׁהִיתָה דְּלוּקָה לְפָנֵי הַשַּׁבָּת, כְּמוֹ 'נֵר נִשְׁמָה'. וְיֵשׁ לְהַשְׁתַּדֵּל שְׁהֵאֲשֶׁה לֹא תִדְלִיק אֶת הַנְּרוֹת לְכַבּוֹד הַחֵג אֲלֵא עַד צֵאת הַשַּׁבָּת לְרַבְּנוּ תָּם [20: 25] בְּעֶרְףְּ. (רסח)

הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים
במצוה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה
המדליקה בנרות, תזהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על
ידי חמום השעוה [משום ממרח], אלא תדביק ביום ששי את הנרות בזוג
פמוטות אחר, ובלי להחג תדליק בהם. (חזו"ע יו"ט סא)

עד כאן מדיני ערב פסח שחל בשבת

תפלת ערבית של ליל פסח

ברכת מעין שבע

בְּלֵיל פֶּסַח שְׁחַל בְּשַׁבָּת, אֵין לְשַׁלֵּחַ צְבוּר לֹמֵר בְּרַכַּת 'מַעֲיֵן שְׁבַע'. וְשַׁלֵּחַ
צְבוּר שְׁאֲמָרָה, אֵין לְקַהֵל לַעֲנוֹת אַחֲרָיו 'אֲמוֹן כָּלֵל'. (רלא)

וְהַטַּעַם בְּזֶה, שֶׁכָּל מֵה שֶׁתִּקְנֶה חַז"ל לֹמֵר בְּרַכַּת 'מַעֲיֵן שְׁבַע', בְּגִלְל שֶׁבְּזַמְנָם הָיוּ בְּתֵי הַכְּנֻסָּת
מְחוּץ לְעִיר, וּפְעָמִים שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים מְתַאֲחָרִים וְגוֹמְרִים אֶת הַתְּפִלָּה אַחֵר שֶׁהַצְּבוּר יֵצֵאוּ
מִבֵּית הַכְּנֻסָּת, וְהָיוּ חוֹזְרִים לְבָדֵם לְבֵיתָם בְּלֵילָה, וְהָיוּ נֹזְקִים מְשֻׁדָּים שֶׁהָיוּ מְצוּיִים מְאֹד
בְּזַמְנָם, לְכַדֵּם תִּקְנֶה חַכְמִים שֶׁיֵּאמְרוּ הַחֲזוֹן לְאַחַר הַעֲמִידָה בְּרַכַּת 'מַעֲיֵן שְׁבַע', וְעַל יְדֵי זֶה
תִּתְאַרְדֵּם הַתְּפִלָּה קֶצֶת יוֹתֵר, כִּד שֶׁכָּלֵס יִסְפִּיקוּ לְסַיֵּם אֶת הַתְּפִלָּה וְיִחְזְרוּ יַחַד לְבֵיתָם.
וּמַעֲתָה, בֵּינוֹן שֶׁהַתּוֹרָה אֲמָרָה עַל לֵיל פֶּסַח "כִּי לֵיל שְׁמֵרִים הוּא לְה'", וְדָרְשׁוּ חַז"ל (פְּסַחִים
קט ע"ב) לֵילָה הַמְּשֻׁמֵּר מִהַמְּזִיקִים, אִם כֵּן, אֵין חֲשֵׁשׁ שֶׁל מְזִיקִים כָּלֵל וְאֵין צָרָה בְּבְרַכַּת
'מַעֲיֵן שְׁבַע', שֶׁאֵף אִם יֵאָחַר מִי מִהַמְּתַפְּלָלִים, בְּוֹדָאֵי שְׁלֵא יִנָּזֵק. כִּד פֶּסַקוּ רַבְנֵי נִיסִים גְּאוֹן,
מַחֲזוֹר וִיטְרִי, הַרִיטְב"א, הַתּוֹסֵפוֹת, הַמְּאִירִי, הַרַבֵּין, אַרְחוֹת חַיִּים, כֵּל בּוֹ, הַמַּכְתֵּם, הַטּוֹר,
הַרִיב"ש, הַרַשְׁב"ש, שֶׁלְטֵי הַגִּיבּוֹרִים. וּמֵרֵן הַבֵּית יוֹסֵף הַעִיד שֶׁכֵּן הַמְּנַהֵג. וְהַרְדְּב"י כְּתַב: "כָּל
הַרוֹצֵה לְאַמְרָה - דַּעַת חִיצוֹנִי הוּא, וְאֵין רְאוּי לְקָרוֹתוֹ מִחֲלָקֵת כָּלֵל, וְלֹא לְחֹשֶׁשׁ לוֹ". וְכֵן
פֶּסַקוּ מֵהַאֲחֻרּוֹנִים, הַלְבוּשׁ, הַמְּגֵן אַבְרָהָם, בַּאֵר הַיֵּטֵב, שֶׁלְחַן גְּבוּהָ, שֶׁלְמֵי צְבוּר, רַבְנֵי זֵלְמָן,
מִשְׁנֵה בְרוּרָה וְעוֹד. וּמֵרֵן הַחִיד"א וְעוֹד כְּתַבּוּ, שֶׁגַם לְפִי הַאֲר"י ז"ל אֵין לְאוֹמְרָה. וְכֵן פֶּסַק מֵרֵן
בְּשֶׁלְחָן עֶרְוֶה (סִימָן תְּפוֹז סַעֲיָף א) שֶׁאֵין לֹמֵר בְּרַכַּת 'מַעֲיֵן שְׁבַע'. וְלָכֵן יֵשׁ לְהַעֲבִיר לְמִשְׁמַע
אֲזָנֵם שֶׁל חַזְנִים מְסִימִים שֶׁלֹּא הִשְׁפִּילוּ לְהַבִּין זֹאת, וּמְכַנִּיסִים אֶת עַצְמָם לְחֲשֵׁשׁ בְּרַכַּת
לְבַטְלָה, שֶׁאֲפִלוּ אִם הָיָה סִפְק מִמֶּשׁ, הָרִי סִפְק בְּרַכּוֹת לְהַקְלִי וְלֹא מְבַרְדֵּם, כֵּל שֶׁכֵּן בְּדִין זֶה
שֶׁכְּתַב הַרְדְּב"י שֶׁאֵינוֹ מְחַלְקֵת כָּלֵל, שֶׁבְּוֹדָאֵי אֵין לְאַמְרָה, וְשַׁלֵּחַ צְבוּר שְׁאֲמָרָה, אֵין לְקַהֵל
לַעֲנוֹת אַחֲרָיו 'אֲמוֹן'.

קריאת ההלל בברכה

מנהג ישראל קדושים לגמור את ההלל בברכה בליל יום טוב בבית הכנסת
בתפלת ערבית. ויכונן בברכה הראשונה לפטר את ההלל שקוראים בסדר
בכוס רביעי.

נשים בקריאת ההלל

גם הנשים חייבות בהלל זה. ואף אשה שאינה רגילה להתפלל ערבית,
תעמוד קדם תחלת הסדר ותקרא את ההלל בברכה עד סופו בברכת
'יהללוד'. ואשה שאינה יודעת לקרא, תשמע מחברתה ותצא ידי חובתה.
(רל)

מי שבא לביתו מבית הכנסת, ורואה שאשתו ובנותיו עדין לא קראו את
ההלל, לא יקפיד ולא יכעס עליהן כלל ועיקר על שמעפבים אותו להתחיל
את הסדר מיד כמבאר בהלכה להלן, אלא יאמר להם בנחת ובנעימה
קדושה שיקראו את ההלל, וימתין להם בסבלנות עד שייסימוהו, והכל על
מקומו יבוא בשלום.

עריכת ליל הסדר

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא מצה.
מרור. כורד. שלחן עורד. צפון. ברד. הלל. נרצה.

יכינו קערה בתחלת הסדר ויניחו בתוכה:
שלש מצות. זרוע. ביצה. מרור. חרסת. כרפס. חזרת.

קדש

יערף שלחנו מבעוד יום, כדי ששאיבוא לביתו מבית הכנסת יקדש מיד.
ויסדר שלחנו בכלים נאים כפי יכלתו, להראות דרך חרות ובני מלכים.
ויכין מקום מושבו, כדי שישב בהסבה, דרך חרות בנחת. (א, ו)

הפוס - מוזגים פוס ראשון לכל אחד מבני הבית, וקדם לכן ישטפו את
הפוס מבחוץ, וידיחוהו מבפנים בשפשוף. וטוב שאחר ימוזג לבעל הבית,
דרך חרות. (ט)

מצות חנוך - מצוה לתת מעט יין גם לפני הילדים הקטנים שמבינים
בספור יציאת מצרים, כדי לחנכם במצות ארבע פוסות. (ה)

היין - מצוה לקדש על יין אדם. ולכתחלה אם יכול לשתות יין ממש באופן
שאינו חשש שישתכר מזה, תבוא עליו ברכה. אך מי שקשה לו, ישתה מיץ
ענבים. (יא)

הסבה - ארבע פוסות צריך לשתותם בהסבה, והינו שיטה את גופו
בהשענו על צד שמאל. ואם הסב על צד ימין פאלו לא הסב כלל, וצריך
לחזור ולשתות בהסבה לצד שמאל. ואולם, אשה שלא הסבה בכל מקום
שצריך להסב, אינה צריכה לחזור. (ו, ט)

גם אדם שמאלי יסב לצד שמאל, ומכל מקום, אם טעה והסב לצד ימין,
יצא. (ט)

ראוי שיזכיר לבני ביתו להסב, מאחר ואין אנו רגילים בזה במשך כל
השנה. (ט)

שתית היין - צריך שיהא בכוס לפחות רביעית יין, שהוא 81 גרם.
ולכתחלה ישתה רביעית שלמה. ואם שתה רב רביעית [41 גרם], יצא.
וכשהפוס גדולה יותר, לכתחלה ישתדל לשתות את רב הכוס. (טז)

ישתה את הרביעית בבת אחת, ולא ישהה באמצע השתיה כלל. (טז)

יש לדקדק בעקר בכוס ראשון לשתות לפחות רביעית, משום שישנה הלכה שהקדוש צריך
להיות סמוך לסעודה, והרי ספור יציאת מצרים נמשך זמן רב עד הסעודה, אבל בזה
שישתה רביעית יין בקדוש נחשב לו כסעודה לגבי דיני קדוש, כמבואר בהרחבה בחוברת
'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א. ואולם אין זה מעכב, כיון שספור יציאת מצרים לא נחשב
הפסק, כיון שהוא צריך הסעודה. (יז)

המקדש צריך לכנון להוציא ידי חובת הקדוש את כל השומעים, וכן
השומעים צריכים להקשיב לקדוש מלה במלה, ולכנון לצאת ידי חובה,
ולענות אחריו 'אמן'. ולא יענו 'ברוך הוא וברוך שמו'. (יז, יט)

יקפיד המקדש לבטא את הקדוש כהגון, ולא יבלע אותיות. ואם אינו
מבטא כהגון, יאמר השומע בעצמו בלחש את הקדוש, ולא יענה 'אמן' אחר
המקדש. (יז)

ליל הסדר שחל במוצאי שבת - מברכים בקדוש חמש ברכות, שיש בהן קדוש וגם הבדלה, וסימן יקנה"ז, ראשי תבות:

הגפן,	פרי	בורא	יין
הזמנים],	ישראל	מקדש	קדוש
האש,	מאורי	בורא	נר
לקדש],	קדש	המבדיל	הבדלה
			זמן [שהחינו].

ואם טעה בברכת ההבדלה ובמקום 'ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לקדש חתם: 'ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחל', אינו חוזר. (רעא, רעב)

שכח ולא הבדיל בקדוש כלל: אם נזכר קדם שאכל כרפס, יבדיל מיד על כוס אחר, שהרי אסור לטעם קדם הבדלה, ולא יברך 'הגפן'. נזכר אחר כך קדם ההגדה, יבדיל מיד. נזכר באמצע ההגדה, יברך 'בורא מאורי האש' מיד, ולא יבדיל אלא על הכוס השני אחר ברכת 'אשר גאלנו'. ואם לא ברך על הנר קדם, יברך 'אשר גאלנו', מאורי האש וברכת ההבדלה. נזכר באמצע הסעודה, יפסיק ויבדיל מיד. נזכר אחר הסעודה, יבדיל על כוס שלישי. נזכר אחר כך, יבדיל על כוס רביעי. נזכר במשך הלילה, יבדיל על כוס אחר ויברך 'הגפן', מאורי האש, והבדלה. (רעב)

ביצה - טוב לאכל ביצה אחר הקדוש, זכר לקרבן חגיגה, ויברך אחריה "נפשות". (לא)

ממתקים - מחלקים לילדים מיני מתיקה, כדי שיראו שנוי וישאלו, ואז ישיב להם, כך וכו' ארע לאבותינו, וכו' וכו' עשה ה' למצרים. (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ג)

ורחץ

כל דבר שטבולו במשקה צריך נטילת ידים. כלומר, האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד משבעה המשקים שהם: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל, דם, מים - חייב לטל את ידיו, אך ללא ברכה. ואמנם ישנם ג' אפנים שבהצטרף שנים מהם, אין צריך לטל ידיו: **א.** כשידיו אינן נוגעות במשקה. **ב.** כשהמאכל פחות מ"פזית" [27 גרם]. **ג.** כשהמשקה מבשל. נמצא שהמטביל עוגיה קטנה בתה, פטור מהנטילה אף על פי שנוגע במשקה, כיון שהיא פחות מ"פזית" וגם המשקה מבשל. וכן אם אוכל עוגה "פזית", אך המשקה מבשל ואינו נוגע במקום הרטיבות. או אם אוכל פחות מ"פזית" ואינו נוגע במשקה, אף על פי שהמשקה לא מבשל, פטור מהנטילה. כמבואר בחוברת "הלכות ברכות".

לְאוֹר הָאֵמוּנָה, תִּקְנֵנוּ חַיִּים לְטוֹב יָדַיִם קִדְּשׁ אֲכִילַת הַכֶּרֶס, כִּינּוּן שְׁטָבוֹלוֹ
בְּמִשְׁקָה, אֲדָּ לֹא יִבְרָךְ עַל נְטִילָה זֶה. וְטוֹב שֶׁלֹּא יִדְבֵּר מִהֲנִטִּילָה עַד אֲכִילַת
הַכֶּרֶס. (לב)

כרפס

יִקַּח כֶּרֶפֶס פְּחוֹת מִ"כִּזְיִת" [כ-15 גָּרָם וְלֹא יוֹתֵר, כְּדֵי לְחַשֵּׁשׁ לְדַעַת הַרִי"ף וְהַרְמַב"ם
שֶׁהַכִּזְיִת 18 גָּרָם], וְיִטְבֵּל אוֹתוֹ בְּחֹמֶץ אוֹ בְּמִי מֶלַח אוֹ בְּמִי עִם מִיץ לִימּוֹן,
וְיִבְרָךְ עָלָיו "בוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", וְיִכְנוּ בְּבִרְכָה זֶה לְפִטוֹר אֶת הַמְּרוֹר שֶׁאוֹכֵל
אַחֵר כְּדֵי. (לג, מא)

הַנוֹהֲגִים לְטְבֵּל אֶת הַכֶּרֶפֶס בְּמִי עִם מִיץ לִימּוֹן, טוֹב שֶׁפְּמוֹת הַמִּיִּם תִּהְיֶה מְרַבָּה יוֹתֵר
מִהַמִּיץ לִימּוֹן, כְּדֵי שֶׁיִּחְשַׁב לְאַחַד מִשְׁבָּעָה מִשְׁקִים שֶׁחַיֵּב לְטוֹל עֲלֵיהֶם יָדַיִם. (לה)

יָשִׁים יָב בְּטָבוֹל הַכֶּרֶפֶס שֶׁיִּגְעוּ יָדָיו בְּעֵלִים הַרְטָבִים, כְּדֵי שֶׁיִּתְחַיֵּב בְּנְטִילָה,
שֶׁהַרִי הַכֶּרֶפֶס הוּא פְּחוֹת מִ"כִּזְיִת", וְאִם יָדָיו אֵינָן נוֹגְעוֹת בְּרְטִיבוֹת, אֵינּוּ
חַיֵּב בְּנְטִילָה.

יחץ

מִתּוֹךְ שֶׁלֹּשׁ הַמְּצוֹת הַנִּמְצָאוֹת לְפָנָיו בְּקַעְרָה, יִקַּח אֶת הַמְּצָה הָאֲמֻצָּעִית
וְיִבְצָעֶנָּה לְשֵׁתִים. יִנִּיחַ אֶת הַחֶלֶק הַקָּטָן בֵּין שְׁתֵּי הַמְּצוֹת, וְהַחֶלֶק הַגָּדוֹל
יִשְׁמְרֵהוּ לְאַפִּיקוֹמֵן. וְיַעֲטֶפֶהוּ בְּמַפָּה, זָכָר לְמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת יב לד):
"מִשְׁאַרְתָּם צָרַת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שְׂכָמָם". (מד)

מגיד

מִגְבִּיחִים אֶת הַקַּעְרָה וְאוֹמְרִים "הָא לְחֶמְא עֲנִיא" וְכוּ'. וְלְאַחֵר מִכֵּן
מִנִּיחִים אֶת הַקַּעְרָה בְּסוֹף הַשְּׁלֶחַן כְּאֵלוֹ כְּבֵר אֲכָלוֹ, לְעוֹרֵר אֶת הַיְלָדִים
שֶׁיִּרְאוּ שְׂנוּי וְיִשְׁאַלוּ, וְאִזּוּ יַעֲנוּ לָהֶם שֶׁאֵין אָנּוּ אוֹכְלִים עַד שֶׁנִּסְפַּר בִּיצִיאַת
מִצְרַיִם. (מז)

מוֹזְגִים כּוֹס שְׁנֵי וְאוֹמְרִים "מָה נִּשְׁתַּנָּה". וּמְחַזְרִים אֶת הַקַּעְרָה, וּמְגַלִּים
אֶת הַמְּצָה שֶׁבְּקַעְרָה, וּמְתַחִילִים בְּהַגְדָּה "עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם".

ואסור להפסיק בדבור באמצע ההגדה, אלא לצרף גדול. ורשאי להסב
באמירת ההגדה. (נד- נז)

סבא - בן נשוי המתארח אצל אביו, אין צריך הבן לספר בעצמו לבניו
[הנכדים], אלא יוצא ידי חובה לכתחלה בשמיעתו מהסבא שמספר
לכלם. (מז)

נשים - חיבות בקריאת ההגדה ובספור יציאת מצרים. ואשה שאינה
יודעת לקרא, תצא ידי חובה בשמיעתה מפי האנשים. ואם אינה מבינה
לשון הקדש, צריך שיתרגמו לה את ההגדה וספור יציאת מצרים. (נב)

מצות עשה מן התורה לספר ספור יציאת מצרים כפי הבנת השומעים,
שנאמר (שמות י, ב): "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי
במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה'". ונאמר (שם יג, ח):
"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".
והמצוה היא לספר לכל אדם, אלא שהקדימה והעדיפות לבנו ובתו
הקטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, ואחר כך לנכדיו הקטנים, ואחר כך
לשאר כל אדם. וכתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"א): "כל המאריך בלילה
זה בדברים שארעו ושהיו, הרי זה משבח". (נה)

עקר המצוה בלילה הזה

ישתדל להרחיב את הדבור מאד, ראשית, בספור תרח והקודמים לו שהיו
כלם כופרים בהקב"ה ועובדים עבודה זרה, והיאך אברהם אבינו יצא נגד
כלם ומסר עצמו לכבשן האש, ולא השתחוה לעבודה זרה. וכתב הרמב"ם
(חמץ ומצה פ"ז ה"ד): וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו, הרי זה משבח.
ואחר כך בספור עשר המכות ויציאת מצרים. ויספר בשמחה ובהתלהבות
ממדרשי אגדה של רבותינו המושכים את לבות השומעים על נסיו
ונפלאותיו של הבורא יתברך. וכתוב בזהר הקדוש (פרשת בא דף מ ע"ב): כל
אדם שמספר ספור יציאת מצרים בשמחה, מזמן הוא לשמח עם השכינה
לעולם הבא. והקב"ה שמח בספורו, ובאותה שעה מכניס הקב"ה לכל
הפמליא של מעלה, ואומר להם: לכו ושמעו את ספור השבח שלי
שמספרים בני, ושמחים שהוצאתים ממצרים. ואז כל מלאכי השרת
מתקבצים ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים שמספרים בשמחת
הגאולה של אדון העולם. ובאים ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות
שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו בארץ ששמחים
בישועתו. ובזה מוסיפים פח וגבורה למעלה וכו'. עד כאן. ולזאת החלש
יאמר גבור אני, ויאריך לספר כנד ה' הטובה עליו ולא ימהר, אלא ירחיב
הדבור בנעימות, בסבלנות, ברגע, בשלוחה ונחת. אי לכך, טוב ונכון שיקין
את עצמו מבעוד מועד מתוך שער האגדה המובא לעיל, בפרט על עשר

המכות, כדי שבִּלְלֵי הַסֹּדֶר יִסְפָּר לְכָל הַמְּשַׁתְּתָפִים בְּצוּרָה מְעֻנָּנָת, מְרַתֶּקֶת וּמוֹחֲשִׁית, כְּאֵלּוּ הוּא עֲצֻמוֹ הִזָּה שֶׁסּוּם וְיָצָא לַחֲרוּת. (נו)

וְכִמוֹ שְׂפוֹתֵי הַרְמַב"ם (חֶמֶץ וּמִצָּה ז' ו'): בְּכָל דוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצֻמוֹ כְּאֵלּוּ הוּא בְּעֲצֻמוֹ יָצָא עִתָּהּ מִשְׁעֶבֶד מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם" וְגו', וְעַל דָּבָר זֶה צוּה הַקָּב"ה בְּתוֹרָה, "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאֲךָ ה' מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזַרְעֵ נְטוּיָהּ", כְּלוּמַר, כְּאֵלּוּ אֵתָּה בְּעֲצֻמְךָ הָיִיתָ עֶבֶד, וַיִּצְאֲךָ לַחֲרוּת וּנְפִידִית.

לְאוֹר הָאִמּוֹר, הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ לְבַל יִצְעַר עֲצֻמוֹ בְּלֵיל הַסֹּדֶר, וְעֵינָיו וְלִבּוֹ יִהְיוּ נִמְשָׁכִים אַחַר הַחֲרָסֶת וְהִשְׁלָחוֹ עוֹרֶךְ, וּבְגִלְלָהּ זֶה יִמְהַר בְּהַגְדָּה וְלֹא יֵאָרִיךְ כְּרֹאשׁוֹ כְּפִי שְׁצוּנֵי הַבוֹרָא יִתְבָּרֵךְ. אֶלָּא יִכִּין אֶת עֲצֻמוֹ מִעָרֵב הַחֵג וַיֹּאכַל מִמֶּכֶלִים הַמְרַגְּעִים אֶת נַפְשׁוֹ, כְּתַפּוּחֵי אֲדָמָה וְכַדוּמָה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִקּוּץ, חֵס וְשָׁלוֹם, בְּמִצְוָה הַחֲשׂוּבָה הַזֹּאת. וְכִמוֹ כֵּן יִקְפִיד שֶׁהוּא וּבְנֵי בֵיתוֹ יִנוּחוּ כְּרֹאשׁוֹ בְּעָרֵב הַחֵג, וְעַל יָדֵי שֶׁהוּא מֵיֻשָׁב וְרָגוּעַ, יֵאָרִיךְ בְּסִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם כְּדִי ה' הַטּוֹבָה עֲלָיו, וַיַּחֲזִק אֶת הַשּׁוֹמְעִים בְּאַמוּנָה וּבִטְחוֹן בְּבוֹרָא הָעוֹלָם וּבְהַשְׁגָּחָתוֹ הַפְּרָטִית עֲלֵינוּ בְּכָל צֶעֶד וְשַׁעַל. [וּמִכָּל מְקוֹם, אִם לֹא הִכְיֵנוּ בְּנֵי הַבַּיִת אֶת עֲצֻמוֹ כְּדִי הַצָּרְךָ לְלֵיל הַסֹּדֶר בְּמַעַט אֲכִילָה וְשִׁנָּה, וְקִשָּׁה לְהֵם לְהִתְרַכֵּז כָּל יוֹם, יִזְדַּרְזַר עִתָּהּ וַיִּסְפָּר לְהֵם בְּהִרְחֵבָה לְאַחַר הַסְּעוּדָה].

כְּשֵׁיִנְיַע לומר "לִפְיֶךָ אֲנַחְנוּ חַיִּים...". יְגַבִּיחַ אֶת הַכּוֹס עַד סוּף בְּרִפְת "אֲשֶׁר גָּאֵלָנוּ", וּבְגִמַר הַבְּרָכָה יִשְׁתַּחֲוֶה אוֹתוֹ בְּהַסְבָּה, וְלֹא יִבְרָךְ עָלָיו "בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן". [וְאִם שָׂכַח לְהַסִּב, יִחַזֵּר וְיִשְׁתַּחֲוֶה בְּהַסְבָּה, וְלֹא יִבְרָךְ שׁוּב "הַגֶּפֶן"]. וּמְנַהֵג אֲשֶׁכְּנוּ לְבָרֵךְ "הַגֶּפֶן" עַל כּוֹס שְׁנֵי. (נט)

רחצה

יִטַּל יָדָיו עִם בְּרָכָה, בְּשִׁמְחָה וּבְהִתְלַהֲבוּת לְקִרְאת הַמִּצְווֹת שֶׁעִתָּה בָּא לְקַיֵּם.

מוציא מצה

יִקַּח אֶת הַמִּצּוֹת כְּסֹדֶר שְׁהֵנִיחוֹ, הַפְּרוּסָה הָאֲמֻצְעִית בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת, יִאֲחֲזוּ בְּיָדוֹ, וַיֹּאמֶר לְקַח הַמִּסְבֵּים שְׁיִכְוְנוּ כְּשִׂאֲוֻכְלִים אֶת הַמִּצָּה לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה מִהַתּוֹרָה, זְכוֹר לְאֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּצְאֻ מִמִּצְרַיִם בְּחַפְזוֹן וְלֹא הִסְפִּיק בְּצִקָּם לְהַחֲמִיץ [וְאִם לֹא כִּוְנוּ, יִצְאוּ]. וַיִּכְוֹן הַמְּבָרֵךְ לְהוֹצִיאֵם יָדֵי חוּבָה בְּבִרְכוּת, וַיִּכְוְנוּ לְצִאת יָדֵי חוּבָה. וַיִּבְרָךְ: "הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאֶרֶץ". אַחֲרַי שׁוּמֵט אֶת הַמִּצָּה הַתַּחְתּוֹנָה מִיָּדוֹ, וּמְבָרֵךְ: "עַל אֲכִילַת מִצָּה", וּבוֹצֵעַ

מהעליונה ומהפרוסה יחד, "כזית" [27 גרם] מכל אחת [סד הכל 54 גרם],
ויטבל במלח ויאכלו בהסבה. (סה, טח)

קדם שיאכל הוא בהסבה, יחלק לבני ביתו, ולכן יטעם תחלה מהמצה
העליונה בלי הסבה, ותוף כדי יחלק לבני ביתו שיאכלו מיד בהסבה,
ובגמר החלקה יאכל הוא בהסבה. (סז)

אם אין בשתי המצות שלפניו פמוות מספיקה לתת לכל אחד 54 גרם, יקח
מהמצות המוכנות לו מקדם, וממצות אלו המוכנות די שיתן "כזית"
בלבד לכל אחד. ובמקרה זה, טוב שיכין לכל אחד "כזית" קדם הנטילה,
ולאחר שיתוף את הברכות, טוב שיתן להם גם מעט מהמצות שלפניו
שברך עליהן, כדי שיצאו ידי חובת לחם משנה. (הגר"ז סימן קסז סעיף כ. סה)

מתר לשקל את המצה והמרור במשקל מכני, כיון שזו שקילה של מצוה.
וישתדל לאכל כזית ברוח, כדי שיבלע "כזית" מצה, חוץ מהנשאר בשנים
ובחניכים. (עג)

לכתחלה יאכל כל כזית [27 גרם] פת בתוף זמן של 4 דקות, ונמצא שפביצה
[54 גרם] פת יאכל במשך 8 דקות. אך אם קשה לו לאכל תוף זמן זה, יקפיד
שלא ישקה יותר משבע וחצי דקות לאכילת כל כזית. (חזו"ע סוכות קיב)

ילעס את המצה היטב, כדי שירגיש טעם מצה בפיו. ואין צריך לבלע את
כל "כזית" המצה יחד, אלא יאכל מעט מעט ככל אכילה רגילה. כן פסקו
מהרי"ל, אליה רבה, זרע אמת, שלחן גבוה, מגן האלף, וכו' נהג החזון איש שלא להכניס
את כל הכזית בפיו בבת אחת, אלא היה אוכל מעט מעט. (תשובות והנהגות לחזון איש.
טו, סט)

ה"כזית" הוא 27 גרם. אולם, חולה או זקן שקשה להם לאכל פמוות זו,
יש להקל שיאכלו רק 18 גרם [כפרי"ף והרמב"ם], אך לא יברכו הם, אלא
ישמעו מאחר. (עג)

יאכל את המצה לבדה ללא שום לפתו. אולם חולה או זקן שקשה לו
לאכל את המצה לבדה, רשאי לטבלה באיזה משקה או בתבשיל מעט חם.
ואם בכל זאת קשה לו, אפשר לפזר לו את המצה לפרורים דקים,
ויאכלה כך. (עב, עג)

לא ידבר עד שיגמר לאכל "כזית" מצה. ואם דבר, אינו חוזר לברך. וראוי
שלא לדבר משעה שברך על המצה עד אחר הכוונה עם המצה והמרור.
(סח, קא)

אכל מצה ושכח להסב, חוזר לאכל שוב בהסבה, אך לא יברך שנית. (סח)

אַחַר וְלֹא אָכַל מִצֶּה עַד חֲצוֹת [24: 40 בְּעֶרְךָ] - יֹאכַל, אֲךָ לֹא יִבְרָךְ "עַל אֲכִילַת מִצֶּה".

(פא)

מָרוֹר

יִקַּח כְּזֵית [27 גֶרֶם] מְרוֹר [חֲסָה] וְיִטְבְּלוּ בְּחֹרֶסֶת, אֲךָ לֹא יִשְׁהוּנוּ בְּתוֹכָהּ, שֶׁלֹּא יִתְבַטֵּל טַעַם מְרִירוֹת הַמְרוֹר, וְיִנְעַר אֶת הַחֹרֶסֶת מֵעָלָיו. וְלֹא פְּאוֹתֶם הָאוֹכְלִים אֶת הַמְרוֹר עִם הַרְבֵּה חֹרֶסֶת, וּמְבִטְלִים בְּזֶה לְגַמְרֵי אֶת מִצְוֹת מְרוֹר, שֶׁהֲרִי אֵינָם מְרַגְּשִׁים אֶת טַעַם מְרִירוֹתָיו. וְלֹאֲחֵר שִׁיטְבַל, יִכּוֹן לְצֵאת יְדֵי חוֹבֶת מִצְוֹת אֲכִילַת מְרוֹר, וְיִבְרָךְ "עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְיֹאכְלוּנוּ בְּלֹא הִסָּבָה. (פט)

בוֹרָא פְּרִי הָאָדָמָה - אֵין מְבָרְכִים עַל הַמְרוֹר "בוֹרָא פְּרִי הָאָדָמָה", כִּיּוֹן שֶׁכְּבָר בְּרַכְנוּ בְּאֲכִילַת הַכֶּרֶפֶס וּפְטָרְנוּ אֶת הַמְרוֹר. וּמִכָּל מְקוֹם, גַּם אִם יֵצֵא בֵּינְתֵימָם לְחוּץ אוֹ לְבֵית הַכֶּסֶא [שְׁלֹגְבֵי דִינֵי בְּרָכוֹת, הַיְצִיאָה נְחֻשְׁבֶת כְּהַסַח הַדַּעַת וּמְצָרִיכָה בְּרָכָה שׁוֹב], אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ. שֶׁכִּיּוֹן שְׁחִיבִים מֵהֲדִין לְאָכַל מְרוֹר, הֲרִי זֶה כְּמֵאֲכַל הַבָּא מִחֲמַת הַסְּעוּדָה, שֶׁאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו, כִּיּוֹן שֶׁהוּא נִפְטָר בְּבִרְכַת "הַמוֹצֵיא" שֶׁעַל הַמִּצֶּה. (צט)

חֹרֶסֶת - תִּקְנוּ חַז"ל לַעֲשׂוֹתָהּ זְכָר לְטֵיט שֶׁהִשְׁתַּעַבְדוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם, וְלָכוֹ מִנְהַג יִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים לַעֲשׂוֹת הַחֹרֶסֶת עִבָּה כְּטֵיט, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמ"א (תעג ה) שֶׁהַמְנַהֵג לַעֲשׂוֹתָהּ מִפְּרוֹת שֶׁנִּמְשָׁלוּ בָּהֶם יִשְׂרָאֵל: תְּמָרִים, רְמוֹנִים, תְּאֵנִים, תְּפוּחִים, אֶגּוּזִים, שְׁקָדִים, וְעוֹד. וְיַעֲרַב בָּהֶם תְּבַלִּין שֶׁלֹּא נִטְחוֹן הֵיטֵב, כְּדִי שִׁיְהֵא בָּהּ גַּם זְכָר לְתַבּוּן. (רמב"ם) וְכִמוֹ כֵּן יִתֵּן מְעַט יַיִן אָדָם סְמוּךְ לְטַבּוּל בְּחֹרֶסֶת, זְכָר לְדָם. (טור)

מִנְהַג בְּנֵי בָּבֶל לַעֲשׂוֹת חֹרֶסֶת מִתְּמָרִים לְבַד, וּמִרְתִּיחִים וּמִסִּנְגִּים אוֹתָם עַד שֶׁנִּעְשָׂה דְבִשׁ, וּמְעַרְבִים בָּהֶם אֶגּוּזִים וְשְׁקָדִים שְׁחוּקִים. וְכִשְׁחַל פָּסַח בְּשֶׁבֶת, צָרִיךְ לְתַת אֶת הָאֶגּוּזִים קֶדֶם הַשֶּׁבֶת בְּדְבִשׁ. וְאִם לֹא נָתַן, רִשְׁאֵי לָתֵן בְּשֶׁבֶת, אֲלֹא שִׁיְעַשֶׂה בְּשֵׁנוֹי - שִׁיְתֵן אֶת הָאֶגּוּזִים קֶדֶם וְאַחֵר כֶּךָ אֶת הַדְּבִשׁ, וְאֵין לְחוּשׁ לְאֶסוּר לֶשׁ, כִּי אִף שֶׁהַבְּלִילָה עִבָּה, מִכָּל מְקוֹם לְצָרֵךְ מִצְוָה מִתָּר. (צז)

אַחַר וְלֹא אָכַל מְרוֹר עַד חֲצוֹת [24: 40 בְּעֶרְךָ] - יֹאכַל, אֲךָ לֹא יִבְרָךְ "עַל אֲכִילַת מְרוֹר".

(ק)

בוֹרֵךְ

יקח "כזית" מהמצה התחתונה שנשארה בקערה, וכורכה עם "כזית" מרור, ויטבלם בחרסת ולא ישם בתוכה, ואין צריך לנער החרסת. ואומר: "זכר למקדש..." ויאכלם בהסבה, ואם שכח להסב וקשה לו לאכל שוב, יצא. (ק, קא)

הטעם שביכורד' אין צריך לנער מהחרסת, כי מאחר ואינו משהה אלא מטבל בלבד, באמת לא נאבד טעם המרור. ומה שבאכילת המרור צריך לנער, משום ששם החמירו כי אכילת המרור היא מהדין, אבל בורד' הוא רק לזכר בלבד, ולא החמירו. (קא)

אם קשה לו לאכל כורד' פני'ל, די שיקח 18 גרם מצה ו-18 גרם מרור, ויטבל בחרסת ויאכל. (קב)

שלחן עורד

יערד שלחנו ויסעד לבו בשמחה, כיד ה' הטובה עליו. והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כרסו, כדי שיאכל לבסוף את האפיקומן בתאבון, ולא באכילה גסה. (קג)

מקום שנהגו להקל לאכל בשר עלי בליל פסח, אוכלים. מקום שנהגו שלא לאכל, אין אוכלים. וכשהזרוע שמנח בקערה הוא עלי, אסור לאכלו בכל מקום. (קג)

יזדרז בסעודה כדי להספיק לומר את ההלל קדם חצות [בערד 24: 40] מלה במלה ולהתבונן במלים על השגחתו הפרטית של בורא עולם עלינו בכל צעד וצעד. (קיד)

צפון

בגמר הסעודה אוכלים "כזית" מהמצה שחצה אותה בתחלת הסדר והניחה במפה, והוא הנקרא "אפיקומן". וקדם שיאכל, יאמר: "זכר לקרבו פסח הנאכל על השבע", ויאכל בהסבה. ואם שכח ולא הסב, וקשה לו לאכל שנית, יצא. (קו, קח)

יש מחמירים לאכל "שני כזיתים", זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עמו, ודי לאכל 36 גרם. (קי)

יאכל את האפיקומן כשהוא מתאוה קצת לאכל, אבל אם היה שבע הרבה עד שקץ באכילתו ואכלו, לא יצא ידי חובה, שאכילה גסה אינה נחשבת אכילה. (קי)

יֹאכֵל אֶת הָאֶפִיקוֹמֹן קֹדֶם חֲצוֹת [24: 40 בַּעֲרָךְ], וְהָאוֹכֵל אַחַר חֲצוֹת יֵצֵא בְּדִיעָבַד. (קט)

שֶׁכַח לֶאֱכֹל אֶפִיקוֹמֹן, וְנִזְכָּר אַחַר שֶׁעָשָׂה מִיַּם אַחֲרוֹנִים אוֹ שֶׁאָמַר 'בּוֹאוּ וּנְבָרָךְ', יֹאכֵל מִיַּד בְּלִי בִרְכַת "הַמוֹצֵיא". וְאִם הִתְחִיל בְּרִכַת הַמְזוֹן, יִסִּים לְבָרָךְ, וְלֹא יִשְׁתֶּה אֶת הַכּוֹס הַשְּׁלִישִׁי, אֲלָא יִטַּל יָדָיו מִיַּד [וְלֹא יְבָרָךְ עַל הַנְּטִילָה, כִּינּוּן שֶׁאוֹכֵל רַק כְּזִית], יְבָרָךְ "הַמוֹצֵיא" וְיֹאכֵל, וְיְבָרָךְ שׁוֹב בְּרִכַת הַמְזוֹן, וְיִשְׁתֶּה אֶת הַכּוֹס הַשְּׁלִישִׁי. וְאִם נִזְכָּר אַחַר שֶׁשְׁתֶּה כּוֹס שְׁלִישִׁי, אֲפִלוּ נִזְכָּר בְּמִשָּׁךְ כָּל הַלַּיְלָה [וְלֹא אֲכֹל מֵהַמֶּצֶה הַשְּׁמוּרָה בְּתוֹךְ הַסְּעוּדָה, שֶׁזֶה הִיא נְחֻשֵׁב לוֹ כְּאֶפִיקוֹמֹן], יִטַּל יָדָיו וְיֹאכֵל שׁוֹב. (קי)

אֲסוּר לֶאֱכֹל אַחַר הָאֶפִיקוֹמֹן כְּלוּם, כִּינּוּן שֶׁצָּרִיךְ שִׁישְׂאָר טַעַם הַמֶּצֶה בְּפִיו. וְאִם טַעַם וְאֲכֹל - אִם עֲדִין לֹא בָרָךְ בְּרִכַת הַמְזוֹן, חוּזֵר וְאוֹכֵל אֶפִיקוֹמֹן. וּמִכַּף מְקוֹם, מִתֵּר לְשִׁתוֹת כָּל מִשְׁקָה שֶׁאִינוּ מְשַׁכְּרִים. וּבְנֵי אֲשֶׁכְּנֹז מַחְמִירִים בָּזֶה, אֲלָא אִם כֵּן נִשְׂאָר אַחַר הַסְּדֵר לְלַמַּד וְלִסְפֵּר עוֹד בִּיצִיאַת מְצָרִים, שְׁרִשְׂאֵי לְשִׁתוֹת לְצָרָךְ לְמוֹדוֹ. (קיב)

ברך

מִיַּם אַחֲרוֹנִים - יִטַּל יָדָיו לְמִיַּם אַחֲרוֹנִים עַד קִשְׁרֵי הָאֶצְבָּעוֹת (ה"ע ח"ב מה). יִשְׁטֹף אֶת הַכּוֹס מְבַחוּץ וְיִשְׁפָּשֵׁף מִבְּפָנָיו, יִתֵּן בּוֹ יַיִן, וְיְבָרָךְ עָלָיו בְּרִכַת הַמְזוֹן. יֵאָחֵז אֶת הַכּוֹס בְּיָד יְמִין לֹא סִיוֵעַ מִיַּדוֹ הַשְּׂמָאלִית, וְיִגְבִּיהֶנוּ מֵעַל הַשְּׁלֶחַן טַפַח [פ-10 ס"מ]. וְאִם קָשָׁה לוֹ לְהִגְבִּיהוּ כָּל זְמַן הַבְּרָכָה, יִשְׁתַּדֵּל לְהִגְבִּיהוּ לְפָחוֹת בְּבְרָכָה הַרְאֻשׁוֹנָה, וְלֵאחֲרַי מִכֵּן יֵאָחֵז בּוֹ כֶּשֶׁהוּא מְנַח עַל הַשְּׁלֶחַן. (קיד. שִׁבְת צִיּוֹן ח"א רצג)

יַעֲלֶה וַיְבּוֹא - יָשִׁים לֵב לְאָמְרוֹ בְּבְרִכַת הַמְזוֹן. טַעַם וְלֹא אָמַר, אִם נִזְכָּר כְּשֶׁאָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה'", קֹדֶם שֶׁסִּים 'בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', יֹאמַר 'לְמַדְנֵי חֻקֶיךָ', שְׂרָאָה כְּאוֹמֵר פָּסוּק, וַיַּחֲזֵר לוֹמַר 'יַעֲלֶה וַיְבּוֹא'. וְאִם נִזְכָּר אַחַר שֶׁחָתַם 'בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', יֹאמַר בְּשֵׁם וּמַלְכוּת:

'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן [בשבת:] [שְׁבִתוֹת לְמִנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה לְאוֹת וְלִבְרִית וְ] יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשִׁשּׁוֹן וְלְשִׂמְחָה, אֶת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, אֶת יוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדָּשׁ [בשבת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְמַנִּים'.

וְהוּא הַדִּין אִם הִתְחִיל בְּרָכָה רְבִיעִית וְאָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם' וְנִזְכָּר קֹדֶם שֶׁאָמַר 'לְעַד הָאֵל אָבִינוּ...', שִׁיאָמַר שֶׁם אֶת הַנֶּסֶח הַקּוֹדֶם 'אֲשֶׁר נָתַן...'. אֵךְ אִם נִזְכָּר אַחַר שֶׁאָמַר תְּבַת 'לְעַד...', חוּזֵר לְתַחֲלַת בְּרִכַת הַמְזוֹן. וְהוּא הַדִּין בְּכָל זֶה בְּאִשָּׁה שֶׁשְׁכַּחָה. (סִימָן קפח ס"ו. קטז)

בגמר ברפת המזון מברך 'הגפן' ושונה בהסבה. ואם לא הסב, חוזר ושונה. (קטז)

הלל

מוזג כוס רביעי ומגביהו לומר עליו את ההלל. ויעורר את המסבים לאמרו בשמחה ובהתלהבות, ולא כשהם מתנמנמים או חוטפים המלים. ואם קשה לו להגביה את הכוס בכל ההלל, יניחהו לפניו, ובברפת 'יהלוד' יגביה אותו. (קיז)

מצוה שיהיו בהלל שלשה גדולים, כדי שיאמר הגדול שבהם 'הודו לה' כי טוב', והשנים יענו אחריו 'כי לעולם חסדו'. ואם אין גדולים, יאמר לאשתו ובניו. (קכג)

שונה כוס רביעי בהסבה, ולא יברך עליו 'הגפן', ולמנהג בני אשכנז מברך 'הגפן'. וישתדל לשתות רביעית [81 גרם] בבת אחת, כדי שיברך ברכה אחרונה מעין שלש על הגפן. ואם שכח להסב, חוזר לשתות בהסבה. אלא שאם נשאר לו מעט יין בכוס, ימלאנו וישתה ולא יברך 'בורא פרי הגפן', אבל אם לא נשאר לו יין בכוס, ימלאנו ויברך שוב 'הגפן' וישתה בהסבה. (קכה, קכו)

לכתחלה יסיים את ההלל עם שתית הכוס הרביעי קדם חצות [24: 40 בערך]. ואם התאחר עד אחר חצות, רשאי לחתם את ברפת 'יהלוד' בשם ה'. ולמנהג אשכנז שמברכים 'הגפן' על כוס רביעי, אם הגיע חצות, לא יברכו 'הגפן'. (פמ"ג, דרד החיים. קכד)

נרצה

ירצה ה' פעלו ויהי משפרתו שלמה מעם ה'. (קכו) וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תפא סעיף ב): **חייב** אדם לעסק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, **עד שתחטפנו שנה**. עד פאן. על פן, יעשה כל אדם כפי יכלתו, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

* * * חסל סדר פסח * * *

מהלכות יום טוב

טעה בתפלת יום טוב

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר יעלה ויבוא סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך ואתה ברחמיך [ויתחזקה עינינו] - לבני אשכנז] כמו בראש חדש וחל המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפלתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (חזו"ע יו"ט רכו. תנד)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בנתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפלת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא בירצה', יצא. (שם רכג)

הלל - אסור להפסיק בדבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אמינים הראשונים של קדיש או קדשה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפלו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עמם. ובהלל של חל המועד, למנהג בני ספרד שאין מברכים עליו, רשאי לענות גם את שאר האמינים שעד סוף הקדיש. (שם רלט. חי"ע חנוכה רכד)

י"ג מדות - אין לאמרו בנתיחת ההיכל, מפני קדשת המועד והשמחה שבו. (חי"ע סוכות תלז, תסט)

מוריד הטל - מתחילים לומר 'מוריד הטל' ממוסף של יום טוב ראשון. ואם טעה ואמר 'מוריד הגשם' - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', יאמר 'למדני חקיך', ויחזור ל'אתה גבור'. אבל אם סיים ברכת 'מחיה המתים' - חוזר לראש התפלה. (ילקו"י א רמג. רמז)

הסתפק אם אמר 'מוריד הטל' או 'מוריד הגשם': בתוך שלשים יום לאמירת 'מוריד הטל' [עד ט"ו באייר] - חוזר, כי מן הסתם מתוך הרגל לשונו אמר

101 פּעם. (סימן קיד סעיף ט. רמח)
'מוריד הגשם', אָבֵל לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם, אִם הִסְתַּפֵּק - אֵינוֹ חוֹזֵר, שְׁמֹן הַסֶּתֶם,
לְאַחַר תְּשׁוּעֵים תַּפְלוֹת שֶׁיִּשְׁנֶן בְּמִשְׁדָּ שְׁלֹשִׁים יוֹם, הַתְּרַגְּלָה לְשׁוֹנוֹ לומר 'מוריד הטל'. וְעֵצָה
טוֹבָה, שְׁבִיּוֹם טוֹב רֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח יַחֲזוֹר 90 פְּעַם "מִתְחִיָּה מֵתִים אֶתְּהָ רַב
לְהוֹשִׁיעַ מוֹרִיד הַטֶּל", וּמִפְּאֵן וְאֵילָף - אִם הִסְתַּפֵּק אִם אָמַר גֶּשֶׁם אוֹ טַל,
אֵינוֹ חוֹזֵר, כִּיּוֹן שֶׁהַתְּרַגְּלָה לְשׁוֹנוֹ וּמִן הַסֶּתֶם הַזֶּכִּיר 'טל'. וְטוֹב שֶׁיאָמַר כֵּן

הלכות חג בחג

מִנְשָׁה רַבָּנוּ תִּקַּן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְהִיוּ דוֹרְשִׁים אֶת הַלְכוֹת הַחֹג בְּכֹל יְמֵי הַחֹג, לְבַד
מִמָּה שֶׁדָּרְשׁוּ קִדְּם לְחַג. לְכַד עַל הַגִּבְּאִים לְאַרְגֹּן שְׁעוּרִים בְּהַלְכָּה מִפִּי
הַרְבָּנִים שְׁלִיט"א, וְלַחֲזֹק אֶת יָב יִשְׂרָאֵל בְּאֻמוֹנָה בְּבִיאַת הַמְּשִׁיחַ וּבִגְאֻלָּה
הַקְּרוּבָה, בְּעֶזְרַת ה'. (מגילה ד ע"א. יו"ט רנג)

מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב

כָּל הַמְּלָאכוֹת הָאֲסוּרוֹת בְּשַׁבָּת, אֲסוּרוֹת בְּיוֹם טוֹב, חוּץ מִמְּלָאכוֹת שֶׁהֵן
"אֲכָל [צַרְדָּ] נֶפֶשׁ", כְּלוּמַר, לְצַרְכּוֹ שֶׁל הָאָדָם, וּבִלְבַד שֶׁיְהִיוּ אוֹתָן הַמְּלָאכוֹת
מְצוּיּוֹת וְשׁוֹת אֵצֶל כָּל אָדָם, כְּבָשׂוּל, וְהַדְּלָקַת הַנֵּר כְּדִי לְהַאִיר אֶת
הַחֲשֵׁכָה. אָבֵל מְלָאכוֹת הַמְּשֻׁמְשׁוֹת בְּעֶקֶר לְאַנְשִׁים מְסִיָּמִים בְּלְבַד,
כְּמַפְנְקִים וּמַעֲנִיָּים, אֵין הַתֵּר לְעֲשׂוֹתָן בְּיוֹם טוֹב.

הדלקת האש ובשול

אֲסָרוּ חֲכָמִים לְהַדְּלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה בְּיוֹם טוֹב, כְּאֵשׁ הַיּוֹצֵאת מִמְּצִית
וְגַפְרוּרִים, אָבֵל הַתִּירוֹ לְהַדְּלִיק מֵאֵשׁ שֶׁכָּבַר נִמְצְאת. וְלָכֵן כָּל אָדָם יָכִין
מִעֶרֶב יוֹם טוֹב יֵר נֶשְׁמָה' דְּלוּק כְּדִי שֶׁיִּוָּכַל לְהַדְּלִיק מִמֶּנּוּ לְבָשׂוּל, לְהַאִיר
וּלְכָל צָרְכָיו. (מט)

חֲשֵׁמֶל - אֵין לְהַדְּלִיק חֲשֵׁמֶל בְּיוֹם טוֹב, כִּיּוֹן שֶׁמְדָלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה. וְלָכֵן יֵשׁ
לְהַעִיר בְּנַחַת וּבְנִיעִימָה לְאוֹתָם הַמְּקַלִּים בְּזָה, וְתִבְאָ עֲלֵיהֶם בְּרַכַּת טוֹב. (נג)

תַּנּוּר - הַרוֹצֵה לְאַפּוֹת בְּתַנּוּר עוֹפּוֹת וְתַפּוּחֵי אֲדָמָה וְכִיּוֹצֵא, יִפְעִיל אֶת
הַתַּנּוּר מִעֶרֶב הַחֹג עַל שְׁעוֹן שַׁבָּת, וְיִתֵּן אֶת הַמַּאֲכָלִים בְּחַג בְּתַנּוּר, וְהַתַּנּוּר
יִדְּלַק וְיִכָּבֵה מֵאֲלָיו. (עב)

מלוי הסיר - מתר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלים, ואף על פי שאינו צריך לאכל אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל פלו נעשה משבח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בשול לצרף מחלל שבת - אסור לבשל ביום טוב לצרף יהודי המחלל שבת בפרהסיא, דהינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות בשבת ברחוב או נוסע ברכב בשבת, ולכן אין להזמין יהודי כזה לביתו ביום טוב, שמא יבשל בשבילו במיחד. אולם אדם שיש לו קרוב משפחה או מכר שמחלל שבת בפרהסיא, ורוצה להזמין אצלו לחג כדי שאולי יתקרב לתורה ויזכה לחזר למקורות הנאמנים אל חיק בורא עולם, ישם לב לבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרף לבשל בשבילו בחג. ומכל מקום, אם לא בשל קדם לכן, מעקר הדיו, אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי להוסיף עוד בתבשיל בשביל חברו המחלל שבת. (הרדב"ז, פרי מגדים, מהר"ם שיק ועוד. לח)

עשון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השונה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העשון מזיק מאד מאד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאד מאד לנפשותיכם". (מד)

כבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב כל שאין בזה צורך אכל נפש. ולכן, המעשן סיגרית, יניח את הגפרור והסיגרית בעדינות שיכבו מאליהם. (נב)

כבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מתר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחחו על האש שירתח, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש, ואז יסגר את כפתור הגז. ויקפיד לשתות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) אם יש לו כבר מחם מים, נמצא אם כן שאינו צריך את אותם מים שמרתח בקומקום, לכן ישתדל להרתח ביצה וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחלת בשולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל ארז וכיוצא, מתר להנמיך את הגז ביום טוב לצרף התבשיל שיתבשל פהגן ולא ישרף, שכיון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אכל נפש, התר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו אגרות משה (ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קג) וחזק את ההתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קנין תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים - נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי שִכְשִׁיגִיעַ בְּעוֹד זְמַן לְמִים יִכָּבֵה [כִּינּוּן שְׂזָה גֵרַם כְּבוּי שֶׁל תּוֹרָה, שְׁעוֹשֶׂה פְחָם]. אֲבָל מִתֵּר לְהַנִּיחוּ בְּמִים כְּשֶׁעֲדִין אֵינוֹ דְלוּק, וּלְאַחַר מִכּוֹן יִדְלִיקָהּוּ מֵאֵשׁ אַחֲרַת [שְׁאִינוֹ אֵלָא כְּמִדְּלִיק נר קטן]. (סימן תקיד סעיף ג. נז)

בורר

מְלַאכֶת בּוֹרֵר בְּיוֹם טוֹב - מְקַלֵּים בָּהּ יוֹתֵר מִשַּׁבָּת, וְכַגּוֹן שְׂיֵשׁ אֲכָל וּפְסֻלַת מְעַרְבִים, אִף עַל פִּי שְׁבִשְׁבַת מִתֵּר לְהוֹצִיא 'בִּיד' רַק אֶת 'הָאֲכָל מִתּוֹךְ הַפְּסֻלַת', וּבִתְנַאי שְׂיֵאֲכַל אוֹתוֹ 'לְאַתֵּר' [מִיד] - בְּיוֹם טוֹב הַקָּלוּ, שְׂאֵם קַל יוֹתֵר לְהוֹצִיא אֶת הַפְּסֻלַת, יוֹצִיא אֶת הַפְּסֻלַת, וּבִתְנַאי שְׂיִבָּרַר לְצַרְךָ יוֹם טוֹב, וְאִף עַל פִּי שְׁאִינוֹ אוֹכֵל לְאַתֵּר. (עו)

טוחן

מִתֵּר לְחַתּוֹךְ יָרֵק דִּק דִּק לְהַכְנֵת סֶלֶט, אִף אִם אֵינוֹ אוֹכְלוֹ לְאַתֵּר. לֹא כּוֹן בְּשַׁבָּת שְׂאֵסוֹר לְחַתּוֹךְ אֶת הַיָּרֵק דִּק דִּק, אֵלָא אִם אוֹכְלוֹ לְאַתֵּר. כְּמַבָּאָר בְּהַרְחָבָה בְּחוּבְרַת 'הַשַּׁבָּת בְּהַלְכָה וּבְאַגְדָּה' חֵלֵק ב'. (עא)

בְּמַפִּיָּה - מִתֵּר לְגַרֵר בְּכַמְפִּיָּה גָזֵר, תַּפּוּחַ, תַּפּוּחַ אֲדָמָה וְכִיוֹצָא בָּהֶם. (עא)

סוחט

אֲסוֹר לְסַחֵט אֶת כָּל הַפְּרוֹת הָעוֹמְדִים לְמִשְׁקָה כְּזִיתִים, עֲנָבִים, תַּפּוּזִים, אֲשַׁכּוּלִיּוֹת, וְכָל כִּיוֹצָא בָּהֶם, אֲבָל לִימוּנִים מִתֵּר לְסַחֵט בְּכָל אִפְּוֹ. (עג)

מוקצה

מְקַצָּה בְּיוֹם טוֹב הַחֲמִירוֹ בּוֹ חֲכָמִים יוֹתֵר מִמְּקַצָּה בְּשַׁבָּת, כְּדִלְהַלְוֹן. וְהַטַּעַם בְּזֶה, מִכִּינּוּן שְׂיוֹם טוֹב קַל יוֹתֵר בְּעִינֵי הָאֲנָשִׁים, שְׂהָרִי מִתֵּר לְהַדְּלִיק מֵאֵשׁ לְאֵשׁ, וּמִתֵּר לְבַשֵּׁל, לְכַךְ חֲשָׂשׁוֹ חֲכָמִים שְׂמָא יִזְלְזְלוּ הָעַם בְּקִדְשַׁת הַיּוֹם, וְהַחֲמִירוֹ בְּמַקְצָה שְׁלוֹ יוֹתֵר מִשְׁלֵשׁ שַׁבָּת. (כו)

קלפות הראויות למאכל בהמה בקלפות בננות וכיוצא - אף על פי שבשבת אינו מקצה, ביום טוב הרי הן מקצה ואסור לטלטלן בידי אלא על ידי מגב או ספין וכדומה.

אסור להניח את הקלפות, אפלו שהן ראויות למאכל בהמה, בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת מאכל הראוי לאדם. והטעם בזה מפני דין 'בטול כלי מהכנו', כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (כו)

מקצה לצרף אכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מקצה ביום טוב לצרף אכל נפש, כגון אם מנחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפלו לצרף מקומן - מכל מקום ביום טוב, לצרף אכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

אף על פי שבארנו לעיל שאסור להדליק אש מהגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצוייה. (נא)

דיני המקצה ביום טוב שחל בשבת הם ככל דיני מקצה בשבת, ולא כיום טוב, שפיון שבלאו הכי ישנה חמרת שבת, לא הצרכו חכמים להחמיר כל כך במקצה מצד היום טוב עצמו. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב' הלכות מקצה. (כז)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחץ בהם את כל הגוף, כיון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים כדי לרחץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (שלחן ערוך סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מותר לרחץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמתר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

כל ההתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דוקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו כלל אפלו פניו, ידיו ורגליו לבד. מפני שהיו בלגים רשעים שמתחממים מים ביום טוב באסור, והיו אומרים שחממו את המים מערב יום טוב. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחץ את כל הגוף באחד, אפלו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחץ כל אבר ואבר לבדו. ועל כל פנים, לצרף תינוק, יש להקל לרחצו במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מחיאת כפיים ורקוד

גם ביום טוב אסור למחא כפיים ולרקוד, [חוץ משמחת תורה]. וכן הדין שאסור לדפק על השלחן עם קצב השיר, כמו שאסור בשבת. כמבאר בחוברת שבת ח"א.

רפואה

מי שיש לו איזה מחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במטה אלא הולך כבריא, מתר לו לקחת תרופה או לבלע כדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

יום טוב שחל ביום ששי - מתר לבנון את הישעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצרף השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נד)

מהלכות חול המועד

הנהגת היהודי בחל המועד

כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט הי"ז): מצות עשה מן התורה להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו. ואף על פי שאכילה ושתיה במועד מצות עשה היא, לא יאכל וישתה כל היום כלו,

אָלָא כָּךְ הִיא הַדָּת: בְּבַקָּר מְשִׁימִים כָּל הָעַם לְבִתֵּי כְּנִסְיֹת וּמִתְפַּלְלִים, וְחוֹזְרִים לְבִתְיָהֶם וְאוֹכְלִים, וְהוֹלְכִים לְבִתֵּי מִדְרָשׁוֹת קוֹרְאִים וְשׁוֹנִים עַד חֲצֵי הַיּוֹם, וְאַחַר חֲצֵי הַיּוֹם מִתְפַּלְלִים מִנְחָה וְחוֹזְרִים לְבִתְיָהֶם לֶאֱכֹל וּלְשִׁתּוֹת שְׁאֵר הַיּוֹם.

וּכְשֶׁאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְשָׁמַח בְּמוֹעֵד, לֹא יִמְשָׁךְ בֵּינּוּ וּשְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ, וַיֹּאמֶר שְׁכַל מִי שְׁיֹסִיף בְּזֶה - יָרֵבָה בְּמַצּוֹת הַשְּׂמֵחָה, שֶׁהַשְּׂכָרוֹת וְהַשְּׁחוֹק הָרַבָּה וְקִלּוֹת הָרֹאשׁ, אֵינָה שְׂמֵחָה, אֶלָּא הוֹלָלוֹת וְסִכְלוֹת [טַפְּשׁוֹת], וְלֹא נְצַטְוִינוּ עַל הַהוֹלָלוֹת וְהַסִּכְלוֹת, אֶלָּא עַל הַשְּׂמֵחָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוּדַת יוֹצֵר הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשֵׂמֵחָה וּבְטוֹב לִבָּב", הֵא לְמִדְתְּ, שֶׁהָעֲבוּדָה בְּשֵׂמֵחָה, וְאִי אֶפְשֶׁר לְעַבֵּד אֶת ה' לֹא מִתּוֹךְ שְׁחוֹק וְלֹא מִתּוֹךְ קִלּוֹת רֹאשׁ וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂכָרוֹת. עַד כָּאן.

יְמֵי חַל הַמוֹעֵד נֶאֱסָרוּ בְּחֶלֶק מִן הַמְּלָאכּוֹת, כִּדִּי שְׂלֵא יְהִיו כְּשֶׁאֵר יְמֵי חַל שְׁאִין בָּהֶם קִדְשָׁה. וְצָרִיךְ לְכַבֵּדֵם בְּבִגְדִים נְאִים, וּבְמֵאֲכָל וּבְמִשְׁתֵּה מִיְחָדִים. וְכִבֵּר אָמְרוּ חַז"ל (אָבוֹת פ"ג מ"א): הַמְּבַזֶּה אֶת הַמוֹעֵדוֹת, אֵף עַל פִּי שֵׁשׁ בָּיָדוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וּפְרַשׁ רַש"י, הַמְּבַזֶּה, שְׁנוּהֵג בְּחַל הַמוֹעֵד מְנַהֵג חַל בְּאַכִּילָה וּשְׁתִּיָּה.

עֲבוּדַת ה' הָאֲמֵתִית בְּמוֹעֵדִים

"וְדַבֵּר יָדוּעַ הוּא, שֶׁהָעֲבוּדָה הַשְּׂלֵמָה הִיא עֲבוּדַת הַנֶּפֶשׁ עִם עֲבוּדַת הַגּוּף. וְעֲבוּדַת הַגּוּף הִיא לְהִתְעַנֵּג בְּמֵאֲכָל וּבְמִשְׁתֵּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּמַצּוֹת הַמוֹעֵדִים: 'וְזָבַחַת שְׂלָמִים וְאֶכְלַתְתָּ שֶׂם'. וְעֲבוּדַת הַנֶּפֶשׁ הִיא לְהוֹדוֹת, לְשַׁבַּח וּלְזָכֹר נְסִיוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו. וּבְשִׁנְיָהֶם יַחַד תִּהְיֶה הָעֲבוּדָה שְׂלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (פְּסוּכִים סח ע"ב): חֶלְקָהּ חֲצִיו לַה' וְחֲצִיו לְכֶם. וּבְאוֹתָהּ שְׁעָה, אֶפְלוּ הַדְּבָרִים הַגּוֹפְנִים, שֶׁהֵם הַמֵּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֵּה וְהַתְּעַנּוּגִים הָאַחֲרִים, כֹּלָם נַעֲשִׂים רוּחָנִיִּים, וְהֵם עֲבוּדַת ה'. אֲבָל אִם חֵס וְשָׁלוֹם אֵינּוּ כּוֹן, אֶלָּא מִתְכַּוֵּן לְהִנָּאת גּוֹפּוֹ, וְאֵינּוּ עוֹבֵד לַה' יַתְעַלֶּה הָעֲבוּדָה הָרְאוּיָה, אֵינָם מוֹעֵדִים וּמִקְרָאֵי קִדְשׁ. וְעַל זֶה אָמְרוּ חַז"ל: 'אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי' - בְּזִמְן שֶׁאַתָּם עוֹשִׂים הַמַּצּוֹת וּמִקְדָּשִׁים הַמוֹעֵדוֹת בְּאַסְפַּת הָעַם בְּבִתֵּי כְּנִסְיֹת, וּמִהַלְלִים וּמְשַׁבְּחִים לַה' וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, אֵז 'אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי', וְאִם לֹא - אֵינָם מוֹעֲדֵי אֶלָּא מוֹעֲדִיכֶם. וְכְמוֹ שֶׁהֲשִׁיב רַבִּי עֲקִיבָא לְאוֹתוֹ מִיּוֹן שֶׁשָּׂאֵל אוֹתוֹ, לְמָה אַתָּם

עוֹשִׂים עִתָּה מוֹעֲדִים, וְהִלֵּא כְּתִיב (ישעיה א יד) 'חֲדָשִׁיכֶם
וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי, הִיּוּ עָלַי לְטָרַח? אָמַר לוֹ: 'חֲדָשִׁיכֶם
וּמוֹעֲדֵיכֶם' כְּתִיב. בְּזִמְן שְׁאַתֶּם מְכוֹנִים לְהִנָּאת גּוֹפְכֶם בְּלִבְד,
הֵם שְׁנוֹאִים, אָבֵל אִם אַתֶּם מְכוֹנִים לְעִבּוֹדְתִי, אֵינֶם שְׁנוֹאִים
וְאֵינֶם עָלַי לְטָרַח, אֶלָּא אֶהוּבִים וְחִבִּיבִים הֵם לְפָנָי'. (דרשות
רבי יהושע אבן שועיב)

אָמְרוּ חַז"ל (סנהדרין ז ע"א): תַּחֲלַת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם בְּעוֹלָם הַבָּא - עַל דְּבָרֵי
תּוֹרָה. וְכַתֵּב הַפְּלֵא יוֹעֵץ (מערכת חול המועד): יֵשׁ אָדָם שְׂיָבֵא בְּטַעְנָה שֶׁהִיא
טְרוּד בְּפִרְנִסְתּוֹ לְהַבִּיא טָרֶף לְבֵיתוֹ, וְלִכֵּן לֹא עָסַק בְּתוֹרָה, אֵדָּ חֵל הַמוֹעֵד
יִסְתַּר טַעְנָתוֹ, שֶׁהָרִי בִימֵי חֵל הַמוֹעֵד פְּנוּי הוּא מִמְּלָאכָה, וּמִבְּזָבֹז אֶת הַזְּמַן
בְּטִיּוֹל בְּכָל רַחְבֵי הָאָרֶץ וּבְכַפּוּטִים שׁוֹנִים, וְיִטְעֵנוּ בְּשָׂמִים כְּנִגְדּוֹ: הָרִי
הִיא לֶךְ פְּנָאִי בְּחֵל הַמוֹעֵד לְלַמֵּד תּוֹרָה, וְלָמָּה אֲבִדְתָּ אֶת זְמַנְךָ?! אָבֵל הָאִישׁ
הַיָּרָא אֶת ה', וְקִבַּע אֶת יָמָיו הַמוֹעֵד לְלַמּוֹד תּוֹרָה, אִזּוֹ דָּנִים אוֹתוֹ לְזָכוֹת,
וּמַחְשִׁיבִים לוֹ כְּאֵלוֹ עָסַק בְּתוֹרָה גַּם בְּשָׂאֵר הַיָּמִים שֶׁהִיא טְרוּד בְּפִרְנִסְתּוֹ.
וְזֶהוּ שְׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תהלים עה ג): "כִּי אֶקַּח מוֹעֵד - אֲנִי מִישָׁרִים
אֲשַׁפֵּט", שֶׁעַל פִּי הַתְּנַהּגוּתוֹ וּמִדַּת נְצוּל זְמַנּוֹ בַּמוֹעֵד, יִשְׁפֹּט אוֹתוֹ הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְמִישָׁרִים.

ט"ז בְּנִיסָן - בַּיּוֹם הַרְּאִשׁוֹן שֶׁל חֵל הַמוֹעֵד [ט"ז בְּנִיסָן], טוֹב לְהוֹסִיף מְאֹכֵל
מִיַּחַד בְּסַעֲוֵדָה [לְבַד מִמָּה שְׁצָרִיךְ לְשַׂמַּח בְּבֶשֶׁר בְּהֵמָּה וְיִין לְכַבוֹד הַחָג], לְזָכֵר אֶסְתֵּר
שֶׁהִזְמִינָה אֶת אַחַשְׁוֵרוּשׁ וְהָמֵן לְמִשְׁתָּה, וּבְאוֹתוֹ יוֹם תָּלוּ אֶת הָמֵן עַל הָעֵץ.
(של"ה, מג"א, חק יעקב. רמט)

יעלה ויבוא

מִזְכִּירִים 'יעלה ויבוא' בְּשַׁחֲרִית, מְנַחֵה וְעֶרְבִית. וְאִם טַעַה וְלֹא אָמַר - אִם
נִזְכָּר כְּשֶׁאָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה'' כְּדִי לומר 'הַמְחַזֵּר שְׂכִינְתּוֹ לְצִיּוֹן', יִסִּים
'לְמִדְנֵי חֻקֶיךָ', וְיִחְזֹר לומר 'יעלה ויבוא'. אֵדָּ אִם כָּבַר אָמַר 'הַמְחַזֵּר
שְׂכִינְתּוֹ לְצִיּוֹן', יֹאמַר 'יעלה ויבוא' לְפָנָי 'מוֹדִים'. וְאִם הִתְחִיל אֶפְלוֹ תִּבָּה
אַחַת 'מוֹדִים' וְנִזְכָּר, חוֹזֵר לְתַחֲלַת בְּרַכַּת 'רְצָה'. וְהוּא הַדִּין כְּשֶׁנִּזְכָּר
בְּהַמְשָׁךְ הַתַּפִּלָּה קִדְּם שָׂבֵא לְעַקֵּר רִגְלָיו, אָבֵל אִם נִזְכָּר כְּשֶׁבֵּא לְעַקֵּר רִגְלָיו,
חוֹזֵר לְתַחֲלַת הָעֲמִידָה. וְדִין זֶה אֶפְלוֹ בְּתַפִּלַּת עֶרְבִית, [וְלֹא כְּמוֹ בְּרִאשׁ חֲדָשׁ
שְׁבַעֲרַבִּית לֹא חוֹזֵר]. (סימן תצ סעיף ב. ח"ע חנוכה רסה)

קְרִיאַת הַתּוֹרָה - אִם טַעוּ בִימֵי חֵל הַמוֹעֵד וְקָרְאוּ בְּתוֹרָה קְרִיאָה שֶׁל יוֹם אַחֵר שֶׁל פֶּסַח,
אִין צָרִיךְ לְחַזֵּר וְלִקְרֹא אֶת הַקְּרִיאָה שֶׁל הַיּוֹם, כִּי אִין סֵדֵר הַקְּרִיאוֹת שֶׁל יָמֵי הַפֶּסַח מְעַבְּב.
(רמז)

אומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם טעה ולא אמר, אם נזכר אחר 'ברוך אתה ה' בונה ירושלים', אומר [בלי שם ה'] בלשון זו: **'ברוך אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה'**. (סימן קפח סעיף ז)

מלאכה בחל המועד

מטרת חל המועד - אמר רבי אבא בר ממל: אלו היה מי שיצטרף עמי, הייתי מתיר לעשות מלאכה בחל המועד, כי כל הטעם שאסור לעשות מלאכה במועד, כדי שיהיו אוכלים ושותים ועוסקים בתורה, אבל הם אוכלים ושותים ופוחזים. ומכאן נראה, שאסור שחוק וקלות ראש בחל המועד חמור יותר מעשיית מלאכה בו, כיון שכל מטרת התורה במועדות להדבק בה' יתברך ובתורתו. (חזו"ע יו"ט קעב)

דבר האבד - אסור לעשות מלאכה בחל המועד, אלא רק 'דבר האבד', דהינו שאם לא יעשה את אותה מלאכה, יכול להגיע להפסד, וכדלהלן. (קעג)

לא משתלים לעבד בחל המועד

היה זה בחל המועד סכות תש"א. עבר הגאון רבי מצליח מזוז זצ"ל ברחובות העיר תוניס וראה יהודי עובד בחנותו, במלאכת הצורפות. אמר לו: "שמה שכחת שאסור לעבד בחל המועד?" אמר: "יודע אני, אבל עבודה דחופה לי לעשותה". אמר לו הרב: "אין זה דבר האבד, ואסור לעשותו במועד". לא ציית האיש, והמשיך במלאכתו.

כעבר שלשה שבועות, ביום ששי, הגיעה אל בית הרב נערה בוכיה: אבי הצורף נעצר בעלילה שקנה תכשיטים גנובים. מייד קם הרב והלך לתחנת המשטרה, בקש שישחררו את העצור לשבת, וחתם ערבות אישית לשובו לכלא ביום ראשון. בדרך ספר העצור כי מחמת הענויים הודה בנכונות העלילה, למרות שהאמת היא שלא סחר בתכשיטים גנובים. אדרבא, ממנו נגנבו תכשיטים יקרים.

אמר לו הרב: "אספר לך ספור. מעשה באחד שהחמיצו לו ארבע מאות חביות יין. ערך חשבון נפש, והבין שקפח מעט את האריס שעבד בכרמו, ועל כן ארע לו הפסד זה. פצה את האריס - ופתאום התיקר מחיר החמץ ונמכר במחיר היין וכסה את הפסדו... כדאי גם לך לערך חשבון נפש: עבדת בחל המועד כדי להרויח עוד מעט ממון - ולבסוף, ראה מה הרוחת..."

אמר: "טעיתי, רבי, לא אוסיף עוד לחלל את קדשת המועד".

ביום ראשון שב האיש לכלא. אמר לו החוקר: "כשראיתי שהרב מזויז ערב לישרף ומשתדל למענך, הבנתי שאתה אדם ישר. פתחתי בחקירה נמרצת וגליתי שהפועל הערבי שלך, הוא שרכש את הסחורה הגנובה, ולא עוד, אלא שהודה בגנבות שגנב אצלך והחזירן!" (מעין המועד)

אכל נפש - כל מלאכה שהיא לצורך אכל נפש במועד, מתר לעשותה אפלו על ידי אמן, ואפלו יש בה טרח גדול. ולכן מתר לתקן בחל המועד מקרר חשמלי, כיריים של גז, תנור אפיה, ברז מים שבמטבח, וכיוצא בזה. ומתר לפועל לקבל שכרו משלם עבור עבודתו זאת, אם אין אמצעים שיעשו מלאכות אלו בחנם. (קפו)

כבושים - אסור לכבש חמוצים, אלא אם כן יכול לאכל מהם במועד. אבל אם לא יהיו ראויים לאכילה במועד, אסור. ומאכל שלא יהיה מצוי לאחר המועד, מתר לקנותו ולכבשו. וכן אם יש חשש שיתליע או שיתקלקל אם לא יכבשונו במועד, מתר לכבשו, שהרי זה 'דבר האבד'. (קפו)

גלוח ותספרת - אין מתגלחים ואין מסתפרים במועד. ואפלו היה אנוס ולא הספיק להסתפר או להתגלח בערב החג, אסור. ואפלו לאבי הבן, למוהל ולסנדק, אסור. אבל לסדר את השפם, מתר לכל אדם. (קצ)

אפלו התגלח בערב החג, אסור להתגלח במועד, ואפלו רגיל להתגלח בכל יום. (קצ)

היוצא מבית הסהר במועד, מתר לו להסתפר ולהתגלח, ואפלו היה יכול להסתפר בערב החג, כיון שאין לו מצב רוח להסתפר בהיותו בבית הסהר. (קצב)

אָבֵל עַל אָבִיו אוֹ עַל אִמּוֹ, שֶׁהִסְתִּימוּ הַשְּׁלֵשִׁים יוֹם בַּמוֹעֵד, וְגִעְרוּ בּוֹ שְׂיִסְתַּפֵּר, מֵתָר לוֹ לְהִסְתַּפֵּר. וְרִשְׁאֵי לוֹמַר לְאַחַר שְׂיִגְעַר בּוֹ כְּדִי שְׂיִסְתַּפֵּר. (קצג)

צָפְרָנִים - מֵתָר לְגִזֵּז צָפְרָנִים בְּחַל הַמוֹעֵד, וּמִנְהֵג בְּנֵי אֲשֶׁכְנֹז לְהַחְמִיר בָּזָה. (קצד)

מִשְׁקָפִים - שֶׁנִּשְׁבְּרוּ בַּמוֹעֵד, מֵתָר לְתַקֵּנָם אֶפְלוּ עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה אָמֶן. (קצה)

תְּפִירָה. גְּהוּץ - מִי שֶׁצָּרִיף לְתַפֵּר אֶת בְּגָדוֹ בְּחַל הַמוֹעֵד, אִם אֵינוֹ אָמֶן בְּמִלְאֶכֶת הַתְּפִירָה, רִשְׁאֵי לְתַפֵּר כְּדַרְכּוֹ. וְכֵן מֵתָר לְגַהֵץ אֶת הַבְּגָדִים בְּחַל הַמוֹעֵד. (קצז)

רֶכֶב - אִין לְתַקֵּן רֶכֶב פְּרֻטִי אִם צָרִיף מַעֲשֵׂה אָמֶן, וְאֶפְלוּ אִם מִתְּפִינֵן לְהַעֲבִיר בּוֹ דְּבָרֵי מֵאֶכֶל, כֹּל שֶׁאֶפְשָׁר לְהַעֲבִירָם בְּדַרְזָּה אַחֲרָת. אָבֵל תִּקּוּן שְׂאֵינוֹ מַעֲשֵׂה אָמֶן, מֵתָר לְתַקְּנֵנוּ. (קעה)

פּוֹעַל - שָׂאֵם יִתְחַמֵּק מִלְּעַבֵּד יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שְׂיִפְטָרוּהוּ, רִשְׁאֵי לְהַמְשִׁיף לְעַבֵּד, כֹּל שְׂאֵינוֹ יָכוֹל לְקַבֵּל חִפְשָׁה עַל חֲשִׁבוֹן חִפְשׁ שְׁנָתֵי הַמַּגִּיעַ לוֹ, שְׂוֹדָאֵי נְחֻשָׁב דְּבַר הָאֵבֶד. (קפג)

בַּעַל עֶסֶק - הַמַּעֲבִיד פּוֹעֲלִים קְבוּעִים, וְאִם לֹא יַעֲסִיק אוֹתָם יִצְטָרף לְשֵׁלֶם לְהַם מִשְׁפָּרַת שְׁלָמָה - רִשְׁאֵי לְהַעֲסִיק אוֹתָם. וְיִשְׁתַּדְּלוּ לְעַבֵּד בְּצִנְעָה כְּכֹל הָאֶפְשָׁר. (קפב)

חֲנוּת - בַּעֲלֵי מַכְלָת וּמוֹכְרֵי יָרְקוֹת רִשְׁאֵים לְפַתַח אֶת חֲנוּתָם, כִּינֵן שְׂיִדוּעַ שְׁקוּנִים לְצָרְף הַמוֹעֵד, שְׁהָרִי מוֹצְרֵי הַחֶלֶב וְהַיָּרְקוֹת אֵינָם מִתְּקַיְמִים זְמַן רַב, וְכֵן כֹּל כִּיּוֹצֵא בָּזָה. אָבֵל מוֹכְרֵי פְרוֹת יְבֻשִׁים, אֲרִז וְכִדּוּמָה שְׂמִתְקַיְמִים זְמַן רַב, יִמְכְּרוּ בְּצִנְעָה, דְּהֵינּוּ, שָׂאֵם הֵיטָה פְתוּחָה הַחֲנוּת לְרְשׁוֹת הָרַבִּים - פּוֹתַח דָּלֶת אַחַת וְנוֹעַל אַחַת, שְׁלֹא יִחְשְׁדוּהוּ שְׂמוֹכֵר לַחַל. וּמִכָּל מְקוֹם, בְּעָרֵב שְׂמַחַת תּוֹרָה מֵתָר לְמַכֵּר בְּפִרְהֶסְיָא, מִפְּנֵי כְבוֹד יוֹם טוֹב. (סימון תקלט סעיפים י, יא. קצ)

כְּבוֹס - אָסוּר לְכַבֵּס בְּגָדִים בְּחַל הַמוֹעֵד אֶפְלוּ לְצָרְף הַמוֹעֵד. וְאוּלָם, מְגִבּוֹת יְדִים וְרַחֲצָה מֵתָר לְכַבֵּס. וְכֵן בְּגָדֵי יְלָדִים קְטַנִּים מֵתָר לְכַבֵּס, כִּינֵן שְׂדַרְכָם לְהַתְלַכְלֵף תְּמִיד בְּעָפָר. וְאִין לְצָרְף בְּגָדֵי גְדוּלִים לְמַכּוֹנַת הַכְּבִיסָה. (קצח)

בְּזַמְנָנוּ שְׂמַחְלִיפִים גְּרַבִּים וּלְבָנִים הַסְּמוּכִים לְבָשָׁר מְדֵי יוֹם, מִפְּנֵי שְׂמִתְלַכְלֵכִים תְּמִיד בְּזָעָה - אִם אִין לוֹ אַחֲרִים לְהַחֲלִיף, מֵתָר לְכַבֵּסָם בְּמַכּוֹנַת כְּבִיסָה בַּמוֹעֵד. (קצח)

בְּגָד שֶׁהַתְלַכְלֵף בְּכַתָּם, מֵתָר לְנַקּוֹת אֶת הַכַּתָּם בְּחִמְרֵי נְקוּי, שְׂאִין זֶה בְּגָדָר כְּבוֹס. (ר)

צַחְצוּחַ נַעֲלִים - מֵתָר לְצַחֲצַח נַעֲלִים בַּמוֹעֵד, שְׂאִינוֹ דּוֹמָה לְכְבוֹס כָּלָל. (קצה)

מצלמה - מתר לצלם במועד, אבל לא יפתח את התמונה אלא לאחר המועד. (רז)

גוי - מלאכה שאסור לעשותה במועד, אסור גם לומר לגוי לעשותה. ומכל מקום, אם עבר ואמר לגוי לעשותה, לא אסרו חכמים להנות ממנה אפלו במועד. (ר)

כתיבה - כתיבה רגילה שלנו [שלא מקפיד שתהיה מתקנת ויפה], מתרת, כל שהיא לצורך המועד. וכן מתר לכתב בחל המועד אגרת שלום לחברו וחדושי תורה, בין שחדש מעצמו ובין ששמע מאחרים. מה גם, שאם לא יכתבם, יש חשש שישכחו ממנו ונחשב כדבר האבד, ואפלו יחזר עליהם כמה פעמים, עדין יש חשש שישכחם. ומתר לכתבם בכתב ידו או במכונת כתיבה או באמצעות מחשב. (רד)

תלמוד תורה - מתר לשפץ את חדרי תלמודי התורה, וכן לתת לנגר לעשות ספסלים לתלמידים, כדי שיהיו מוכנים מיד לאחר החג ולא יתבטלו מלמוד תורה. ומתר לפועלים לקבל שכרם כראוי ללא כל חשש, מאחר והוא דבר מצוה. (קעו)

בית הכנסת - אין בונים בית הכנסת במועד. אולם אם ישנם רשעים שחפצים למנע את הבניה, מתר להמשיך לעבד במועד, שאין לה דבר האבד גדול מזה. (קעה)

קבלת פני רבו ברגל

מצוה על כל אדם לקבל את פני רבו בחג, ואפלו אם רבו גר מחוץ לעיר, ישתדל לנסע אליו לראותו. ומכל מקום, גם במקדש השנה, בכל פעם שאדם הולך לקבל את פני רבו, מקיים בזה מצוה. (ראש השנה ט"ז ע"ב. סוכה י ע"ב, כו ע"א ועוד. רמב"ם פ"ה הל' תלמוד תורה ה"ז)

עליה לרגל

הו אמת שעקר מצות עליה לרגל היתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים קרבנות להקריבם בבית המקדש כפתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכתל המערבי, מפני שקדשתו קימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א ט ג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים".

וְכֹן אָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ (שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה ב): מֵעוֹלָם לֹא זָזָה שְׂכִינָה מִכֶּתֶל הַמְּעַרְבִי. וְכֹן כָּתַב הַרְמְבֵי"ם (פ"ו מֵבֵית הַבְּחִירָה הַט"ז), שֶׁקִּדְשֵׁת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וִירוּשָׁלַיִם לֹא בְּטָלָה לְעוֹלָם. וּבִסְפָר חֲסִידִים (סִימֵן תַּרְל) מוּבָא, שֶׁרַבְּנֵנוּ הָאֵי גָאוֹן הָיָה רְגִיל לְעֵלוֹת מִבְּבֶל לִירוּשָׁלַיִם בְּחַג הַסְּכוֹת מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, וְהָיָה מְקִיף אֶת הַר הַזֵּיתִים בְּיוֹם הַזְּשַׁעְנָא רַבָּה שְׁבַע פְּעָמִים. וּבְשׂוֹיֵת הַתְּשַׁבִּי"ץ (ח"ג סִימֵן רֵא) כָּתַב: וְהַעֲיָדוּ מִגִּידֵי אֶמֶת, כִּי עֲדִין נִשְׁאַר מֵהַנְּסִים שֶׁהָיוּ בִירוּשָׁלַיִם בְּזַמַּן הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁלֹּא אָמַר אָדָם לְחַבְרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם, כִּי בֵּית הַכְּנֶסֶת שֶׁבִירוּשָׁלַיִם שֶׁצָּרִיכָה לְמַעַט אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם הַדָּרִים שָׁם, מִתְּמַלְאֵת מִפָּה לְפָה בַּעַת הַתְּקַבֵּץ עוֹלֵי הַרְגֵל הַחוֹגְגִים בְּחַג הַשְּׁבוּעוֹת יוֹתֵר מִשְׁלֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ, וְכֻלָּם נִכְנָסִים וְיוֹשְׁבִים רְוָחִים, כִּי עֲדִין הִיא בְּקִדְשָׁתָהּ. (יְחוּהָ דַעַת ח"א סִימֵן כַּה)

אִף עַל פִּי שֶׁבְּכָל הַשָּׁנָה, אִם עָבְרוּ שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁלֹּא רָאָה אָדָם אֶת הַכֶּתֶל הַמְּעַרְבִי, עוֹמֵד וְאוֹמֵר אֶת הַפְּסוּק (ישעיה סד י): "בֵּית קִדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לְשִׁרְפֵת אֵשׁ, וְכָל מַחְמַדֵּינוּ הָיָה לְחַרְבָּה", וְקוֹרֵעַ אֶת בְּגָדוֹ עַד כְּנֶגֶד לְבוֹ, מִכָּל מְקוֹם, אִם בָּא בְּחַג, אֵינֹו קוֹרֵעַ, מִפְּנֵי קִדְשֵׁת וְשִׁמְחַת הַחַג. וּבְכָל אִפְּו, הַגֵּר בִירוּשָׁלַיִם אֵינֹו צָרִיךְ לְקַרְעַ, אִף אִם לֹא רָאָה אֶת הַכֶּתֶל שְׁלֹשִׁים יוֹם. (שׁו"ע סִימֵן תַּקְסֵא. חַזו"ע אַרְבַּע תַּעֲנִיּוֹת תַּלְח)

וַיֵּשׁ לְהַזְכִּיר וּלְהַזְהִיר, שֶׁהַכְּנִיסָה לְשִׁטְחַ הַר הַבַּיִת כִּיּוֹם אֲסוּרָה בְּשׁוּם פְּנִים וְאִפְּו, מֵאַחַר וְכֻלְנוּ טְמֵאֵי מֵתִים, וְהַנְּכַנְס לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ כְּשֶׁהוּא טְמֵא מֵת, חַיֵּב כָּרַת. וּבַעֲזָרַת ה' בְּקִרְוֹב, שְׁיָבֵא מְשִׁיחַ צְדָקְנוּ, וַיְטַהְרוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַפְּרָ פָּרָה אֲדָמָה, נִכְנָס בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי שֶׁיָּרַד בְּנוֹי מִן הַשָּׁמַיִם, מִמַּעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְלָכֵן אֵין לְהַתְּפַתּוֹת אַחַר אוֹתָם חוֹטְאִים וּמַחְטִיאִים אֶת הַרְבִּים, שֶׁבְּנוּ כְּנִיסָה מִיַּחְדָּת לְהַר הַבַּיִת, וְנוֹטְלִים דְּמֵי כְּנִיסָה כְּאֵלוֹ זֶה אֶתֵר מוֹזִיאוֹן, וְאַנְשֵׁים תְּמִימִים עֲמִי הַאֲרָצוֹת מִתְּפַתִּים אַחֲרֵיהֶם לְהַכְּנִס לְשָׁם. וְהִי הַטּוֹב יַכְפֹּר בְּעַד. (יְחוּהָ דַעַת ח"א סִימֵן כַּה)

וְהִיא מַחְנִיךְ קְדוֹשׁ

כָּתַב מְרֹן הַשְּׁלַחֹן עֲרוּךְ (סִימֵן תַּקְכֵט סַעִיף ד): חַיִּבִים בֵּית דִּין לְהַעֲמִיד שׁוֹטְרִים בְּחֻגִים, שֶׁיְהִיוּ מְשׁוֹטְטִים וּמַחְפְּשִׁים בְּגִנּוֹת וּבַפְּרִדְסִים וְעַל הַנְּהָרוֹת, שֶׁלֹּא יִתְקַבְּצוּ שָׁם לֶאֱכֹל וּלְשִׁתּוֹת אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, וַיָּבֵאוּ לְיַד עֲבָרָה, חֵס וְשָׁלוֹם. וְכֹן יִזְהִירוּ בְּדַבָּר זֶה לְכָל הָעָם, שֶׁלֹּא יִתְעַרְבוּ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים בְּבִתְיָהֶם בְּשִׁמְחָה, וְלֹא יִמְשְׁכוּ בִּין, שֶׁמָּא יָבֵאוּ לְיַד עֲבָרָה, אֶלָּא יְהִיוּ כְּלָם קְדוֹשִׁים. ע"כ. וְכַתֵּב הַרְבַּ מְשִׁנָּה בְּרוּרָה: וְדַבָּר זֶה יֵשׁ חַיִּיב תְּמִיד לְהַזְהִיר עָלָיו וּלְמַחוֹת בְּמֵי שֵׁישׁ בִּידוֹ, אֶלָּא שֶׁבְּחֻגִים מְצוּי הַקְּלָקוֹל בְּיוֹתֵר. וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ הַרְבִּים נִתְּפָרַץ קְלָקוֹל זֶה בְּזַמְנֵנוּ בְּאֵיזָה מְקוֹמוֹת גַּם בְּיְמוֹת הַחֹל, וְעוֹוֹן גְּדוֹל הוּא, וּמֵי שֵׁישׁ בִּידוֹ לְמַחוֹת, בְּנֹדָאֵי מְחִיב לְמַחוֹת. עכ"ד.

שביעי של פסח

מעין שבע - שביעי של פסח שחל בשבת, פשוט שאומר השליח צבור ברפת מעין שבע, שאין זה יליל שמורים' כליל הסדר, וחותרם 'מקדש השבת' בלבד.

קריעת ים סוף - לאחר סעודת ליל יום טוב שביעי של פסח, מנהג ישראל קדושים ללמד את התקון המסדר המובא במחזורים, ושם הובאו פסוקים מהתנ"ך וקטעי גמרא המדברים בענין הגאולה העתידה שנוכח לה, בעזרת ה' יתברך, בקרוב. ומה טוב ומה נעים שיארגנו הגבאים שעור על ידי חכם שידיבר בענין הגאולה העתידה, ויבאר לצבור את דברי הגמרא בטוב טעם ונדעת עם מעשיות ומשלים, כיד ה' הטובה עליו, למשך את לב הקהל [פמובא בהרחבה בשער האגדה], עד חצות לילה [24: 40 בערך]. ולאחר מכן יפתחו את ההיכל, ויקראו מתוך ספר התורה בפרשת בשלח, מתחלת הפרשה ועד שירת הים, וישתדלו להגיע לקריאת שירת הים בשעת חצות בדיוק, וישירו כל הקהל יחד את שירת הים בשמחה גדולה מאד. וסגלה בדוקה ומנסה לבקש לאחר מכן איזו בקשה וישועה, ובעזרת ה' יתברך תקבלו.

מוצאי פסח

קניית חמץ לאחר הפסח

כל אדם ירא שמים לא יקנה שום מצרך שיש בו חמץ לאחר הפסח, אלא מבעל מכלת ירא שמים שמכר את חמצו לגוי באמצעות הרבנות, כדי שלא יפשל באסור חמץ שעבר עליו הפסח, אבל בעל מכלת שאינו שומר תורה ומצוות יש לחוש פן לא מכר את חמצו לגוי, ואפלו אם הוא אומר שמכר, אין לסמוך עליו, אלא אם כן מראה תעודת מכירת החמץ מהרבנות

אכילת חמץ ומצה לאחר הפסח

מימונה - חמץ שנמכר לגוי בערב פסח באמצעות הרבנות, מתר לאכל אותו מיד במוצאי הפסח, כיון שבשטר מכירת החמץ לגוי נכתב במפורש שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת מיד אחר הפסח מהחמץ, וישלמו לו אחר כך את מחירו [אם כן אין בזה גם חשש של גזל הגוי, שהוא אסור מן הדין]. ולכן מתר לאפות במוצאי הפסח חמץ מקמח שנמכר לגוי, וכמו שנהגו רבים לחג את המימונה במוצאי פסח, ולאכל 'מופלטה', שהיא חמץ גמור. (שו"ע חושן משפט סימן שנט סעיף א. שו"ת יחו"ד ח"ב סימן סד)

ברכת המצה במשך השנה - מנהג בני אשכנז לברך על המצה המוציאה וברכת המזון, אבל מנהג בני ספרד לברך 'מזונותי ויעל המחנה', ורק כשקובע סעודה [שאוכל 216 גרם], נוטל ידיו ומברך המוציאה וברכת המזון. וטוב שגם בני ספרד יאכלו את המצה בתוך סעודת פת. (ח"ע ברכות סא)

מוצאי פסח שחל בשבת - מקיים את סעודות השבת במצות, ומברך על המצה המוציאה לכל הדעות, מכיון שאין לנו לחם חמץ. [נהוג הדין בכל מוצאי פסח, כיון שעדין לא נמצא לחם בשוק]. ומתיר לאכל בשבת זו מהחמץ שנמכר לגוי, ואין בזה אסור מקצה. (קכג. ח"ע ברכות סד)

ספירת העומר

לשם יחוד - בזמן בית המקדש היתה מצות ספירת העומר מן התורה, אבל היום שחרב המקדש, בעוונותינו הרבים, ספירת העומר היא מדברי חכמים, ולכן בנפח של 'לשם יחוד' שאומרים קדם הספירה, לא יאמר: 'הנני בא לקיים מצות עשה של ספירת העומר', אלא: 'הנני בא לקיים מצות ספירת העומר'. (ח"ע יו"ט ריג)

זמן הספירה - מעקר הדין סופר מהשקיעה, אך לכתחלה נכון להחמיר ולספור מצאת הכוכבים. ואם לא ספר במשך הלילה, יספר ביום ללא ברקה. (סימן תפט ב, ז. רלב)

ספירה בבקר - מנהג טוב לספר את העמר בכל בקר אחר התפלה ללא ברכה, כדי שמי ששכח בלילה לספר, נמצא שסופר ביום, ויוכל להמשיך לספר בברכה.

זכוי הרבים - מנהג יפה ונעים בכמה קהלות שבימי הספירה בין מנחה לערבית קוראים בפרקי אבות ושומעים מפי חכם מוסר השכל עד צאת הכוכבים. ואז מתפללים ערבית וסופרים את העמר. ואולי בזכות זה ימשיכו בן לכל השנה, כי מצוה גוררת מצוה. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. (רלו)

המנהג הנכון שהשליח צבור או רב הקהל מברך וסופר את העמר תחלה, ואחר כך הצבור מברך וסופר. ועדיף לעשות כן, כדי שלא יטעה מי מהקהל בספירתו. (רכח)

צבור שסיים תפלת ערבית בבין השמשות, ויודע החזן שאם לא יספר עכשו, ישפחו חלק מהצבור לספר, מצוה עליו לספר עתה ולא ימתין לצאת הכוכבים.

טעה - שכח לספר בלילה ולא ספר למחרת ביום, אינו רשאי להמשיך לספר בברכה, אלא יאמר לאחר שייכנון עליו בברכה ויספר הוא עצמו. אבל המספק אם ספר אתמול, רשאי להמשיך לספר בלילה למחרת בברכה. (סימן תפט סעיף ח. רלח, רמח)

ספר את העמר ולא ברא, יצא, ואינו רשאי לברך באותו ערב. ולכן, מי ששאל אותו חברו 'כמה היום לעמר?' לא יענה לו 'היום כך וכך' [כי זה נחשב לספירה], אלא יאמר: 'אתמול היה כך וכך', וממילא יבין חברו כמה היום לעמר. ואם טעה וענה לו 'היום כך וכך', לא יברך באותו ערב. ומכל מקום, אם לא אמר לו תבת 'היום', רשאי לספר בברכה. וכל זה עד יום הששי לספירה, אבל מהיום השביעי לספירה שצריך להזכיר גם את מספר השבועות, כיון שענה לו רק את מספר הימים, רשאי לספר עם ברכה. (רמו)

חנוך - מצוה לחנך את הקטנים לספר את העמר בברכה, ואפלו אם שכחו לספר יום אחד, ימשיכו לספר בברכה. (רכא)

בר מצוה - קטן שהגדיל בתוך ימי ספירת העמר, אף על פי שהקפיד לספר בקטנותו כל יום, לא ימשיך לספר עם ברכה, אלא ישמע מאחר ויצא ידי חובה. (רכא)

נשים - נשים פטורות מספירת העמר, ואמנם רשאיות לספר בלי ברכה. (רכ)

מנהגי ימי העומר

נשואין - נהגו למעט בימי העמר בשמחת נשואין, מפנין שבזמן זה מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, ונשאר העולם שמים מתורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ולמד אותם תורה, והם: רבי מאיר בעל הנס, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בן שמוע. והם הם שהעמידו את התורה מאותו הדור והלאה.

מנהג בני ספרד שלא לשאת אשה עד יום ל"ד לעמר בבקר, שבו ביום פסקו תלמידי רבי עקיבא למות. ומנהג בני אשכנז להתיר להנשא מיום ל"ג לעמר. ועל כל פנים, 'תנאי השדוכים' [וורט] שקדם החתונה, מתר לעשותם בכל ימי העמר, רק שלא יעשו רקודים ומחולות, אלא ישירו בפה בלבד. (רנג, רנח)

כלי נגינה - נכון להחמיר שלא לשמע שירים המלוים בכלי נגינה, אבל שירה בפה מתר. ומכל מקום לשמחת מצוה, כברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה [ביום שמלאו לו 13 שנה], סיום מסכת, מתר אף בכלי נגינה ממש. ולכן מתר לארגן תהלוכת הכנסת ספר תורה עם כלי זמר, מפני שהיא שמחה של מצוה. (מגן אברהם, קרן לדוד. רנח)

שהחינו - מתר לברך 'שהחינו' על פרי חדש בכל ימי העמר. אבל בגד חדש, שהשמחה בו גדולה יותר, טוב שלא לחדש מראש חדש איר. וכשיש צרף יחדשו בשבת. ולשמחת מצוה כברית מילה וכדומה, מתר לחדש ללא שום חשש. (רנט)

קניית בגדים - מעקר הדין אפטר לקנות בגדים חדשים בימי העמר, וכן מתר להכנס לדירה חדשה. ויעשו גם חנכת הבית, שאין זו שמחה כשמחת נשואין שנהגו להחמיר בה, רק שישירו בפה בלא כלי נגינה, ויאמרו דברי תורה. (רסא, רסט)

תספרות - נהגו שלא להסתפר עד יום ל"ד לעמר בבקר, ולבני אשכנז עד ל"ג לעמר. ויש להזהר גם בגלוח הזקן. ומי שקשה לו להמתין כל כך בגלוח הזקן, רשאי לגלח מראש חדש איר. ובמקום צרף גדול, יש להקל להתגלח בכל ערב שבת. (רסא)

מתר לאבי הבן, לסנדק ולמוהל להסתפר לכבוד המילה. ואם קשה להם להסתפר ביום המילה, יסתפרו יום קדם. ואם המילה ביום ראשון,

יכולים להסתפר ביום ששי לכבוד שבת. וכמו כן מתר גם לחתן בר מצוה
ולאביו להסתפר. (רסד)

נשים - אין הנשים בכלל אסור תספורת בעמר כָּלל ועקר. (רסא)

י"ד באיר - הוא פסח שני, וירבה בשמחה קצת, פי קדוש היום. (החיד"א
מורה באצבע אות רכב)

ל"ג לעמר - נוהגים להרבות בשמחה בל"ג לעמר, שהוא יום ההולא של
רבי שמעון בר יוחאי זיע"א. ויש נוהגים ללמד בחבורה את שבחי רבי
שמעון בר יוחאי המפורים בש"ס ובזהר הקדוש, ומנהג לפה הוא. (החיד"א
מורה באצבע אות רכג. רעג)

שנה שחל ל"ג לעמר ביום ששי, מתר גם לבני ספרד להסתפר ביום ששי,
מפני כבוד השבת. ואם קשה לו להסתפר ביום ששי, רשאי להסתפר ביום
חמישי בליקה [ליל ל"ג]. ובשנה כזאת מתר גם לערד נשואין בליל ל"ג
לעמר. (רסז)

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם